

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

CEMİL KOÇAK

CHP GENEL SEKRETERLİĞİ

(1930 - 1945)

ALFA

CHP GENEL SEKRETERLİĞİ (1930-1945)

CEMİL KOÇAK

1956'da İzmir'de doğdu. Orta ve lise öğrenimini İzmir'de tamamladıktan sonra, 1978'de SBF Basın Yayın Yüksek Okulu'ndan mezun oldu. SBF'de yüksek-lisans ve doktora eğitimine devâm etti (1978-1980). 1990 yılında Âfet İnan Tarih Araştırmaları Ödülü'nü kazanan *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, yazarın doktora tezidir (1985). Kamu Yönetimi ve Siyâset Bilimi doktorasından sonra, 1991 yılında Siyâsal ve Sosyal Bilimler doçenti; 2007 yılında da profesör oldu. Arba Yayınlarından *Abdülhamid'in Mirası* (1990) ve Türk Tarih Kurumu tarafından da 1991 yılında Sedat Simavi Vakfı Sosyal Bilimler Ödülü'nü kazanan *Türk-Alman İlişkileri 1923-1939* (1991) adlı araştırmaları yayımlandı. Makâleleri ve kitap tanıtım yazıları, başta *Tarih ve Toplum* ve *Toplumsal Tarih* olmak üzere çeşitli dergilerde yayımlandı. Samet Ağaoğlu'nun *Siyâsî Günlük (Demokrat Parti'nin Kuruluşu)* adını taşıyan günlüğünü 1992 yılında ve Haldun Derin'in *Çankaya Özel Kalemini Anımsarken (1933-1951)* adlı anılarını da 1995 yılında yayına hazırladı. Sabancı Üniversitesi tarafından 1998 yılında yayımlanan *Birinci Meclis* adlı kitabın da editörlüğünü yaptı. *Umûmî Müfettişlikler 1927-1952* (2003); *Belgelerle Heyeti Mahsusalar* (2005); *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası* (2006); *Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları 1945-1950* serisinde beş cildi; *İkinci Parti; İktidar ve Demokratlar; Rejim Krizi; Dönüşüm ve Uzlaşma* (2010-2016) adını taşıyan kitapları İletişim Yayınları tarafından ardı ardına yayımlandı. Çeşitli yazılarını bir araya getirdiği *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir* adını verdiği kitabı ise 2010 yılında yine İletişim Yayınları tarafından basıldı. *Çağdaş Türkiye 1908-1980* (Türkiye Tarihi; Cilt 4) kitabın yazarlarından. *Geçmiş Aynımızda Saklıdır ve Târihçinin Eleği* adlı kitapları TİMAŞ yayınları tarafından 2012 yılında yayımlandı. *Star* gazetesinde yayınlanan tarih sayfası yazıları da yine aynı yayınevi tarafından *Târihin Buğulu Aynası* ismiyle 2013 yılında basıldı. Bunu *Resmî Tarihe Meydan Okuyorum* (2014) ve *Tek Parti: Cumhuriyet ve Şefler* (2016) kitapları izledi. Aynı yayınevinden 2016 yılında *Darbeler Târihi ve Karabekir'in Kavgası* adlı eserleri çıktı. *27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları*'nı yayına hazırladı ve eser 2010 yılında YKY tarafından basıldı. Hazırladığı *Osman Fikret Topal: Giresun Günlükleri* iki cild hâlinde Alfa Yayınları tarafından 2017 yılında yayımlandı. 1984-1999 arasında TÜBİTAK'ta çalışan yazar, hâlen Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak, yakın dönem siyâsî tarihimize ilgili araştırmalarını sürdürmektedir.

Chp Genel Sekreterliği (1930-1945)

© 2018, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak

Genel Müdür Vedat Bayrak

Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu

Kapak Tasarımı Füsun Turcan Elmasođlu

Sayfa Tasarımı Merve Demirci

ISBN 978-605-171-704-3

1. Basım: Nisan 2018

Baskı ve Cilt

Melisa Matbaacılık

Çiftelhavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul

Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29

Sertifika no: 12088

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34410 Cađalođlu-İstanbul

Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00

www.alfakitap.com - info@alfakitap.com

Sertifika No: 10905

CEMİL KOÇAK

CHP GENEL SEKRETERLİĞİ

(1930 - 1945)

ALFA | ARAŞTIRMA

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ, 7

BİRİNCİ BÖLÜM

PATRİYARKALİZM VE PATRİMONYALİZM

Tâyin istekleri	12
Tâyinler için teşekkürler	46
Kişisel yardım talepleri	51
Kişisel ve siyâsî desteklere teşekkürler	67
Tebrikler	70
Hediyeler	71
Eser takdimi	76
Geçmiş olsun dilekleri	84
Dâvetler	89
Proje önerileri	89
Soruşturmalar	91

İKİNCİ BÖLÜM

TEŞKİLÂT

Parti-devlet kaynaşması (1936)	
sonrasında yeniden teşkilâtlanma	92
Parti teşkilâtı	103
Teşkilât Çalışmaları	112
Parti yöneticilerinin atanmaları	116
Partiye üyelik meselesi	120
Parti üyeleri	122
Parti gazetesi	148

Yerel yönetimlerde seçimler	149
Parti kongreleri	150
Parti Müfettişleri	152
CHP ile diğer kurum ve kuruluşlar arasında kurulan ilişkiler	155

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM SİYÂSET VE SEÇİMLER

Partide adaylık	159
Milletvekili adaylığı için mürâaatlar	168
Teşekkürler	174
Serzenişler	178
Yerel seçimler	183
Yasaklar	
Çarşaf ve peçe yasağı	185
Bere yasağı	187
Hafta tâtili	188
Tarikatlar	188

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM PARTİ İÇİ MÜCÂDELELER VE TARTIŞMALAR

BEŞİNCİ BÖLÜM 'ÇEVRE'DEN 'MERKEZ'E İLETİLEN ŞİKÂyetLER

SONUÇ	248
-------	-----

KAYNAKLAR, 251

SUNUŞ

CHP Genel Sekreterliği, partinin Değişmez Genel Başkanlığı ile Genel Başkan vekilliğinden sonra gelen en önemli üçüncü makamdı. Bir anlamda; yıllar sonra literatüre ağırlıklı bir şekilde girecek olan "Tek Adam" ve "İkinci Adam"dan sonra CHP Genel Sekreteri, âdetâ "üçüncü adam"dı! Diğer yandan; bu makâmın biraz da genel sekreterin kim olduğuna bağlı olarak önemi ve etkisi artar ya da azalırdı. Hilmi Uran da anılarında bu duruma dikkat çekmiştir zâten... Hiç kuşkusuz, CHP Genel Sekreteri olarak en etkili isim, Recep Peker olacaktır; her ne kadar bu makamda kalıcı olamadıysa da! Onun genel sekreterliğinde geçen birkaç yıl, sanırım CHP'nin gerek örgüt, gerekse ideolojik olarak güçlenmek için çaba harcadığı dönemdi. Bu dönemin hâlâ incelenmeye muhtâç olduğunu belirterek; asıl konuya geçeyim en iyisi...¹

¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Cemil Koçak, Recep Peker Konuşuyor "Disiplinli Hürriyet," Alfa Yayınları, İstanbul, 2018. Ayrıca bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996 ve Cemil Koçak, İkinci Parti, (Türkiye'de İki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları: 1945-1950), (Cild: 1), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010; İktidar ve Demokratlar, (Türkiye'de İki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları: 1945-1950), (Cild: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012; Rejim Krizi, (Türkiye'de İki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları: 1945-1950), (Cild: 3), İletişim Yayınları, İstanbul, 2013; Dönüşüm, (Türkiye'de İki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları: 1945-1950), (Cild: 5), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015; Uzlaşma, (Türkiye'de İki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları: 1945-1950), (Cild: 5), İletişim Yayınları, İstanbul, 2016; CHP İktidârının Sonu, (Türkiyede iki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları: 1945-1950), (Cild: 6), İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

CHP Genel Sekreterliği örgütün merkeziydi. CHP merkezinin taşra teşkilâtıyla olan karşılıklı bütün irtibatı, yazışmaları ve temasları, genel sekreterlik aracılığıyla gerçekleştirilirdi. Parti merkezinin örgüte ilettiği genelgeler de, partinin ana istikâmetini teşkilâta duyururdu.²

CHP Genel Sekreterliği'nin yegâne misyonunun bundan ibâret olduğunu düşünmek ise yanıltıcı olacaktır. Aksine, genel sekreterlik, yalnızca partinin taşra teşkilâtı ve yönetimiyle irtibat içinde olan bir organ değildi. Genel Sekreterlik bir yandan, örgütün ihtiyaçlarını bilmek ve öğrenmek için teşkilâtından gelen istekleri ve soruları karşılamaya çalışırken; diğer yandan da, teşkilâtına yön vermeye çalışıyordu.

Fakat bunun yanında Genel Sekreterlik, önemli bir misyonu daha yerine getirmeye çalışıyordu; bu da, toplumun çeşitli kesimleriyle temâs etmek ve bağ kurmaktı. CHP Genel Sekreterliği'nin bu misyonunun tek-parti dönemine ilişkin tarihyazımında şimdiye kadar büyük ölçüde gözden kaçtığı kanısındayım... Öyle ki, Genel Sekreterliğin bu işlevi, neredeyse görmezden gelinmiştir denilebilir. Kitabımın ilk bölümü, bu eksiklik üzerinde durmak için güzel bir vesile olacaktır.

Gerçekten de, CHP Genel Sekreterliği'nin ve özel olarak CHP Genel Sekreteri'nin toplumun değişik kesimleriyle irtibat kurabilmesi, oradan gelen bilgi, talep ve şikâyetleri mümkün olduğunca karşılamaya gayret etmesi de, işin bir başka önemli ve göz ardı edilmemesi gereken bir kısmıydı.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde CHP kataloğunda bulabildiğim kadarıyla; tek-parti döneminde CHP Genel Sekreterliği'ne ulaşan ve bâzıları da yanıtlanan istek, dilek ve şikâyetler, tarihçiler açısından, bu dönemde toplumu analiz edebilmek için ilk elden malzeme niteliğindedir. Ben elimden geldiğince bu malzemedен hareketle; dönemin ekonomik, sosyal, toplumsal sorunlarını ve toplumun değişik kesimlerinin; 'çevre'nin 'merkez'den istek ve dileklerini, bu arada şikâyetlerini bu kitabımda dile getirmeye çalışıyorum. Elbette, bunların ne ölçüde dikkate

² CHP genelgeleri için bkz. Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibiumûmiliği'nin Fırka Teşkilâtına Umûmî Tebligâtı, (Cild: 1-22), 1933-1945.

alındığı ve sonuçlandırılabilirdiği de, yine yanıtlamaya çalıştığım bir başka soru olacaktır.

Ancak, 'çevre' derken de, mübâlâğâ etmemek gerekir. Elbette, CHP Genel Sekreterliği'nden talepte bulunanların çok önemli bir kesimi, 'çevre'den çok 'merkez'de idi. Ya da 'çevre'de bulunan 'merkez'in temsilcileriydi. Ama yine de bu meyanda gerçekten de 'çevre'nin sesini duyabildiğimiz zamanlar vardır.

Birinci bölümün genel çerçevesini iki kavram altında sunuyorum: Patriyarkalizm ve patriyonyalizm... Sanırım bu iki kavram, bu bölümde sunduğum amprik malzemenin teorik çerçevesi olarak anlaşılır ve algılanır. Bu iki kavramın tek-partili dönemin ideolojik dünyasında çok önemli olduğu kanısındayım... Bu iki kavram, dönemler arasında, âdetâ 'kopuş'tan ziyâde, 'sürekliliği' bize göstermektedir. Tabii görmek ve anlamak isteyenlere...

Tek-parti döneminde CHP'nin taşra teşkilâtı, henüz lâıkiyla ele alınıp da, incelenebilmiş değildir. Yine kitabın ikinci bölümünde; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde CHP kataloğunda bulabildiğim yazışmalardan hareketle; CHP'nin tek-partili yıllardaki taşra teşkilâtını da mercek almaya çalıştım. Partinin taşra teşkilâtının röntgeni çekilmeden; bu dönemin siyâsal, sosyal, toplumsal ve kültürel yapısının yeterince anlaşılabilceği kanısında olmadığımı belirterek, bu kısmı bitireyim en iyisi...

Üçüncü bölümde, dönemin "seçimler"ine göz atıyorum; elbette yine aynı yerde bulduğum CHP belgelerinden hareketle... Parti içi seçimlerde olsun, ülke çapında yerel ve genel seçimlerde olsun, parti adaylarının nasıl belirlendiğine açıklık kazandırmaya çalışıyorum. Elbette bu sürecin hayli çatışmalı ve kavgalı olduğunu da bilmek gerekir.

Nitekim kitabımın dördüncü bölümünde, bir önceki bölümden hareketle, parti içi mücadelelere ve tartışmalara yer verdim. CHP'nin tek-parti döneminde özellikle taşra teşkilâtının kavgadan ve gürültüden âri olduğunu düşünmek de ayrı bir yanılığ oluşturmaktadır. Bunun örneklerine, yine parti yazışmalarından hareketle, kitabımın bu bölümünde yer vermeye çalıştım.

Nihâyet, son bölümde, 'çevre'nin 'merkez'e yönelik şikâyetlerine yer veriyorum ki; bu, tek-partili yıllarda 'çevre'nin, yâni taşranın merkezle olan temâsını ortaya koymak için girişilen küçük

bir hamleden ibârettir. 'Merkez'e yönelik ilginin artık 'çevre'ye yönelmesi gerektiği kanısındayım çünkü... Bu alanın tamâmen boş kalmış olduğunu belirterek; bu araştırmanın yalnızca bir dik-kat çekmekten öteye geçemediğini de belirtmeliyim.³

CHP de geride bıraktığı arşivi açısından pek çok yönden araştırılmayı beklemektedir. Evet, hâlâ! Partinin kendisi, tek-parti dönemini mikroskobik düzeyde analiz edebilmenin ipuçlarını taşımaktadır çünkü...

³ Bu konuda özellikle bkz. Osman Fikret Topallı, *Giresun Günlükleri (1921-1961)*, (Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak), (2 Cild), Alfa Yayınları, İstanbul, 2017.

BİRİNCİ BÖLÜM

PATRİYARKALİZM VE PATRİMONYALİZM

Bu bölümde; Osmanlı'dan Türkiye'ye devredilen, süreklilik gösteren yönetim anlayışını; CHP Genel Sekreterliği'nin konumu ve doğrudan genel sekreterlerin tutumu üzerinden; patriyarkalizm ve patrimonyalizm ekseninde ele alacağım... Elbette bunu ilk kez yapan ben değilim... Fakat bu soyutlamanın somut örneklerini neredeyse ilk kez göstermeye çalışacağım... Bu konuda daha önce yapılmış amprik bir araştırmanın pek de olmadığını görmek; bana bu konuda hayli cesâret verdi.

Elimdeki yazışmaların takriben 1930-1945 yılları arasını kapsadığını belirtmeliyim. Elbette, buna benzeyen çok daha fazla yazışmayı arşivde bulmak ve benzer katkılarda bulunmak her zaman için mümkündür. Bu dönemde CHP Genel Sekreterleri; sırasıyla, Recep Peker, Şükrü Kaya, Ahmet Fikri Tuzer ile Memduh Şevket Esendal idi.

Ben bu kitapta kronolojik bir sıra izlemektense, tematik bir analiz yapmayı tercih ediyorum. Bu bakımdan okuyucular, genel sekreterin kim olduğuna bağlı olmaksızın; genel sekreterliğin işlevini daha kolay değerlendirebileceklerdir.

Şimdi CHP Genel Sekreterliği'nin toplumla temâsını sağlayan yazışmalara geçebiliriz artık...

Tâyin istekleri

CHP Genel Sekreterliği'ne ulaşan çok sayıda mektup arasında göze çarpan ağırlıklı konu tâyin istekleriydi. Yüksek memuriyetler için tâyin talepleri olduğu kadar; sıradan memuriyetler için de benzer talepler söz konusuydu. Kişisel yakınlıklar ya da ilişkiler, tâyinlerin düzeyini de etkiliyor gibiydi. Aşağıda bu mektupların değişik örneklerini sunuyorum.

Recep Peker'in genel sekreterliği döneminde ona ulaşan mektuplarla başlayalım...

CHP Genel Sekreteri Recep Peker, 1933 yılının ilk günlerinde, CHP Kastamonu vilâyet idâre heyeti başkanlığına yazdığı bir yazıda; CHP "sâbık Kastamonu mebusu Mehmet [Fuat Müftüoğlu]¹ Bey, bana mürâcaat etti. Oğlu Ankara'da kadastro kâtiplerinden Müftüzâde Ahmet Lütfü Bey'in kendisince daha müsâit olan ve münhâl bulunan inhisarlar idâresi tâkip âmirliğine tâyinine delâletimi istedi. Ahmet Lütfü [Müftüoğlu] Bey'in bu vazifeyi yapacak tahsil ve vaziyeti varsa; Kastamonu inhisar müdürlüğünden inhâ ettirilmesini ve bildirilmesini ricâ ederim ["buna oraca imkân varsa, tavassutunuzu ricâ ederim efendim" sözcükleri sonradan silinmiştir]" diyordu.²

CHP Kastamonu eski milletvekili Mehmet Fuat Müftüoğlu'nun eşi Neşviye Fuat Müftüoğlu da, Peker'in bu yazısından sâdece birkaç gün önce, yeni yılın hemen başında, Peker'e mektup yazmış ve kendisine "çiftlik mahsûlü" yollamıştı. Mektubunda; "çiftlik tarhanası"nı Peker'in pek sevdiğinden söz ediyordu. Ayrıca, Peker'i Kastamonu'da yeni evlerinde sayfiyeye de dâvet ediyordu. Mektupta tâyin için yardım ricâsı da bulunuyordu. Peker'in teşekkür mektubu da bununla ilgiliydi aslında...

Girişimin hızla sonuçlanmak üzere olduğunu; yine Aslan'ın Peker'e yazdığı 3 Şubat 1933 tarihli yazısından öğreniyoruz. Buna göre; yazıda; "emri devletleri üzerine; Kastamonu inhisarlar baş-

¹ Mehmet Fuat Müftüoğlu, TBMM'nin ikinci (1923-1927) ve üçüncü dönemlerinde (1927-1931) CHP Kastamonu milletvekiliydi. Mesleği çiftçilikti. Bkz. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM II. Dönem: 1923-1927), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 492.

² Peker'in yazısında sildiği sözcüklerin yerine yazdıkları; bize âmir sıfatıyla üstten bir üslûbu tercih ettiğini göstermektedir sanırım...

müdürü (...) ile görüşerek, mumâileyh Ahmet Lütfü [Müftüoğlu] Bey'in inhisar idâresi tâkip âmirliğine inhâ ettirildiği ve evrâkının (...) inhisarlar umum müdürlüğüne gönderildiği" belirtiliyordu.

Neşviye Fuat Müftüoğlu'nun 18 Şubat 1933 tarihinde Peker'in eşine yazdığı mektup da, yine aynı şekilde, oğluna iş imkânı sağlanmasına ilışıkindi. Tâyin gerçekleştirilememiştir. Mektup şöyleydi:

"B[ey]e[ffendi] H[a]z[retleri]'nin oğlum Lütfü [Müftüoğlu] hakkındaki teveccüh ve insâniyetleri, asâletleri iktizâsındandır. Kastamonu inhisarlar tâkibat âmirliğine tâyini için fırka riyâsetine verdikleri emir üzerine teşebbüs ve inhâ edilmiş idi. İki gün evvel mezkûr mahâle bir başka e[ffendi]nin tâyin edildiği, umum müdürlükten tebliğ edilmiş... Maamafih bu vazifeden mahrum kalan oğlum Lütfü [Müftüoğlu]'nun sâyei âlinizle elyem Kastamonu köy kânunu tatbik memurluğu ile ayrıca muhasebei husûsiye levâzım memurluğu münhâl bulunmakta olduğundan; mezkûr devletlerine mahâllerden birine tâyini için B[ey]e[ffendi] H[a]z[retleri]'nin affı devletlerine mâruran büyük teveccüh ve emirlerinin irsâline bağılı... İnâyet buyurulmasını hassaten ricâ maal iktirân arz eylerim efendim..."³

Bu mektup üzerine Peker'in duruma yeniden müdahale ettiğini görüyoruz.

Peker, 8 Mart 1933 tarihinde, CHP Kastamonu vilâyet idâre heyeti başkanı Dr. Tevfik Aslan'a yazdığı yazıda; CHP Kastamonu eski milletvekili Mehmet Fuat Müftüoğlu'nun kendisine mürâcaat ederek, oğlu Ahmet Lütfü Müftüoğlu'nun tâyini istediğini belirtiyordu. Peker, yazısında; adı geçen kişi, oğlu için "münhâl olan vilâyetiniz husûsî muhasebe levâzım memurluğuna veya köy kâtipliğine tâyini için delâletimi ricâ etti; şerâiti hâiz olduğu ve imkân bulduğunuz takdirde lütfunuzu ve cevâbınızı (sonradan son iki kelimenin üzeri çizilmiş ve yerine "yardımınızı ve bildir-menizi" yazılmıştır) ricâ ve arzı hürmet ederim." diyordu.

Bu başvurunun nihâyet olumlu bir şekilde sonuçlandığını ise, diğer bir yazıdan öğreniyoruz: CHP Kastamonu vilâyet idâre he-

³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu (CHP K), [Katalog No: 490 01/42 175 2].

yeti başkanı Dr. Tefvîk Aslan, 10 Haziran 1933 tarihinde, Peker'e yazdığı yazıda; CHP Kastamonu eski milletvekili Mehmet Fuat Müftüoğlu'nun oğlu Ahmet Lûtfü Müftüoğlu'nun "açık bulunan husûsî idâre levâzım memurluğuna tâyin ettirilerek, işe başlatıldığını arz ve sonsuz sevgi ve saygılarımın kabûl buyurulmasını dilerim efendim" diyordu.⁴

İstanbul'dan bir kişi de, Peker'e yazdığı mektupta, Millî Müdâfaa Vekâleti özel kaleminden emekli olduğunu; ancak emekli maaşıyla geçinemediğini belirtiyor; kendisine iş sağlanması için İstanbul'daki CHP başkanlığına ya da vâilîliğe tavsiyede bulunulmasını istiyordu.⁵

Samsun'da vâridat tetkik memuru olan bir kişi de Peker'e yazdığı mektupta; tanıdığı bir kişinin Devlet Demir Yolları'nın (DDY) Samsun mağazasının lağvı üzerine açıkta kaldığını ve Merkez Bankası'nın Samsun şûbesinde işe yerleştirilmesini istediğini bildiriyordu. Gerçi CHP Tekirdağ milletvekili Cemil Uybadın'a mürâcaatta bulunulmuşsa da; "işin tam semereli olarak neticelenmesini temin için" Peker'e de yazılmıştı. Nihâyet, "iki yüce şahsiyetin himmeti, bu küçük iş için şüphesiz çok fazlasıyla kâfi" idi. Mektup sâhibi, "âleme lütuf ve müzâheret dağıtan" Peker'in bu isteğini geri çevirmeyeceğini ümit ediyordu.⁶

Trabzon Sürmene'de husûsî muhasebe memuruyken, kendi iddiâsına göre, iftirâ üzerine üç aya mahkûm olan kişi bile, Peker'e yazdığı mektupta; bu durumun memuriyete mâni olmadığını ileri sürerek, yine Sürmene'de husûsî muhasebe memurluğuna ya da bir başka yere tâyinini istiyordu.⁷

Konya'da Devlet Demir Yolları'nda (DDY) hareket müfettişi Tahsin Bey de, beş yıldan daha uzun bir zamandan beri çalışmakta iken; terfi ettirilmediğinden şikâyetçi idi. 1933 yılının Mayıs ayında Peker'e yazdığı şikâyet mektubunda; "büyükler beni

⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/42 175 2]. Peker, bu yazıyı önce Kastamonu vâlisine yazmaya niyetlenmişti; çünkü, önce Kastamonu vâli vekili Fâzıl Bey'e hitâben kaleme alınmış olan yazı, sonradan üzeri çizilerek, parti başkanlığına iletilmişti. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/42 175 2].

⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/42 175 2].

⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/42 175 2].

⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/42 175 2].

yükseltmiyorlar” diyor ve ardından da bunun nedenini şöyle açıklıyordu: “Mücâhedei milliyede yüksek iş görmüş, B.E.H⁸ şümendüfer şûbe) mîüdürlüğü) yapmış bir mütekâit bir [erkânı] h[harb] zâbiti olduğum için, kendilerine rakip görmeleridir.”

Tahsin Bey, şikâyet mektubunda, kendisini şöyle anlatıyordu:

“Ben aczinden dolayı askerlikten tekâüt edilmiş ve sığın-tı olarak idâreye girmiş bir şahıs değilim... Belki Millî Mücâdele’de garb cephesinin yüksek levâzım işlerini muvaffakiyetle görmüş ve fakat hastalığı dolayısıyla büyük erkânı harbiyenin şümendüfer şûbesinden kendi arzumuyla ayrılmış bir erkânı harbiye miralay mütekâidiyim.”⁹

Elimizde bulunan yazışmalardan anlaşıldığına göre; Tahsin Bey, “yüksek değerli Recebim” diye başladığı bir önceki tarihli mektubunda, aynı şikâyetlerde bulunmuştu. Bu mektubunda da; “başımdakilerin bilgi ve idâre kâbiliyetleri az olduğundan, beni yükseltmek işlerine gelmiyor” diyordu. Talebi gâyet belirgindi:

“Sizden, Eskişehir’in sükûtunda düşmanın işine yaramasın diye, son katara koydurarak, Ankara’ya gönderdiğim, bugün birinci işletme hareket başmüfettişliğinde bulunan Kaldis’in yerine geçmekliğime delâletinizi istiyorum. Ben garb cephesi levâzım işlerini iyi yapmış bir [erkânı] h[harbiye] miralay mütekâidiyim; Kaldis ise hiçtir. Ben bir Türküm; dünkü gibi, yarın da yurt için çalışacağım... Kaldis ise, en ufak bir sarsıntıda düşmanın işine yarayacak bir şahıstır. Benim bilgi ve imânım ondan çok yüksektir. Şu hâlde, memlekete canla başla bağlı bulunan bir Türküm; bir Rumun oturduğu yeri istemeye hakkı olsa gerektir. (...) Arkadaşınızı hiçlikten kurtararak, büyük işler başına geçirmek, yüksek kudret ve kuvvetiniz dâhilindedir, esirgemeyiniz... Gözlerinden öperim kardeş...”

Bu mektupta dikkat çeken kısım; gerek mektup sâhibinin, gerekse Peker’in asker kökenli ve birbirine hitaplarından anlaşıldığı kadarıyla da, daha önceden tanışıklıdır. Mektup sâhibinin Türk milliyetçiliği temelinde yazdıkları ise, dönemin rûhuna uygundur. Bu talebin gerekçesini elbette dönemin milliyetçilik anlayışı çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

⁸ Bu harflerin ne anlama geldiğini anlayamadım. Acaba Behiç Erkin Hazretleri mi denilmek istenmiştir; bilemiyorum... Nitekim Behiç Erkin de albaydı.

⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/42 175 2].

Her ne kadar Peker, Tahsin Bey'in bir başka mektubunu "kardeşim Tahsin" hitâbıyla yanıtlamışsa da; diğer mektuplarda sözü edilen sorunun çözümüne ilişkin hiçbir yanıt verilmemiş gibi görünmektedir.¹⁰

Kalecikli Mahmet Kemâl Bey de, yine 1933 yılında, Peker'e yazdığı mektupta; tâyininde karşısına çıkarılan güçlüklerden şikâyet ediyordu. Yazdığına göre, bir zamanlar Peker'in mâiyetinde çalışmıştı ve kadro maaşı olan 25 liranın kendisine verilmemesi karşısında yardımını istiyordu.¹¹

Adana'da polis komiseri Hasan Bey, 1933 yılında, Peker'e yazdığı mektupta; kendisinin okul arkadaşı olduğundan söz ediyor ve Peker'in tavsiyesiyle Adana vâlisine takdim olunduğunu ve nihâyet Dâhiliye Vekâleti Tuzla nâhiyesi müdüriyetine inhâ edildiğini bildiriyordu. Tâyin onayı için de Peker'den talepte bulunuyordu.¹²

Her iki istek sâhibinin de, bir şekilde Peker ile tanışıyor olması dikkat çekicidir.

Peker, 1933 yılının ortalarında, İzmir'de bulunan emekli veteriner yarbaya yazdığı bir mektupta; "ben burada oğlunuza bir vazife bulamam; siz vaziyetine uygun açık bir yer bulur, yazarsanız, yardımımı esirgemem" diyordu. Ricâcı kişi, oğlu için inhisarlar idâresinde ya da bankalarda iş istemişti. Bu ricâ da, daha önceki girişimlerinin bir devâmı sayılırdı.¹³

Peker'e yine meslektaşından gelen bir taleple karşılaşılıyor...

Peker, 28 Eylül 1933 tarihinde, Sümerbank Genel Müdürü Nûrullah Esat Sümer'e yazdığı yazıda; "Jandarma Umum Kumandanlığı zat işleri müdürlüğünden talebile tekâüt olan miralay Aziz Bey" için ricâda bulunuyordu. O, "kendisinden istifâde edilir iyi bir zattı." Peker, şöyle yazmıştı:

"Bankanın levâzım memurluğu açkımış... Bu işi veyâ benzerinin mumâileyhe verirsiniz, hem yerinde bir iş olur, hem de cidden kıymetli bir memur kazanmış olursunuz. Tâyin için lûtfunuzu diler..."¹⁴

¹⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/42 175 2].

¹¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/42 175 2].

¹² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/42 175 2].

¹³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/42 175 2].

¹⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

Peker, bir kez daha, asker kökenli bir tanıdığı için ricâcı olmuştur.

1933 yılında Peker'e iletilen bir mektupta ise; "Arz ve istihâm eylemiş olduğum Ziraat Bankası'na merbut Konya Aksaray'ndaki değirmen ve elektrik fabrikası müdüriyetine pek çok tâlip bulunduğunu haber aldım. Hakkı bendegânemde her vakit izhâr buyurulan lütuf ve âtîfeti devletlerinin bu defâ da ibzâline müsaade buyurulmasını diler[im]" deniliyordu.¹⁵

Peker, 1934 yılında, Trabzon'da bir kişiye yazdığı yazıda; "Denizyolları idâresince Trabzon acenteliğine başka bir hemşerinizi seçilmiş olduğu anlaşılmış" olduğundan; "sizin dileğinizin geri kalmasına müteessir oldum" diyordu.¹⁶ Bu yazıdan tâyin talebinin yerine getirilemediği açıkça görülmektedir.

Peker, 31 Mayıs 1934 tarihinde, Çankırı vâlisi Ahmet Muhtar Bey'e¹⁷ yazdığı yazıda; "bu mektubumla zâtı âlinize gönderdiğim Şevki çavuş, askerî mekteplerde ve başka yerlerde iyi vaziyette çalışmış bir adamdır. Çankırlı olan ve orada oturmak mecbûriyetinde bulunan mumâileyh, bana mürâcaatla, Çankırı'da bir iş verilmesi için delâletimi ricâ etti. Mümkün olursa; Halil'e mütenâsip bir işte kullanılması için lütfunuzu ricâ ve arzı hürmet ederim efendim..."¹⁸

Peker'in emekli subay kimliği göz önüne alınırsa, kendisine yapılan mürâcaatlar içinde asker kökenli kişiler dikkati çekmektedir. Elbette burada belirttiğim, benim çok az sayıda görebildiğim taleplerdir. Daha kapsamlı bir araştırma olmadan bu konuda kesin bir yargıda bulunmak imkânı olmadığını biliyorum...

¹⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

¹⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

¹⁷ Ahmet Muhtar Bey, Çankırı'da 20 Ocak 1934-21 Ağustos 1934 tarihleri arasında vâililik yapmıştır. Daha önce de Ağrı (Beyazıt) ve Erzincan vâiliklerinde bulunmuştu. Çankırı vâlisiyken emekli edilmişti. Bu tarihten yaklaşık bir yıl sonra ölmüştür. Bkz. Ali Gâlip Baltaoğlu, Atatürk Dönemi Vâilileri, Ocak Yayınları, Ankara, 1998, s. 141 ve 292. Ahmet Muhtar Bey, TBMM'nin dokuzuncu döneminde (1950-1954) Sinop milletvekili olan Ahmet Muhtar Acar ile karıştırılmamalıdır. Bkz. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM IX. Dönem: 1950-1954), (Cild: 7), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s. 997-998.

¹⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2]. Peker, bu kez çok daha mütevâzı bir üslubu tercih etmiş gibi görünmektedir. İkinci dipnotla karşılaştırmız...

Peker'den sonra CHP Genel Sekreteri olan Şükrü Kaya'nın benzer yazışmalarına ise arşivde rastgelmedim... Ancak bu, onun bu konularda hiç yazışması olmadığı anlamına da gelmemelidir elbette...

Bu arada; benzer taleplerin bizzat Cumhurbaşkanı'na da yapıldığını biliyoruz... Bunlardan birini aşağıda örnek olarak zikrediyorum...

Nâzilli'de sebze pazarında aşçı olan hacı İ. Hakkı Bey, 1931 yılının ilk aylarında, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemâl Paşa'ya yazdığı mektupta; "mücâhedei millîyenin bidâyet teşekkülünden hitâmina kadar" Aydın ve Nâzilli cephelerinde "gerek mâlen ve bedenen bilfeyl" çalıştığından söz ederek, "Mübeccel Reis Cumhuremiz Gâzi Paşa Hazretleri'ne" şeklinde başladığı satırlarını şöyle sürdürüyordu:

"Pek Muhterem Paşa Hazretleri;

Bu uğurda mevcut servetimi sarf ettim; fitık illeti denilen hastalığa da müptelâ olarak, sefâlete duçar oldum; elyevm Nâzilli'de âile ve çocuklarımla mâişetini temin etmekle gece gündüz çalışmaktayım... Mücâhedei millîyede hizmeti sebkât edenlere istiklâl madalyası ile taltif buyurulmakta olduğundan; bendenizin de taltifim için beş sene evvel bir mazbata yaparak, (...) Aydın vilâyetine havâle edilmişti. (...) [1926 yılında] Dâhiliye Vekâleti celilesine arz edilmişti; yevm mezkûrden bu âna kadar hiçbir netice hâsıl olmadığından; taltifim için zâtı devletlerinin lâzım gelenlere emrû havâle buyurulmasını arz eder; necip ve asil Türk milletinin başında ilelebet paydar olmanızı temenni ederim ef[endi]m] hazretleri..."¹⁹

Kaya'dan sonra aynı makâma gelen Dr. Ahmet Fikri Tuzer'in ise, hayli yoğun bir yazışma trafiği içinde olduğunu görüyoruz.

¹⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/34 143 1].

Aynı kişi, 1930 yılının ilk günlerinde de, Ziraat Bankası'nda bir yıldan beri ücretsiz çalışan oğlunun 50 ya da 60 lira maaşla bankaya tâyinini yine "Gâzi babasından" ricâ ediyordu.

Bu arada, istiklâl madalyasının dağıtımına ilişkin bir başka şikâyeti de, bir başka gündükte bulmak mümkündür. Bkz. Osman Fikret Topallı, Giresun Gündükleri, (Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak), (Cild: 1), Alfa Yayınları, İstanbul, 2017, s. 73.

Ahmet Hulûsi Bey, 1939 yılında, CHP Genel Sekreterliği'ne yazdığı mektupta; yedek üstteğmen ve liseye muâdil Balıkesir Sultânî on birinci sınıf mezunu olduğunu belirtiyor ve CHP içinde "münhâl vazifeler"den birine tâyinini diliyordu. Mektup sâhibi, dileğinin eki olarak, bir zamanlar bizzat Harbiye Nâzırı Enver Paşa'nın imzâsıyla kendisine tevdi edilen ihtiyat ağır topçu mülâzımı sânilîği rütbesini hâvi ve 10 Ağustos 1332 [1917] tarihli belgeyi de ibrâz etmişti. Kendi açıklamasına göre; Birinci Dünyâ Savaşı ile istiklâl harbine de katılmıştı.²⁰

Tuzer, 1939 yılının ortalarında, Ziraat Bankası'nda görevli Tayyip Herşegil için, doğrudan banka genel müdürüne mektup yazmıştı. "Emektar" bu memuru, "iyi kalpli ve dürüst bir memur olarak" tanıdığını belirtmişti; "senelerden beri maaşına bir zam görmemiş olan bu memurun" "mümkünse, maaşının bir miktar çoğaltılmak sûretile, taltifini ricâ" ediyordu.²¹

Mersin inhisarlar idâresinde memur olan Nüzhet Ata da, 1939 yılının ortalarında, Tuzer'e yazdığı mektupta; kendisini "akdemce arkadaşınız ve meslektaşınızdan tabip binbaşılığından mütekâit ve zâtı âlilerinin Sıhhiye [Sıhhat ve İçtimâî Muavenet] Vekâleti müsteşarlığında bulunduğunuz sırada Karadeniz Ereğlisi hükûmet tababetine tâyin buyurmuş olduğunuz Bahattin Şevki Ata merhumun kardeşiyim" şeklinde tanıttıktan sonra; mektubuna "bendeniz devri sâbıkın [II. Abdülhamid'in] gadrine uğrayarak, mektebi harbiyenin son sınıfından menfâya sürdürmüş ve hâlen de Mersin'de inhisarlar [idâresinde] (...) memur"um diye devâm ediyordu. 1929 yılında katıldığı inhisarlar idâresindeki memuriyeti sırasında 1936 yılında Mersin'e gelmişti.

Ata, talebini de şöyle dile getiriyordu:

"Allah'tan başka bir hâimim olmadığı için şimdiye kadar hiçbir zam görmedim; üç seneden beri vehâmeti havasile müştehir Mersin'de çoluk ve çocuğum hastalıkla perişan bir hâledir; elim geçen aylığın nısfını ilâç parası vermekteyim; Allah rızâsı için bendenizi Bursa, Bandırma ve buna mümâsil mütedil havalı iklimlerden bir mahalle tâyinime delâlet ve himmetinizin benden esirgememenizi..."²²

²⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/242 962 3].

²¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

²² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2]

Mektup sâhibinin Tuzer'in bir şekilde meslektaşının yakınının yakını olduğunu belirtme ihtiyâcı duyuyor olması dikkat çekicidir. Ayrıca, eski İttihatçı olduğunu da belirtme gereğini duymuştu! Bu mensûbiyet, hiç kuşkusuz olumlu karşılanacaktı! En azından mektup sâhibinin beklentisi, bu yönde olmalıydı!

Kars belediyesinde emekli sıhhat memuru Cemâl İşvar, 1939 yılının ilkbaharında, Tuzer'e yazdığı mektupta, içinde bulunduğu durumu anlatıyor ve hâl câresi ricâ ediyordu:

"Hüsnü teveccühünüzü arzu tâzimatla karşıladığımız ve bütün âile halkile yetimlerimizi sevinçler içinde bırakan ve büyük zahmet ihtiyârile göndermek lütfunda bulunduğunuz kıymetli kartınızı aldım. (...) Yine zâtı âlinizin ilk himmetleriyle başlayan ve ebedî unutulmaz lütfunuz sâyesinde 56 lira maaşlı Kars belediye sıhhat memuru iken; 25 senelik hizmetten sonra 22 lira maaşla geçen sene tekâüt oldum.

Bu tekâüt maaşının azlığı dolayısıyla yardımınızı istirhâm etmiştim. Çünkü; eskiden beri mâiyyetiniz Sivas menzil sıhhiye depo taburu ve nakliye kollar kumandanı iken, Eskişehir hastahânesi sereczacısı bulunduğu sıralar vefât eden Tahtakaleli eniştem parmaksız eczacı Fuat'ın âile ve iki çocuğu da 16 seneden beri nezdimde bulunduğu mâlûmu âlinizdir. Bunlara muhasses 12 liradır ki, bunu da, yetimlerin tahsiline sarf ediyoruz.

Bana muhasses 22 lira tekâüt maaşı da, benim dört nüfus âile ve çocuklarımla birlikte yedi nüfusa yetişmediğinden; Kars sıhhat müdürü Bay Mehmet Derviş Kuntman'ın büyük lütuf ve himmetleriyle 15 lira maktû ücretle zührevî hastalıklarla mücâdele komisyonu sıhhat memurluğunda tekrar çalışmaya mecbur kaldım. Tekâüt maaşı ve ücretimin tutarı 37 lira... Bu ücretle yedi nüfusun iâşe, melbusat, mesken vesâir masrafını temin edemiyorum. Aynı zamanda Kars'ın kışının fazlalığı ve romatizmaya müptelâ olmaklığım itibârile buralarda idâre edemeyeceğim.

Her zaman yüksek rütbelerde bulunmanıza gece gündüz duâcı bulunduğumuz siz babamıza tekrar arzı dehâletten başka bir şey düşünemedik. Yüksek vicdan ve âli merhametinizle kendinizin münâsip göreceği mütedil bir iklim ve tensip edeceğiniz miktarda ücretli herhangi bir memuriyet olursa olsun, bilâ harcırah gitmek ve sâyenizde orada temini mâişet etmek üzere bir memuriyete tâ-

yin ve tasirrim husûsuna emir ve delâlet buyurmanızı; âile halkı ve yetimlerimizle birlikte, el ve ayaklarınızı öperek diler ve çok yalvarmakla berâber, kalbimizde merkûz olan derin hürmet..."²³

Mektup sâhibinin bir zamanlar Tuzer'in mâiyetinde bulunmuş akrabâsı olduğunu hatırlatıyor olması da, daha önceleri de gördüğümüz üzere, benzer bir üslûbu öne çıkarmaktadır. Mektup sâhibinin bu talebinin ilk olmadığı, daha önceki taleplerinin biz-zat Tuzer tarafından karşılandığı da mektupta açıklanmaktadır.

İstanbul belediyesinde görevli H. Sabri de, 1939 yılının yaz aylarında Tuzer'e yazdığı mektupta, belediyede uğradığı haksızlıkları anlatıyordu. Kendisinden daha kıdemsiz olanlar bir şekilde terfi ederken, o beş yıldan bu yana maaş zammı alamamıştı.²⁴

Balıkesir Gönen'de Halk eczahânesi sâhibi İbrâhim Karakayan, 1939 yılının bahar aylarında, Tuzer'e yazdığı mektupta; daha önceki "teveccühât"tan yararlanarak; serzenişlerini ve isteğini dile getiriyordu:

"Tarihî beşerin hiçbir sahifesinde kaydına tesâdüf ihtimâli dahi bulunmayan o muazzam inkılâbı yaratan (...) dehâ ve kudret sâhibine kemâli hûşû ve tevâzule boyun eğerek, cidâlin her külfetine istidâdım derecesinde iştirâk ve uhdeme tevdi edilen herhangi bir vazifede büyük bir muvaffakiyet göstermiş bulunmaklığım; vesâike müstenid teveccühâtın binde birine bile nâiliyyetten mahrum olarak, bigayri hakkın olarak atıldım ve unutuldum.

Birçok arkadaşlarımlın evvel âhir mazhâr oldukları maddî mükâfattan âcizlerine de ufacık bir hisse ayrılısaydı ve hiç olmazsa yirmi seneden fazla hizmetle iktisâp ettiğim tekâütlük hakkı kabûl ve tasdik buyurulsaydı veyâ müddeti hizmet ve mesâîmin derecesine mütenâsip bir ikrâmiye ile tatyibim cihetine gidilseydi; esbâbı mâişetten mahrum on nüfus efrâdı âilemin temini mâişetlerine azıcık medâr olacak bir sermâye edinebilseydim; belki o mânevî şerefle de iktifâ eder ve bu kâbil tasdilerden içtinâb ederdim.

Müseccel şununun lütfen tetkikine zannedersem mahdum köleniz elile bir göz gezdirilmiş olduğunu nazarı ehemmiyete alarak, bâriz bir şekilde zâhir olur ki, hukûkum vicdânî pâkinizle muvaffakiyet kazanacaktır.

²³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

²⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

Nâmuslu bir sınıf arkadaşım sıfatile nazarı şefkat ve merhametinize sığınarak hürmetle ellerinizden öperim.”²⁵

Millî Müdâfaa Vekâleti’nde görevli Hâdi Öner, 1939 yılının sonbahar aylarında, Tuzer’e yazdığı mektupta; kızlarının düğünü için yapacağı harcamalar için evini Emekli Sandığı’na ipotek ettirdiğini, borcunu ödeyemediği için de evinin satılmak üzere olduğunu anlatıyor ve Ankara’dan İstanbul’a tâyinini istiyordu.

İlginç olan nokta ise, bu talebe verilen yanıtıdır. Tuzer yanıtında şöyle diyecektir: “Partimiz öteden beri askerî işlere karışmamayı prensip olarak kabûl etmiş olduğunu bildirirken...”²⁶

Hudut ve Sâhiller Sıhhat Umum Müdürlüğü’nde müfettiş olarak görev yapan bir kişi de, 5 Mayıs 1939 tarihinde, Tuzer’e yazdığı mektupta; bağlı olduğu genel müdür Osman İsmet’in bakanlığın teftiş heyeti başkanlığına tâyin edilmekte olduğunu duyduğunu belirtiyordu. Mektubunda, Tuzer’e hitâben, “yüksek şahsiyetinizden başka mürâcaat edecek hiçbir istinadgâhı” olmadığını vurgulayan müfettiş; bu makâma kendisinin atanmasının sağlanması için Tuzer’den bakanlık nezdinde “tavsiye ve yardım” istiyordu. Böyle bir ricâda bulunabilmesi için cesâret kaynağı da, Tuzer’in “büyük harpten beri” göstermekte olduğu “kıymetli iltifatları”ydı.

Aradan geçen birkaç aylık fâsıladan sonra; yine aynı müfettiş, bu kez bağlı olduğu genel müdürlüğe, daha önce genel müdür muavini olarak görevli kişinin bakanlar kurulu karârıyla atanmış bulunduğunu bildiriyordu. Talebi ise, çok açıktı:

“Muavinlik, gerçi maaş itibâriyle, müfettişlik ile müsâvi derecede ise de; teftiş heyeti nizamnâmesinde vekâlet müfettişleri,

²⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

Bu talebe Tuzer’in yanıtı kısa olacaktır: “Bu hususta ne yolda hareket ve kime mürâcaat edeceğinizi oğlunuza söylemiştim; o size zannederim yazmış olacaktır; ona göre hareket eder ve inşallah muvaffak olursunuz... Hürmetler...”

²⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

Bir başka gözlemim de şudur: Her türlü vesileyle Genel Sekreterliğe iletilen tebrik ve kutlamalar; bir yandan, kendini hatırlatmak amacına yönelikken; diğer yandan, gerektiğinde bir talepte bulunulacağı zamâna da hazırlık sayılabılırdi. Nitekim, Öner’in daha önceki mektupları, bu saptamayı doğrulamaktadır. Bu konuya ileride ayrıntılı bir şekilde değineceğim..

bütün devlet müesseselerini teftişleri meyânında, teşkilâtımız teftişini dahi yaptıkları için, bize ancak tahkiki icâb eden işler hakkında vazife kalmaktadır. Bir buçuk senede üç defâ vazifeye gittim. Beş aydan beri iş zuhûr etmediği gibi; esbâbı mâruzeden dolayı teftiş de gidemedim.

Bu sene Ankara kız lisesini bitiren kızım, Ankara Hukuk Fakültesi'ne arzusuyla kayıt edildi; üç sene devâm edecek olan tahsili için burada bulunacağımızdan, tahsile (...) olarak kızımın arzusunu yerine getirmek, hem de daha ziyâde iş görmek üzere açılan umum müdürlük muavinliğine naklen tâyinim için yüksek şahsiyetinizin delâlet ve kıymetli himâyelerine muhtaç bulunduğumu arz eder..."

Bir önceki mektup da hatırlanacak olursa; Tuzer'den görülen iltifat ve teveccühlerin mektup sâhipleri açısından, talepte bulunmak için, önemli bir cesâret ve teşvik kaynağı olduğu açıktır.

İzmir'de Süleyman Ferit Eczâcibaşı Şifâ Eczâhânesi'nde çalışan F. İbrâhim Ökte de, 1939 yılının sonlarında, Tuzer'e yazdığı ve "nezdi âlilerinde yeniden temenniyatta bulunabilmek için zeminin müsâit olduğu zikredilmektedir" diye başladığı mektubuna; "yüksek meziyetlerinizin zâten meftunuyum" şeklinde devâm ediyordu. Tuzer'e yönelik satırlarında; "âlemce de müsellemler bulunan rahim ve şefkatinizin bu müsaade ile hakkımda da ibzâl buyurulmasından fevkâlâde mütehassis oldum" demektedir.

Ardından da talebini gündeme getiriyordu:

"Bendeniz fırkamızın İzmir'deki teşekküllerine bağlı veyâhut herhangi hidemâtı umûmîyeye müteallik göstereceğiniz vazifeleri kabûle âmâdeyim; gerek şahsı devletinize ve gerekse fırkaya ve halka mütevâzı bir sûrette hizmet etmek şerefini emir ve irâdenizle bendenize kazandırırsanız, memnun ve minnettar kalacağım..."²⁷

İstanbul Samatya belediye doktoru Hamdi Artukmaç da, 1939 yılında, yeni görevine tâyininden dolayı yazdığı mektupta teşekkürlerini iletliyordu. Bundan dolayı "derûnî bağlantım çelikleşti" diyordu. Eğer Başbakan Dr. Refik Saydam olmasıydı, "hâlimiz dumandı" şeklinde yazıyordu. Ayrıca, CHP'de "mahrem" her türlü propaganda işlerinde çalışmaya gönüllü olduğunu da iletliyordu. Arzusu, CHP Samatya idâre heyeti başkanlığına atanmasıydı.

²⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

Ne var ki, Tuzer, 1940 yılının kış aylarında yazdığı yanıtta; buna imkân görülemediğini açıklayacaktır; çünkü, parti içinde atama imkânı yoktu. Ayrıca, parti çalışmalarında ücret ödenmesi de söz konusu olamazdı.²⁸

Nihâyet 1940 yılının ilk günlerinde yine aynı kişi, kaleme aldığı mektubunda; Tuzer'i ziyaret ettiğini hatırlattıktan sonra, tavsiyesi üzerine, talebini bir başka milletvekiliyle de paylaştığını açıklıyordu. Ayrıca, bu sırada bağlı olduğu genel müdürlüğün teşkilât yasasının değiştirildiğini ve yasanın yakın zamanda da yürürlüğe gireceğini radyodan haber aldığını bildiriyordu. Buna göre, kendisi hizmette otuz yılını doldurduğundan, yasa gereğince emekli olmak zorunda kalacaktı. Oysa, oğlu ve kızı, hâlen Ankara'da yüksek öğrenimlerine devâm ediyordu. Emeklilik maaşıyla bu yükün altından kalkması mümkün olamayacaktı.

Mektup sâhibi; "iki çocuğumun tahsillerinin yarım kalmasına yüksek vicdânınızın kâil olamayacağını bildiği" için, Tuzer nezdinde, böylesi bir talepte bulunmaya cesâret edebilmişti. Yasanın yayınlanmasından önce "münâsip bir memuriyete tâyin" edilmesi uygun olurdu.

Mektup şöyle sürüyordu:

"Kıymetli şahsiyetinize mürâcaat ve dehâlet etmekten başka hiçbir istinadgâhım yoktur; mâruz kaldığım mağduriyetten himâye husûsunda kıymetli yardımınızı..."

Mürâcaat sâhibinin amacına ulaşmış olduğunu, son mektubunun altına el yazısı ile düşülmüş nottan anlayabiliyoruz: "Çorum'a sıhhat müdürü tâyin edildi."²⁹

Tuzer'in merhum Hamdi dayısının eşi olan ve kendisini "yengeniz" olarak tanıtan Emine Öğütçü, 1939 yılının sonlarında kaleme aldığı mektubunda, Tuzer'den bir ricâda bulunuyordu. Buna göre; bu zamâna kadar her ne kadar kendisine yalnızca iki mektup yazmış olsa da, Tuzer'den aldığı bir mektupta "tarafımdan yapılacak bir işiniz var mı?" şeklinde "lütuf buyurulan ulvî iltifât" karşısında, "ebediyen medyûnu şükrânı ve minnettar" olduğunu belirtiyordu. Kendisinin ilk ve son kez bir "istirhâmı" olacaktı.

²⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

Kayseri nâfiâ fen heyetinde bulunan küçük oğlu Lütfü Ögütçü'nün İstanbul'a tâyinini istiyordu. Mektup şu satırlarla bitiyordu: "Çocuklarım ve torunlarım ayrı ayrı arzı ubûdiyet ederler."

Tuzer de, bu ricâ üzerine, birkaç gün içinde, Nâfiâ Vekili Ali Fuat Cebesoy'a yazdığı yazıda; Lütfü Ögütçü'nün dayısının torunu olduğunu açıklıyor ve kendisinin "İstanbul vilâyeti nâfiâ fen heyeti emrinde istihdâmına imkân mevcutsa, lütuf buyurulmasını muhtâcî sahabet bir âilenin selâmeti nâmına" ricâ ediyordu.

Cebesoy da, yine birkaç gün sonra kaleme aldığı yanıtında; "İstanbul vilâyeti nâfiâ kadrosu müsâit olmadığından, münhâl ve münâsip bir vazife varsa, belediye fen heyetine tâyini yapılmak üzere, keyfiyet İstanbul belediye reisliğine yazılmıştır" diyordu.

Tuzer, Cebesoy'dan aldığı bu yanıt üzerine, durumu Emine Ögütçü'ye ayrı bir mektupla bildirmişti. Ögütçü, bu ilgi karşısında bir teşekkür mektubu daha kaleme almıştı. İşin uzaması karşısında Ögütçü, Tuzer'e, eski yazıyla, iki ayrı mektup daha yazacaktır. Nihâyet 1940 yılının ilkbahar aylarında İstanbul belediyesine nakil işinin hâlloldüğünü anlıyoruz. Tuzer, bu güzel haberi Ögütçü'ye ayrı bir mektupla bildirmişti.

Ögütçü, 1941 yılının ortalarında, Tuzer'e yazdığı mektupta, ona bir kez daha teşekkür ediyordu. Büyük oğlu Remzi Ögütçü, Devlet Demir Yolları'nda (DDY) görev almıştı ve hâlen çalışmaya devâm ediyordu. Küçük oğlu Lütfü Ögütçü, askere alınmıştı ve askerliğini İstanbul Hadımköy'de yapmaktaydı. Maalesef gözlerinden rahatsızdı. Emine Ögütçü, mektubunda, "hayâtımı siz muhterem [Ahmet] Fikri [Tuzer] Beyefendi'ye medyûnum. Lütfü [Ögütçü]'nün Kayseri'den İstanbul'a nakli memuriyeti, yalnız bana değil, hepimize hayat kazandırdı. Zâtı âlinize ne kadar çok arzı teşekkür etsek azdır. (...) Çocuklarım ve torunlarım ayrı ayrı arzı ihtimârat eyler; lütfükâr ellerinizden öperler. Refikai muhteremeniz hanımefendiye ayrıca arzı hürmet eyleriz." diyordu.³⁰

Elbette, daha küçük memuriyetler için de CHP Genel Sekreterliği'ne başvurulduğunu görüyoruz...

Tuzer, 1940 yılının ilkbahar aylarında, Münâkâlât Vekili Ali Çetinkaya'ya yazdığı mektupta; Devlet Hava Yolları'nda makinist olan

³⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/48 194 1].

ve akrabâsından “kız almak sûretiyle âilemiz sıhriyet peydâ etmiş” bulunan İsmâil Köprücü’nün Eskişehir tayyâre mektebinde eğitimi-ni tamamladıktan sonra, stajını da yapmış olduğunu ve şimdiye kadar da öğrenci sıfatı ile ücret mukâbilinde çalıştığını bildiriyordu.

Köprücü, aynı zamanda Çetinkaya’nın 1937 yılında Nâfiâ Vekili olduğu sırada bizzat kendisinden, yaptığı tayyâre modeli için takdîr-nâme almıştı. Mektupta şöyle denilmişti: “Maaşından başka şahsî ve âilevî hiçbir gelirleri olmadığı için büyük bir darlık içerisinde olduklarını da gördüğüm bu gencin lâıyk görül-düğü takdirde siyânet buyurulması...” Mektupta yazılmış, ama sonradan üzeri karalanmış kısımda ise; “kısmen olsun tereffüh-lerine medâr olacak herhangi bir lütfunuzun kendilerinden esir-genmemesi” denilmişti.³¹

Benzer şekilde; Edremit’te öğretmenlik yapan Necmiye Ünal ile Müveddet Ünal adlı kız kardeşler, 1939 yılının sonlarında, “muhterem eniştemiz” hitâbıyla başladıkları mektuplarında Tu-zer’e şikâyet ve dileklerini aktarıyorlardı:

“Biz üç seneden beri mesleğimizi Edremit’in Zeytinli köyünde yapıyoruz; bu seneler zarfında Edremit’ten köye ödevimize git-mek için yürüdüğümüz yol ve gayri muntazam hayat, bizi sıhha-timizden çok düşürdü. Bundan başka, kadın olmağımız dolayı-sıyla, gerek köy halkının bir takım serseri ve ahlâksızları ve gerek öğretmenleri, bulunduğumuz terbiyeleri noksan talebeler tarafın-dan karşılaştığımız ahlâka mugâyir vaziyetlerden dolayı, bundan sonra köyde mesleğimize devâm etmeye imkân göremiyoruz.

Kadınlığımızın ve mesleğimizin şerefi için bizi bu müşkül va-ziyetten kurtarmanızı sizlerden insâniyet nâmına ricâ ederiz.

Geçen yıl yapılan, okul da dâhil olmak üzere, Edremit’te dört münhâl var. Bu münhâllerden ikisine bugünlerde vilâyette ya-pılacak kadroda Edremit’e naklimizi lâzım gelen makamlarda tavassutta bulunmanızı sevgi ve saygılarımızla, elinizden öper, sağlığınıza dileriz. Muhterem halamızın hürmetle elinden öperiz.”

Tuzer de, Balıkesir vâlisi Recâi Güreli’ye³² yazdığı yazıda; “ak-rabamdan bulunan ve âilelerinden geçim yükü tamâmile üzerleri-

³¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

³² Recâi Güreli, 1939-1943 yılları arasında Balıkesir vâililiği yapmıştır.

ne tahmil edilmiş olan Edremit'in Zeytinli köyünde muallim Necmiye Ünal ve Müveddet Ünal'dan aldığım mektupta; Edremit'ten vazifeleri başına gitmek için mâruz kaldıkları mezâhimden bahsedilmekte ve Edremit'te açık bulunan dört yerden ikisine nakilleri için delâletim ricâ olunmaktadır; gösterdikleri açıklara nakilleri husûsuna delâletlerini bilhassa ricâ eder..." diyordu.

Balıkesir vâlisi Recâi Güreli de, Tuzer'e yanıt verdiği yazısında; Balıkesir'de öğretmen kadrolarının henüz saptanmamış olduğunu açıklıyor; fakat "bu kadroların tanzimi sırasında yüksek emirlerinizin nazarı dikkate alınarak, Necmiye ve Müveddet Ünal'ın nakilleri husûsunun temin edileceğini" bildiriyordu.

Tuzer de, bunun üzerine kız kardeşlere atamalarının yakında yapılacağını bildirecektir. Nitekim, 1939 yılının sonlarında Ünal kardeşler, Tuzer'e yazdıkları mektupta; Müveddet Ünal'ın tifoya yakalanması ve hastahânedede tedâvi görmesi nedeniyle geç yazabildiklerini açıklıyorlar ve ardından tâyin için teşekkürlerini bildiriyorlardı: "Şimdiye kadar hakkımızda yapmış olduğunuz büyük iyilikler arasında ve şimdi Edremit'e naklimiz ile bize göstermiş olduğunuz şefkâten dolayı sizlere karşı nasıl teşekkür edeceğimizi bilemiyoruz."

Bu mektubu kız kardeşlerin babası olan Ali Ünal'ın teşekkür mektubu tâkip edecektir. Tâyin, sâdece yaklaşık bir buçuk ay sonra gerçekleşmişti.

Bununla birlikte, Ünal kardeşlerin 1942 yılının başında enişterleri Tuzer'den bir ricâları daha olacaktır. Buna göre; Balıkesir'de mesken karşılığı olarak her öğretmene beş lira ödeniyordu; fakat kız kardeş oldukları gerekçesiyle, 1941 Haziran ayından bu yana, yalnızca birine bu ücret ödenmeye başlanmıştı. Kendileri il maarif müdüründen durumu soruşturmuşlar ve bu duruma itirâz da etmişlerdi. Ne var ki, menfî yanıt almışlardı. Ayrıca, 1940 yılının Ekim ayında kıdem almalarına karşın, 1941 yılının Temmuz ayından itibaren aldıkları kıdem farkı da kesilmişti. Gerekçe olarak da, bütçe darlığı gösterilmişti. Zâten kıdem zammı sekiz ay sonra gerçekleştiğinden, bu süre içinde de hakları olan farkı alamamışlardı. Tuzer'den bu durumun düzeltilmesini istiyorlardı.³³

³³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/34 143 1].

Mâliye Vekâleti mâliye muhasebesinde ikinci mümeyyiz Rızâ Ögütçüoğlu, 28 Aralık 1939 tarihli mektubunda; birinci mümeyyizlik kadrosunun boşalmakta olduğunu bildiriyor ve "sayın amcacığım" şeklinde hitâp ettiği Tuzer'den "terfi" husûsunda "himmeti âli" bekliyordu.³⁴

Bu beklentinin pek de boş olmadığını ise, adı geçen kişinin sâdece birkaç gün önceki bir başka mektubundan öğreniyoruz. Şöyle yazıyordu: "Himmeti âlinizle kızım Perihan, Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne labaran [laborant] olarak kayıt ve kabûl edildi. Mââile teşekkürlerimizi arz eder, ellerinizden öperek, muhterem yengemiz hanımefendiye sonsuz saygılarımızı sunarız efendim..."

Esâsen bu konuda; CHP Bolu milletvekili ve CHP Umûmî İdâre Heyeti üyesi Dr. Zihni Ülgen de, bu mektuptan yalnızca birkaç gün önce, Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüleri Rektörü Süreyâ Gencer'e bir mektup yazmış ve "sayın kardeşim" şeklindeki hitâbından sonra da kendisinden ricâda bulunmuştu: "İki gün evvel telefonla enstitünüzde münhâl olan laborentliğe [laborantlığa] tâyinini genel sekreterin ricâ ettiğini arz eylediğim Perihan Ögütöğlu, ihtirâmnâmemi sunandır. Kendisi hakkında mevcut lûtuflarınızı diler..."

Girişimin sonuç vereceği, yine Ülgen'in aynı gün Ögütöğlu'na yazdığı mektuptan belli olmaktadır. Bu mektubunda Ülgen, "Ankara Ziraat Enstitüsü'nde bir laborentliğe [laborantlığa] tâyininiz hakkında dileğiniz üzerine, enstitü müdürü ile görüştüm. Rektör, vazife verilmesini sizinle görüşmeye tâlik etti." Bütün bu başvuruların temelinde ise, bizzat Perihan Ögütöğlu'nun 17 Ekim 1939 tarihli mektubu yatıyordu.

Ögütöğlu, mektubunda şöyle yazıyordu: "Ben hemşeriniz ve akrabalarınızdan Mehmet Vâizoğlu'nun torunu (...) Rızâ Ögütöğlu'nun kızıyım... Bu sene ikinci ortaokulu iyi derecede bitirdim. İlmimin daha yükselmesi için muallim mekteplerinden birine girmek için mürâcaat ettim. Her mektepten dört kişi alınacaktı; dört kişi aldı, benimki almadı. Diğer nehârî mekteplerde de okumakta hevesim varsa da, âile vaziyetimiz müsâit olmadığından okuyamayacağım... Çünkü, babam, ancak iki erkek kardeşimi

³⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

okutabilecek vaziyettedir. Bundan dolayı ben de devlet dâirelerinin birinde çalışmak istiyorum. Birkaç yere mürâcaat ettimse de, kimsem olmadığından, red cevâbı aldım. Naaçar sizi rahatsız etmek mecbûriyetinde kaldım. Bu hususta bana müşfik ellerinizi uzatmanızı ricâ eder..."³⁵

Hüsniye hanım da, 1939 yılının son günlerinde, Tuzer'in eşine çektiği telgrafta; "ablacığım; Üsküdar belediye ebesi dün istifâ etmiş; beni kayırmanızı yalvarır"ım diyordu. Tuzer de, sâdece birkaç gün sonraki yanıtında, "söz aldık; istifâ gelince yapacaklar" diyecektir.³⁶

Yukarıda sıraladığım mektup sâhiplerinin ortak özelliği, Tuzer'in bir şekilde akrabâsı olmalarıydı.

Tuzer, 1939 yılının sonlarından itibâren, İzmir Karantina'da Dr. Hakkı Sayar ile yazışmalarında; adı geçen kişinin arkadaşı için gündeme gelen talebin şimdilik karşılanmasına imkân olmadığını, fakat askerlik sonrasında "münâsip bir vazife ile tavgizi"-nin teminine çalışılacağını belirtiyordu.

Yine Sayar, bu kez 1940 yılının bahar aylarında, Tuzer'den başka bir ricâda daha bulunmuştu. Bu kez kendisi için...

Bunun üzerine Tuzer, Sıhhat ve İçtimâî Muavenet Vekili Dr. Hulûsi Alataş ile konuyu görüşmüştü. Sayar'ın talebinin yerine getirilmesinin ancak Dr. Ziyâ Nâki'den gelecek yanıtla bağılı bulunduğunu öğrenmişti. Eğer Nâki, kendisine yapılan öneriyi reddederse, bu takdirde Sayar'ın isteği yerine getirilebilirdi.

Bu arada, İstanbul'da kulak burun boğaz hastalıkları uzmanı Dr. Ziyâ Nâki de, yine 1939 yılının sonlarında, Dr. Şerâfettin Bey'in istifâsıyla boşalan Münâkâlât Vekâleti'ne bağılı Akay tabâbetine atanmak için başvuruda bulunmuştu. Bunun için mektubunda Tuzer'in "lütfunu" ricâ ediyordu.

Tuzer, yanıtında, Nâki'ye İzmir belediye başhekimliğinin önerildiğini haber aldığını ve "İstanbul'ta münâsip bir vazife bulununca-ya kadar" bu görevi kabûl etmesinin uygun olacağını belirtiyordu.³⁷

Tuzer, 5 Ekim 1939 tarihli mektubunda, Bursa'da sıtma mücâdele şehir şûbesi başkanı Dr. Niyâzi Durken'in talebini yanıtlıyor-

³⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

³⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

³⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

du. Buna göre, adı geçen doktor, Bursa sıtma mücâdele mıntıkası başkanlığına atanmak istemişti. Tuzer de, bu arzusunun "is'afı için alâkadar" olmuştu. Ancak; "münhâl sıtma mücâdele reisliklerine sıtma enstitüsü kursunda muvaffak olarak mücâdele labaratuvar şefliklerine tâyin edilenlerden iyi sicil almış olanların terfien tâ-yini usûl ittihaz edildiği ve şimdiye kadar bu prensip dâhilinde mücâdele reisi tâyin olunmakta bulunduğu" için, bu talebin kar-şılanmasına imkân bulunamamıştı.³⁸

Tuzer, 13 Haziran 1939 tarihinde, İstanbul Zührevi Hastalık-lar Dispanseri doktoru H. Kâmil Tuncay'a yazdığı mektupta; hâ-lihazırda görevinin -arzusu üzerine- bir yıl daha uzatılmış oldu-ğunu haber veriyordu.³⁹

Mersin Memleket Hastahânesi operatörü Dr. Recep Şefik Soy-kan da, 1939 yılının sonlarında, Tuzer'den, İstanbul'da uzmanlı-ğına âid görev talep etmişti. Tuzer, yanıtında, Sıhhat ve İçtimâî Muavenet Vekâleti ile temas kurduğunu, ancak boş bir kadro-nun hâlihazırda mevcut bulunmadığını bildiriyordu. Bununla berâber, Tuzer, "ileride vûkû bulacak münhâlde talep ve arzunu-zun nazara alınacağı vaadini aldığımı bildirir"im diyordu.⁴⁰

Sıhhat ve İçtimâî Muavenet Vekâleti Manisa müdürü Dr. Hüs-nü Muhittin Artuner de, 1939 yılının ortalarında, kaleme aldığı mektubunda; Tuzer'den terfi beklediğini yazmıştı. Bu konuda "te-veccühâtı devletleri"ni bekliyordu. Şöyle demişti: "Hayâtımın son devirlerini daha müreffeh ve iyi geçirmek üzere terfime delâleti-nizi istihâm edeceğim."

Bunları yazmasının nedeni de, "elimden tutacak kimse"nin ol-mamasıydı. Kendisi hâlâ üçüncü sınıf müdürdü. Terfi için yaptığı

³⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

³⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1]. Nitekim, Tuncay'ın ricâ mektu-bu da yazının ekinde bulunuyordu.

Belirtmeliyim ki, CHP Genel Sekreterliği'ne ulaşan mektupların bir kısmı eski yazıyla kaleme alınmıştı. Bâzı yazılar, Latin alfabesiyle yeniden dakti-lo ediliyordu. Fakat bazıları olduğu gibi işleme alınıyordu. Hattâ Tuzer de, yanıt mektuplarının sûretlerini önce eski yazı ile not ediyor ve ardından bu yazılar, Latin alfabesiyle daktilo ediliyordu. Bununla birlikte, bir kere-sinde eski yazıyla yazılmış olan mektubun bu nedenle îade edildiğini de gördüm. Bkz. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

⁴⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

başvurular neticesiz kalmıştı. Nedeni de, yeni teşkilât yasasıydı. Maaşı hâlihazırda yalnızca 70 liraydı. Üç yıldır maaşına zam yapılmamıştı. Tuzer'den terfisinin yapılması için yardımını istiyordu. Eğer bu mümkün olamazsa, bu takdirde müfettişliğe tâyinini çıkarabilirdi. Yine mümkün olamazsa, Ankara ya da İstanbul'a bir göreve atanmasının sağlanmasına çalışılmasını ricâ ediyordu. Mektup "yalvarırım" hitâbıyla sona eriyordu.⁴¹

Tıp talebe yurdunda kalarak doktor "çıkan" Hasan Hilmi Özdemir, 10 Temmuz 1940 tarihli mektubunda; Tuzer'e, "bu meslekte esirgemeyeceği" "yardımlarla daha fazla ilerleyebileceği"ni umduğunu açıklıyordu.⁴²

Prof. Dr. Rüştü Recep Duyar da, 19 Ekim 1940 tarihli mektubunda; Tuzer'den "inhiâl edecek [boşalacak] Bakırköy hastahânesi başhekimliğine tâyinini" istiyordu. Şöyle yazmıştı:

"Bundan evvel takdim ettiğim bir istirhânâmede; Bakırköy hastahânesi başhekimliğinin inhiâl etmesi ihtimâlini ve böyle bir hâlin vûkûnda oraya tâyinime lütuf ve himmetinizi ricâ etmiştim. Bugün Mazhar Osman Bey'in⁴³ bugün başhekimlikten istifâ ettiğini haber aldım. Bir taraf kalabilen bütün arkadaşlar, oraya benim gelmekliğimin münâsip olacağı fikrindedirler zannedirim... Çünkü, bu müessesenin en esaslı kısmı olan; adli ve içtimâî şûbesini yedi seneden beri ben idâre ediyorum.

Evvelce muhterem Başvekil beyefendi de [Dr. Refik Saydam], bana vaat buyurmuşlardı; fakat kendilerine şu sıralarda öyle basit ve şahsî bir iş için ricâda bulunmaya cesâret edemiyorum. Esâsen sizin yüksek kudretinizin benim arzumu tatmine kâfi geleceğine eminim... Arkadaşımız Dr. Osman İsmet Bey efendiden de ricâ ettim; sizi mühim işleriniz arasında birkaç dakikanızı işgâl etmek sûretiyle tâciz etmekten mütevellid kusûrumun affını diler, derin hürmetlerimi sunarım efendim..."⁴⁴

⁴¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

⁴² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

⁴³ Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman, çok uzun yıllar boyunca kurucusu olduğu hastahânenin başhekimiydi.

⁴⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1]. Bu mektubun genel sekreterlikte "şahsî deftere" yazıldığı, mektubun altına düşülen resmî damgadan anlaşılmaktadır.

İstanbul leyli tıp öğrenci yurdu muhasibi ve müdür muavini Bâki Yürükman da, yeni çıkan yasadan sonra, maaşının yükseldiğini açıklayarak, bunun bizzat Tuzer'in çabasından kaynaklandığını belirtiyordu. Kendisine müteşekkirdi. Fakat maaş zammı için henüz kadrosunun gelmediğini de mektubuna eklemiştir.

Mektubun içeriğinden ve verilen şahsî ve âilevî bilgilerden hareketle; mektup sâhibiyle Tuzer arasında yakınlık olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, mektuplar, "çok muhterem ağabeyciğim" hitâbıyla başlamaktadır. Nitekim Tuzer de, yanıt mektubunda, "kardeşim" hitâbında bulunmaktadır. Nihâyet kadro meselesi de çözülmüştü!⁴⁵

İstanbul Şişli Çocuk Hastahânesi'nde görevli Dr. Rıfat Ahmet Gökberk, 6 Aralık 1940 tarihinde, Tuzer'e yazdığı mektupta; İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi oftalmoloji profesörü Alman Joseph Igersheimer'in⁴⁶ İkinci Dünyâ Savaşı'nın başladığı tarihte ABD'de bulunduğunu, geri dönmesinin güç olacağı gerekçesiyle, hükûmetten bir süre için izin aldığını, sonra bu süreyi uzattığını ve nihâyet Amerikan vatandaşlığına geçebilmek için başvuruda bulunduğunun öğrenildiğini açıklıyor ve onun da, tıpkı Rudolf Nissen⁴⁷ gibi, Türkiye'ye artık geri dönmeye niyetinin olmadığını anlaşıldığını belirtiyordu.

Dolayısıyla, onun yokluğunda bu dalda sâdece doçentler kalmıştı. Eğer yerine bir başkası atanacaksa, Gökberk, bu kişinin kendisi olmasını istiyordu. Bilindiği gibi, uzman doktorların maaşlarının en yüksek sınırı 80 liraydı. Bundan dolayı kendisinin

⁴⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

⁴⁶ Joseph Igersheimer, 1933 yılında Hitler'in iktidâra gelmesinden sonra Almanya'dan Türkiye'ye gelen bilim insanlarındandı. 15 Ekim 1933 tarihinde İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Oftalmoloji Enstitüsü'nün başına geçti. 1939 yılında Türkiye'den izinli olarak ABD'ye gitti ve 18 Eylül 1940 tarihli mektubu da geri dönemeyecek olmasının nedenlerini üniversite yönetimine bildirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arnold Reisman, *Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, (Çeviren: Gül Çağalı Güven), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 183-194.

⁴⁷ Rudolf Nissen de, benzer şekilde, Almanya'dan göç etmiş olan bilim insanlarındandı. O da, 1933 yılında Türkiye'ye gelmişti. 1938 yılında ABD'ye gitti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arnold Reisman, *Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, (Çeviren: Gül Çağalı Güven), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 194-196.

bundan daha yüksek bir maaş almasına imkân bulunmuyordu. Akademik çalışmaya da arzusu vardı. Maarif Vekâleti'nin kendisini bu boş kadroya atamasını istiyordu. Tuzer'den talebi, "bu vazifeye" kendisini "teklif ve tavsiye" etmesiydi.⁴⁸

İstanbul çocuk hastahânesi kâtibi M. Hayâtî Yıldız, 28 Ekim 1941 tarihli mektubunda, Tuzer'e kendisini tanıtıyor ve ardından dileğini açıklıyordu:

"Dinî bayramımızı müteâkip Cumhuriyetin on sekizinci yıldönümünü kutlularken; yine gıyâbî olarak siz babamızı hatırlamak ve bu vesile ile size karşı hürmetkârlığımı tâzelemek emeline muvaffak olduğumdan dolayı bilseniz ne kadar bahtiyârım... Şöyle ki; iki seneden beri İstanbul'u ziyâretinizde müteaddit defâlar saadet hânenize kadar câriyelerinizle birlikte ziyâretinize geldik; maalesef zâtı âliniz için ya istirahatte olduğunuzu veyâhut da 'henüz çıktılar' kelimeleriyle karşılaşarak, mââile nevmidâne ve üzüntü içerisinde geriye döndük.

Hastahâneyi ziyâretinizde de bendeniz hastahâne senelik ihtiyaçları dolayısıyla hastahânedен hâriç mesâide bulunuyordum ki, işte bu çalışkanlığım ve doğruluğum âmirlerimce takdir edilerek, inhilâl edilen mubâyaa memurluğuna inhâ edildim. Fakat tâyin emrim henüz gelmedi. Bu hususta alâkadar olduğunuzu bacanağınız muhterem Fahri Bey tarafından öğrendim. Sizleri bu meyanda rahatsız ettiğimden dolayı affınızı diler; bütün âilece, yuvanızla birlikte, sağlığınıza yalvarır; saygı ve sevgi hislerimizi tâzelerken, yüce bayramınızı cümleten kutlularız."⁴⁹

Bu türden bir üslûbu ve yakınlığı, daha önce de görmüştük zâten... Yukarıda ardı ardına sıraladığım talep sâhiplerinin ortak özelliği ise, Tuzer ile meslektaş olmalarıydı.

Yine aynı tarihlerde Adapazarı'nda öğretmen muavini olan Mâcîde Kortan'ın tâyini hakkındaki talep de, Kocaeli vâlisi Ziyâ Tekeli tarafından ancak kısmen olumlu karşılanacaktır.⁵⁰

⁴⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1]. İnternette bulduğum bilgilere göre; Dr. Gökberk, daha sonra, günümüzdeki ismiyle İzmir Devlet Hastahânesi'nde (Gurebâi Müslimin) görev alacaktır. Ama tarihini saptayamadım.

⁴⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Bu talebin karşılandığını Tuzer'in 3 Kasım 1941 tarihli mektubundan anlıyoruz.

⁵⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

Tuzer, 1939 yılının son günlerinde, Maarif Vekâleti Müsteşarı İhsan Sungu'ya yazdığı mektupta; daha önce telefonda sözünü ettiği Merkez Bankası İstanbul şubesi şeflerinden Muammer Akın'a âid vesikaları iletliyordu. Adı geçen kişi hakkında Sungu'dan "lüt-funu" ricâ ediyordu.

Ricânın yerine getirildiğini ise, yine Tuzer'in sâdece birkaç ay sonraki bir başka yazısından öğrenmek mümkündür. Tuzer, Sungu'ya, adı geçen kişinin "memuriyet derecenin terfii ve maaşının tezyidi" konusunda gösterdiği "lütuf"tan dolayı teşekkür ediyordu. Gerçekten de Akın, yedinci dereceden altıncı dereye terfi etmiş ve maaşı da 170 liradan 210 liraya yükselmişti.⁵¹

Gümüşhâne eski milletvekili Zeki Kadirbeyoğlu⁵² da, 26 Kasım 1940 tarihli mektubuyla, Tuzer'den önemli bir ricâda bulunuyordu. Yaklaşık iki ay kadar önce CHP Zonguldak milletvekili Halil Türkmen'in tavassutuyla "nâil" olduğu "yüksek teveccühât"tan "cesâret alarak" bu mektubu yazmıştı.

Kadirbeyoğlu; "ufak bir iş için muvakkaten bulunduğu Siirt vilâyetinden bir ay evvel İstanbul'a" dönmüştü. "Emri âlileri üzere; oradaki Halkevi ile de alâkadar olarak, mevcut 300 âzâyı 900'e iblâğ" etmişti.

Mektubuna şöyle devâm ediyordu:

"Gerek Reiscumhur [İsmet İnönü] Hazretleri'nin taltifim hakkındaki firkaya emirleri ve gerek çok yakın zamanda mesrur olacağımdan bahis ile zâtı âlilerinin mükerrer tebşirâtından cesâret yap olarak, bugünlerde münhâl bulunduğunu istihbâr ettiğim Sümer ve Etibanklar'da iki meclisi idâre âzâlığının münhâl olmasıdır. Ticâret hayâtından yetişmiş ve memleketin iktisâdî hayâtı üzerinde öteden beri çalıştığımdan, tasvibi âlilerine mazhâr olursa, Sümerbank Meclisi idâre âzâlığı ile taltif buyurulmaklığımı istirhâm ederek; zâtı âlilerine karşı olan çok derin merbûtiyet ve saygılarımı sunarak, arzu tâzimat eylerim."⁵³

⁵¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

⁵² Bkz. Uğur Üçüncü, İkinci Dönem TBMM'de Bir Muhalifin Portresi: Kadirbeyzâde Zeki Bey, Çizgi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011.

⁵³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1]. O sırada Kadirbeyoğlu'nun adresi; Mahmutpaşa Yeşil Direk No: 14 olarak görülmektedir. Maalesef bu mürâacaata verilen yanıtı bilemiyoruz.

Kadribeyoğlu'nun İkinci Meclis'in (1923-1927) yegâne bağımsız (Gümüşhâne) milletvekili olduğunu biliyoruz; fakat yaşamının geri kalan kısmı karanlıktadır. Öldüğü tarih olan 1952 yılına kadarki hayat öyküsü yazılmayı beklemektedir.

Bu noktada; onun 1940 yılında Tuzer'e bu mektubu yazması hayli anlamlıdır. Öncelikle; onun bizzat Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yeniden CHP'ye dâhil edildiğini göstermektedir; ardından, bizzat CHP Genel Sekreteri olarak Tuzer'in kendisine müjde kâbilinden destek verdiği görülmektedir. Onun bu teşvikten cesâret alarak, kendisi için iş talep ediyor olması, Kadribeyoğlu'nun CHP'nin bu yeni döneminde kendisine de yer bulabileceği konusundaki ümidini göstermektedir. Belki de bu girişimin ardında yatan siyâsal atmosfer, Millî Şef döneminin "barış politikası"dır.⁵⁴

Tuzer, 1940 yılının ilkbahar aylarında, CHP Kırklareli milletvekili ve Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Fuat Umay'a yazdığı mektupta; "mektubumu getiren kadın hayâtını kazanmak için maske fabrikasında çalışmakta ve dört beş yaşlarındaki yavrusunu fabrikada yanında barındırması veyâ berâberce götürüp getirmesi imkânsızlığı karşısında; nâçar evinde tek başına bırakmaktadır; bu yüzden sefil ve perişan kalan bu yavrunun herhangi bir tehlikeye mâruz kalmaması için annesinin işi başına giderken bırakmak, işten avdetinde tekrar almak üzere; sayın müessesenizin idâresinde bulunan çocuk yuvasına veyâ kreşe kabûlüne" diyerek, "müsaadelerini" ricâ ediyordu.⁵⁵

Tuzer, 10 Mart 1941 tarihinde, Belkıs Tümer'e yazdığı yazıda; Münâkâlât Vekâleti'ne 70 liralık maaşla tâyini için, yazıda adı geçen bir başka kişi için, bakanla tekrar görüştüğünü ve tâyinin vaad edildiğini açıklıyordu.⁵⁶

Herhâlde bâzı tâyinler de izleniyordu: Gümrük ve İnhisarlar Vekili Râif Karadeniz, 7 Temmuz 1941 tarihinde, Tuzer'e yazdığı yazıda; İnhisarlar Umum Müdürlüğü'nün sınavını kazanan ve

⁵⁴ Millî Şef döneminin "barış politikası" için özellikle bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 1), İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, 173-182.

⁵⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁵⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

İstanbul'a tâyini arzu buyurulan Neriman Koray'ın bakanlığın İstanbul başmüdürlüğü muhasebesine tâyin edildiğini bildiriyordu. Tuzer de, birkaç gün sonra, CHP Ağrı milletvekili ve Kızılay başkanı Hüsâmettin Kural'a, tâyinin gerçekleştiğini bildiriyordu.⁵⁷

CHP Kastamonu eski milletvekili emekli kurmay yarbay Köp-rülü Şerif İliden,⁵⁸ 12 Nisan 1941 tarihli mektubunda, Tuzer'den bir miktar yardım talep ediyordu. Kendi ifâdesiyle; "hizmete kâbiliyet itibârile artık hiçbir değerim kalmadı" dedikten sonra; "değer olmayınca bittabi hak da mevzuubahis olamaz" diyordu.

Ancak, yine de "sevgili memleketimizin herkesten bir şey beklediği bugününde yarım asırlık bir tecrübenin az çok işe yarayacağını" da tahmin ediyordu. Ama "bu kanaat, belki bir hakikat"ti; ama "belki de dûçar olduğu" "mâişet muzâyâkasandan doğan bir hayâldi." Bir Türk olarak; "kudsî mâbedinin eşiğinde eğilen bir dindar huzû ve hürmetile ellerinizden öpmeme müsaadelerinizi ricâ ederim, büyük şefim..." diyerek mektubunu sonlandırmıştı.⁵⁹

Haksızlığa uğradığını düşünenlerin de en önemli mürâcaat yerlerinden biri CHP Genel Sekreterliği'ydi. Tuzer'e yazılan mektuplardan birinde; haksız yere bakanlık emrine alındığından şikâyetçi olan kişi, yeniden mektupçu ya da kaymakam olarak tâyin edilmek için talepte bulunuyordu.⁶⁰

Emekli piyâde yarbayı Sâmî Cibâli de, 1941 yılının ilkbahar aylarında, Tuzer'den CHP'de ya da Kızılay'da bir göreve tâyin edilmesini ricâ etmişti.⁶¹

Bozüyük'te öğretmen olan Reşat Ulusoy, 2 Temmuz 1941 tarihinde, Tuzer'e yazdığı mektupta; kendisini Tuzer'in eşi Nazmiye hanımın da tanıdığını; fakat aradan geçen uzun yıllardan sonra artık kendisini hatırlayamayacağını belirtiyordu. Kendisi, Nazmiye hanımın Vidin'deki rüşdiye öğretmenin kardeşi ve köy öğ-

⁵⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

⁵⁸ Şerif İliden, TBMM'nin beşinci döneminde (1935-1939) CHP Kastamonu milletvekiliydi. Bkz. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM V. Dönem: 1935-1939), (Cild: 2), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2011, s. 422. Ayrıca bkz. Şerif İliden, Sarıkamış, (Yayına Hazırlayan: Sâmî Önal), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

⁵⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁶⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁶¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

retmeniydi. 1914 yılından beri öğretmenliğe devâm ediyordu. Pek çok yerde çalışmıştı. Hâlihazırda "köy öğretmeni"ydi ve üç oğlu vardı. Talebi buna dayanıyordu:

"Çocuklarımı daha iyi şartlar içinde yetiştirebilmek ve onları okutabilmek maksadile mesleğimi değiştirmek zarûretini hissetmekteyim. Onun için beni münâsip bir başka memuriyete yerleştirmenizi ricâ ediyorum. Bu hususta Bay Hasip [Aytuna]'ya da yazdım; hakkımda görüşmenizi ve istişârede bulunmanızı kendisinden ricâ ettim.

Ben sizden çok büyük makam istemiyorum. Köyden ayrılmayı temin ve beni geçindirecek kadar bir memuriyete tahvil etmemi istiyorum. Maaşlı memuriyeti tercihan kabûl ederim. Ankara merkezinde olmazsa, Eskişehir'de verilecek herhangi bir vazifeyi seve seve yaparım. Bankacılıkta hevesim çoktur. Doğrudan Ziraat Bankası'na girmem mümkün olsa çok iyi olurdu. Ben görüldüğüm gibi olmayı sevenlerdenim. En büyük kusûrum fazla mesûliyetli işlerden çekindiğimdir."⁶²

Ziyâ Gökalp'ın kızı Ümran Gökalp, İzmit Değirmendere'den yazıyordu. Edirne Kız Öğretmen Okulu'ndan 1940-1941 döneminde mezun olmuştu ve 14 Ağustos 1941 tarihinde Tuzer'e yazdığı mektupta sıkıntısını anlatıyordu. Mektup, "muhterem amcam" diye başlıyor ve ardından bir gün önce Muğla'ya tâyininin çıktığını açıklıyordu. Ne var ki; bu, "müşkül" bir durumdu. Şöyle yazıyordu:

"Yaşım oraya gitmeye müsâit değil; benimle gidecek kimse yok; âilemin oraya gitmesi imkânsız... Bu vaziyet karşısında harcırahımı almayıp, evde oturmak mecbûriyeti hâsıl oluyor. Halbuki dünyânın bu buhranlı zamânında bir an evvel hayâta atılmak ve kardeşlerimin istikbâllerini temin etmek arzusundaydım; fakat inkisârı hayâle uğradım."

Gökalp, bu sıkıntıdan kurtulabilmek için yardım talep ediyordu:

"Burada münhâl yerler var. Şâyet İzmit'te kalırsam, âilemi de müşkül mevkiiden kurtaracağım. Bu iyiliği sizin ulvî huzûrunuzdan bekler; fazla rahatsız ettiğimizden tekrar affınızı dilerim. İyiliğinizi unutmayacak ve hürmetle ellerinizden öpen kızınız..."⁶³

⁶² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁶³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

Tuzer'e 28 Aralık 1940 tarihinde gelen bir telgrafta da; gelinleri Kayseri Kız Enstitüsü matematik öğretmeni Emine Hasar'ın, oğullarının mürâcaatı üzerine, İstanbul'a tâyni için ricâcı olanları görmek mümkündür. Bu talebe yanıt verilmişti; fakat maalesef yanıt elimizde bulunmamaktadır.⁶⁴

Ancak bu girişimin sonuç vermediğini aynı kişinin kaleme aldığı bir başka mektuptan anlamak mümkündür: Aradan geçen birkaç aydan sonra; İstanbul Eyüp dispanseri başhekimi emekli yarbay Mehmet İsmâil Hazar, 20 Ağustos 1941 tarihinde, Tuzer'e yazdığı mektupta; şöyle diyordu:

"Oğullarımın mürâcaatı üzerine; Kayseri Kız Enstitüsü matematik öğretmeni gelinim Emine Hazar'ın İstanbul'a nakil ve tâyni hakkında Maarif Vekâleti'ne tavassutta bulunacağınız vaadinizi şeref telâkki ettim. Öteden beri yüksek faziletinizin ve emsalsiz ulvî cenâbınızın esir ve meclûbu olmaklığım, bu mürâcaatıma cesâret vermiştir. Bu son ve bütün âileyi ihyâ edecek lütfunuza nasıl mukâbele edeceğimi tâyinden âcizim...

İki aylık yavrusile Kayseri'de yalnız kalan Emine Hazar, İstanbul'a nakil ettirilerek, yanımızda çalıştıkça, bütün âilece dâimî minnet ve şükran mubâhisemizin mevzuunu zâtîâliniz teşkil edeceksiniz... Ulvî cevâbınıza mukâbele için elde şükranımdan başka bir şey yok ki, huzûrunuza çıkayım... Şükran ve minnetlerimi tekrar teyid ve ref ederken, tâzimat hislerimin ebedîyetine emin olunuz muhterem beyefendi..."⁶⁵

Hazar, yine aynı tarihte, Tuzer'e yazdığı bir başka mektupta da; "Ankara'da iken Kayseri'de üç yıldır kız enstitüsü riyâzî öğretmeni olarak bir çocuğu ile kimsesiz ve şâyânî merhamet kalan gelinim Emine Hazar'ın, İstanbul'daki sanat mekteplerinden birine veyâhut olmadığı takdirde, orta tedrisat kadrosunda bir vazife verilmesi için istirhamda bulunmuştum" diyordu. Fakat "Maarif Vekâleti'ne bu hususta teşebbüsat yapılmak üzere künyesini almış ve neticeden mâlûmat vereceğinizi vaat buyurmuştunuz" diyerek devâm ettiği mektubunda; bu başvurudan henüz olumlu bir sonuç alınamadığı belirtiliyordu.

⁶⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

⁶⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

Mektup sâhibi durumunu şu cümlelerle aktarıyordu:

"Zavallının mâkûs tâlihi, burada da kendisine yâver olmaya-rak, yirmi gün kadar Ankara'da bulunduğum müddetçe, defâlarca makâmınıza gelmiş isem de, rahatsızlığınız dolayısıyla teşrif et-mediğinizi maatteessür haber aldığımndan, âcil şifâ temennisiyle, daha fazla duramayarak, İstanbul'a avdet ettim.

Maarif Vekâleti'nin nakil ve tâyin zamânı hulûl ettiğinden, Emine [Hazar]'ın esâsen İstanbul'da bulunan zevci ve âilesi yanı-na tekrar nakli ve tâyini lütfunuzdan ricâ ve istirhamda bulu-narak, arzı ihtirâmâtı mahsusa eylerim efendim..."⁶⁶

Bursa'da belediye doktoru Tâhir Özüstün de, 9 Ağustos 1940 tarihinde, Tuzer'e yazdığı mektupta; daha önce Şarkışla'da dok-torluk yaptığından söz ederek, Tuzer'in "kıymetli iltifat ve tevec-cühleri"ne nâil olmaktan duyduğu memnûniyete değiniyordu. Ken-disinden görmüş olduğu "himâye ve lutûf"lardan "cesâret alarak," askerî doktorluk sırasında para biriktirmemiş olmasının sonu-cunda, hâlihazırda sekiz nüfûsa bakmakta zorlandığını ve "maddî ve mânevî ızdırab ve ümitsiz bir hâlde" bulunduğunu belirtiyordu. Üç erkek çocuğu da eğitim görmekteydi. Bu nedenle daha yüksek bir maaş alabileceği bir kadroya atanmasını ricâ ediyordu. Meselâ Devlet Demir Yolları (DDY) Ankara-İstanbul hattı başhekimliği uy-gundu. Böylece İstanbul'da eğitim gören çocuklarının durumuyla daha yakından ilgilenmesi mümkün olabilecekti.⁶⁷

Âtîf Deliorman da, Lüleburgaz'da İslâm Nâci ve ortakları şir-ketinde muhasip iken, gördüğü yolsuzluklar ve yasa tanımazlık-lar sonucunda görevinden istifâ ederek ayrılmış; fakat kendisine bir görev verilmesi için Türk Ofisi İstanbul müdürlüğüne yaptığı başvurudan aradan geçen birbuçuk aya rağmen bir sonuç alama-mıştı. "Tesir edilerek tâyin" edilmesini bekliyordu.⁶⁸

⁶⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁶⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

Bu tür mürâaatların sonuçları hakkında bir şey söyleyebilecek durumda değiliz... Fakat meselâ; Hasan Kâmil Bey'in "emrâzı zühreviye teşkilâtında vazife"ye devâmı hakkında Sıhhat ve İctimâî Muâvenet Vekâleti'nin emri yazılmıştı. Ancak bu, bir talebin karşılanması mıydı, bunu bilemiyoruz... BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

⁶⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

Elbette, Tuzer de, zaman zaman tâyin için elinden geleni yapıyordu. Meselâ, İstanbul vâli ve belediye başkanı Lütüf Kırdar, 25 Haziran 1940 tarihinde, Tuzer'e yazdığı mektupta; tâyini istenilen kişi için "emirlerinizi aldım" diyordu. "Yalnız tahsil vaziyeti itibârile barem kânununun sarîh hükümleri karşısında [adı geçen kişi için] eline 150 lira geçecek bir memuriyet bulmaya imkân" olamamıştı. Bunun için "barem hârici vazife" bakılmış; fakat böyle bir kadro teşkilâtlarında bulunamamıştı.

Bu nedenle, "zâtı âlilerinin tavsiye buyurdukları ikinci şık tercih" edilmiş ve adı geçen kişi, "yine Toprak Mahsûlleri Ofisi'nde" "Haliç idâresine 50 lira [maaş] ile murâkıp olarak tâyin" edilmişti. "Vazifesine hiç mâni olmayacak [şekilde] on beş günde bir iki defâ gidecek"ti. Ancak "bu sûretle mâlî vaziyetine yardım edilmiş olacaktı."⁶⁹

Bu kez pek çok mektubu gördükten sonra; Tuzer'e ulaşan tâyin ricâlarının büyük ölçüde meslektaşlarından kaynaklandığını söylemek mübâlâğâ olmayacaktır. Elbette, bunu bir ölçüde olağan karşılamak gerekir. Tuzer'in tanıdığı meslektaşlarının kendisinden "ricâlar"da bulunması, beklenebilir bir tutum sayılabilir. Ayrıca, yakın akrabalarının ve tanıdıklarının da sorunlarını kendisine iletmeleri olağandı.

Şimdi, son olarak da, Memduh Şevket Esendal'ın genel sekreterliğindeki benzer talepleri görelim...

Trakya Umûmî Müfettişliği⁷⁰ Emniyet Müşâviri Bahri Kandaş, 1942 yılının sonlarında, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a yazdığı bir mektupta; "eski arkadaşlarımızdan topçu Kâzım'ın kardeşi Nazif'i Umûmî Müfettişlik kadrosunda münhâl bulunan kâtipliklerden birisine tâyin için Umûmî Müfettiş vekili Selim Gündoğan⁷¹ nezdinde epeyce uğraşmış isem de; maalesef bir vazifeye tâyin ettirmeye muvaffak olamadığımdan dolayı; zâtı âlinize karşı çok mahçup ve müteessirim... Yıkılmış olan bir yuvayı tekrar şenlendirmeye vesile olmaya çok çalıştım. Muvaffak

⁶⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

⁷⁰ Bkz. Cemil Koçak, *Umûmî Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 139-167.

⁷¹ Sâlim Gündoğan olarak da geçmektedir. Bkz. Cemil Koçak, *Umûmî Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 143.

olamadım. Bundan dolayı af buyurmanızı bilhassa ricâ eyler ve bu vesile ile de ebedî ve kalbî hürmetlerimin kabûlünü ellerinizden öperek dilerim muhterem beyefendi..." diyordu.⁷²

Demek ki; Esendal'ın ricâları da her zaman olumlu sonuçlanıyordu. Yine de eski bir arkadaşın kayrılmaya çalışıldığı çok açıktır.

CHP Diyarbakır milletvekili İbrâhim Tâli Öngören⁷³, 1942 yılı başlarında, Tuzer'e yazdığı mektupta; üvey oğlu ve teyzesinin torunu olan Orhan Şaylan'ın üç yıl önce hukuk fakültesini bitirdiğini, ardından onu iktisat doktorası için Almanya'ya gönderdiğini; fakat ikinci yılın başında savaş çıkması üzerine, yurda geri döndüğünü açıklıyordu. Bu arada askerliğini de yapmıştı. Başbakan Refik Saydam'dan onu Ticâret Vekâleti'ne almasını ricâ etmişse de, iş uzamıştı.

Bunun üzerine, kardeşi Baha Bey, onu İş Bankası'na yerleştirmişti. Ancak Ticâret Vekâleti, nihâyet onu kadroya almak istemiş ve İş Bankası'ndan da onay talebinde bulunmuştu. Öngören, bu onayın verileceğinden şüphe duymadığını belirtiyorsa da, her ihtimâlê karşı Tuzer'den bankanın onay yazısı için tavsiyede bulunmasını istiyordu. Tuzer de, bu ricâyı İş Bankası Genel Müdürü Sait Arda'dan ricâ etmişti. Arda, onay vereceğini açıklamıştı.⁷⁴

Devlet Demiryolları (DDY) yol atölyesi müdürü yüksek mühendis Mri-Ali Taykut, 26 Mart 1943 tarihinde, Esendal'a yazdığı mektupta; çalıştığı işletmenin yol dâiresinin uzun zamandan beri başkan-sız kaldığından söz ediyor ve "bu işi câmiâmızda bulunan arkadaş-lar içerisinde en iyi başarabileceğime emin olunuz" diyordu.

Mektupta şöyle denilmişti:

"Teşekkür mektubumu getirdiğinde Ziyâ Bey, vaziyeti zâtı âli-nize arz etmiş ve Münâkâlât Vekili'ne benim için söyleyeceğine vaat buyurmuştunuz. Hâlen vaziyette değişiklik yoktur. Memle-ketin bu güçlü işinde de muvaffak olarak siz büyüğümün önüne ak yüzle çıkacağımı arz eder..."⁷⁵

⁷² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 196 3].

⁷³ İbrâhim Tâli Öngören için bkz. Cemil Koçak, Umûmî Müfettişlikler (1927-1952), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 91-92.

⁷⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/34 143 1].

⁷⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Mektubun altına Esendal'ın bu konuda ilgili bakanla görüşeceğine ilişkin not düşülmüştür.

Konya Emniyet Müdürü Bahri Kataş da, 29 Mart 1943 tarihli mektubunda, Esendal'dan bir ricâda bulunuyordu. Kızının Konya Kız Muallim Mektebi fizik muallimliğine yardımcı muallim olarak atanmasının sağlanması için girişimde bulunmuş olduğundan; bu konuda "yüksek lütuf ve himâyelerini" talep ediyordu.⁷⁶

Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğü muhasebesinde çalışan Şemsettin Uzel ise, 3 Mart 1943 tarihinde, Esendal'a yazdığı mektubunda; uzun süren memuriyet hayâtının ardından, birkaç yıl önce Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Başmüfettişliği'nden, sağlık nedeniyle emekli olduğunu belirtiyordu; ancak daha sonra 170 lira ücretle bu kez Trabzon muhasebeciliğine tâyin edilmişti. Bu görevinde ancak bir buçuk yıl kadar kalabilmişti; bunun nedenini mektubunda gâyet açıkça belirtiyordu:

"Benim memuriyetim esnâsında şûbenin reisi idâresine topçu kaymakamlığından tekâüt olmuş bir şahıs, evvelki Münâkâlât Vekili Cevdet [Kerim] İncedayı'nın sınıf arkadaşı olmasından, hatır için müdür olarak tâyin" edilmişti. "Bu zat, askerlikte emir ve kumandaya alışmış olduğundan ve işletmenin idârî ve hesâbî muamelelerine vûkûfu olmadığından, muhasebe işlerine kânun-suz müdahale etmek istedi; bana karşı sert ve kaba muamele etti; bundan sonra tecâvüz ve hakâretine ve idârenin haksız muamelesine mâruz kaldığımdan, istifâ etmek sûretiyle ayrıldım."

Uzel'in talebi, hâlihazırda eline geçen parayla geçinemediğinden, kendisine yeni bir iş bulunmasıydı. "Yedinci devre mebus seçimi münâsebetiyle bir kısım vilâyet belediye reislikleri vesâire inhilâl etmişti." Bu vesileyle Esendal'ın "münâsip bir vilâyet belediye reisliği veyâ mâliyenin ücretli bir vergi komisyonlukları âzâlığı veyâ hesap mütehassıslığı veyâhut Halkevleri'nde idâre ve kütüphâne memurluğu gibi bir işe tâyini için icâb edenler nezdinde yüksek ve kıymetli delâletini(n) (...) husûl"ünü istiyordu. Ne de olsa ondan başka "hâmi" ve "müzâhir" tanımıyordu.

Bu türden başvuruların nasıl sonuçlandığına ilişkin bilgimiz maalesef hemen hemen hiç yoksa da; bu mektubun altına bizzat Esendal'ın el yazısıyla düştüğü "bu adamı tanımıyorum; bir şey yapılamaz" notundan, en azından bu talebin geri çevrildiğini anlayabiliyoruz.⁷⁷

⁷⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁷⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

Esendal'a 1943 yılının yaz aylarında gelen bir mektupta ise; Kars eski ağır cezâ mahkemesi başkanı, kendisinin okul arkadaşı olduğunu belirterek, iş ricâsında bulunuyordu. Çok güç durumdaydı. Hâlihazırdaki maaşı yalnızca 90 liraydı. "Telefonla fırlatılacak bir selâmınız bu işi hâlde kâfidir" diye yazmıştı.⁷⁸

Gâziantep lisesinde tarih öğretmeni olan Lâtif Baykal da, yaşam öyküsünü kaleme aldığı ve Esendal'a iletlediği mektubunda; Behçet Kemâl Çağlar'ın okul arkadaşı olduğunu; onun milletvekili seçilmesinin ardından, Halkevi müfettişliğinin boşaldığını, bu nedenle kendisinin bu göreve atanmasını talep ediyordu.⁷⁹

Mercan lisesi mezunu Nûri Bayer, 12 Şubat 1943 tarihli mektubunda; Esendal'dan yakın akrabâsı için ricâcı olmuştu. Kendisi Maarif Vekâleti Kütüphaneler Müdürü merhum Hasan Fehmi Bey'in "delâleti"yle İstanbul kütüphâneleri tasnif komisyonu üyeliğine atanmıştı. Ricâsı da, "İstanbul Süleymâniye muvakkiti ve Cumhuriyet Halk Partisi Süleymâniye semt ocağı reisi Yahyâ Burçer'in Diyânet İşleri muvakkatlığına tâyininin yapılmasıydı. Bu göreve kendisinden başka bir tâlip de bulunmuyordu. Kendisi akrabâsıydı ve geniş bir nüfûsa sâhip olduğundan âilesini geçindirmekte zorlanıyordu.⁸⁰

Düzce devlet orman işletmesi revir bakım memurlarından Muharrem oğlu Ali Üstün de, 1944 yılının sonlarında, Esendal'a yazdığı mektupta; sekiz yıldan beri sürdürdüğü memuriyet hayâtında hiç zam alamadığından yakınıyor ve "hiçbir iş bilmeyen, bizden daha iyi mevki sâhibi ve daha fazla ücret alıyor" diyerek, serzenişte bulunuyordu. İsteği, "ufak bir parça" elinden tutulmasıydı.⁸¹

Nüzhet Hiçsönmez, 19 Mayıs 1945 tarihli mektubunda, Esendal'dan, babasının tâyini için Esnaf Odası başkanına telefonla tâlimat vermesini ricâ ediyordu. Mektubun içeriğinden anlaşıldığına göre, Esendal, İstanbul'da olan mektup sâhibine, Ankara'da iken işinin görülmesi için telefon edilmesini "lûtfetmiş"ti. Fakat İstanbul'da bu telefon ricâsının yerine getirilmesini engelleyen bir grup vardı ve bu grup, bir başka kişiyi "kayırmak-

⁷⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁷⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁸⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁸¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 198 1].

ta"ydı. Esendal'ın yakın ilgisinden "cesâret alan" mektup sâhibi, durumu yeniden aktarıyor ve o yerin hâlâ "münhâl" olduğunu haber veriyordu. Kendisini birkaç kez telefonla aramış, ancak bulamamıştı. Yine arayacaktı.⁸²

Tavşanlı'da bulunan emekli yüzbaşı Mehmet Fahri (Fahrettin) Çevikbaş, 14 Nisan 1945 tarihli mektubuyla, daha önce de başvurduğu gibi, Esendal'dan "bir hizmete kayırlımlığı"nı ricâ ediyordu. Mektup sâhibinin ek yazılarından; kendisinin 1920 yılında Rusya'da İrkustk'ta Türk Kızılayı adına yardımlarda bulunmak üzere görev yaptığı anlaşılmaktadır. 1938 yılında da emekliye ayrılmıştı.⁸³

Geyve'nin Dereköy'ünden Ahmet Özgen, 28 Temmuz 1945 tarihli mektubunda, CHP Genel Sekreterliği'nden iş talebinde bulunurken, yaklaşık olarak bir, bir buçuk yıl önce Haydarpaşa tren istasyonunda yardımcı olduğu CHP Ankara il başkanı olduğunu söylediği bir kişiye hitâp ediyordu.⁸⁴

CHP Bilecik eski milletvekili ve vergiler itiraz komisyonu başkan vekili Ahmet İffet Mercimekoğlu, Esendal'dan tâyin istiyordu: "Dağıtma ofisi⁸⁵ merkez teşkilâtında 400 lira ücretli şûbe müdürlüklerinden birisine, barem esaslarına tâbi olmaksızın, naklen tâyininim mümkün ve münâsip görüldüğü takdirde; kıymetli ve yüksek delâletinizi saygılarımla ricâ eylerim" diye yazmıştı.⁸⁶

Bâzı tesâdüfler de, iş imkânı yaratabilecek kapılar olarak görülebiliyordu: Meselâ, 1945 yılının yaz aylarında Geyve'den yazan bir genç; İstanbul Haydarpaşa tren istasyonunda rastlaştığı ve bavullarının taşınmasına yardımcı olduğu bir "memur abe"ye yazarak; "ufacık bir yardım" istiyordu. Talebi bir memurluğa atanabilmektir.⁸⁷

⁸² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

⁸³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

⁸⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/59 229 5].

⁸⁵ Bu konuda bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.

⁸⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 196 3].

⁸⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

Değerlendirme

CHP Genel Sekreterliği'ne gelen tâyin taleplerinin büyük ölçüde 'merkez'de yer alan devlet memurlarından kaynaklandığı görülmektedir. 'Çevre'nin içinde yer alan 'sıradan vatandaşlar'ın bu alandaki taleplerinin çok daha sınırlı kaldığı anlaşıyor. Tâyin taleplerini sıralarken, açık bir şekilde, bu taleplerin kim(ler)den kaynaklandığını gördük... Tâyinler, genellikle, 'merkez'de ya da 'merkez'e bir şekilde yakın ya da 'merkez'le kolay irtibat kurabilen sosyal zümrenin elindeydi denilebilir aslında... Yine de elimizde bulunan belirli sayıdaki örneğe bakarak, bu konuda kesin bir yargıda bulunmak ya da bu alanda bir oran verebilmek imkânından hâliyle tamâmen yoksunum.⁸⁸

⁸⁸ Burada Tuzer'in bâzı kişisel taleplerini de gözden geçirmek hoş olacaktır: G.&A. Baker Limited Şirketi, 28 Aralık 1940 tarihinde, Tuzer'e ilettiği mektubunda; ay başında kendilerine ulaşan iki mektup üzerine, kendilerine verilen bilgiler ışığında, "dikkatli, zarif, hafif ve sûreti kat'iyede gıcırdaması [gıcırdamayan] bir çift rugan iskaripini yapıp," Tuzer'e yolladıklarını haber veriyordu. Mektupta; maalesef "piyasamızda Avrupa rugan kat'iyen mevcut olmadığı" için, onun yerine "ancak yerli, fakat fevkalâde kalitesini"n kullanıldığı açıklanıyordu. Bunun Tuzer'i "memnun edeceği" umuluyordu. "Maamafih mâlûmdur ki; gerek Avrupa ruganı, gerekse yerli ruganı, hiçbir zaman garanti değildi ve ancak tâlî meselesi"ydi. Bu nedenle; "rugan kalitesi için her türlü şikâyetler dâimâ" mümkündü. Fakat "hiçbir sûretle garanti rugan bulma" imkânı yoktu. Firma, Tuzer'in üründen memnun kalacağını ümit ediyor ve "yeni siparişler" bekliyordu. Palavidis, nâzikçe 16 liralık bir de fatura iletmışti ki; Tuzer de, bu meblâğı birkaç gün içinde banka kanalıyla ödeyecektir.

1940 yılının kış aylarında ise, Tuzer, aynı mağazadan bu kez kupon karşılığında kumaş satın almak istemişti. Ancak kumaştan yeteri kadar bulunmaması üzerine, bu talebini geri çekecektir. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

Tuzer'in kişisel talepleri de vardı: 1940 yılının yaz aylarında, Beyker eşyâ mağazalarından, ikinci çift terliği de aldığını haber veriyordu. Faturasının da en kısa zamanda yollanması dileğiydi. Bir de; "geçen sene son olarak yaptırdığı siyah glâse iskaripinlerin ölçüsü üzerinden, Avrupa glâse koyu kahve rengi bir çift iskaripin yaptırtıp, gönderme"lerini ricâ ediyordu. Ama "köselesi yerli olacak"tı. "Ve ökçelerine iyi cinsten lâstik konacaktı." Bu siparişin de faturası isteniyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1]. Tuzer, 22 Şubat 1940 tarihinde de, bu kez İstanbul Beyoğlu'nda bulunan Jorj (Georges) F. Kollaro'nun sâhibi bulunduğu şapka ve tuhafiye mağazın-

Tâyinler için teşekkürler

Tâyinlerinin bizzat CHP genel sekreterinin himâyesi ve himmetiyle gerçekleştiğini düşünenlerin teşekkür mektuplarını da aşağıya alıyorum...

CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in bakanlık yaptığı dönemde müsteşarı olan Şefik Bey; 29 Kasım 1934 tarihinde, kendisine yazdığı mektupta; yeni işine başlamasından dolayı teşekkürlerini iletliyordu. Milletvekili olmuştu.⁸⁹

Şöyle yazıyordu:

"Yeni işime başlarken; bize bu büyük iyiliği yapan size karşı bütün âilemin duyduğu içten gelen sonsuz minnet ve şükranı tekrar arz etmekten kendimi alamadım. Sırf sizin lütfunuzla olan bu iyilik ile bizi târifi güç bir sıkıntıdan kurtardınız. Bundan daha büyük bir nimet olarak; çocuklarımızın tahsillerine devâm imkânını verdiniz. Büyük oğlum Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. Biz de burada fedâkârlığa katlanarak, onu Avrupa'ya tahsile gönderdik. Diğer iki oğlum da, aynı lisede okumalarına devâm ediyorlar. Bunlar memlekete lâayık olarak yetiştikleri zaman da sizin iyiliğinizin şükran borcunu unutmayacaktır."⁹⁰

Amasya Umûmî Meclis üyesi, Peker'e yazdığı mektupta; oğlu Hikmet Bey'e Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'nde muhasebeci ola-

dan almış olduğu kumaşın ödemesinde bulunurken; diğer yandan "kıslık kalın kumaş kuponları" mevcut ise, onları da gözden geçirmek istediğini belirtiyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

Tuzer'in İstanbul'da terzilik yapan Pan Peltekis'ten daha önceki siparişleri için ayrıca bkz. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2]. G. & A. Baker'in 1941 yılına ilişkin çift erkek glâse iskarpın faturası için bkz. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. İlgili mektupta şöyle yazıyordu: "Arzunuz mücibince; iskarpinin yüzü Avrupa derisi olmakla; köselesi dahi Avrupa köselesi" idi. Ancak "ahval vaziyeti dolayısıyla umum malzemenin fiyatı çok yükselmiş olmasından dolayı, fiyatta iki lira bir zam" yapılmıştı.

⁸⁹ Adı geçen kişinin kimliğini saptayamadım.

⁹⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/42 175 3].

Genel Sekreterlik ofisinde bu mektup şöyle özetlenmişti: "Yeni işine girmesinde kıldacı olduğunuzdan ötürü yürekten kopan sonsuz kuldüklerini, iyiliksever ve ünlü varlığınız önünde saygı ile eğilerek sunuyor. Bu gö-nence kavuşan evdeşlerinin, iyiliğinizi yaşayışlarının sonuna değin unutmayacaklarını ekliyor." Mektubun altına el yazısıyla "Peker'le görüştüler" notu düşülmüştür.

rakış verilmesinden dolayı duyduğu memnûniyeti haber veriyordu. Bir süre önce bu konuda ricâcı olmuştu.⁹¹

Ahmet Şeni de, 20 Haziran 1934 tarihinde, Peker'e yazdığı mektupta; "Eskişehir şeker fabrikasına yüksek delâletinizle girdim. (...) Yüksek alâka ve himâyenizden dolayı bütün âile sonsuz teşekkürlerimizi arz eder, muhterem ellerinizden sıkarım efendim..." diyordu.⁹²

Kemâl Tamgaçı da, 6 Temmuz 1939 tarihli mektubunda; CHP Genel Sekreteri Tuzer'e şöyle sesleniyordu:

"Mahza yüksek yardım ve lütfü devletleri sâyesinde bu sene de iskân kadrosunda ibkâ edildiğim cihetle, minnet ve şükranlarımı arz eder ve hayâtımın sonuna kadar sıhhat ve âfiyeti velinimilerine duâcı bulunduğumu nihâyetsiz tâzim ve hürmetlerimle tekrâr ederek, eteklerinizden öperim, velinimetim efendim... Tâzimbâr bendeniz..."

Bu mektubun yegâne örnek olmadığını da belirtmek isterim: "Tâzimbâr ve hürmetkâr bendeleri" sıfatıyla Tamgaçı, bir süre sonra, 15 Mart 1940 tarihli mektubunda da; Tuzer'e, "bana hayat hakkı veren büyük yardım ve lütuflarınızın şükründen çok âcizim... Hayâtımın sonuna kadar sıhhati âfiyet ve saadetinize duâcı bulunduğumu, son saygı ve tâzimlerimle arz ederek, hürmetle tekrar tekrar eteklerinizden öperim, büyük velinimetim efendim..." diyordu.⁹³

Toprak Mahsûlleri Ofisi'nde müfettiş olan Orhan Bey de, 1939 yılının ortalarında Tuzer'e yazdığı mektupta; "kıymetdâr himâyenizin vâid buyurulduğu"ndan duyduğu memnûniyeti açıklıyordu.⁹⁴

Diyarbakır Numûne Hastahânesi röntgen uzmanı Dr. Hüseyin H. Sarıhan da, 1939 yılının ortalarında, Afganistan'a gitmek üzere iken, "pek muhterem ağabeyim" şeklinde hitâp ettiği Tuzer'e sağladığı imkândan dolayı teşekkür ediyordu:

"Bundan bir müddet evvel hanım ablamızın ziyâretlerine giden ve her zaman olduğu gibi gördüğü şefkât âsârından cesâret alan refikam tarafından izâh edilen ve ablamız tarafından da zâtı âlile-

⁹¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/42 175 2].

⁹² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

⁹³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

⁹⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

rine arz edilen vaziyetimiz hakkında gösterilen samimi alâkadan mütevellid memnûniyet ve minnet duygularım, bu satırlar üstünde izâh edilemeyecek kadar büyük ve derindir. Afganistan'a gitmek için vâki olan dâvete muvafakat cevâbı vermek üzere bulunduğum bir sırada, imdâdıma yetişen yüksek irşatlarınız, çalışmak sahasını ve istikâmetini işâret buyurmak sûretile beni müşkül bir vaziyetten kurtardı. Bu husustaki şükran borcumu teveccühünüze lâayk olduğumu ispât ederek ödemeye çalışmayı vazife bilirim."⁹⁵

Ahmet Nesimi de, 18 Mart 1939 tarihli telgrafında; "Türkiye İş Bankası İdâre Meclisi âzâlığına intihâbı" dolayısıyla Tuzer'e teşekkürlerini sununuyordu.⁹⁶

CHP Niğde eski milletvekili Gâlip Yenen de, 31 Mart 1939 tarihinde, Tuzer'e yazdığı mektupta; "fırkamızca Şişe ve Cam Fabrikaları Anonim Şirketi İdâre Meclisi âzâlığına seçilmek sûretile hakkımda gösterilen lütufkârlığa derin sükranlar takdim eder ve bu vesile ile de saygılarımı sunarım efendim..." diyordu.⁹⁷

Avukat Ekrem Ergun da, daha önceki bir talebinin Tuzer tarafından yerine getirilmesinden duyduğu memnûriyeti, 29 Mart 1940 tarihli mektubunda dile getiriyordu:

"İş Bankası murâkipliğine tensip buyurmak sûretiyle hakkı âcizânemde ibrâz buyurulan asari teveccühden dolayı kalbi şükranlarımı sunarken, çok kıymetli ve şerefli olan itimâdınıza lâayk olmaya dâimâ çalışacağım; (...) muhterem ellerinizden öperek (...) muhterem şefim..."⁹⁸

⁹⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

⁹⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

⁹⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

⁹⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

Şef deyiminin daha üst mevkiler için kullanıldığına da şahit olunuyordu. Meselâ, İstanbul tıp talebe yurdu idâre tabiplerinden ve Erzurum Numûne hastahânesi eski operatörlerinden doktor Semih Sumerman da, 1939 yılının yaz aylarında, Tuzer'e hitâben yazdığı mektupta; "muhterem şefim" diyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

İş Bankası; CHP yönetimi için önemli bir kaynaktı. Nitekim, CHP Kars eski milletvekili Dr. Sadrettin Hattusas, şahsı nâmına bankadan 10.800 lira borç almış, fakat borcunu ödeyememişti. Borca kefil olan dönemin CHP Genel Sekreteri Saffet Arkan'ın da borcu ödeyememesi karşısında, söz konusu borç, partiye rücû etmişti. İlgili yazıda; "mumâileyh, bu kefareti

Kütahya'da jandarma kurmay yarbay Şevket Turgut'un 1 Ağustos 1940 tarihli mektubu, tâyin mürâaatlarının sonucuna ilişkin bilgi vermektedir. Turgut, "çok kıymetli vatanperver efendim" hitâbıyla başladığı mektubunda; albaylığa terfisi hakkında TBMM'ye sunduğu dilekçesinin olumlu sonuçlanmasında gösterdiği "yüksek alâka" için Tuzer'e teşekkür ediyordu. Kendisine "şimdiden mââile" "medyûnu şükran"dılar.

Diğer yandan, adı geçen kişinin Tuzer'den ricâları da bitmemişti: Mektubunda; "sâyenizde inşallah bu Ağustos otuzuna kadar bu sarîh hakkım için müsbet bir karâra raptına lütuf ve himmetinizden beklemekteyim." diyordu. Turgut, mektubunu, "sonsuz kalbi merbûdiyetimle ellerinizden öperim, ağabeyciğim efendim" şeklinde bitiriyordu.⁹⁹

umûmî reisliğin muvafakati ile, fırka nâmına bir fırka arkadaşına kolaylık için" yapmıştı deniliyordu.

Hattusas'ın borcunu ödeyememesi üzerine, nihâyet Saffet Arkan'ın bu "kefâletinin ref'i ile onun yerine borcun fırka mânevî şahsiyetinin kefâlet makâmına ikâmesi ve Saffet [Arkan] aleyhine bundan tevellüd edecek vecibenin, Sadrettin [Hattusas] Bey ödemediği takdirde, fırka nâmına kabûlü ve fırkaca ödemek icâb ettiği takdirde, karşılığının umûmî riyâsetçe fırka bütçesi hâricinde temini ve bu takdirde; Dr. Sadrettin [Hattusas] Bey'den bu paraların tahsil etirilmesi için fırka tarafından kânûnî tâkibat yaptırılması tensip olunmuştu." Karar, CHP Genel Başkanlık Divânı tarafından 20 Temmuz 1932 tarihinde alınmıştı. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2]. Birinci Umûmî Müfettişlik Sıhhat Müşâviri Dr. Sadrettin Hattusas, 27 Kasım 1940 tarihli mektubunda, Tuzer'den, spor faaliyetleri için açılan eşyâ piyangosunda kendisine ilettiği piyango biletlerinin satışına yardımcı olmasını ricâ ediyordu. Tuzer ise, "beni bu gibi para ve piyango işlerine tavsit etmemenizi hassâsen ricâ" edeceğim şeklinde yanıt verecektir. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

Dr. Sadrettin Hattusas, TBMM'nin üçüncü döneminde (1927-1931) CHP Kars milletvekili idi. Trablusgarb Savaşı'nda doktor olarak bulunmuştu. 1917-1918 yıllarında Trabzon'da vâli vekili olarak bulunmuştu. 1919 yılında Dâmat Ferid Paşa hükûmetince gözetim altına alındı. Millî Mücadele'ye katıldı. 1925 yılında CHP İzmir ili mütemedi oldu. 1926 yılında partinin bölge müfettişliğine atandı. 1943 yılında öldüğünde Birinci Umûmî Müfettişlik sağlık müşâviriydi. Bkz. *Türk Parlamento Tarihi*, (TBMM III Dönem: 1927-1931), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 361-362. Hattusas'ın adı Hattuza olarak geçmektedir. Bkz. Cemil Koçak, *Umûmî Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 317.

⁹⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

Tuzer de, 30 Mayıs 1940 tarihli yanıt mektubunda; jandarma mıntika kumandanı Turgut'a, "işinizi tâkip ediyorum" diye yanıt verecektir. Tuzer de, Turgut'u gözlerinden öpüyordu.¹⁰⁰

Eskişehir sıtma mücâdele başkanı Dr. M. R. Erksan da, 1940 yılında yazdığı iki mektupta; "memleketimizin imârı için teşkil olunan heyetlerin başına veyâ diğer bir idâre heyetine veyâ su-veri sâire ile taltifime delâlet ve sezavar buyurulmaklığı"nı dili-yordu. Özellikle köylerin imârı hakkında yazdığı mektupları daha önce ilgili yerlere ulaştırmış; fakat hiçbir yanıt alamamıştı.¹⁰¹

Nâzilli'de belediye doktoru olan İsmâil Suer, 5 Temmuz 1940 tarihli telgrafında, yeni görevine başladığını bildiriyor ve tâyin için Tuzer'e "derin teşekkür" ederken, "ellerin"den de öpüyordu.¹⁰²

Ankara iâşe müdürü Alaattin Ongun, 8 Temmuz 1941 tarihinde, Tuzer'e yazdığı mektupta, kendisine vâki olan yardım için te-şekkür ediyordu:

"Partimizin çok şerefli bir hizmeti olan İstanbul muamelât şefliğine tâyinimde ve bu kerre Ankara iâşe müdürlüğüne nak-limde gösterilen çok kıymetli teveccüh ve alâkalarına ve müşfikâ-ne himâyelerine karşı hissettiğim derin şükran ve minnettarlığı arz ve ifâde için îadei âfiyetlerine müterekkip iken İstanbul'u teşriflerini haber aldım. Şimdi bu vecibeyi ubûdiyeti yazı ile ifâ-ya müsâraat ediyorum. Pek büyük kıymet atfettiğim âfiyetlerine duâlar ederek, yüksek teveccüh ve himâyelerinin kemâkân devâ-mını istirhâm eder; en derin hürmetle ellinizden öperim."¹⁰³

CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'ın konuyla ilgili yazışmalarına ise arşivde pek rastlayamadığımı belirtmeliyim; ama bu, ona hiç teşekkür edilmediği anlamına da gelmemelidir tabii ki... Bu konuda birkaç örnek verebilirim...

İzmir'de deri ve tenâsül dispanseri başhekimi Ali Rızâ Doyran, 1944 yılının sonlarında, Esendal'a yazdığı mektubunda; "baremin üçüncü derecesine ve aylığımın 400 liraya çıkarılmak sûretiyle terfi ettirildiğim hakkındaki vekâletimizin emirlerini büyük bir sevinçle aldım; memleket vazifelerini ferâgatle yapmış olmanın

¹⁰⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

¹⁰¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

¹⁰² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

¹⁰³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

mükâfâtı olan ve emsâlim arasında beni temâyüz ettiren bu yüksek iltifâtı size haber vermeyi bir borç bilirim.” diyordu.¹⁰⁴

Dr. Mehmet Göklen, 3 Mayıs 1945 tarihli mekubunda, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal’a “çok muhterem babamız” şeklinde seslenirken; Adana/Ceyhan’da çalışmaya başlayabilmesinden dolayı teşekkürlerini iletliyordu.¹⁰⁵

Yine Cizre belediye başkanı Câhit Oskan da, 1944 yılının son günlerinde; Esendal’a yazdığı mektupta; “bendenize karşı göstermiş olduğunuz yüksek teveccühten dolayı kalbimde bırakılan derin intibahtan ötürü arzı teşekkür ederim” diyordu. Kendisi Cizre’de üretilen bir adet beyaz şal örneğinden de genel sekretere hediye ediyordu. Bu hediye “nâciz kalbi”nden doğmuştu.¹⁰⁶

Tâyin taleplerinin daha çok ‘merkez’den gelmesi gibi; tâyinlerin gerçekleşmesi hâlinde yazılan teşekkür mektuplarının da aynı kaynaktan geliyor olması, elbette, şaşırtıcı sayılamaz....

Kişisel yardım talepleri

CHP Genel Sekreterliği’ne gelen mektuplar arasında hatırı sayılır bir oran da, kişisel yardım ve destek talebinden oluşuyordu.

Dr. Hâşim Sirman Yanbolu, 24 Ocak 1939 tarihinde, CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer’e yazdığı mektupta emeklilik sorunu-na değiniyordu:

“Benim gibi eski tekâüt kânunu mûcibince tekâüt edilmişlerin mâruz kaldıkları haksızlıkların telâfi edilmek üzere bulunduğu bugünlerde...

Meselâ; ben bilfiil on sekiz sene ve maa zamaim yirmi yedi sene hizmet etmiş; bir üç senelik kaymakam olduğum hâlde, tekâüdiyem 30 liradır. Dersim, Yemen, cihan harbi ve istiklâl muharebelerinde dâimâ cephelerde hizmet ettim. Askerlikten ayrıldıktan son-

¹⁰⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 198 1].

¹⁰⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

Bu tür hitapların belirli bir siyâsî makamla ilgili olmadığı da görülmektedir. Nitekim, imzâsız ve tarihsiz, fakat 1945 yılına âid olması muhtemel bir şikâyet mektubunda, “efendim” hitâbı ile başlayan şikâyetlerin çözümü, “İsmet Paşa babamız”a yönelikti. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

¹⁰⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 198 1].

ra da sizin teşvik ve delâletinizle on iki seneden beri memleketin muhtelif bölgelerinde sıhhat müdürlüğü vazifelerini ifâ ediyorum.

Günün birinde tekâütlüğe icrâ edilsem, otuz sene devlet hizmetinde bulunmuş gibi tekâüdiyemin bulunduğum barem derecesinden verilmesi yolunda bana ve benim gibi bu güzel günlerin halk [hak] ve idrâk edilmesine emek ve himmet etmiş olan vatandaşların sevindirilmesine ve dolayısıyla bunların şeyhûhet yaşında sefâlet ve ihtiyaçlardan vâreste kalmalarına mânevî yardımda bulunmanızı; dâimâ mert, vaadini yapar, alicenap bildiğim Doktor Ahmet Fikri [Tuzer]'den niyâz ve istirhâm ediyorum.

Bu istimdadnâmeye cevap vermek lütfunda bulunmanızı ve şâyet öğrenmek arzu buyurursanız, Üçüncü Umûmî Müfettişlik Sıhhat Müşâvirliği'nden buraya naklim hakkındaki haksız ve adâletsiz sebeplerin izâhını vermek istediğimi arz eder; çok kıymetli teveccühlerinizin bakâsını dilerim. Dâimâ hürmetkârınız..."¹⁰⁷

İstanbul Şişli Çocuk Hastahânesi kâtibi Mehmet Yıldız; 27 Şubat 1940 tarihinde, Tuzer'e yazdığı mektubuna, "velinimetimiz ve sayın babamıza" şeklinde başlamayı tercih etmişti. Hâlihazırda ki görevine de "ülüvvü cenab himmenizle" tâyin kılınmış olması, mektubunda vurgulanan ilk önemli cümleydi.

Talebi, savaş nedeniyle askere çağırılmış olması ve bunun tecil edilmemiş bulunmasıydı; oysa, çalıştığı yerde mübâyaa memuru ile imamın askerlikleri ertelenebilmişti. Kendisinin de askerlik tecilinin yapılması için ricâcıydı. Hiç olmazsa, onlarınki değil de, kendisinin tecil edilebilirdi. Eğer bu mümkün olursa, "bütün âlice yuvanıza ve size ilelebet medyûnu şükran" kalacakları açıktı.¹⁰⁸

Tuzer, 29 Mayıs 1940 tarihli mektubunda, Haseki Kadın Hastahânesi nisâiye poliklinik şefi Dr. Süleyman Fehmi Eligüzel'den, "pek sevdiğim bir arkadaşımın taallûkâtından" olan bir hanım için ricâda bulunuyordu. Erzurum'dan İstanbul'a gelen "bu biçâre"nin muayenesini ve gerekirse hastahânedeki yatırılarak, tedâvi-

¹⁰⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

Tuzer de, yanıtında, adı geçen kişinin görev yerinden ayrılma nedenlerini iştmiş olduğunu belirtiyor; bu arada buna ilişkin "mâlûmâtı" bizzat kendisinden dinlemek istediğini de bildiriyordu. Ayrıca bkz. Cemil Koçak, *Umûmî Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

¹⁰⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

sini ricâ ediyordu. Nitekim, aradan geçen bir aydan sonra gelen yanıtta, ilgili kişiyle yakından ilgilenildiği haber verilecektir.¹⁰⁹

CHP Sivas bölge müfettişi ve Kars milletvekili Zihni Orhon, 21 Haziran 1941 tarihinde, Tuzer'e yazdığı mektupta; hâlihazırda askerliğini yapan oğlunun Haydarpaşa Numûne Hastahânesi'ne yatırılması için kendisinden yardım istemişti. Tuzer'den ricâsı, oğlunun ameliyâtının bu hastahâneде yapılmasını temin etmek için Sıhhat ve İctimâî Muavenet Vekâleti'nin onayını sağlamasıydı.

Tuzer, bu dileği Sıhhat ve İctimâî Muavenet Vekili Dr. Hulûsi Alataş'a yazmıştı. Ne var ki, mevzuat bu konuda sıkıydı ve talep kabûl edilememişti. Çünkü; "askerî hastahâne bulunan yerlerde askerlerin sivil hastahânelere kabûl edilmemeleri, mevzu tâlimat iktizâsı olduğu gibi; kabûlüne zarûret hâsıl olanların da, ancak Millî Müdâfaa Vekâleti'nce muvafakat ve masrafın da aynı vekâlet bütçesinden tesviye edilmek sûretiyle kabûl edilmekte olduğu ve bu şartlar dâhilinde Haydarpaşa [Numûne] Hastahânesi'ne yatırılmasının Sıhhat [ve İctimâî Muavenet] Vekâleti'nce re'sen yapılamayacağı öğrenilmişti."¹¹⁰

Aynı şekilde bundan altı ay kadar önce bir başvuru daha yapılmıştı. Yine Zihni Orhon, bu kez Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi öğrencisi oğlu Zihni Orhon'un İstanbul Koşuyolu Vâlidebağı prevantoryomunda tedâvi görmekte olduğunu bildiriyor ve özenli bakımı için ricâda bulunuyordu.

Tuzer de, yine aynı şekilde, ilgili kuruma yazdığı yazıda, "bu hususta lâzım gelen ihtimâmın gösterileceği tabii bulunmakla berâber; bir kere de tarafımızdan ricâda bulunulması arzusu"nu göstermişti.¹¹¹

Tuzer, 1942 yılı başlarında, İstanbul vilâyet sıhhiye müdürü Dr. Şuayp Barım'a yazdığı yazıda; teyzezâdesi olan Mehmet Güvenç'in hastahâneye yatması gerektiğini belirtiyor ve onun evinde muayene edilmesinin ve eğer hastahâneде tedâvi gerekirse, bunun sağlanmasını talep ediyordu. Hasta için "delâlet ve himâye" isteniyordu.

Barım da, yanıtında; hastanın evine muayene için gidildiğini, ancak iyileşmiş olduğunun görüldüğünü açıklıyordu. Bunun

¹⁰⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

¹¹⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

¹¹¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

üzerine eşinin muayene edildiğini açıklıyordu. Eğer gerekirse, hastahâneye haber iletmelerini söylemişlerdi. Tuzer de, bu yakın ilgiye mektubuyla teşekkür ediyordu.¹¹²

Tuzer, 1940 yılında, Edirne Erkek Lisesi Müdürlüğü'ne yazdığı yazıda; bu okulda kardeşiyle birlikte eğitim gören bacanağının çocuklarıyla ilgili olarak okul müdüründen "kıymetli alâka ve himâye" ricâ ediyordu.¹¹³

Adana'da ağır cezâ mahkemesi başkanı Mahmet Şükrü Esen, 1 Haziran 1942 tarihinde, Esendal'a yazdığı ve "kardeşim" hitâbiyla başlayan mektubunda; oğlunun yatılı okula yerleştirilmesini istiyordu.¹¹⁴

Mithat Kürkçüoğlu, Bursa'dan 2 Şubat 1943 tarihinde yazdığı mektupta, "baba" olarak gördüğü Esendal'a sıkıntısını anlatıyordu. Kendisi 30 Ekim 1941 tarihine dek Türk Maarif Cemiyeti Ankara Yenışehir Lisesi'nde öğretmen ve müdür muavini olarak çalışmıştı. Suistimâl iddiâsıyla görevine son verilmişti. Sorduğunda da, dernek başkanı, "partinin direktifi ve Başvekâlet'in emri"yle hareket ettiğini söylemişti. Ardından iş için yaptığı bütün başvurular da geri çevrilmişti. Aslında bir iftirâya kurban gitmişti. "Millî Mücadele'de vatana ihânet ettiği için şimdiki vazifesinden atılacağını anlayan ve hâlen cemiyet merkezinin muhasibi bulunan şahsın tertibi" sonucunda... Mağduriyetinin giderilmesi gerekiyordu.¹¹⁵

Denizli Acıpayam kazâsı frengi mücadele sıhhat memuru Mehmet Oğuz, 5 Nisan 1943 tarihli mektubunda, Esendal'a durumunu anlatıyordu. Yazdığına göre; on beş yıldan bu yana sıhhiye memuru iken, hâlen elli lira maaş almaktaydı. Bakanlıktan maaşına zam talep etmiş; buna karşılık memuriyetine son verilmişti. "Sefâleti"ne mâni olunması için Esendal'dan "ufak işâret" bekliyordu. Mağduriyetine son verilmesi için Esendal'a yalvarıyordu.¹¹⁶

¹¹² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/34 143 1].

¹¹³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

Anlaşıyor ki, yatılı olan bu öğrencilerin okul taksitlerini de bizzat Tuzer ödemekteydi. Bacanağı ise, emekli ön yüzbaşı Fahri Bey idi.

¹¹⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/43 177 14].

¹¹⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Esendal, mektubun altına elyazısıyla, "bu adam için Maarif Cemiyeti'nden soralım" notunu düşmüştü.

¹¹⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Esendal, mektubun altına elyazısı ile "bu adamın nasıl adam olduğunu sormalı; iyi adam ise, biz bir tavassut yapalım" notunu düşmüştü.

Denizli’de avukatlık yapan Ethem Mutlu, aslında hukuk fakültesi mezunu bir üstteğmendi. Durumunu 11 Şubat 1943 tarihli mektubunda Esenal’ a şöyle anlatıyordu:

“Fâsilasız dokuz sene Türk ordusunda hizmet ettim; üç defâ yaralandım, esir düştüm; dört madalya ile taltif edildim. Beş defâ eşyâmı ve servetimi kaybettim. Bilhassa Millî Mücâdelemize baştan nihâyete kadar iştirâk ettim. İzmir’in işgâli meşûmu üzerine, 23 Temmuz 1335 [1919] tarihinde fedâkârandan teşkil ettiğim 160 kişilik Denizli mücâhidin bölüğünün emrû kumandasını deruhte ederek ve hiçbir resmî makamdan emir almayarak, sırf zâti teşebbüsümle ve sevki hamîyyetle Aydın köşk cephesinde azimet ve aylarca müstevli düşmana karşı aziz vatanımı müdâfaa ettim. Sonradan 57. Fırka kumandanının emrile tavgiz olundum. (...)

[Hizmetimin] takdir edilmesini ve bu yüzden taltif edilmekliğimi diliyorum. O zaman böyle fevkâlâdeden hizmetleri sebkedenler, birer sûretle taltif olunmuşlardır. Şimdi müşkül vaziyette bulunuyorum. Yardıma muhtâcım; bütün bu mâruzâtım resmen sâbittir.

Binâenaleyh, nâcizâne hizmetim takdir buyurularak; nakdî mükâfat veyâhut millî emlâkten münâsip miktarda bağ, bahçe, arsa, ev gibi gayri menkûl verilmek sûretile, taltif ve tesrir buyurulmaklığımı (...) lütfu devletlerine intizâr eylemekde bulunduğumu...”¹¹⁷

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi Bülent Tuncel, 1943 yılının kış aylarında kaleme aldığı ve Esenal’a yolladığı mektubunda; içinde bulunduğu güç koşulları anlattıktan sonra; parti öğrenci yurduna yerleşebilmek için ricâcı oluyordu.¹¹⁸

İstanbul Üniversitesi profesörü Zeki Velidi Togan¹¹⁹ da, 12 Şubat 1943 tarihli mektubunda, Esenal’dan bir ricâda bulunuyordu. Togan, öncelikle üzerinde taşıdığını belirttiği ağırlığı aktarıyordu:

¹¹⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Esenal, mektubun altına elyazısıyla “eğer yapılabilir bir iş ise, yardım etmeli” notunu düşmüştü.

¹¹⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Esenal, mektubun altına el yazısıyla “bu genci çağıralım; işine bakalım” şeklinde not düşmüştü.

¹¹⁹ Zeki Velidi Togan’ın bu sıradaki siyâsî konumu için bkz. Cemil Koçak, Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 1), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 662-686 ve (Cild: 2), s. 211-228. Unutulmasın ki; Togan, bu sırada İrkçi-Türancı grup içinde yer alıyordu.

"Vaktiyle Rusya'da geçirmiş olduğum beş yıllık siyâsî hayâtımın hâtırâsı üzerimde o kadar ağır yük olarak kalıyor ki; yirmi yıldan beri Rusya hâricinde ilim sahasındaki mesâîmi dâimâ gölgede bırakıyor. Hemşehrilerim ve eski muhaliflerim, beni ancak Rusya hatırları noktai nazarından tâkip ediyorlar. Son günlerde vaziyetim, muhtelif jurnal ve şikâyetler neticesinde, o kadar nâzikleşmiştir ki; başka birisi için şefaatte bulunmak, benim için âdetâ imkânsız olmuştur."

Togan, hemşerisi olan Osman Tokumbet için ricâcı olmuştu. Her ne kadar adı geçen kişi, "geçen sene Alman câsusı sıfatıyla hapis ve muhakeme edilmiş" olsa da; sonunda beraat etmişti. Ardından Alman matbuat müdürlüğünde çalışmıştı. Togan ile de arada sırada görüşüyordu. Nihâyetinde, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı, bu şahsı 1942 yılının yaz aylarında Kırşehir'e sürgüne göndermişti. Togan, bu sürgünün nedenini Halil [Kut] Paşa'dan öğrenmişti; buna göre, sürgünün nedeni, hemşehrilerinin şikâyeti idi.

Togan'a göre, câsus olduğu ithâmı doğru olamazdı. Çünkü, zamânında adı geçen şahıs Almanya'ya gitmek istemiş, fakat vize alamamıştı. Togan, bu kişi hakkında aleyhinde söylentiler yayanları da yakından tanıyordu. Tokumbet, Almanya'ya gitmek istiyordu; nihâyet vize de alabilecek duruma gelmişti. Togan, kendisine bu imkânın sağlanmasını istiyordu. Mektubunda; "onu bu vartadan kurtarmak için bir iyilik yapınız" diyordu.¹²⁰

Hacivat-Karagöz gazetesi de, 1939 yılının ortalarında; CHP Genel Sekreterliği'nin gazeteye abone olmasını talep ettiğinde; bu vesileyle CHP teşkilâtının gazeteye zâten "kâfi miktarda" abone olduğunu öğreniyoruz.¹²¹

Gök-Börü dergisinin¹²² sâhibi ve yazarı Hâlit Ziyâ oğlu Rehâ Oğuz Türkkan'ın¹²³ da, 2 Mart 1943 tarihinde yazdığı mektupta,

¹²⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

¹²¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

¹²² *Gök-Börü* dergisi, İkinci Dünya Savaşı yıllarında yayınlanan Irkçı-Türancı ünlü bir dergiydi. Bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi*, (Cild: 1), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 671 ve (Cild: 2), s. 210-211.

¹²³ Rehâ Oğuz Türkkan için bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi*, (Cild: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 665-672 ve (Cild: 2), s. 211-

Esendal'dan bir isteği vardı. Türkkan, belli ki, daha önce de bir mürâcaatta bulunmuştu; çünkü, mektubunun ilk satırında, "sizi tekrar rahatsız ettiğim için özür dilerim" diyordu.

Türkkan'ın mektubu şöyleydi:

"Şimdiye kadar hiç fırkaya mürâcaat etmemeyi prensip edinmiştik. Ancak, sizin şahsınızın orada bulunuşudur ki, bana hayatımda ilk defâ bu teşebbüsü yaptırdı. Siz, tanıdığım Türkçülerin en muhteremi, bütün hayatı kanaatlarına uygun geçmiş, örnek bir Türk milliyetperverisiniz. Biz de bu mukaddes dâvâ yolunda didinen, uğraşan idealistleriz. İnkılâptan beri rûhu başı boş kalmış gençliği, millet ve mefkûre yoluna çağırmak için, herhâlde takdir edeceğiniz bir ferâgatle çalışıyoruz. Ne para, ne de memuriyet fedâkârlığı, bizi çalışmaktan alıkoymadı.

Biz böyle uğraşır ve bir parça olsun milletimize faydalı olmak isterken; hayırlı ve unutulmaz gün doğdu: Fırkanın başına tâyin edildiniz.¹²⁴ Size sonsuz hürmet ve takdir hisleriyle bağlı olan bütün Türkçülerin rûhuna ümit ve heyecan doldu. İşte bu ümitle dâvâ yolunda neşriyatımızı zayıflatan, hattâ tehdit eden mâlî sıkıntımıza yardımınızı ricâ için size mürâcaata karar verdim. Bunda zerre kadar tereddüt duymadım; çünkü, milliyetperver şahsiyetiniz olsun, İstanbul'daki konuşmamız esnâsındaki vaadiniz olsun¹²⁵, bana en kıymetli inanç kaynağı idi. Ve size mürâcaat ederken, nedense dâimâ koyu milliyetperverliğe aleyhtar olmuş eski fırkaya değil; yeni Türkçü başkanına mürâcaat ettiğimi biliyordum. Tekrâr ediyorum: Tek sizin şahsiyetiniz, bana bu teşebbüsü yaptırdı; yoksa, milliyetperverliğe gizlice muhalif zihniyetli olan eski teşekküle mürâcaatı zül sayardım.¹²⁶

228. Unutulmasın ki; Türkkan, bu sırada İrkçı-Türancı grubun en önde gelen ve ünlü ismiydi.

¹²⁴ Memduh Şevket Esendal, 6 Mayıs 1942 tarihinde CHP Genel Sekreterliği'ne getirilmişti. Bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi, (Cild: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 284.

¹²⁵ Mektubun başındaki ifâde anlaşılan bu görüşmeye yapılan bir atıftan ibârettir.

¹²⁶ Türkkan'ın, böylesi bir teşebbüste bulunurken, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'ndan da en azından mânevî anlamda destek ve kuvvet aldığını tahmin etmek güç olmasa gerektir! Bu sırada Saraçoğlu da, güçlü Türkçü duyguları harekete geçirmiştiler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Mürâcaatımı, umduğum gibi, hüsnü kabûl ettiğiniz için size pek çok teşekkür ederim. İnşallah neticeyi bir an önce alırız. Yalnız sizden ricam; bu hususta nihâyet bir karâra varılması için tavassutunuzu lutfetmenizdir. Ben, Nâfi Âtuf [Kansu]¹²⁷ Beye, sırf bir formalite icâbı, işin devredildiğini sanıyordum. Ben bu mürâcaatı ülküdaşım olan size yapmak isteği ile hareket ettiğimden, başkalarından gelecek -müsbet dahi olsa- karar lütfunu kabûl etmemeğe taraftarım. Esâsen mecmuamızın sekizinci nüshası çıkmıştır. Lâlettâyin, hattâ sol fikirli mecmualar bile bu kadar neşriyattan sonra satın alınıyor ve yardım görüyor. Bunun için, bizzat sizin mecmuamız hakkında bir karar vermenizi istirhâm ederim."¹²⁸

Açıkça görüleceği üzere, Türkkan, CHP'nin yeni yönetiminin Türkçülüğe doğru evrildiği kanısıyla ya da en azından böyle bir görüntü altında, yeni genel sekreter Esendal'ın Türkçülüğünü öne çıkararak, partinin dergiye abone olmasını istiyordu. Bu dönemde bu yönde pek çok başvuru olduğunu bildiğimizden; bunun olağanüstü bir mürâcaat olduğunu söylemek doğru olmaz...

Yine de Türkkan'ın değerlendirmesi ilginçtir; çünkü, CHP'nin eski yönetimini yeterince Türkçü bulmadığı, partinin o sıradaki milliyetçi görüşlerini yetersiz olarak belirtmesinden de bellidir. Ancak, bu değerlendirmesinin daha çok taktik bir yaklaşımın ürünü olduğu kanısındayım; çünkü, İkinci Dünyâ Savaşı'nın ortalarında CHP'nin milliyetçilik anlayışı bir hayli Türkçülüğe yaklaşmıştı.¹²⁹ Bu bakımdan Türkkan'ın değerlendirmesinin gerçekçi olmadığını belirtmek gerekir.

Eski muhaliflerin de aynı şekilde davranıyor olmaları dikkat çekicidir: Refi Cevat Ulunay,¹³⁰ *Yeni Sabah* gazetesinin yazarı olarak, 16 Mayıs 1945 tarihinde, Esendal'a ilettiği mektubunda, kendisinden yardım istiyordu:

¹²⁷ Nâfi Âtuf Kansu, o sırada CHP Umûmî İdâre Heyeti üyesiydi; 31 Mayıs 1945 tarihinde Memduh Şevket Esendal'ın yerine CHP Genel Sekreterliği'ne atanacaktır. Bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, (Cild: 1), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 288 ve (Cild: 2), s. 557.

¹²⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/43 177 14].

¹²⁹ Bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

¹³⁰ Refi Cevat Ulunay, 150'liklerdendi. 1938 yılında çıkarılan af yasasından sonra ülkeye geri dönmüştü. Bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, (Cild: 1), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 174.

"Mektubumla berâber takdim eylediğim *Enkâz Arasında* adlı eserimi¹³¹, şimdiye kadar bütün eserlerimde olduğu gibi, kitapçılar tarafından istismâr edilmemek için, masrafını borçlanmak sûretiyle sineme çekerek bastırdım. Bu zamanda ne güçlükleri aşarak muvaffak olduğumu tabîî ki takdir buyurursunuz. *Enkâz Arasında* malzemesini geçmiş bir devrin tereddi kırıntılarından toplamıştır. Bu itibarla, gençliğin kendi benliğine bağlayacak bir gâyeyi realist ve müsbet misâlleri ile ispât eder, bu bakımdan eserime güvenerek, size takdime cesâret eyledim.

Yalnız arz ettiğim gibi, ben uzun seneler hâriçte kalmış olmaklığım dolayısıyla, parasızım; burada ancak kalemimle hayâtımı kazanabiliyorum. Siz de edebiyâtımıza kıymetli eser vermiş bir zat olduğunuz için, benim gibi ekmeğini ancak elindeki kalemle kazanmaya mecbur olan bir adamı himâye edeceğinizi ümit ediyorum.

Eserimin münâsip gördüğünüz miktârının [Cumhuriyet] Halk Fırkası'nca [satın] alınması husûsunda müzaharat buyurmanızı ricâ eder ve saygılarımı sunarım."¹³²

150'liklerden olan Ulunay'ın CHP'den ve onun genel sekreterinden yardım talebinde bulunması; bilmiyorum, şaşırtıcı mı olmalıdır? Belki de yardım isterken Esendal'ın edebiyatçı kişiliğine ve kimliğine güvenmişti.

Perde-Sahne dergisi sâhibi Fehmi Başkut da, yine Esendal'a hitâben kaleme aldığı 7 Mart 1945 tarihli mektubunda, İstanbul'da bulunan basın istihlâk kooperatifi ya da bir başka kuruluş tarafından ucuz fiyata satılan kâğıttan yararlanmalarına izin verilmesini ricâ ediyordu.¹³³

Vedat Nedim Tör de, Esendal'dan, CHP ile Halkevleri'nin *Doğan Kardeş* dergisine abone olmasını istiyordu. Tör, mektubunda şöyle yazıyordu: "Emrinizi yerine getirdim. Tolstoi'nin [Tolstoy] çocuk hikâyelerini buldum ve Vâ-Nû'ya [Vâlâ Nûrettin] tercüme ettirdim. Onları güzel bir kitap hâlinde yayınlayacağım. *Doğan Kardeş* için partinin ve Halkevleri'nin abone olmalarını ricâ ediyorum. Bu yardımı ondan esirgemeyin... Ellerinizden öperim..."¹³⁴

¹³¹ Kitap, 1945 yılında yayınlanmıştır.

¹³² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

¹³³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

¹³⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 5].

Karaman'da Ferit Özer Tecimevi, 8 Mayıs 1945 tarihli mektubunda, Esendal'ın 2 Mayıs tarihli mektubunu büyük bir memnûniyetle aldığını belirtiyor ve iş mürâcaatının olağan süreci içinde sürdüğünden söz ederek, aynı konuda başka girişimlerin de bulunduğu ve bu gibilerin "yüksek sayın büyüklerimizden bazılarına başvurduklarını işittiği"nden dem vuruyordu. Oysa, onların "bu işlerle ilgileri" bulunmadığı gibi; kendisi 1939 yılından bu yana bu işlerin içindeydi. Talep şöyle sürüyordu: "İşlerimin durgun gitmesinden; bu iş bendenize yöneltildiği takdirde, bir hakkın yerine getirilmesine yüksek himmet ve yardımlarınız olacağını ve esirgemeyeceğinizden emin bulunduğumu arz eder, saygı ile ellerinizden öperim."¹³⁵

Giresun'da CHP idâre memuru ve ikinci seçmen Hacı Tahsin, 3 Mayıs 1945 tarihli mektubunda, Esendal'dan, verem hastası oğlu için ricâda bulunuyor ve istirhâmı üzerine oğlunun İstanbul'da Erenköy hastahânesine yatırılmış olduğunu belirtiyor, tedâvisinin ücretsiz yapılmasını talep ederken, Esendal'a şöyle sesleniyordu:

"Bu yüksek insânî muâvenet ve himmetlerinden dolayı efrâdî âilemizle birlikte şükran ve minnetlerimizi ve sıhhat ve saadetler için uzun ömürlerle muammer olmanızı, hakiki lem yezel hazretlerinden duâ eylemekte bulunduğumuzu arz eder ve muhterem ellerinizden öperiz."¹³⁶

İstanbul Kartal'dan Emine Gürler, 8 Mayıs 1945 tarihli mektubunda, Esendal'dan dileğini şöyle özetliyordu: "Gözyaşlarımla bu işle meşgûl olmanızı sarsılmaz bağlılıklarım ile istirhâm ederim."¹³⁷ Bilecik defterdarı Nâci Sıral, 8 Mayıs 1945 tarihli mektubunda, "sayın büyüğüm" diyerek, Esendal'a sesleniyordu.¹³⁸

İstanbul Üniversitesi tıp fakültesi üçüncü sınıf öğrencisi Hayri Altay, 5 Mayıs 1945 tarihli mektubunda, maddî güçlükler nedeniyle, öğreniminin yarıda kalmaması için, CHP Genel Sekreterliği'nden yardımcı olunmasını talep ediyordu. Babası, binbaşı rütbesindeyken, sağlık nedenleriyle emekliye ayrılmıştı. Beş kardeşi vardı ve babasının sekiz kişilik âilesinde, dördü tahsilde olan

¹³⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

¹³⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

¹³⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

¹³⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

çocuklarına katkıda bulunmasına imkân yoktu. Hayri Altay, leyli meccânî yurda ve askeri tıbbiyeye mürâcaat etmişse de, sonuç alamamıştı. Sağ kulağındaki hafif işitme güçlüğü yüzünden...¹³⁹

¹³⁹ Kendisine yardım yapıp yapılamadığını saptayamadım. Mektupta; babasının ismi, Millî Müdâfaa Vekâleti 61. Tümen 2. Şûbe mülhâkı binbaşı Râsîh Altay olarak geçmektedir. Âilenin nüfus kaydı için de; Üsküdar nüfus müdürlüğü Tabaklar mahallesi Selimpaşa caddesi adresi verilmektedir. Mektup sâhibi; 1945 yılında Aktar Kerim Sokak no: 3/1 Edirnekapı adresini vermektedir. Tıbbiyede 6413 nolu öğrencidir.

İnternette Kemâl Duru'nun sayfasında ise, kendisiyle ilgili şu bilgileri buldum:

Hayri Altay; "1923 (1339) doğumludur. Babası Mehmet Râsîh [Altay] Beyefendi, uzun yıllar Tarsus askerlik şûbesi başkanlığı yapmıştır. Annesi ise, Remziye Hanımefendi'dir. Câhit, Alptekin, Görsev, Melâhat ve Serpil olmak üzere beş kardeşlerdir. İlk ve lise eğitimini tamamladıktan sonra, İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Pratisyen doktor olarak görev yapan Hayri Altay, eski belediye binâsının altında serbest muayehânesinde halka hizmet etti. Ayşe Nûriye Hanım ile evlenerek; Nedret, Necdet, Nilgün, Dilek ve Deniz adında beş çocuğu oldu. Mütevâzî bir âile yaşamı süren âile, yine Tarsus'un tanınmış âilelerinden olan Rûhi-Câvidan Pehlivan âilesinin evinde bir ömür kirâda oturdu. Elinin bolluğu ve fakir halk babalığından ötürü, bu dünyâda mülk sahibi olamadı, ama insanlara yaptığı hizmetlerinden ötürü bir ömür hayır duâsı aldı.

Doktorluk görevini kutsal sayarak, insana ve insanlığa önem vererek hizmet eden Hayri Altay, halk arasında "halkın babası" olarak adlandırılmıştır. Cumâ günleri ücretsiz tedavi yapan Altay'ın, ücretli tedâvi yaptığı günlerin de, ücretsiz tedâvi yaptığı günlerden bir farkı yoktu. Tedâvi için metrelerce kuyruk oluşurdu. Tedâviyi yapar, eczâhâneye gönderir; zaman zaman da ilâçları da kendi adına hesâba yazdırırdı.

Dr. Hayri Altay, hastalarına sık sık hatırlatmalarda bulunarak şunları söylerdi; 'Sağlık insan için büyük bir nimettir. Birçok hastalar vardır ki, tedâvi olundukları hâlde iyi olmuyorlar diye bir şüphe hatıra gelebilir. Bu şüphe de şöyle karşılanır: Tedâvi olunan hastanın iyi olmaması; ya hastalığın hakiki tedâvisi bilinmemesinden yâhut da hastalığın teşhis edilememesindendir. Her derdin bir devâsı, her hastalığın bir ilâcı vardır, unutmayınız.' (...)

Hayri Altay; artık aramızda değil, belki biz ona gereken ilgiyi göstere-medik. Tarsuslular olarak biricik oğlunun ölümüne gözlerimizi kapadık. Cenâzesine dahi çok az kişi katıldı. Belediye başkanımız dahi bu duruma isyân ederek, 'böylesine bir insanın cenâzesine bu kadar kişi mi katılıyor' demişti. Ama hizmetleriyle hayatımıza katkısı olduğundan dâimâ bir borcumuz olduğunu unutmamalıyız. (...)

Benzer bir talep İstanbul'da bulunan Viktor Genoğlu'nun 25 Mayıs 1945 tarihli mektubunda yer alıyordu. Erkek Öğretmen Okulu üçüncü sınıf öğrencisi olarak maddî desteğe ihtiyacı vardı. Geçen yıl partiden "küçük mikyasta bir yardım görmüştü," bu yıl Millî Eğitim Bakanlığı, öğrenci başına 50 liralık yardımda bulunmuş; bu yardımla idâre etmeye çalışmış, öğrenci başına üç metre kumaş alabilmişti; fakat bunu diktirebilecek kadar maddî imkânı yoktu. Mektupta "müsâit" bir yardım talebi yer alıyordu.¹⁴⁰

Necdet Özgelen de, İstanbul Tıp Fakültesi'nde öğrenciydi ve ikinci sömestreyi bitirip üçüncüye geçmişti ki, 24 Mayıs 1945 tarihli mektubunda, genel sekreterlikten, "mâlî vaziyetimin müsaadesizliği yüzünden, diğer yüksek sınıflara devâmımı temin için, himâyeli olarak parti erkek yurduna kaydedilmem hakkın-da emir buyurmanızı ricâ" ediyordu. Mektubunda; posta adresi olarak emekli orgeneral Halil Kut eliyle ibâresi dikkat çekiciydi. Hatırlanacağı gibi, Halil Kut, Enver Paşa'nın amcasıydı ve ünlü bir komutandı da... Fakat Millî Mücadele'de ve sonrasında siyâsal sahnede yer alamamıştı.

Dr. Hayri Altay'ın Tarsus'a ve Tarsusluya yaptığı karşılıksız hizmetlerini bu yazı dizimizde; hattâ bir kitapta toplamamız dahi mümkün değil... Bâzı hastalarıyla sohbetlerimizden alıntılarımızı burada paylaşarak, kendisine Allah'tan rahmet diliyor, Tarsusluların kendisini unutmayacağı sözünü veriyoruz.

Bir hasta ise, halkın babasını şöyle anlatıyor: 'Gripten olduğumu düşünerek kendisine tedâviye gittiğimde; bakar bakmaz, akciğer hastası olduğumu söyledi. Ben ise, inanmayarak Ankara'ya tedâviye gittim; büyük tahlil neticesinde, uzmanların incelemesi üzere, akciğer hastası olduğuma teşhis koyuldu. Hayri Beyi anlattığımda ise; Ankara tıptan uzmanlar, tarafınca Hayri Altay'ın başarılarından ötürü şükran borçluyuz yazılı bir plâket gönderdiler. Uzmanlar için bir pratisyenin böyle doğru teşhis koyması çok önemli idi. Kendisi de bu plâketi aldığımda çok sevinmişti."

Diğer bir hastası ise şöyle anlatıyor: "Tedâvim için sedyeye yattığımda ayak-kabımın yırtık olduğunu fark etti ve beni birisiyle ayakkabıcıya göndererek, bir ayakkabı hediye etti. O gün bana yazdığı sekiz ilâcî da yanında bulunan İstanbul Eczânesi'nden aldım ve doktor beyin hesabına yazdırdım.'(...) (Yazı dizimizin hazırlığında bilgi arşivini sunan merhumun kız kardeşi Melâhat Meray hanımefendiye de katkılarından dolayı teşekkür ediyorum)."

¹⁴⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3]. Bu türden benzer yardım taleplerine sık rastlanıyordu. Bkz. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

Emekli orgeneral Kut, 24 Mayıs tarihli ve "aziz kardeşim Esendal" ibâresiyle başlayan mektubunda, ilgili öğrencinin, "Ankara Barosu'na çektiği bir telgraf yüzünden, profesörler meclisi kararıyla, bir sene tahsilden men edilmiş" olduğunu hatırlatıyor; diğer yandan, kendi "şahadeti" yeterli görülerek, rektör Tevfik Sağlam'ın yeniden öğrenimine devâm etmesine izin verdiğini belirtiyordu. Ayrıca, öğrenime devâm edemediği için yitirdiği askerlik kamp hizmetinin de bu yıl yaptırılmasını "ordu kumandanlığı" sağlamıştı.

"Mesleğine âşık, milletine sâdık" olan bu gencin maddî gücü yetersizdi; bu nedenle İstanbul'da bulunan parti öğrenci yurduna "meccânî" kaydının yapılması, "eski ve derin muhabbet ve saygılarımın kabûlü ricâsı ile" talep ediliyordu.¹⁴¹

Eski İttihatçılar arasındaki derin muhabbetin ve bağlılık duygusunun küçük ricâlar ile hâlâ sürdürülebilir olması dikkat çekicidir. Anlaşılan Halil Kut'un eski İttihatçı Esendal ile eskiden kalan siyâsal bağları, küçük yardımlara aracılık etmesi için yeterli görülüyordu.

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinden Mahmut Rodoplu da, sağlık sorunları nedeniyle katılamadığı sınavları yüzünden tıp talebe yurdundan atıldığını belirterek, yurda kabûlünü istiyordu. Olmazsa, aylık burs imkânı temin edilebilirdi. Bu haksızlığın önünün alınması gerekiyordu.¹⁴²

Akşehir'de bulunan Maltepe askeri lisesi öğrencisi Niyâzi M. Hekimler de, maddî yardım talebinde bulunmuştu. Esendal'a hitap şekli "sayın atam" biçimindeydi.¹⁴³

Kayseri Lisesi öğrencisi Râgıp Sürel de, eğitimine devâm edebilmek için yardım ricâ ediyordu.¹⁴⁴

Esendal, para yardımına ihtiyaç duyanlara karşı duyarlılık gösteriyordu. 1945 yılının ortalarında CHP Samsun il idâre kurulu başkanlığı eliyle bir kişiye 50 lira yollarken; Maltepe askeri lisesinde öğrenci olan bir gence de, CHP Akşehir ilçe idâre kurulu başkanlığı aracılığıyla yine 50 lira iletmişti.

¹⁴¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

¹⁴² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

¹⁴³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

¹⁴⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal, mektubun altına el yazısıyla, "az çok bir yardım yapabilirsek, iyi olur" şeklinde not düşmüştü.

Silivri'de Bosna çiftliği sâhibi Ziyâ Atınorak, 1945 yılının başlarında, çiftliğinin ürünlerinin piyasaya sevk edilebilmesi için âcilen kendisine bir adet kamyonun bedeli karşılığında verilmesini istiyordu. Nitekim Silivri kaymakamı da, bu talebin yerinde görüldüğününe ilişkin resmî yazı yazmıştı.¹⁴⁵

Bursa'da sıtma savaşta görevli doktor Niyâzi Durukan'ın yeğeni adına Esendal'a iletildiği mektubunda ise; çocuklarının "sınıf terfi edememesi"nden dolayı ricâsı vardı. Buna göre; kızı Muâlla hanımın Ankara'da İsmet Paşa Kız Enstitüsü'ne kaydı da, kayıt zamânının ve kontenjanın dolması nedeniyle mümkün olamamıştı.¹⁴⁶

Eskişehir Vâlisi Nihat Okan'ın eşi Nazife Okan, 7 Mayıs 1945 tarihli mektubunda, Esendal'dan, güçlükler içinde olduğunu ve hastalığının da bu durumu katmerleştirdiğini açıklıyor ve kendisine yardımcı olunmasını ricâ ediyordu. Mektubun içeriğinden; yardım için başka araçların da söz konusu olduğunu ve Esendal'ın da yardım için taahhüde bulunduğunu anlıyoruz.¹⁴⁷

İmzâsı okunamayan, fakat Malatya'da bulunan mektup sâhibi, 29 Nisan 1945 tarihinde, Esendal'a hitâben "aziz ve muhterem efendim" şeklinde başladığı satırlarını şöyle sürdürüyordu:

"Bir zamanlar yüksek teveccüh ve iltifatlarınıza mazhar bulunmak saadetine erişim, bütün ömrümün en tatlı hâtırâsı, beni hayatla barıştıran tek gönül ışığımdır. Bu kudret menbâsından hız alarak, istekle, aşkla çalışıyorum. Size, sizin ilgi ve muhabbetinize lâayık olabilmek için yeni lisemizde, Halkevi ve yardımsevenler derneğimizde çalışıyorum. Bu sûretle hayâlimde size daha fazla yakınlaşıyor, her an benliğim ürpererek anlatılmaz bir haz içinde sizinle yüz yüze kalb kalbe yaşıyorum.

Tâtil günleri yaklaştıkça içinde tatlı emeller de çiçekleniyor: Size görebilmek, Ankara'da muvakkat bir görevle birkaç hafta kalabilmek emeli... Bilmem bu hudutsuz saadeti bana bağışlamak lütfunda bulunur musunuz? Tâtil devresinde olsun Ankara'da muntazam ve muvakkat bir görevle bulunmak, zâtı âlilerini ziyâret edebilmek saadetine ulaşmak, mahzun ve [bir kelime okuna-

¹⁴⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

¹⁴⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

¹⁴⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

madı] ömrümün tek ümididir Esendal'ım... Tükenmez sevgi ve bağlılığımı arz eder, en sıcak saygılarımla ellerinizi öperim."¹⁴⁸

CHP Ordu vilâyet idâre heyeti başkanı Hüsnü Akyol,¹⁴⁹ 24 Mart 1945 tarihli mektubunda, ikinci kez yedek olarak askere alındığından söz ediyor ve aksayan ticâret yaşamı nedeniyle, hâlen İstanbul'da kız öğretmen okulunda devlet hesâbına eğitime devâm eden büyük kızından sonra, aynı okulda öğretim gören diğer kızının da ücretli olmaktan çıkarılarak, ücretsiz naklini ricâ ediyordu. Esendal'a hitâben "aziz büyüğüm" diye başlayan mektup, "benim için büyük bir yardım olacağını yüksek takdirlinize bırakır, lütûfkâr himâyenizin esirgenmeyeceği ümidini taşıyarak" şeklinde sona eriyordu.¹⁵⁰

Esendal'ın hemşerisi Çorlu'da gazhâne memuru olan Müeddep Karagör de, annesi için maddî yardımda bulunulması için ricâcı idi.¹⁵¹

Karaman'da ticâretle uğraşan Ferit Özer, 8 Mayıs 1945 tarihli mektubunda, Esendal'dan işinde kendisine yardımcı olmasını istiyordu. Esendal'ın kısa bir süre önce mektubunu aldığını belirten Özer; mürâcaatının Zirâî Donatım Kurumu'na sunulduğunu ve sürecin kendi lehine sonuçlanmış olacağından ümitli olduğunu belirtiyordu.

Ancak, bu arada beş mürâcaat daha olmuştu ve bu mürâcaat sâhiplerinden bâzılarının da; "yüksek sayın büyüklerimizden bâzılarına başvurdukları" duyulmuştu. Bunun üzerine; "keyfiyet"-ten söz etmek uygun görülmüştü. Mektup sâhibi, diğer mürâcaat sâhiplerinin "bu işlerle ilgili" bulunmadığını; oysa, kendisinin 1939 yılından evvel ve hâlen bu işlerle ilgili" bulunduğunu belirtiyor ve "ahvâl dolayısıyla" işlerinin "durgun gitmesi" nedeniyle; "iş"in kendisine verilmesini istiyordu. Bu takdirde; "bir hak" yerine getirilecekti ve bunun için de Esendal'dan "yüksek himmet ve yardımlarını" bekliyordu.¹⁵²

¹⁴⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

¹⁴⁹ Hüsnü Akyol, gazeteci Mete Akyol'un babası olup, 1938 yılında kurulan Fiskobirlik'in ilk yönetim kurulu başkanlığını da yapmıştı. 1946 yılında gerçekleşen seçimlerde CHP Ordu milletvekili olacaktır.

¹⁵⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

¹⁵¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

¹⁵² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

Elbette mektupların içeriği kadar üslûbu da çok önemlidir. Hattâ belki de daha önemlidir. Çünkü, mektupların üslûbu, hitâbı, şekli, mektup sâhiplerinin yönetimi ve yöneticileri nasıl gördüklerini bize somut olarak göstermektedir. CHP Genel Sekreterliği'nin toplumla kurduğu ilişkinin niteliği de, burada ortaya çıkmaktadır zâten...

Değerlendirme

Mektupların hitap şekillerinden gâyet açıkça bellidir ki; CHP yönetimi, âdetâ "baba" olarak görülmektedir; pederşâhi bir kültür bu üslûbu oluşturmaktadır. Mektup sâhipleri, taleplerinin ciddi olarak ele alınması hâlinde, yerine geleceği konusunda iyimserdiler. Mektuplarında üstün bir otoriteye seslendikleri çok açıktır. Aslında taleplerinin altında kayırmacılık zihniyeti olduğu gibi kendisini belli etmektedir. Bu, toplumun çok âşinâ olduğu 'torpil'dir.

Dahası, çok daha geleneksel kültür de buna eklenmektedir: Himâye beklentisi, hâmi aranması, arka çıkılması, himmet, lutuf, müzâhir (kollanma/korunma) ihtiyâcı, elinden tutulmak gereği; bütün bunlar, mektup satırlarından dökülen kültürel formasyondur. Gerektiğinde 'el etek öpülerek', 'yalvarılarak' taleplerinin yerine getirilmesi beklenmektedir.

Dahası da var: Mektup sâhipleri, Osmanlı örneği yazışma üslûbunu sürdürmektedirler. Şöyle ki, aralarında pek çoğu, güç ve iktidar sâhibi olduğunu düşündükleri makâma velinimet olarak bakarken; ona ubûdiyet (kullak/kölelik) sunuyorlardı.

Kısaca özetlemek gerekirse; Osmanlı kültür dünyası ve yöneticilerle yönetilenler arasındaki uzak ve mesâfeli dünyâ, olduğu gibi devâm etmektedir. Üstelik, bu devamlılık, 'merkez elit'in içindedir! Yâni, 'çevre'nin kültüründen değil; aksine burada 'merkez' içinde yer alan elitlerin kültüründen söz ediyoruz. Bu kültürde de, görüldüğü üzere, tek-partili yıllarda bir değişim gözlenmemektedir. Aksine, kültürel alışkanlıklar ve devamlılıklar, bu döneme de damgasını vurmaktadır. O kadar ki; tek-parti rejimi, söz konusu kültürü kırmak için mücâdele etmek bir yana; o kültürden besle-

nerek, mevcut kültürü sürdürmekte bir sakınca görmemektedir. Onu yeniden üretmektedir hattâ!

Bu bakımdan; 'tek-parti rejiminin kültür savaşı'ndan söz edenlerin, bu türden örnekler karşısında, çok daha dikkatli olmaları ve değerlendirmelerini yeniden gözden geçirmeleri gerekmektedir.

Mektup sâhiplerinin daha çok taşradan yazıyor olmaları da ilginçtir. Ankara, İstanbul gibi merkezlerden, görebildiği kadarıyla, çok daha az talep gelirken; asıl talep patlaması taşrada yaşanıyor. Ancak taşra deyince de dikkatli olmak gerekir. Çünkü, taşradan yazanlar 'çevre'nin temsilcileri değildir; aksine, onlar, 'merkez'in taşradaki temsilcileridir. Dolayısıyla, mektup sâhiplerinin ezici bir kısmının 'merkez'de bulunduğunu dikkat almamız gerekir. Bu mektuplar, talepler, dilekler, ricâlar; aslında 'merkez'de bulunanlar arasında gerçekleşmektedir. Bir anlamda hiyerarşik olarak 'merkez'in alt statüsünde bulunanlar üstten yardım istemektedirler. Bunda yakınlık, akrabâlık bağı olabileceği gibi, daha ziyâde meslektaşlık ve tanış olmak da önemli bir unsur gibi görünmektedir.

Kişisel ve siyâsî desteklere teşekkürler

Herhangi bir yardım talebinde bulunmayan, yalnızca teşekkür etmek amacıyla yazılmış bâzı mektuplar da, kişisel ve siyâsî ilişkilerin nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir.

Ankara Polis Enstitüsü emniyet âmiri Râgıp Bora, 1942 yılında, Tuzer'e yolladığı mektupta; 1332 [1916/1917] yılında Tuzer'in Sivas'ta mıntika başhekimî bulunduğuşırada mâiyetinde çalıştığını, yazıcılığını yaptığını hatırlatıyor ve ardından şöyle diyor: "Uzun yıllar kalbimde saklamış ve mezara kadar devâm edeceği tabîî bulunmuş olan sevgi ve hürmetimi ifâde ve izhâr etmek ve bu sûretle ellerinden öpmek arzusunda isem de; huzuru devletlerine çıkacak kadar bir cesâreti kendimde göremiyor ve yalnız radyo ve gazetelerde yüksek ve hürmetkâr adınızı ve fotoğrafınızı görerek ve önünde eğilmek sûretiyle hürmet ve tâzim vazifemi yapmakla iftihar ediyorum."

Bora, kısa bir süre sonra Tuzer'i makâmında ziyâret etmek istediğinde de şöyle bir not yazacaktır:

"Hakkımda gösterilen yüksek alâka ve teveccühünüzün bürhânı olan kıymetli iltifatnâmenizi, vatanî vazifemin ifâsında bana rehberlik yapacağından derin şükranlarımı saygı ve hürmetle arz eder; ellerinizden öperim...

Muhterem beyefendi; bizzat elinizi öpmek için makâmı devletlerinde bulunan alâkadar memura mürâcaatta bulundu isem de; bu arzumu yerine getiremediler. Hangi gün ve saatte elinizi öpmek şerefine nâil olacağımı bildirmek lûtfunda bulunmanızı ve bu lûtfun bendelerinden esirgememenizi saygılarımla ricâ eder; hürmetle tekrar ellerinizden öperim efendim..."¹⁵³

Rize Viçe (Fındıklı)'dan 1943 yılı başlarında Esendal'a mektup yazan Hacı Şâhin oğlu Ahmet Şâhinler; "uzun senelerden sonra hatırlamak sûretile vilâyetimiz parti müfettişi Cemâl Karamuğ-la'dan beni sormanızla gösterdiğiniz alâka ve teveccühü zâten yüksek şahsiyetinizden beklediğimden" diyerek başladığı satırlarında; Esendal'dan ricâda bulunuyordu. Kendisi "artık inzivâya çekilmiş"ti. Mektup şöyle devâm ediyordu:

"Bundan evvelki idârecilerimizin, bilmem ki, yanlış görüşleri diyeceğim; her zaman memleket ve millet hizmetlerinden başka bir düşünce bilmeyen bendenizi, bu gâye hâricinde göstermek sûritile, kötü duruma düşürülmüş bulunuyorum. Her bakımdan dâimâ hakikati gören kıymetli vâli ve emniyet müdürümüz, bu ciheti ele alarak, yakın tâkip ve düzelteceklerine emniyetle bakmaktayım.

Kırk yaşlarında, oldukça münevver, ziraat ile geçinen ve her hususta benim yerimi tutan bir oğlum vardır. Oğlum Halim Şâhinler; Ordu, Giresun, Rize, Çoruh vilâyetleri fındık müstahsille-

¹⁵³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/42 175 2].

Bizzat genel sekreter ile doğrudan görüşmek kolay değildi elbette.... Fâtih dersîamlarından hoca Sâlih Efendi'nin oğlu yedek subay Burhan Bey, "arzi tâzimkârânemdir" diyerek, şu notu karalamıştı: "Pederimin zâtı devletlerine karşı hürmet ve muhabbetinden cesâret alarak, huzûru sâmilerine kabûlümü istirhâm ederim efendim..." BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Esendal'a gelen bir mektup da farklı değildi: "Velinimetim efendim" şeklinde başlayan mektupta; Mehmet Erener, "uzun zamandan beri lûtuflâmelerinizi almadığımızdan mahzunuz" diyordu. Mektup sâhibi, "evvelce ara sıra ziyâreti âlinize uğrayarak, buraya gelenlerden selâmlarınızı alırdım; sevinç duyardım; şimdi meyusum..." şeklinde satırlarına devâm ediyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 5].

rini içine alan Fındık Tarım Satış Kooperatifleri'nin Giresun'daki birlik meclisi idâre reisidir. Ben belki hayâtımın son günlerinde olsam da; oğlumu büyük himâyenize tevdi ederek, emniyetle yaşayacağım ve gideceğim... Ufak bir vesile ile olsun iltifatınıza büyük ihtiyâcımı arz eder; efrâdı âilemle berâber; hayat pahasına da olsa, emrinize âmâde ve derin bağlılıklarımı..."¹⁵⁴

Rize'de bulunan İbrâhim Kazancı, İbrâhim Hakkı Kazancı ve Ahmet Fehim Kazancı Zâhire ve Kantâriye şirketi adına, Esendal'a, 31 Mart 1945 tarihinde iletildiği mektupta; kendisine şirkete olan desteğinden dolayı teşekkür ediyordu. Esendal, mektup sahibinin babasını çok eski dönemden tanıdığından dolayı şirkete ve kendilerine yakın ilgi göstermişti. Mektupta şöyle deniliyordu:

"Babamı, bizleri araştırmak gibi büyük insanlığınızın canlı alâka ve şüphesiz [bir kelime okunamadı] olan vefâperverliğinizi Şâhin oğlu Ahmet Bey bizlere bildirdi. Merhum pederimle geçmişteki ciddî ve büyük dostluk, arkadaşlığınızın devamlı ve [bir kelime okunamadı] karşısında size kalben bağlanmak ve minnettar kalmak bizim için tabiidir. Çünkü, pederin fikir ve gâye vahdetiyle arkadaşlık yapmış olduğu bütün arkadaşlarına karşı aynı his, hürmet ve sadâkatle bağlı kalmayı ırsî haslet hâlinde yaşatmayı [bir kelime okunamadı] biliriz. Alâka ve iltifatlarınıza candan teşekkür eder, ellerinizden öper, teveccühünüzün devâmını derin saygılarımla dilerim."¹⁵⁵

Belli ki, eski İttihatçıların ilişkileri, bir sonraki nesilde de sürüyordu. Unutulmasın ki, Esendal, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eski ve tanınmış bir üyesiydi. Bu türden bir başka örneği yukarıda da görmüştük zâten...

Hasan Fehmi Turgal'ın¹⁵⁶ en büyük kızı İlhan Turgal, 9 Mart

¹⁵⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

¹⁵⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

¹⁵⁶ Fâik Reşit Unat'ın internete bulduğum bir yazısında; Hasan Fehmi Turgal'ın kütüphânciliğine atıfta bulunulurken; 1939 yılındaki ölümüne kadar geçen meslek ve siyâset hayâtından da ayrıntılı olarak bahsedilmektedir. Buna göre, Turgal, "politika işlerinde otoriter bir şahsiyet"ti. Maarif hizmetinde öğretmen ve idâreci olarak çalışmıştı. 1914 yılından itibaren ve belki de daha eski bir tarihte sâdece öğretmen olarak değil, fakat siyâset hayâtında da İstanbul Şehzâdebaşı'ndaki İttihat ve Terakki Kulübü başkanı olarak yerini almıştı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında

1945 tarihli mektubunda, Esendal'a nikâhıyla ilgili olarak gösterdiği yakın ilgisinden dolayı teşekkür ediyordu. "Sayın amcacığım" hitâbıyla başlayan mektupta, anlatıldığına göre; öyle ki, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bile İstanbul'daki evine bir hanım gönderecek, kendisinin hâlini hatırını sormuştu. Hem kendisini, hem de nişanlısını görmek istemişti. Müstakbel kayınpederi ise süvâri binbaşı Rûhi Sun idi.¹⁵⁷ Burada da İttihatçı yakınlığı açıktır!

Tebrikler

Tek-parti döneminin bir önemli özelliği de her türlü kurum ve kuruluşun; bu arada 'merkez'de yer alanların bir vesileyle, CHP Genel Sekreterliği'yle doğrudan temas kurmakta gösterdikleri aşırı çabaydı. Kentlerin kurtuluş günleri; her kademedeki parti kongreleri; törenler; bayramlar; her türlü kuruluşun olağan toplantı ve etkinlikleri; il genel ve belediye meclislerinin açılış toplantıları; ticâret ve sanâyi odaları toplantıları; yeni yıl; önemli yasaların yıldönümleri; Atatürk'ün kentlerini ilk kez ziyâretlerinin yıldönümü vesilesiyle olsun; CHP vilâyet idâre heyeti, belediye, Halkevi ve spor kulübü başkanlarının, milletvekillerinin, parti başkanlarının; doğrudan telgrafla genel sekreterliği kutlamaları; genel sekreterliğin de, bu kutlamalara karşı yanıtları; dönemin olağan ve alışılmış bir uygulamasıydı. Âdetâ rutin bir yazışma trafiği idi. Bu yazışma trafiğinin hayli kapsamlı olduğunu da görebileceğiz.¹⁵⁸

Kastamonu'da, öğretmenliği bırakarak, İttihat ve Terakki Cemiyeti kâtibî mesûlü olarak çalışmıştı. Savaşın sonra bir yıldan uzun bir süre de İstanbul'da Bekirağa bölüğünde siyâsî tutuklu olarak kalmıştı. Kürt Mustafa Divânı'nda yargılanmışsa da, serbest bırakılmış ve 1921 yılında Anadolu'ya geçerek, Sinop'ta memur olarak görev yapmıştı. Bu arada, önce Kastamonu'da *Açık Söz* gazetesinde Anadolu hareketi lehine yazılar yazmıştı. Millî Mücadele'nin bitiminden itibaren öğretmen ve idâreci olarak maarif teşkilâtında görevine devâm etmiş; Maarif Vekili Necâti Bey'in, daha Kastamonu İstiklâl Mahkemesi üyeliği zamânından tanıdığı olması hasebiyle, kütüphanecilikle görevlendirilmişti. Harf inkılabı sırasında da aktif çalışmaları olmuştu. Gerek Türk Tarih Kurumu (TTK) ve gerekse Türk Dil Kurumu (TDK) üyeliğini baştan beri sürdürmüştü.

¹⁵⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

¹⁵⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/43 177 2]; [Katalog No: 490 01/43 177 1]; [Katalog No: 490 01/43 178 4]; [Katalog No: 490 01/43 178 8]; [Katalog No:

Öyle sanıyorum ki; bu yazışmalar, aslında Osmanlı geleneği-ydi ve önemli kişilere, yönetime ve yöneticilere sadâkat ve bağlılık bildirimi yerine geçiyordu. Bu türden yazıların yazılması değil de, muhtemelen yazılmamış olması, dikkat çekici olurdu.

Kişisel tebrikler de söz konusuydu elbette... Ankara'da Milli Korunma Mahkemesi Müddei Umûmî Muavini Mahmut Güçbilmez, 1 Mart 1943 tarihli mektubuyla, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'ı yeniden milletvekili seçildiği için tebrik ediyor ve "ihtiramı"nın kabûlünü istiyordu.¹⁵⁹ Tıpkı Ankara'da Ziraat Vekâleti'nde müfettiş Tahsin Uygur'un bu vesileyle "saygıları"nı arz etmesi gibi... O da Esendal'ın ellerinden öpüyordu.¹⁶⁰ Yine tıpkı Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Müdürü'nün 3 Mart 1943 tarihli tebrik mektubu gibi...¹⁶¹ Yine meselâ, Şûrâyı Devlet eski üyesi Abdülkerim Atakam'ın 3 Mart 1943 tarihli mektubunda görüldüğü şekilde...¹⁶²

Hediyeler

Elbette, buna ek olarak, özel hediyeleri de zikretmek gerekir. Pek çok kişi, kurum ve kuruluş, yüksek düzey kamu görevlileri ve parti teşkilâtları, yörelerinde bulunan meşhur ürünlerden birer numûne olarak genel sekretere iletmeyi tercih ediyorlardı.

Meselâ, Eskişehir vâlisi, yeni hizmete açılan Kaplangı (Kaplan pınar suyu) suyundan bir damacanayı bizzat CHP Genel Sekreteri Recep Peker'e iletmışti.¹⁶³

490 01/43 178 2]; [Katalog No: 490 01/43 179 4]; [Katalog No: 490 01/43 179 3]; [Katalog No: 490 01/43 178 7].

¹⁵⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/43 177 14].

Belirtmeliyim ki; bu türden tebrik mesajları, yalnızca devlet memurlarından gelmiyordu; meselâ İstanbul'da özel teşebbüs sâhiplerinden de benzeri mektuplar alınıyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/43 177 14].

¹⁶⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/43 177 14].

Bir dikkat çeken özellik de; bu türden tebrik mektuplarının sonunda "Tanrı" sözcüğünün tercih edilmesiydi! Bir örnek için CHP Bilecik Vilâyet İdâre Heyeti üyesi ve eski belediye başkanı Yahyâ Güven'in mektubuna bakılmalıdır. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/43 177 14].

¹⁶¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/43 177 14].

¹⁶² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/43 177 14]. Bu türden çok sayıda tebrik mektubu, telgrafı ya da yazısını tekrâra düşmemek için artık buraya almadım.

¹⁶³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/43 177 14].

Bunun bir gelenek olduğunu bir başka hediye üründen de anlıyoruz: CHP Osmâniye Halkevi başkanı ve tüccar Şeref Haznedar, 19 Şubat 1940 tarihinde, CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer'e yazdığı mektupta; Osmâniye'de sekiz yıldan bu yana süren "portakalcılık" faaliyetinin olumlu sonuçlar verdiğini belirtiyordu. Hâlihazırda Osmâniye'de 86 bin portakal, altı bin kûsûr turunç, iki bin kûsûr ekşi limon, bin kûsûr mandalin, iki bin kûsûr tatlı limon olmak üzere, toplam yüz bine yakın ağaç bulunuyordu. Osmâniye'nin ihrâcâtı yılda 15 milyon adedin üzerine çıkabilirdi ki, bu takdirde yılda 100 milyon portakal ihrâç edilebilecekti. Bu vesileyle bir meyva küfesi hazırlanmış ve genel sekreterliğe iletilmişti. Tuzer de, 24 Aralık 1940 tarihinde, Haznedar'a yazdığı teşekkür notunda; hediye için teşekkür ediyordu.¹⁶⁴

Hemen hemen aynı günlerde Tuzer, bu kez de, CHP Kayseri milletvekili Ömer Taşçıoğlu'nun yolladığı pastırmaya teşekkür ediyordu.¹⁶⁵ Tıpkı CHP Niğde milletvekili Nâim Eren'e yine bu sırada ilettiği bir sandık elma için teşekkür ettiği gibi...¹⁶⁶ İzmir İncir ve Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği de, 1940 yılının Kasım ayında, Tuzer'e "Ege'nin eşsiz" incir ve üzüm ürünlerinden yollamıştı. Yazıda; "bu küçük armağanın yüksek şahsiyetinizce lütfen kabûlünü bilhassa yalvarırız" deniliyordu.¹⁶⁷

Yine CHP Yozgat milletvekili ve CHP Denizli Bölgesi Müfettişi Ziyâ Arkant da, "bir sepet elma" göndermişti.¹⁶⁸ Tıpkı CHP İzmir milletvekili Kâmil Dursun'un üzüm ve incir gönderdiği gibi...¹⁶⁹ Malatya belediye başkanı Câfer Özelci de, "bir sepet şeftâli" göndermişti.¹⁷⁰ Malatya Halkevi Başkanı Şevki Sözen de Tuzer'e kayısı hediye etmişti.¹⁷¹ Giresun vâlisi Muhtar Akman da, 1940 yılının

¹⁶⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

¹⁶⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

¹⁶⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

¹⁶⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

¹⁶⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

¹⁶⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

¹⁷⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

¹⁷¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

Belki de Sözen'in ufak bir ricâsı vardı; Tuzer'in 21 Haziran 1940 tarihli yazısından; Başbakanlığa bağlanan Matbuat Umum Müdürlüğü'nün illerde teşkilât yapmayacağı bilgisi kendisine iletiliyordu. Belki de bu konuda bir talebi olmuştur.

ilkbahar aylarında, Tuzer'e fındık armağan etmişti.¹⁷² CHP İzmir milletvekili Saadettin Epikmen de Tuzer'e yemiş yollamıştı.¹⁷³

Antakya Emniyet Müdürlüğü birinci şube muamelât memuru Yusuf Akçay da, portakal ve tatlı ikrâmında bulunmuştu. Akçay, mektubunda, "Kıymettar Bir Huzûra; Sayın Bayım Efendim" hitabının ardından, "mübârek ellerinizden öperim efendim" demek-teydi.¹⁷⁴ Malatya Halkevi başkanı Şevki Sözen de, "bir sepet el-ma"yı Tuzer'e iletmışti.¹⁷⁵ İzmir'de nisâiye uzmanı Dr. Ali Rızâ Ünlen de, üzüm ve incir yollamıştı. Siirt vilâyet defterdarı N. Si-ral, Tuzer'e Siirt mahsûlü fıstık iletmışti. Ziraat Vekâleti'nin bu konudaki yakın ilgisini bekliyordu. Olması gereken; Siirt'teki bü-tün yabâni fıstık ağaçlarının aşılansaydı.¹⁷⁶

CHP İstanbul milletvekili ve İzmir Bölgesi Müfettişi Gâlip Bahtiyar Göker, üç kutu üzüm ve incir takdim etmişti.¹⁷⁷ CHP De-nizli milletvekili Yusuf Başkaya, bağının mahsûlünden, bir tahta kutu içinde, on iki kilo çekirdeksiz kuru üzüm sunmuştu.¹⁷⁸ Tıpkı Hakkâkoğlu Tunç Bilek Silifkeli A. Rahmi ticârethânesinin, 1943 yılı başlarında, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal'a ilettiği bir sepet portakal gibi... Mektupta şöyle denilmişti: "Nur yüzlü efendim; emeğimle yetiştirdiğim bahçemden nasırlı elle-rimle bir sepet portakal kopardım..."¹⁷⁹

¹⁷² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

¹⁷³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

¹⁷⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

Unutulmasın ki; bu, çok alışılâgeldik ve olağan bir saygı ifâdesiydi. Ni-tekim, CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer de, 7 Ocak 1941 tarihinde, Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü'ye yazdığı yazıda; İnönü zaferi dolayısıyla; "hulûl eden bayramın yüce ve aziz şahsiyetleriyle büyük milletimiz için çok mesûl ve kutlu olmasını temenni eder; bu vesile ile kutsal varlığınıza olan derin ve sonsuz bağlılık duygularını yüksek huzûrunuza arz ve tâ-zimle mübârek ellerinizden öperim" demişti. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1]. Yine Tuzer'e aktarılan el yazısı notlarda; "arız tâzimât" ve "tâ-zimlerimizi sunarız" tarzı hitaplar sık görülüyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

¹⁷⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

¹⁷⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

¹⁷⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

¹⁷⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

¹⁷⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

CHP Denizli milletvekili Yusuf Başkaya da, CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer'e ev yapımı domates turşusu göndermişti.¹⁸⁰ Aynı şekilde İznik belediye başkanı Selim Demircan da, bir sandık turfanda üzüm yollamıştı.¹⁸¹ Osmâniye Halkevi başkanı Şeref Haznedar, bir çuval içinde elli kilo pirinç, bir sandık portakal, tatlı ve ekşi limon iletmışti. Bu vesileyle "ebedî bağıllığı"nı sunuyordu.¹⁸² Erzincan vâlisi ve belediye başkanı Sükûti Tükel de, bir sandık elma yollamıştı.¹⁸³ CHP Niğde milletvekili Nâim Erem de, bir sandık elma armağan etmişti.¹⁸⁴ CHP İzmir milletvekili Kâmil Dursun, üzüm ve incir yollamıştı.¹⁸⁵

Kendisini "İstanbul Aksaray yüksek kaldırım Lütuf Paşa mahallesinde eski komşunuz İskenderun sıhhiye merkezi tabibi" olarak tanıtan Dr. Lâtif Özgör de, Hatay'ın son turfanda portakallarından bir sepeti Tuzer'e sunmuştu. Daha önceki kayısı, salatalık ve domates takdimi de bundan ayırıydı elbette...¹⁸⁶ CHP Denizli Bölge Müfettişi ve Yozgat milletvekili Ziyâ Arkant da, bir sepet portakal yollamıştı.¹⁸⁷ Tıpkı CHP Isparta Bölge Müfettişi ve Edirne milletvekili Osman Şâninbaş'ın da bir sepet portakal ve mandalina göndermesi gibi...¹⁸⁸

Kâsım Gülek de benzer bir davranışta bulunmuş ve Tuzer'e yine bir sepet portakal ve mandalina iletmışti.¹⁸⁹ Tıpkı Tarsus belediye başkanı Cemil Ertan'ın yolladığı portakallar gibi...¹⁹⁰ CHP İskenderun kazâ idâre heyeti başkanı Ali Şelhun da, bir sandık portakal yollamıştı.¹⁹¹ Ali Şelhun Devrim de, benzer bir şekilde,

¹⁸⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2]. Başkaya, sâdece bir ay önce bu kez de çekirdeksiz üzüm yollamıştı.

¹⁸¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

¹⁸² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2]. Haznedar, daha önce de limon ve portakal iletmışti.

¹⁸³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

¹⁸⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

¹⁸⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

¹⁸⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

¹⁸⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

¹⁸⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

¹⁸⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

¹⁹⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

¹⁹¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

Tuzer'in göstermiş olduğu "teveccühten cesâret alarak," kendisine iki sandık portakal iletmişti.¹⁹² CHP İzmir milletvekili Saadetin Epikmen de, bir kutu üzüm ve incir yollamıştı.¹⁹³ Giresun vâlisi Muhtar Akman da, fındık hediye etmişti.¹⁹⁴ Osmâniye Halkevi başkanı ve tüccar Şeref Haznedar da, bir teneke tereyağı ile bir teneke de bal yollamıştı.¹⁹⁵

CHP Adana vilâyet idâre heyeti başkanı M. Rifat Gülek, Tuzer'e bir sepet portakal göndermişti.¹⁹⁶ CHP Isparta Bölge Müfettişi ve Edirne milletvekili Osman Şahinbaş da, iki sandık portakal iletmişti.¹⁹⁷ CHP Gâziantep Bölge Müfettişi ve Balıkesir milletvekili Fahrettin Tiridoğlu da, bir sandık mandalina göndermişti.¹⁹⁸ Antalya baro başkanı Kâzım Âzemet de, bir sandık portakal yollamıştı.¹⁹⁹ CHP Elâzığ Bölge Müfettişi ve Antalya milletvekili Dr. Münir Soykam da, iki kutu ağaç kavunu göndermişti.²⁰⁰

CHP İçel Bölge Müfettişi ve Mardin milletvekili Hâlit Onaran da, Tuzer'e bir sepet portakal armağan etmişti.²⁰¹ Tıpkı Kozan'da ziraat öğretmeni Yâkup Kadri Levent'in bir sandık portakal iletmiş olması gibi...²⁰² CHP Kastamonu vilâyet idâre heyeti başkanı İzzet Okay, bir sandık elma yollamıştı.²⁰³ Osmâniye Halkevi başkanı Şeref Haznedar da, yine iki sandık portakal yollamıştı.²⁰⁴ İzmir İncir ve Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (TARİŞ) de, Tuzer'e yeni yıl armağanı olarak beş kutu üzüm ve incir göndermişti.²⁰⁵

CHP İznik kazâ idâre heyeti başkanı Mehmet Sindel de, Tuzer'e "büyüklerimize tanıtmak maksadıyla İznik kazâsının kıy-

¹⁹² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

¹⁹³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

¹⁹⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

¹⁹⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

¹⁹⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/42 175 2].

¹⁹⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/48 194 1].

¹⁹⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/48 194 1].

¹⁹⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/48 194 1].

²⁰⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/48 194 1].

²⁰¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/48 194 1].

²⁰² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/48 194 1].

²⁰³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/48 194 1].

²⁰⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/48 194 1].

²⁰⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/48 194 1].

metli ve son turfanda mahsûlü olan üzümünden küçük bir sandık armağan" ediyordu.²⁰⁶ Tıpkı CHP Denizli milletvekili Yusuf Başkaya'nın "kendi bağımsız mahsûlünden" on üç kutu çekirdeksiz kuru üzüm hediyesi gibi²⁰⁷...

Zonguldak Halkevi idâre heyeti başkanı da, 1934 yılında, CHP Genel Sekreteri Recep Peker'e yazdığı mektupta şöyle diyordu:

"Bu şezlonklardan çok memnun ve mütehassis olacağınızı takdir eden Halkevi idâre heyeti, bunlardan üç tânesini; biri zâtı devletlerine ve münâsîp görüldüğü takdirde, biri Başvekilimiz İsmet [İnönü] Paşa Hazretleri'ne ve diğeri de Erzincan mebusu Safet [Arıkan] Beyefendiye; Halkevimizin küçük bir armağanı olmak üzere takdimine karar vermiştir."²⁰⁸

Eser takdimi

Pek çok kişi, eserlerinden CHP Genel Sekreterliği'ni de haberdâr etmeye çalışıyordu. Bu da, bir çeşit temas ve saygı sunma yöntemiymiş anlaşılan... Âdetâ bir gelenek oluşmuş gibiydi...

Nitekim, Ankara'da doğum ve kadın hastalıkları mütehassısı Dr. Muzafer Sezer de, *Hekimlik ve Kadın Cinsî Hayâtı* isimli kitabını, 1940 yılının son günlerinde, CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer'e takdim etmişti.²⁰⁹ Pek çok kişinin yaptığına benzer bir şekilde... Tıpkı İstanbul Üniversitesi anatomi doçenti Dr. Zeki Zeren'in *Sistematik Anatomi* eserini takdim ettiği gibi²¹⁰... Dr. Asil M. Atakam da, *Harb Cerrâhisi* adlı eserini yollamıştı.²¹¹ Tıpkı İzmir Ziraat Mektebi'nde öğretmen Refet Öncel'in *Ev Konserveleri* isimli eserini ilettiği gibi²¹²... Cevat Hakkı Tarım da, *Kırşehir Tarih ve Coğrafya Lûgatı* adlı eserini sunmuştu.²¹³

²⁰⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²⁰⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²⁰⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1]; BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/42 175 3].

²⁰⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²¹⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²¹¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²¹² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²¹³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

Yine CHP Burdur milletvekili ve Türk Dil Kurumu (TDK) Genel Sekreteri İbrâhim Necmi Dilmen de, Hüseyin Nâmık Orkun tarafından hazırlanan ve kurumca yayınlanan *Eski Türk Yazıtları* adlı eseri, "maroken" ciltli olarak iletliyordu.²¹⁴ Dilmen, TDK tarafından yayınlanan *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi* ile Kaşgarlı Mahmut'un CHP Kütahya milletvekili Besim Atalay tarafından yapılan tercümesini, *Divânü Lügât-it-Türk* eserinin ilk cildini de iletmişti. Elbette "makoken kaplı" olarak...²¹⁵ CHP Niğde milletvekili Ebubekir Hâzım Tepeyran da, *Kar Çiçekleri* ile *Les Fleures Degeneratees* adlı eserlerini yollamıştı.²¹⁶

İstanbul Üniversitesi'nde Prof. Sâdi Irmak da eserlerinden bir adet takdim etmişti.²¹⁷ Cumhurbaşkanlığı özel kalem memurlarından Haldun Derin²¹⁸ de, henüz askerliğini yaptığı sırada, levâzım asteğmen iken, 23 Haziran 1940 tarihli mektubunda, Tuzer'e, *Türkiye'de Devletçilik* adlı kitabını "tâzim"leriyle birlikte, "ellerini öperek" takdim ediyordu.²¹⁹ *Akbaba* dergisinin sâhibi Yusuf Ziyâ Ortaç da, Tuzer'e *Dünyâ Gözü İle İsmet İnönü* adlı kitabını iletmişti.²²⁰ Dâhiliye Vekâleti Seferberlik Müdürlüğü'nde şef olan Derviş Okçabaol da, *Muaşeret Âdâbı ve Resmî Tefrişat ve Merâsim Kâideleri* kitabını sunmuştu. Elbette "hürmetle ellerinden öperek..."²²¹

İstanbul Haydarpaşa Numûne Hastahânesi başhekimi Kâzım Lâkay da, *Haydarpaşa Numûne Hastanesi 1937 Yılığ*'ından gön-

²¹⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

Tuzer, 1940 yılının yaz aylarında, *Türk Sözlüğünün Aslı ile Türk Tarihi Not Hülâsaları* adlı kitaplarını kendisine hediye etmesinden dolayı da Hüsêyin Nâmık Orkun'a teşekkür etmişti. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²¹⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²¹⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²¹⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²¹⁸ Bkz. Haldun Derin, *Çankaya Özel Kalemmini Anımsarken* (1933-1951), Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

²¹⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²²⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

Ortaç, Tuzer'in rahatsızlığı sırasında da ona "yakın alâka" göstermişti. Tuzer'in 10 Nisan 1940 tarihli teşekkür mektubu buna işâret ediyordu. Ortaç, 5 Nisan tarihli mektubunda; Tuzer'e "pek sayın büyüğüm" şeklinde hitâp ediyordu. Bu satırlar "resmî bir nezâket vazifesi değil; hakiki bir gönül ifâdesi"ydi. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²²¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

dermişti.²²² Sivas Numûne Hastahânesi radyoloji şefi Dr. Enver Ali Gemicigil de, *Radyoloji Anahtar*ı adlı eserini sunmuştu.²²³ Tıpkı İnhisarlar (Tekel) umûmî muhasebe şeflerinden Şerâfeddin Nemli-oğlu'nun *Sinâî Muhasebe ve Sanâyide Teşkilât* kitabından armağan etmesi gibi²²⁴... Ziraat Vekâleti veteriner mütehassıs muavini Mu-zaffer Bekman da, *Veteriner Tarihi* adlı kitabını Tuzer'e iletti.²²⁵

Aynı şekilde CHP Urfa milletvekili ve Türk Maarif Cemiyeti İdâre Heyeti Başkanı Refet Ülgen de, derneğin kuruluşundan o güne kadarki faaliyetlerini içeren kitabını sunmuştu.²²⁶ Devlet Demir Yolları (DDY) memurlarından Hüsâmettin Berkes de, *İh-râcat Plânımız ve Demiryol Târifelerimiz* adını taşıyan kitabını Tuzer'e iletti.²²⁷ Prof. Dr. Tevfik Sağlam da, *Cihan Harbi'nde III: Ordu'da Sıhhi Hizmete âid Küçük Bir Hulâsa* adlı konferans yayınıni takdim etmişti.²²⁸ Trakya Umûmî Müfettişi ve Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu onursal başkanı Kâzım Di-rik de, *Edirne Tarihi* adlı kitabını sunmuştu.²²⁹

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi teşrih doçenti Dr. Zeki Ze-ren de, *Sıhhat, Terbiye ve Hakkında Umûmî Prensip ve Âdetler* kitabından bir adet yollamıştı.²³⁰ Tıpkı CHP Bilecik milletvekili Prof. Dr. Besim Ömer Akalın'ın *Türk Çocuğunu Nasıl Yaşatmalı*; Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Üçüncü Dâhili Hastalıklar ve Seririyâtı profesörü Dr. Muzaffer Şevki Yener'in *İğtida Hastalıklarında Fazla Beslenmenin Rolü*; Hilmi Mâlik Evrenol'un *Elma-dağı'nda Memiş* adlı eserlerini ilettiği gibi...²³¹

²²² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²²³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²²⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²²⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²²⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²²⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

Berkes, "lider"ine, bir süre önce de *Endüstride İnsan* adını taşıyan kitabını takdim etmişti. Bir kitabı daha armağan edilmişti: *Endüstride İdâre Tekniği*...

²²⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²²⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²³⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

²³¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

İstanbul Bakırköy akıl hastahânesinde görevli Dr. Fahri Celâl Göktulga da, *Keloğlan Çanakkale Muharebelerinde* kitabını hediye etmişti.²³² Erzurum vâlisi Hâşim İşcan, *Erzurum Tarihi* adlı kitabı sunmuştu.²³³ CHP Erzurum milletvekili emekli general Pertev Demirhan da *Oğlum İlhan'a Öğütlerim* adlı kitabını iletmişti.²³⁴ Sıhhat ve İctimâî Muavenet Vekâleti'nde görevli Dr. Bahaattin Fâik Gökdemir de, *Yeni Hijyen* adlı kitabını takdim etmişti.²³⁵ Yine İstanbul Üniversitesi dış tabâbeti şubesi doçenti Dr. Feyzullah Doğruer de, *Küçük Ağız Cerrâhisi* kitabını hediye etmişti.²³⁶

Balıkesir vâlisi Recâi Güreli de, *Muğla Tarihi* adlı kitabı iletmişti.²³⁷ İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Doç. Dr. Cevdet Kerim İncedayı da, *Dermatolojide Diyet Tedâvisi* adlı kitabını armağan etmişti.²³⁸ İstanbul eski vâlisi Süleyman Kâni İrtem, *Türk Kemankeşleri* adlı eserini takdim etmişti.²³⁹ İstanbul belediyesi iktisat işleri müdürü Âsım Süreyyâ Bey, CHP Genel Sekreteri Recep Peker'e, 1934 yılında *Büyük Şehirlerin İctimâî Çehresi* adlı eserini armağan etmişti.²⁴⁰ Tıpkı Hâriciye Vekâleti Kâtibi Umûmîlik kalemi şefi Mehmet Cevat Bey'in *Afganistan* adlı eserini takdim ettiği gibi...²⁴¹

Matbuat Umum Müdürlüğü şeflerinden Sadri Etem Bey de, *Modern Avrupa İktisat Tarihi* kitabını sunmuştu.²⁴² Dr. Mazhar Osman da, Peker'e *Sinir Hastalıkları* kitabını hediye etmişti.²⁴³ CHP Giresun vilâyet idâre heyeti başkanı Fahri Bey, *Fındık ve Giresun İşi Yemiş Çatal ve Bıçakları* kitabını sunmuştu.²⁴⁴ İstan-

²³² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

²³³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

²³⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

²³⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

²³⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

²³⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

²³⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

²³⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

²⁴⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/42 175 3].

²⁴¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

²⁴² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

²⁴³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

²⁴⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

bul İnkılâp Lisesi öğretmeni A. İsmet Bey, *Sümer Ülkerleri* adını taşıyan kitabını Peker'e iletmişti.²⁴⁵ Hattâ Sovyetler Birliği Halk Komiseri Voroşilov da bâzı kitaplarını armağan etmişti.²⁴⁶

İstanbul konservatuvar müdürü Yusuf Ziyâ Bey, *Yörükler ve Köylülerde Masallar* kitabını sunmuştu.²⁴⁷ Kolordu Komutanı Abdurrahman Nâfiz Paşa, *İskodra Müdâfaası* kitabından yolla-mıştı.²⁴⁸ Cumhuriyet kitabevinin sâhibi Ali Toygar da, *İsmet İnönü'nün Vecibeleri* adlı kitabı Tuzer'e iletmişti.²⁴⁹ Yine Tuzer'e armağan edilenler arasında; *Avrupa Buhrânının Psikolojik Sebepleri* adlı kitap ile Orhan Seyfi Orhon tarafından iletilmiş olan *Çocuk Adam ve O, Beyaz Bir Kuştu* isimli kitaplar da vardı. Hüseyin Nâmık Orhun'un *Eski Türk Yazıtları* adlı eseri de Türk Dil Kurumu (TDK) Genel Sekreterliği'nce Tuzer'e iletilmişti.²⁵⁰ Tıpkı aynı kurumun *Odisea* tercümesinin ilk cildini armağan etmesi gibi²⁵¹... Dr. Muzafer Seren de, *Sıhhi ve İctimâî Bilgiler* kitabını Tuzer'e göndermişti.²⁵²

Orman Umum Müdürlüğü işletme şubesi müdürü Dr. Rıdvan Pınar da, *Devlet Orman İşletmesinde Mâden Sütunu [Direği]* kitabından yolla-mıştı.²⁵³ İsmâil Hâmi Danişmend de, Tuzer'e *Destan ve Divan Edebiyatlarında İstanbul Sevgisi* başlıklı eserini ilet-mişti.²⁵⁴ Samsun'da lise öğretmeni Hayri Engin de, *Döküntü* adlı kitabını armağan etmişti.²⁵⁵ Gâlip Kemâlî Söylemezoğlu, *Japonya ve onlar: Coğrafi ve Siyâsi Coğrafya* eserinden bir adet sunmuş-tu.²⁵⁶ Aynı yazarın *Rusya Tarihi* adlı tercümesi de yine armağan-lar arasındaydı.²⁵⁷

²⁴⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

²⁴⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

²⁴⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

²⁴⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

²⁴⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁵⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁵¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁵² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁵³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁵⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁵⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁵⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁵⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi üroloji kliniği doçenti Dr. Lütfi Orhon Somer de, *Anadolu'da İdrar Taşları ve Kurtuluş Yolları* adlı kitabını iletmişti.²⁵⁸ Dâhiliye Vekâleti Seferberlik Müdürlüğü Şûbe 1 şefi ve öğretmen olan Derviş Okçabol da, Tuzer'e *Devlet Kuvvetlerinin Silâh Kullanma Salâhiyeti* adlı kitabını armağan etmişti.²⁵⁹ Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde doçent Enver Ziyâ Karal da, *Tarih Notları* adını taşıyan eserini hediye etmişti.²⁶⁰ Ankara Numûne Hastahânesi dâhiliye asistanı Dr. Hayat Şener, *Sedimentation Fenomeni* adlı kitabını sunmuştu.²⁶¹ Tayyâre ve makina yüksek mühendisi Salâhattin Beler, *Umûmî ve Muhtasar Havacılık Tekniği* kitabını iletmişti.²⁶²

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi akıl hastalıkları ordinaris profesörü Dr. Mazhar Osman Uzman, *Tabâbeti Rûhiye* adlı eserini yollamıştı.²⁶³ *Akbaba* dergisinin sâhibi Yusuf Ziyâ Ortaç, Tuzer'e *Binnaz* adlı eserini göndermişti.²⁶⁴ İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi anatomi profesörü Dr. Zeki Zeren de, *Anatomi Terimlerimiz Hakkında Düşünceler* adlı kitabını iletmişti.²⁶⁵ Türk Dil Kurumu'ndan yayınlanan ve Nâmık Kemâl'in yüzüncü doğum yılı anısına bastırılan kitap da Tuzer'e iletilmişti.²⁶⁶ Yine aynı kurum, "Uygur türkçesinin en eski yâdigârlarından olan onuncu

²⁵⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁵⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁶⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁶¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁶² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

Bu türden takdimlerin zaman zaman, kısa da olsa, bir gerekçesi de oluyordu; bu gerekçe mektuplarda da belirtiliyordu. Bu takdim için yazılan mektupta bu konuda şöyle denilmişti: "Yüksek huzûrunuza Devlet Orman İşletmesinde Mâden Direği mevzulu kitabımı takdime cesâret ediyorum. Bu cesâreti bana veren direk hazırlamakta olan devlet orman işletmelerinin faaliyetleri hakkında sayın İktisat Vekilimizin emirlerle kendileri mârûzatta bulunurken, zâtı âlinizin mâden direği mevzuu ile yakından alâkadar olduğunuzu bilvesile öğrenmiş olmaklığımdır." BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁶³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁶⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁶⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁶⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

asra âid prens Kalyanamkara ve papamkara hikâyesinin Uygurcası" adlı eserden "maroken kaplı" bir adedini iletmışti.²⁶⁷

Yüksek Ziraat Enstitüsü Hammaddeler Teknolojisi Enstitüsü'nde görevli Dr. H. İbrâhim Kamçioğlu da, *Türkiye ve Ecnebi Buğdayların Teknolojik Evzâfı ve Ekmeklik Kâbiliyetlerinin Tetkik ve Mukâyesesi* adlı kitabını Tuzer'e sunmuştu.²⁶⁸ Dr. Abdullah Âhı Tunçer, *Erzincan'da Yazdım* adlı kitabını yollamıştı.²⁶⁹ Ankara Numûne Hastahânesi üroloji servisi şefi Dr. Feyzi Taner, *İdrar Yolları Taşları ve Alınacat Tedbirler* kitabını iletmışti.²⁷⁰ Babaeski tahrirat kâtibi Refet Rodoplu da, *Türk İç Hayâtında Kadın* adlı eserini takdim ediyordu.²⁷¹ İzmir liman ve şehir bakteriyoloji müessesesi müdürü hijyenist Dr. Memduh Say, *Hijyen Bakımından İzmir Şehri* adlı kitabını iletmışti.²⁷²

Divânı muhasebat murâkıplarından Yusuf Kenan Ünsal da, *Zat Maaşları ve Teâdül Kânunları ve Divânı Muhesabet Kararları* adlı eserlerini yollamıştı.²⁷³ Emekli general Dr. Tefik Sağlam da, *Büyük Harpte Üçüncü Orduda Hizmeti Sıhhiye* adlı kitabından takdim etmişti.²⁷⁴ Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Bülent Nûri Esen de, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a *Türk İş Hukûku* kitabını yollamıştı.²⁷⁵ Tefik Sağlam, Tuzer'e *Asker Hekimliği Yönünden Bugünkü Harbin Telkin Ettiği Bâzı Fikirler ve İlk Cihan Harbinden Birkaç Görgü* adlı broşürü iletmışti.²⁷⁶

Gâzi Terbiye Enstitüsü psikoloji öğretmeni Dr. Ziyâ Talât Çağıl, *Ne İçin Sınıf ve İkmâl Kalıyorlar ve Psikolojiden Gelen Bir Tahsil Teorisi* adlı eserini yollamıştı.²⁷⁷ Prof. Dr. Mazhar Osman Uzman, Tuzer'e *Konferanslarım* adlı kitabını sunmuştu.²⁷⁸ CHP

²⁶⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

²⁶⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

²⁶⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

²⁷⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

²⁷¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

²⁷² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

²⁷³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

²⁷⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

²⁷⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 198 1].

²⁷⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/42 175 2].

²⁷⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/42 175 2].

²⁷⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/48 19 41].

Burdur milletvekili ve Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrâhim Necmi Dilmen de, *İmlâ Kılavuzu* armağan etmişti. Kurumun diğer yayınları da elbette “maroken” baskıyla sunulmuştu.²⁷⁹

İstanbul Üniversitesi deri ve frengi kliniğinde Prof. Dr. Cevdet Kerim İncedayı da, Tuzer’e *Deri Leishmaniosis Şark Çıbanı Mevzuuna Umûmî Bir Bakış ve Son Tetkikler* adlı kitabını yollamıştı.²⁸⁰ Eskişehir’de Fâruk Şükrü Yersel de *Yayla Çocukları* adlı eserini yollamıştı.²⁸¹ CHP Kocaeli Bölge Müfettişi ve Tekirdağ milletvekili emekli general Rahmi Apak da, *İstiklâl Savaşı’nda Garb Cephesi Nasıl Kuruldu?* isimli eserini armağan etmişti.²⁸² Sarıyer Halkevi başkanı da, kurumun yayını ve İsmâil Hakkı Baltacıoğlu’nun eseri olan *Karagöz* kitabını hediye etmişti.²⁸³ İsmâil Hakkı Danişmend de, *Ali Suavi’nin Türkçülüğü* adlı kitabını yollamıştı.²⁸⁴ CHP Bolu merkez nâhiye idâre heyeti başkanı Dr. Lütfi Oğultürk, 1942 yılının başlarında, *Bolu’da On İki Söylev* isimli kitabını yollamıştı.²⁸⁵

²⁷⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/48 19 41].

²⁸⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/48 19 41].

²⁸¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/48 19 41].

²⁸² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/48 19 41].

²⁸³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/48 19 41].

²⁸⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/48 19 41].

Danişmend, mektubunda; “Nâçiz eserim basılırken matbaaya on tabaka kuşe kâğıdı vererek, bu kâğıt üzerine on nüsha bastırmıştım; bunların birini leffen takdim ediyorum; kabûl buyurulmasını ricâ ederim. Bu küçük eser hakkında lütfen izhâr buyurduğunuz yüksek alâkadan dolayı en derin şükranlarımı teyid ederek, tâzimâtımın kabûlünü dilerim sayın bayım...” diyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3]. Tıpkı Önyüzbaşı Şeref Tipi’nin, aynı tarihte, “eşsiz istiklâl savaşımızın adı yok kahramanlarını anlatan *Kızcağız* adlı manzum kitabını bundan yedi ay önce büyük katınıza göndermek cesâretini” bulmuş olduğu gibi... Maalesef olumlu ya da olumsuz yanıt alamamıştı. Oysa, “şimdiki çalışmalarına müessir olacak olan dünkü noksanları”nı, “hatâları”nı bilmek için yanıt almak istiyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

²⁸⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/48 194 1].

Bilecik defterdarı da, 1945 yılının ilkbahar aylarında, CHP Genel Sekreterliği’ne yazdığı mektupta; “büyük önder Milli Şefimizin en derin görüşlere, en yüksek vatanseverliğe birer canlı örnek olan kıymetli söylevlerinden ilhamlar alarak yazdığım ve bir broşür olarak yayınlamak arzusunda bulunduğum manzumelerden; ilköğretim büyük dâvamız hakkında bu egemen-

Değerlendirme

Bu çok sayıdaki örnek; 'merkez'de ya da 'çevre'nin 'merkez'inde yer alan, yüksek düzeyde olsun olmasın, kamu görevlilerinin çalışmaları hakkında CHP Genel Sekreterliği'ni bilgilendirmek amacını taşıdığı gibi; bir anlamda da, kendilerini göz önünde tutmak amacını da taşıyor gibidir. Bu nedenle eser takdimleri, hediyelerin bir anlamda tamamlayıcısı olarak da yorumlanabilir.

Geçmiş olsun dilekleri

Bir de geçmiş olsun dileklerini içeren mektuplar vardı. CHP genel sekreterinin rahatsızlığının duyulması üzerine yazılan bu geçmiş olsun mektupları da, benzer bir amaca hizmet ediyor gibi görünmektedir.

CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer'in 1940 yılında geçirdiği rahatsızlık üzerine kendisine gelen pek çok sayıda geçmiş olsun mektubu bulunuyordu. Bu mektuplarda kendisine yalnızca geçmiş olsun dileğinde bulunulmakla kalınmıyor; fakat aynı zamanda "daha uzun zamanlar başımızdan eksik etmemesi için yalvarırım; sonsuz ve sarsılmaz saygılarımın lütfen kabûlünü ricâ eder, ellerinizden öperim" tarzı bir üslup sık görülüyordu.

Bu tür mektupların hayli üst düzey yöneticilerle birlikte Tuzer'in meslektaşları ve nihâyet devlet memuriyetinin daha alt basamaklarında yer alanlardan geldiğini saptamak kolayca mümkündür.²⁸⁶

Şimdi de bunlardan bâzı örnekler görelim...

Gazetelerin sağlık sorunundan söz etmeleri üzerine; Tuzer'e gelen mektuplardan birinde; CHP Seyhan vilâyet idâre heyeti başkanı, şöyle yazmıştı:

"Müdâvi etibbanın göstermiş olduğu lüzum üzerine bir müddet istirahat buyuracağınızı (...) tebliğinizden öğrendiğimde; âcil şifâlarla devamlı sıhhat ve âfiyetiniz temennisinde bulunmuştum. (...) Parti işlerimize âid tebellûğ eylediğim buyrukta kendi imzânızı gördüm. Kesbi âfiyetiniz ve güzel istirahatınız için temâdi eden

lik ve çocuk bayramı mutlu gününde söylediği bir manzumeyi hoşunuza gideceği düşüncesile yüksek katınıza takdim" ediyordu.

²⁸⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

temennilerimin çok hayırlı ve teselli bağışlayan mesû neticesine kavuştuğumdan dolayı ulu Tanrı'ya teşekkürler ettim ve tam sıhhat ve âfiyetinizi müjdeleyen imzânızı görmekle son derece sevindim.

Büyük değerli varlığınızla hergün yeni bir hız almakta ve inkişâflanmakta bulunan partimizin merkezinde sizi başımızda şen ve şatır gördükçe artan temiz bir samimiyet ve sarsılmaz bağlılıkla, sonsuz sevgi ve saygı duyguları arasında, canla başla çalışmaktan aslâ usanmayacağımızı arz eder; siz sayın büyüğümüze sürekli neşe ve ebedî saadetler dilerim.”²⁸⁷

CHP Yozgat vilâyet idâre heyeti başkanı da, aynı sırada, geçmiş olsun mektubu yazmıştı:

“Ümit etmediğimiz bir zamanda rahatsızlanarak, başımızdan ayrıldığınızın acı tesirlerini, bu defâ Yozgat'a gelen mebusumuz Bay [Ahmet] Sungur önlemiş; sıhhat, âfiyetle avdetinizi tebşir etmiştir. Bundan mütevellid duyulan sürûrumuzu arz ederken; nihâyetsiz âfiyetler temenniyâtımızı tâzimlerle arz eder, muhterem ellerinizden öperim.”²⁸⁸

CHP Niğde Bölge Müfettişi ve Aydın milletvekili A. S. Levent, 7 Temmuz 1941 tarihinde, Tuzer'e yazdığı mektupta; sağlık dileklerini iletirken; “bu istirahat devresinin sıhhatiniz için tamâmiyle şifâbahş olmasını bütün kalbimle temenni ederken; hodbinliğe kapılmaktan da kendimi alamayarak, bu devrinin kısa sürmesini ve bir an evvel emirlerinizin kıymetli imzânızla gelmesini Allah'tan niâz ederim” diyordu. Mektup şu satırlarla sona eriyordu: “Bu hissî itirâfıki sadâkat ve tâzimlerimin nâçiz bir delili olarak kabûl buyurmanızı ricâ eder ve sonsuz saygılarımı arz ederek, âfiyetler dilerim, kıymetli ve muhterem şefim...”²⁸⁹

Kırşehir vâlisi B. Baran, 8 Temmuz 1941 tarihli mektubunda, Tuzer'e geçmiş olsun dileklerini iletiyor ve “yüksek şahsiyetinizi her zaman partimizin başında görmek emelile âcil şifâlar temenni ve üstün saygılarımı takdim ederim” diyordu.²⁹⁰

CHP Gerede Halkevi başkanı İhsan Yalçın, 9 Temmuz 1941 tarihinde, Tuzer'e yazdığı mektupta; iyi dileklerini ifâde ederken,

²⁸⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

²⁸⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

²⁸⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

²⁹⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

"kıymetli irşat ve yardımlarınızdan ilhâm alarak çalışan bizler; zâtîâlinize iâdei sıhhat ve âfiyetle tekrar başlarında görmekte bahtiyâr olacağımızı arz eder, sonsuz ve derin saygılarımızı sunarak, ellerinizden öperim" diyordu.²⁹¹

CHP Antalya milletvekili Münir Soykam, 7 Temmuz 1941 tarihinde, Tuzer'e yazdığı mektupta; "sıhhatinize itinâ husûsunda daha hassas davranmanızı, bağlılığımıza bağışlarsınız ümidile ricâ ederim; saygı ve sevgiyle ellerinizden öperim kardeşim" diyor ve mektubunu "dâimâ sizi seven hürmetkârınız" şeklinde imzâlıyordu.²⁹²

Yozgat vilâyetinde mektupçu Yusuf Sıtkı Hâtunoğlu, 21 Haziran 1941 tarihinde, Tuzer'e yazdığı mektupta; "Türk-Alman dostluk muahedesi" vesilesiyle; "bu mutlu günü neşe ve sevinç içinde idrâk ediyoruz" diyordu.

Mektup şöyle sürüyordu:

"Güven ve bağlılığım la mübâhi ve müftehir olduğum partimin ve onun rûknü olan asil şahsiyetinizi candan kutlular ve tamâdii sıhhat ve muvaffakiyeti âliyelerinin temenniyâtını tekrarladığımı yüksek şahsiyetinize bağlı olan rûhumun samimi tâzimatlar ile arz ederim."²⁹³

Değerlendirme

Tebrik mektupları olsun, kartları olsun, telgrafları olsun, Ankara'da genel sekreterlikte makam ziyâretleri olsun, bunların hepsi öyle görünüyor ki; aslında kişilerin kendilerini belirli aralıklarla hatırlatma vesileleriydi. Genellikle devlet bürokrasisinin değişik kesimlerinden gelen bu tebriklerin ana işlevi; bir zaman talepte bulunma sırası geldiğinde, bu hatırlama ve hatırlatmaya atıfta bulunmaktı da...

Pek çok mektup; öncelikle; (a) rejime, inkılâba ve partiye olan bağlılıkla başlıyor; (b) yönetime ve yöneticilere; şeflere olan bağlılık ve sadâkatı öne çıkarıyor; (c) meslekte ya da toplumsal hayattaki başarıları zikrettikten sonra da; (d) nihâyet dileğini, iste-

²⁹¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

²⁹² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

²⁹³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

ğini ya da ricâsını dile getiriyordu. Bu format, neredeyse bütün mektupların değişmez karakteristiği idi.²⁹⁴

Genel Sekreterlik'ten bu mektuplara karşılık yazılan kısa yanıtlar ise, karşı taraf açısından, bir lütuf ve teveccüh eseri olarak kabûl ediliyordu. Bir başka seferde de, kendilerine ulaştırılan bu yazıları da, referans olarak zikredilebiliyorlardı. Yanıt alamamak, karşı taraf açısından, ciddi bir sıkıntı kaynağı olabiliyordu. Böyle bir durumun yüksek makâmın iltifâtından yoksun kalmak anlamına geldiği açıktı. Böylece, önemli bir desteğin kaybolmakta olduğu gibi bir algının oluşmaması imkânsızdı. Mektuplarda, kendilerine gösterilen teveccühün esas olarak bu karşılıklı yazışmadan kaynaklandığı açıkça görülmektedir.

Nitekim, Mersin'de müteveffâ CHP Malatya eski milletvekili Hacı Bedir oğlu ticâret ve ziraat işleriyle uğraşan Ali Fırat da, 1944 yılının başlarında, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a yazdığı mektupta, bu durumu çok açık bir şekilde dile getiriyordu:

"Geçen sene Ankara'ya rahatsızlığım münâsebetiyle geldim; her büyüğümüze karşı olan ananevi saygılarımızın ifâsı maksadile, bu meyanda zâtı devletlerini de ziyâretim esnâsında, üzerimde bıraktığınız intibâın sempatisile, dâimâ mütehassıs olduğumu; bu ârizamla beyân ederken; bunun bir teâmül icâbı değil, içten gelen bir hissin sesi, aldığımız terbiyenin bir icâbı olduğuna inanmanızı bilhassa ricâ ederim.

Başka bir maksat ve gâyeden âri olup, yalnız bu duygularımı izhâr maksadile, fazla rahatsız etmemek için, yalnız bayramlarda hislerime tercüman olmak üzere, tebrikât vazifemi ifâ etme rağmen, cevapsız bırakılışım, mektuplarımin vusûl bulmadığı kanaatini bende hâsıl etmiştir. Bu itibarlardır ki; bu mektubumla tekrar yüksek huzurlarınızı ihlâl etmeye tecessür ettiğimden, beni af buyurmanızı tekrar ricâ ederim.

Rahatsız olduğunuzu bildiğimden ve hastalığınıza şifâ olduğunu işittiğim ve makbuzunu leffen takdim ettiğim mahsûlâtım-

²⁹⁴ Meselâ; Akşehir ağır cezâ reisi Kilisli M. Ali Günel da, 12 Mart 1943 tarihli mektubunda, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'ın yeniden milletvekili seçilmesini kutlarken; "hürmetleri"ni sunuyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/43 177 14].

dan bir sandık grep-fruit [greyfurt] meyvesini nâcizâne hediye olmak üzere takdim ediyorum. Lütfen kabûl buyurulmasını ricâ eder, faydası görüldüğü takdirde, yüksek emirlerinize muntazıran, derin saygı ve bağlılıklarımı takdim eder, ellerinizden öperim.”²⁹⁵

CHP Nevşehir vilâyet idâre heyeti başkanı ve belediye başkanı Şükrü Süer, 1944 yılının yaz aylarında, Esendal’a yolladığı mektubuna; “sözûme başlamadan evvel bir küçüğün ağabeyisiyle nasıl konuşacağı şekilde ifâde etmekliğime müsaadelerini arz ederim” şeklinde başlıyordu. Süer, “on beş gün kadar evvel vûkû bulan ziyâretimde mensup olduğum partim hakkındaki yüksek irşâdınız ve çok şümüllü izâhatınızdan dolayı şükranlarımı sunarım” dedikten sonra; asıl görüşlerini aktarıyordu:

“Bizde tek-parti olduğu için mensuplarının sadâkat ve samimiyet dereceleri lâıykıyla anlaşılamamaktadır. Samimi zannedilenlerin ledel’icâb dönecekleri yolundaki kıymetli mütâlaalarına tamâmen iştirâk ediyorum. Bu kâbil şahsiyetlerin mâhiyetleri, sâir işler hakkındaki hâl ve hareketlerinden kolayca anlaşıldığından, belli olduğu için, onlarla olan münâsebetimin derecesini ayırıyorum. Asıl arkadaşlarımı benimle berâber mezara kadar gidecek kimselerden, bunlar belki de yüksek tahsil sâhibi değillerdir, seçtiğimde zerre kadar şüphe yoktur.

Partimin Nevşehir’e taallûk eden kayıtsız ve şartsız bütün emir ve vazifelerini, her nevi şüpheden âzâde ve büyüklerinin istedikleri şekilde gördüğümüze ve göreceğimize teminat vermekte aslâ tereddüt etmiyorum. Zâtî devletleri bendelerine partimiz prensiplerini emir ve izâh ederlerken; sözünü kesemeyerek kendi durumumuzdan bahis edemediğim için, bu mektubumu yazmak cesâretini gösterdiğimden affımı ve her vakit, her saat kıymetli emirlerinize hazır bulunduğumuzu ve zâten yaşayan ve yaşayacak olan partim prensiplerine yan bakacak gözleri oyacağımızı; bunun için de hayâtımızın bile bir kıymet ifâde etmediğini arz eder, ellerinizden hürmetle öperim, değerli büyüğüm...”²⁹⁶

²⁹⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 198 1].

²⁹⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 198 1].

Dâvetler

Bir de dâvetler vardı: Bunlar da farklı farklıydı. Ama genellikle üst düzey yöneticilerle tanınmış kişiler, nişan ve evlilik ya da sünnet töreni gibi sosyal faaliyetlerde muhakkak dâvetiye iletiyorlardı. Her kurum ve kuruluş da, kendi toplantıları ya da sosyal faaliyetleri için muhakkak dâvetiye gönderiyordu. Genel Sekreterliğin de, bu türden dâvetleri genellikle tebrikle yanıtladığı görülmektedir.²⁹⁷

Proje önerileri

CHP Genel Sekreterliği'ne, pek de sık olmamakla berâber, gelen proje önerilerinden de söz etmemiz gerekir.

Meselâ, Manisa belediye başkanı Sabri Aysal, 15 Mart 1945 tarihinde, Cumhurbaşkanlığı'na iletlediği yazısında; "kimsesiz ve başıboş çocukları koruma ve kurtarma işi üzerindeki düşünceleri"ni belirtiyordu. Yazı, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal'a sevk edilmişti. Buna göre; bu konuda CHP Meclis Grubu'nda bir çalışma yapıldığı basına yansımış ve Aysal da, bu konudaki görüşlerini belirtme ihtiyâcını hissetmişti. Aysal'a göre; mesele, "başıboş çocuk dâvâsı" değildi; mesele, "ıslâhı mümkün bir fakir âileler dâvâsı"ydı. Çünkü, söz konusu çocuklar, bu âilelerin çocuklarıydı. O çocukları içinde bulundukları durumdan kurtarmak, öncve fakir âilelerin durumunu düzeltmekle başlayabilirdi.

Aysal'a göre; "yurdun bütün içtimâî dertlerinin temerküz noktası olan bu sayısı çok âilelerle bir tek teşekkül ciddî sûrette meşgûl olursa, dâvâ kendiliğinden hâl olunur"du. Çok sayıda kuruluş arasında, Kızılay, Yardımsevenler, Çocuk Esirgeme Kurumu, Sosyal Yardım, Veremle Mücadele gibi, amaçları neredeyse aynı, benzer kuruluşlar bulunuyordu. Çalışmaları ayrı olduğundan, hiçbirisi amacına tam olarak ulaşamıyordu. Bu nedenle "gayret dağılmakta; alâkadar bundan zarar görmekte"ydi.

Aysal, bundan doğan sorunları da şöyle özetliyordu:

"Bu teşekküllerden her birinin her kazâdaki şûbesinde idâre memuru, muhasebeci vesâire gibi muvazzaf memurları varsa; ge-

²⁹⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1]. Arşivde bu türden çok sayıda örnek bulunmaktadır. Burada tekrâra düşmemek için yer vermiyorum.

lirin mühim kısmı bunlara ayrılır, muhtâca az bir şey kalır"dı. Dahası; "böyle muvazzaf memurlar yoksa, idâre heyetleri, haftanın muayyen ve mahdud saatlerinde toplandıklarından, muhtaçlar, derdini dökecek muhatap bulamamakta"ydılar. Bu arada; "bâzı zavallıların işlerinin birer bahane ile üstten atılmaları keyfiyetleri ise, teşekkül arasında gidip gelmeye mecbur olmaları yüzünden, teessürü mûcib sahneler meydana getirmekte"ydi.

Diğer yandan da; "her teşekkülün ayrı bir tahsildarının muhtelif namlar altında halkı ziyâret etmesi ise, yardım hislerini zayıflatmakta"ydı. Çözüm formülü de basitti: "Bunları tamâmen lağvederek, bütün bu işleri tek bir teşekküle bağlamak, bunun merkez ve kazâ şübelerinde fahri çalışır idâre heyetleri, sabah-tan akşama kadar mürâaatları karşılar aylıklı memurları bulunacağı gibi, mahalle ve köy muhtarlıklarında son dallarını teşkil eder"di. Böylece, "yardım eden de, yardım gören de, karşısında mesûl bir tek makam" bulabilirdi.²⁹⁸

1939 yılında yapılan CHP kurultayında²⁹⁹; Bilecik'ten gelen "İnönü şühedâ âbidesine su getirilmesi ve bu mahallin ağaçlandırılmak sûretiyle daha şerefli bir vaziyete sokulması için umûmî muvâzene [bütçesin]den tahsisat verilmesi talep" edilmişti. Milli Müdâfaa Vekâleti, talebin karşılanabileceğini bildirmişti.

Çanakkale'nin talebi ise; "düşmanların bile ikrar ve itiraflarıyla büyük Türk milletinin emsalsiz kahramanlığını şanlı sahifelerine intikâl ettiren Çanakkale ve Arıburnu muharebesine âid ve lâyük bir şehitlik âbidesi tesisinde 17.000.000 Türkün iftihar hissesi bulunduğundan; bütün Türkiye vilâyet ve belediye bütçelerinden asgarî bir müddet için yüzde bir veyâ iki nisbetinde yapılacak yardımla muazzam bir âbide inşaaasının temini" idi.³⁰⁰

Elbette, bu dilek şaşırtıcı sayılamazdı. İnönü adı, 1937 yılında Başbakanlık'tan ayrılmasından sonra, her ne kadar İnönü savaşı-

²⁹⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3]. "Devri dâim makinası" icâd ettiğini ileri süren bir girişimcinin mektubu için ayrıca bkz. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3]. "Mıknatıs enerjisi"yle çalışan makina icâdı da, projeler arasındaydı. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

²⁹⁹ Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, s. 301-338.

³⁰⁰ BCA Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Kataloğu (BMGM K), [Katalog No: 30 10/79 524 7].

ların resmî anlatımından çıkarılmış olsa da; 1938 yılının Kasım ayından, yâni İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesinden hemen sonra, yeniden resmî tarihe yazılmıştı!³⁰¹ Çanakkale âbidesinin ise, yapımına başlanması için bir hayli zaman geçmesi gerekiyordu! Âbide için ilk proje yarışması 1943 yılında açıldıysa da; anıtın temeli ancak 1954 yılında atılabildi! Âbidenin resmî açılışı ise 1960 yılını bulacaktır.

Çanakkale Halkevi Başkanı Halil Dilmaç, 9 Haziran 1939 tarihinde, CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer'e yazdığı mektupta; Çanakkale Halkevi binâsının inşasına en kısa zamanda başlamasını istiyordu.³⁰²

Soruşturmalar

İlginç bir husus da, soruşturmalara ilişkindi. Buna göre; CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'ın emri üzerine; Diyânet İşleri Başkanı Rifat Börekçi'nin evlâtları hakkında bir araştırma yapılmıştı. Ankara Atpazarı Çengel Han'da bulunan Sâlih Aktar, 1943 yılının başlarında kaleme aldığı mektubunda; söz konusu soruşturmasının sonuçlarını açıklıyordu.

Buna göre; Börekçi'nin Ankara'da Vehbi Koç'un işyerinde çalışan mühendis bir oğlu vardı ve adı Râşit Börekçi idi. İkinci oğlu Fuat Börekçi ise, Ankara'da savcı muaviniydi. Üçüncü oğlu Ziyâ Börekçi ise, hâlihazırda askerdeydi. Börekçi'nin üvey oğlu Hâzım Börekçi idi. Yazıda Börekçi'nin yeğenleri hakkında bilgi veriliyordu.³⁰³

Elimde maalesef başkaca bir soruşturma örneği bulunmamaktadır.

³⁰¹ Bu konuyu bir başka çalışmamda ayrıntılı bir şekilde ele alacağım...

³⁰² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

Dilmaç, 21 Mayıs 1940 tarihli mektubunda ise; "derin ve sarsılmaz bir duygu ile bağlı bulunduğu yüksek şahsınız dâima kalbimde olduğu gibi, simânızın da dâimâ göz önünde bulunması emeli ile" Tuzer'den kendisine özel olarak bir fotoğrafının hediye edilmesini istiyordu. Ancak mektubun altına düşülen nottan bu talebin yerine getirilmediğini anlıyoruz. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

³⁰³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Maalesef bu konuda daha fazla bilgi bulamadım. Bu bakımdan soruşturma taleplerinin genişliğinin ölçüsü hakkında bir yargıda bulunabilecek durumda değilim...

İKİNCİ BÖLÜM

TEŞKİLÂT

Şimdiye kadar üzerinde yeteri kadar durulmamış ve araştırılmamış bir konu da; tek-partili yıllarda CHP teşkilâtıdır.¹ Bu, devâsa bir araştırma konusu olmakla birlikte; burada CHP evrâkından elime ulaşan küçük bir kısma değineceğim...

Parti-devlet kaynaşması (1936)² sonrasında yeniden teşkilâtlanma

Parti, devletin âdetâ ayrılmaz bir parçası gibiydi. CHP tüzüğünün 1931 yılında gözden geçirilmesinden sonra, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da, genel sekreterliğe, parti tüzüğünün değiştirilmesi gereken noktalarına ilişkin yazı yazabilmişti. Üstelik bu önerilerini doğrudan Başbakan İsmet İnönü'ye de bildiriyordu!³

¹ Bu konuda yapılmış son araştırmalar için bkz. Murat Tûran, CHP'nin Doğu'da Teşkilâtlanması (1923-1950), Libra Kitap, İstanbul, 2011; Mehmet Serkan Şâhin, Erken Cumhuriyet Döneminde CHP'nin Malatya Teşkilâtı, Libra Kitap, İstanbul, 2016.

² Bu konudaki yazılarım için bkz. Cemil Koçak, "Yeni Belgeler Işığında CHP-Devlet Kaynaşması Üzerine Notlar," Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar (Sinâ Akşin Armağanı), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 133-191; Cemil Koçak, "CHP-Devlet Kaynaşması Üzerine Belgeler (1936)," Toplumsal Tarih, Sayı: 118, (Ekim 2003), s. 74-79.

³ BCA BMGM K, [Katalog No: 30 10/79 522 1]. Unutulmasın ki; bu sırada CHP Genel Sekreteri Recep Peker idi. Bkz. Cemil Koçak, Recep Peker Konuşuyor "Disiplinli Hürriyet," İstanbul,

Dâhiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya, 16 Şubat 1937 tarihinde, yâni parti başkanlıklarıyla vâililiklerin birleştirildiği ünlü 1936 karârından⁴ sonra, parti başkanlıklarına ilettiği genelgede şöyle diyordu:

"Bâzi yerlerde kazâ ve nâhiyelerdeki teşkilâtımızın partimizin umûmî hız ve verimine ayak uyduramadıkları, alâkasız ve durgun göründükleri de söylenmektedir; bunların mahallerinde yapılacak tetkiklerle icâb eden şekilde hareket ve faaliyete sevk edilmelerinin temini; hükûmet ve parti işlerinin birbirinden ayırt kabûl etmez olduğu⁵, hiçbirinin diğerine tercih edilmemesi lâzım geldiği, bizzat sizlerde bu vazifelerin bir arada ve aynı ehemmiyetle cemedilmiş olmasile tebârüz etmiş bulunduğuna göre; parti işlerini ikinci plânda görmek zehâbına kapılmamak, parti işlerini, her ne sebeple olursa olsun, aslâ ihmâl etmemek lâzımdır.

İcâb eden yerlerde hükûmet idâresindeki işlerde birer muavin tâyin edilip, mesâiniz kolaylaştırılacak, fakat parti işlerini her zaman resen deruhte etmiş bulunmanız ve idâre ediyor olmanız üzerinde ısrâr edilecektir. Parti işlerindeki faaliyet, devlet işlerindeki çalışmalar kadar merkezce takdir ve tenkit mevzuu teşkil edecektir."⁶

Genelgede; çok açık bir şekilde, vâlilerin, parti işlerine gereken önemi vermesi ve yakın ilgi göstermesi gerektiği vurgulanıyordu. Belki de 1936 yılının Haziran ayından beri bu konuda arzu edilen ilerleme sağlanamamıştı. Belli ki, vâlilerin, artık parti başkanları olarak, CHP'ye daha yakın ilgi göstermesi bekleniyordu.

Vâlilerin CHP il başkanı olmasına -ki, bu uygulamaya 1936 yılında başlanılmıştı- son verilmesinden⁷ hemen sonra kaleme alınmış olması muhtemel bir parti genelgesinde; İçişleri Bakanı

⁴ Yukarıdaki dipnota bakılmalıdır.

⁵ Yukarıdaki dipnota bakılmalıdır.

⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/3 15 36].

⁷ İkinci dipnota bakılmalıdır; ayrıca bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 1), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 16-19. Çok kez sanıldığının aksine; CHP Genel Sekreterliği ile Dâhiliye Vekâleti'nin ve CHP il başkanlıkları ile vâililiklerin birleştirildiği bu uygulama, nispeten kısa sürmüştü; yalnızca iki buçuk yıl kadar...

Şükrü Kaya, yeni seçilen parti müfettişlerinden⁸, partiyi ve Halkevleri'ni teftiş etmelerini istiyordu.

CHP bölge müfettişi olarak görevlendirilen milletvekillerinden; partinin teftiş mıntıkası içindeki bütün illerinde ve kazâ merkezlerinde bulunan teşkilâtlarını denetlenmeleri talep ediliyordu; ayrıca, "lâlettâyin bir nâhiye ve bir ocak teşkilâtı" da teftiş edilecekti. Buna bir de mıntıkadaki bütün Halkevleri ilâve edilmişti.

Müfettişlerin parti örgütlerinde;

"Halk karşısında sevgi ve sempati derecesi"ni;

"Parti idâre heyetlerinin kendi aralarındaki ve muhtelif yön[etim] kurulların[ın] birbirine karşı bağıllık ve birlik durumları"nı;

"Haftada muntazam toplantılar yapıp yapılmadığı[nı] ve tüzük hükümlerine uygun çalışılıp çalışılmadığı"nı;

"Parti prensiplerinin yayılmasında emekli çalışma olup olmadığı"nı;

"O muhitteki içtimâî, meslekî teşekküllerle ve bilhassa gençlik ve spor teşekkülleri ile alâka ve münâsebetlerinin derecesi"ni;

"Parti üye sayısının artmasına çalışılıp çalışılmadığı[nı]; bilhassa serbest meslek erbâbından muhitçe sevilmiş ve tanınmış yurttaşların parti dışında kalıp kalmadıkları"nı;

"Hesap işlerinin parti hesap tâlimâtına uygun cereyân edip etmediği[ni]; dosya, kayıt ve üye sicilleri muâmelâtının intizam dâiresinde olup olmadığı"nı;

"Parti örgütlerinin tapu kayıtlarının mazbut bulunup bulunmadığı[nı]; bu mülklerin ve demirbaş eşyânın iyi muhafaza edilip edilmediği"ni incelemeleri istenmişti.

Halkevleri'nde ise; denetlenmesi ve değerlendirilmesi gereken konular şunlardı:

"Parti yön[etim] kurulu, hükûmet erkân ve memurlarının Halkevi çalışmalarıyla ilgisi;"

"Halkevleri'nin çalışma, yaşama ve ilerlemeleri için lâzım gelen gelirlerin imkânın âzamî derecesinde temin edilip edilmediği;"

⁸ Bu konuda bkz. Cemil Koçak, "Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti Müfettişliği," Târık Zafer Tunaya'ya Armağan, İstanbul Barosu Yayını, İstanbul, 1992, s. 459-494.

"Halkevi faaliyet ve hareketleri dışında kalmış ve Halkevleri mesâîsine karşı kayıtsız olan münevver zümre olup olmadığı; varsa hangi meslekten oldukları ve bîgâneliklerinin sebepleri;"

"[Halk]evin[in] mevcut şûbelerinin muhit ihtiyâcına tam uygun şûbeler olup olmadığı; bu şûbelerin mevcûdiyetinin şekle uygunluktan ibâret kalıp kalmadığı"⁹;

"Binânın Halkevi vazifesini ifâya müsâit olup olmadığı; değilse, mahallince ne gibi tedbirler düşünöldüğünün öğrenilmesi;"

"Halkevi demirbaş ve kütüphâne defterlerinin muntazam ve mevcûda uygun olup olmadığı ve kütüphâne defterinin bir örneğinin parti örgütüne tevdi edilip edilmediği;"

"Halkevleri repertuvarına dâhil olmayan piyeslerin oynanıp oynanmadığı; dâhil olmayan piyeslerin oynanmaması için gereken ikâzın yapılması..."¹⁰

Ayrıca; "genel bakımdan tetkike değer görölen konular" da vardı; bunlar da şöyle belirtilmişti:

"Parti teşkilâtımızın muntıkalarındaki basın ve yayın kurumları ile münâsebetlerinin nasıl olduğı ve parti maksatlarının yayımında bunlardan istifâde edilip edilmediği;"

"O muhitte ve Halkevi'nde hangi gazetelerin ve ne gibi eser ve mecmuaların en çok okunmakta olduğı;"

"Alelumum gençlik ve spor faaliyetlerinin ne merkezde olduğı; Halkevleri'nin dışında ayrı bir teşekköl olup olmadığı; gençlik zümresi ile parti ve Halkevi'nin alâka derecesi ve muhit gençliğinin parti ve Halkevi'ne karşı sempatisi;"¹¹

"Muhit hakkında umûmî intibâ..."¹²

⁹ Bu soru, bâzı Halkevleri'nin sâdece kâğıt üzerinde kalmış olduğı gerçeğinin farkında olunduğunu da göstermektedir, sanırım... Bkz. Cemil Koçak, "Bitmeyen Halkevleri Meselesi," *Star*, (20 Şubat 2016). Ayrıca bkz. Cemil Koçak, *Recep Peker Konuşuyor "Disiplinli Hürriyet,"* Alfa Yayınları, İstanbul, 2018.

¹⁰ Üçüncü dipnota bakılmalıdır.

¹¹ Yukarıdaki dipnota bakılmalıdır.

¹² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/3 15 71].

Halkevleri için 20 Mayıs 1933 tarihinde CHP Genel Başkanlık Kurulu'na alınan karar şuydu: "Halkevleri'nde muayyen şartları içinde balo tertip edilebilir. Halkevi ve fırka mensupları, düğün ve nişan merâsimini de Halkevleri'nde yapabilirler. Bu balolarda Halkevleri'nde yerli şampanya, yerli likör ve yerli bira kullanmak câizdir. Bu izin, yalnız balo gecesine mahsus-

tur. Bu salonlarda başka zamanlarda her nevi içki kullanmak yasaktır.” BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

CHP Genel Sekreteri Recep Peker, 28 Ağustos 1934 tarihinde, CHP vilâyet idâre heyeti başkanlıkları ile Halkevleri’ne yazdığı genelgede; “bir ilim ve kültür müessesesi olan [Halk]evlerin[in] hiçbir sûretle kendi kendine iâne toplamak ve vâridat kaynağı düşünüp tatbik etmek gibi teşebbüslerde bulunmaması ve (...) yalnız vilâyet fırka idâre heyetlerinin temin ve tesbit edeceği vâridat ile idâresini temin etmesi kararlaştırılmıştır” demektedir. CHP’nin yapacağı yardımların dışında; “husûsî idârelerin, belediyelerin ve kültür hizmetine teberrû yapmak isteyen zatların ve bundan başka fırka bütçesinde [Halk]ev[ın] e tahsis edilecek paraların yekûnu ile maksat temin” edilebilirdi.

Ayrıca, “fırka teşkilâtı olan yerlerdeki Halkevleri menfaatine yapılacak mûsâmere, bale, konser gibi paralı işler; Halkevleri’nin doğrudan teşebbüsleri ile değil, fırka teşkilâtınca yapılacaktır.” Ancak, parti teşkilâtı bulunmayan yerlerde Halkevleri, bu gibi teşebbüsleri kendileri yapabilirlerdi. Fakat bunun için önce “Birinci Umûmî Müfettiş’ten veyâ mezkûr makâmı işgâl eden zâtın vereceği salâhiyet üzerine Halkevi’nin bulunduğu yer vâlisinden” izin almak gerekirdi. Nihâyet; “Halkevleri’nden vâridat temini için gelen teklifler meyânındaki; [Halk]evlerin[in] salonlarını kirâlamak, temsillerden para almak, Halkevi neşriyatını para ile satmak, şehirlerde tütün satış barakaları yaparak kirâlamak gibi câreler faydalı” görülmemişti. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/95 370 1].

Nitekim, CHP Genel Sekreterliği, 1935 yılının yaz aylarında, bir kez daha benzer bir genelge yayınlamak ihtiyâcı hissetmişti. Buna göre; Halkevi yayınları parayla satılamazdı. “Paralı yayın, paralı temsil ve paralı ders kadar Halkevi çalışmalarının kutsal ülküsünü hırpalayabilir”di. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/95 370 1].

İlginç bir husus da, Halkevleri’ne yapılabilecek bağışlarla ilgiliydi; düzenlemede “ecnebiler”in bağışlarına dâir bir hüküm konulmamıştı. Bunun üzerine, “ecnebiler”in bağışı meselesi merkezden sorulmuş ve nihâyet bunun kabûl edilemeyeceğine karar verilmişti. Ancak, tek istisnâsı, “kültür mübadelesi”ne yarayacak eserler konusunda idi. Fakat bu da, doğrudan CHP Genel Sekreterliği’nin onayına tâbi tutulmuştu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

Halkevleri’nde satranç oynanmasına izin verilmesine ilişkin 23 Aralık 1933 tarihli CHP Umûmî İdâre Heyeti kararının Genel Başkanlık Divânı’na onaylanması için bkz. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

CHP Genel Sekreterliği, 1933 yılının yaz aylarının sonlarına doğru, CHP Ankara vilâyet idâre heyeti başkanlığına yazdığı bir yazıda; Ankara Halkevi’nin yakın bir zamanda heveskârlara müzik dersi vermeye başlayacağını bildiriyordu. Arzu edilen; “bilhassa cumhuriyet bayramımızda Ankara’da kuvvetli bir ekseriyetin İstiklâl Marşı’nı hep bir ağızdan söylemesine ça-

lılması"ydı. "Âhâlinin bu derslere iştirâki gazete ile ilân edilecekse de, fırkamız ocaklarının da ahâliyi bu derslere sevk etmek sûretile arzu edilen kuvvetli ekseriyetin temini"nin sağlanması talep ediliyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/95 370 1].

Halkevleri'ne memurların da katılmasının temini ile "memurlar alınır, çıkarılırken; fırkaya nisbetlerinin nazarı dikkate alınması" gibi konular, CHP Genel Sekreterliği'nden [Başbakan] İsmet [İnönü] Hazretleri'ne 4 Temmuz 1932 tarihinde yazılmıştı. Nitekim, benzer bir not, bizzat Atatürk'e de iletilmişti. Aynı konu, 3 Mart'ta da gündeme gelmişti. "Halkevi'nde ekalliyetler" de, bizzat Başbakan İsmet İnönü ile görüşme konusu idi. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

1935 yılında kabul edilen CHP Halkevleri Öğreneği'ne göre; "medeniyetçi ırklar ve seçkin uluslar için" aslında ilerlemenin sonu yoktu. Nitekim, Macaristan'da Uranya örgütü; Çekoslavakya'da Mazarik örgütü; faşistlerin İtalya'da Dopolavoro örgütü, Halkevleri'nin işlevini üstlenmişti. Hattâ, son olarak ismi geçen örgüt; İtalya'da 1930 yılında sekiz bin kütüphâne açmıştı. Bir önceki yıl düzenlediği ulusal bayram gösterilerinin toplamı yirmi yedi bini bulmuştu. Almanya'da yüksek halk okullarında aynı sistem geçerliydi." Öğreneğe göre; "Halkevleri salonları, partimizin prensiplerine aykırı olmayan veya başka siyâsal partilerle ilgili bulunmayan bütün ulusal cemiyetlerin toplanmaları için açıktı." "Halkevleri'nde satranç ve bilardo oynanır"dı. "Salon tenisi ve başka salon jimlastikleri için yer verilir"di; ancak "başka oyunlar için izin yoktu." "Parti ve Halkevi üyeleri, düğün ve nişan törenlerini Halkevi'nde yapabilirler"di; "belli şartlar içinde Halkevleri'nde yapılacak nişan, düğün ve balo gecelerinde rakı ve konyaktan başka yerli içkiler kullanılabilir"di. Fakat "bu gecelerden başka vakitlerde Halkevi salonlarında her türlü alkollü içki kullanmak yasak"tı. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/95 390 1]. Ayrıca bkz. Cemil Koçak, Recep Peker Konuşuyor "Disiplinli Hürriyet," Alfa Yayınları, İstanbul, 2018.

CHP Genel Sekreteri Recep Peker, 4 Aralık 1935 tarihinde, Halkevleri'ne ve parti vilâyet idâre heyeti başkanlıklarına yazdığı yazıda; "memleket-te kitap okumak zevk ve ihtiyâcını yaratma"nın Halkevleri'nin "önemli ödevleri"nden başlıcası olduğunu belirtiyordu. Bu nedenle Halkevleri'nde "mutlaka bir kitapsarayın ve okuma odasının bulunması" gerekiyordu. Peker, Halkevleri için bazı kitapları da öneriyordu ki, bu kitaplar arasında, M. Zeki Dalboy'un *Sille Halk Şâirleri*, Mediha Muzaffer Baysal'ın *Ergani Bakır Yatağı*, Suut Kemâl Yetkin'in *Filozofî ve Sanat*, Nûrettin Ziyâ Kösemihaloğlu'nun *Allah Nedir-Sosyal Araştırma*, Hâlit Ziyâ Uşaklıgil'in *Aşka Dâir*, Tefvik Gürel'in *Tarım Savaşı*, Fahri Aykut'un *İstiklâl Savaşı'nda Dördüncü Kolordu*, Ahmet Refik Altınay'ın *Onaltıncı Asırda İstanbul Hayâtı*, Ormanların Medeniyete Hizmetleri, Selâmi İzzet'in *Tiyatro Sanatı*, Fevzi Kurtoğlu'nun *Yavruma Deyişlerim*, İbrâhim Zâti Öget'in *Alkollü İçkilerin*

Besleyeci Değeri Var mıdır?, Halil Etem Eldem'in *Mısır'ın Son Memlûk Sultânı Melik Tumanbay II Adına Çorlu'da Bulunan Bir Kitâbe*, Mustafa Hakkı'nın *Kaplıcalar Hakkında Genel Bilgiler*, Mustafa Hakkı'nın *Eminlik Mezarları*, Avni Çandar'ın *Türklerin Tıbbi Hizmetleri ve Türk Tababetinin Tarihi Tekâmülüne Toplu Bir Bakış*, Hilmi Ziyâ Ülken'in *Türk Feylezoğları*, Münir Reşat Öymen'in *Yüzyılımızın Alman Pedegogları*, Kadri Kemâl Kop'un *Araştırma ve Düşüncelerim*, Sâdi Anadolu'nun *Duyguların Physiologie*, Adliye Vekilliği'nin *Türk Hukuk Tarihi*, Haydar Rifat çevirisi Putark'ın *İskender*, Necmettin Rifat Yayar'ın *İçme ve Kaplıca Tedâvisi*, A. Süheyl Ünver'in *Amasya Dârüşşifâsı 1308*, Fâruk Nâfiz Çamlıbel'in *Elimle Seçtiklerim*, Goethe'nin *Faust*, Ali Nihat Tarlan'ın *Zerdüştün Hatâları*, Hilmi Ziyâ Ülken'in *Metafizik*, M. Tarhan Tokar'ın *İnkılâbın Köy Muallimi*, Hatice Ekrem Talû'nun *Kolay Yemekler*, Taha Ay'ın *Türk Kadın Şâirleri*, Hüseyin Câhit Yalçın'ın *Edebî Hâtıralar*, Nâzım Yücelt'in *Türk Çocuklarına Ulusal Efsâneler*, Ç. Sâim Suner'in *Gençliğin Cinsi Terbiyesi*, T. Bayraktar'ın *Türklerin Hayvan Sevgisi*, Fevzi Kurtoglu'nun *Çanakkale ve 18 Mart 1915*, Mümtaz Özay'ın *Zehirli Gaz ve Hava Hücumlarından Korunma Çâreleri*, Selim Sırrı Tarcan'ın *Çocuklara Sağlık Öğütleri*, Vasfi Mâhir Kocatürk'ün *Tunç sesleri*, Hâlide Edib Adıvar'ın *Kalp Ağrısı*, Atatürk'ün *Nutuk*, Salâhatin Gürgör'ün *Atatürk*, Yaşar Nâbi'nin *Bu da Benim sesim*, Sabri Yılmaz'ın *Lozan Eri*, İshak Refet'in *Türkçe İçin Bir Konferans*, Hüsnü Bey'in *Muharebe Gazları ve Korunma Çâreleri*, Kâzım Nâmi Duru'nun *En Büyüğümüz İçin*, Hikmet Kıvılcımlı'nın *Edebiyatı Cedide'nin Otopsis*, Saadet Nüzhet Ergün'ün *Edebiyat ve Edebiyat Tarihi*, Mahmut Yesâri'nin *Kanlı Sır*, Hilmi Ziyâ Ülken'in *Uyanış Deoirlerinde Tercümenin Rolü*, Mükrimin Halil'in *Anadolu'nun Fethi*, Yusuf Şerif'in *Muhtasar Avrupa Edebiyatı Tarihi*, Mustafa Rahmi ile Nihat Nâfiz'in *Çocuklar Cenneti ve Küçük Çoban*, Akın Karağuz'un *Öztürk Adları Kılavuzu*, F. Sâcit Ülkü'nün *Devrim Uzu*, Saadet Nüzhet Ergün'ün *Cenap Şahabettin'in Hayatı ve Seçme Şiirleri*, Mahmut Delen'in *Türk Akınları*, Münir Hayri'nin *Bir Ülkü Yolu*, F. Sâcit Ülkü'nün *Ateş ve Nur*, İshak Refet İşıtman'ın *Atatürk*, Enver Behnan Şapolyo'nun *Türk Soyadları*, Besim Ömer Akalın'ın *Kızlarımız İçin*, Aka Gündüz'ün *Bu Toprağın Kızları*, Jules Verne'nin *Kaptan Grant'ın Çocukları*, Mahmut Sâdi'nin *İçtimâi Biyoloji*, Mustafa Hakkı'nın *Kütahya Halk Şâirleri*, Fevzi Kurtoglu'nun *Bir Türk Denizcisinin Hâtıraları*, Esat Özoğuz'un *Adana'nın Kurtuluş Mücadelesi Hâtıraları*, Mehmet Hayri Bayrı'nın *Balikesirli Bir Şâir*, K. Ş. Orbay'ın *Öztürkçe Adlar ve Sözlük*, Kadri Bey'in *Çanakkale Savaşları Tarihi*, Suut Kemâl Yetkin'in *Sanat Felsefesi*, Mahmut Şemsi'nin *Terbiyenin Biyolojik Temelleri*, Hasan Abidin'in *Şeker*, Ahmet Sakı Derin'in *Medenî Kânunumuz*, Sedat Bey'in *Bursa: Tarihi Yerler, Müze, Câmiler, Türbeler*, Ağâh Sırrı Levent'in *Edebiyat Tarihi Dersleri*, Murat Uraz'ın *Türk Adları*, Nezihe Muhiddin'in *Bozkurt*, İhsan Hilmi'nin *Çocuk*

Hastalıkları Bilgisi, Hâşim Nezihi'nin *Akşam Şarkıları*, Nüvit Osman ile Ferit Hasip'in *Radio Nedir*, İsmâim Hakkı Baltacıoğlu'nun *Sosyoloji*, Suut Kemâl Yetkin'in *Spinoza Etika*, Nüzhet Hâşim Sinanoğlu'nun *Sakarya*, M. Ziyâ'nın *Ülkü Yolunda*, Sâlim Bey'in *Köy Kitabı*, Peyâmi Safa'nın *Engerek Düğünü*, Necdet Rüştü'nün *Türk Çocuklarının Ülküleri*, Hasan Nâhit Babaoğlu'nun *En Büyük Gün Cumhuriyet Bayramıdır*, Hayrettin Nâdi'nin *Bir Hâtırâ*, Cemil Senâ'nın *Allah Fikrinin Tekâmülü*, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Utanmaz Adam*, Mustafa Râgıp'ın *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi*, Ahmet Tevfik'in *Bir Meteoroloji İstasyonunun Kuruluşuna Âid Ana Bilgiler*, Besim Bey'in *Bütün Kadınlar Gibi*, İsmâil Sefâ'nın *Damlalar*, Fehmi Hilmi'nin *Gölde Sabah*, Selim Sâbit'in *İstatistiğin Ferde Cemiyete Devlete Olan Faydaları*, Muharrem Zeki'nin *Kerbelâ*, Ferhat ile Şirin, Arzu ile Kanber, Melekşah ile Güllühan, Kerem ile Aslı, Elif ile Mahmut, Yusuf ile Züheylâ, Tâhir ile Zümre, Nasrettin Hoca ve Denizkızı Süheylâ, Muharrem Zeki'nin *Koroğlu*, Şah İsmâil, Âşık Garip, Ejder Kalesi, Derber Kalesi ve Üç Yol, Cenap Şahabattin'in *Küçük Doktor*, Şâban Doğan'ın *Âilede Çocuk Terbiyesi Hakkında Bir Konferans*, Selâmi Münir'in *Dans Hocası*, Ziyâ Cemâl'in *Dişleriniz Vaktinden Evvel Niçin Dökülür?*, Reşat Şemsettin'in *Almanya Maarifi*, Kâzım Nâmi'nin *Muallim Meslek Ahlakı*, Nüzhet Hâşim Sinanoğlu'nun *Bir Zâbitin On Beşinci Günü*, Vasfi Mâhir'in *Şâhanserler Antolojisi*, Ahmet Cevat'ın *Türkçenin Hint-Avrupa Dilile Mukâyesesi*, Nihat Âdil'in *Temiz Kan*, Nûrettin Bey'in *Üç Ok Bir Gönülde*, Fuat Köprülü'nün *Türk Dili ve Edebiyatında Araştırmalar*, Neşet Halil'in *Şehirciliğimiz*, Meziyet ve Vâ-Nû [Vâlâ Nûreddin]'in *Savaştan Barışa ve Türk Bayrağı*, Vasfi Râşit'in *İnkılapların Öğrettikleri*, Salâhattin Emin'in *Ankara-Lübnan-Bağdat Seyahat Notları*, Hasan Cemil'in *Gençlik Ruhu ve Gençleşme*, A. Baha'nın *İstanbul Etnografyası: İstanbul Halkını Kimler Teşkil Ediyor?*, Suphi İleri'nin *Sevr ve Lozan*, M. Şevki'nin *İstiklâl Savaşı Nasıl Oldu?*, Halili İlyas'ın *Diş ve Ağız Bakımı*, Sabri Eetem'in *Kıyılardan Stepe Bir Vagon Penceresinden*, Atsız'ın *Edirneli Nazmi*, Yesâri Mahmut'un *Aşk Yarışı*, Server Bedi [Peyâmi Safa]'nın *Hep Senin İçin ve Sabahsız Geceler*, Necâti Mehmet'in *Bir Çölde Kaybolan Su*, Fahrettin Kerim Gökay'ın *Türkiye'de Alkolizm Problemi Raporu*, Şükûfe Nihâl'in *Finlandiya* adlı kitapları da bulunuyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/95 370 1].

Elbette, milletvekillerinin seçim bölgelerini ziyaretleri sırasında gereken ihtiramla karşılanmaları gerekiyordu. Peker'in 21 Temmuz 1931 tarihli bir genelgesinde bu durum hatırlatılıyor ve "kendilerine samimi (...) muamele yapılması"nın gereğinden söz ediliyordu. Milletvekillerine "kolaylıklar" gösterilmesi gerekiyordu; temaslarının öneminden söz ediliyor ve hemen ardından da, parti-devlet bütünleşmesinin bir başka işareti olarak, "devlet merkezinde fırka faaliyetleri hakkında da kendilerinden mâlûmat ve izâhat alınması" ricâ ediliyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 7 1].

Ayrıca bkz. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 7 2]. Bu, sonuçta rutin bir uygulamaydı. Bkz. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/3 12 97].

Diğer yandan, bakanların da yurt gezilerinde aynı şekilde karşılanmaları gerekiyordu. CHP Genel Sekreteri Recep Peker tarafından 31 Ekim 1935 tarihinde kaleme alınan genelgeye göre; "bakanlarımızın sık sık yurtdışında gezide bulunmaları, Kemâlist rejimin en önemli işlerinden biri"ydi. "Bu sayın ve yüksek yetkeli arkadaşlarımızı yurtdışında yaptıkları gezilerde, uğradıkları il ve ilçelerde, içten sıcaklıkla karşılamak ve uğurlamak, örgütlerimize borçtu."

Fakat bakanların gezilerinin önemli bir işlevi daha vardı: "Memleket derdini olduğu gibi, önemiyle ve olgun ağızlarla kendilerine anlatmak, sorularına uygun ve yerinde cevap vererek, kendilerini aydınlatmak, sözlerini daha çok dinleyiciye duyurmak, yurt için yapılacak çok faydalı bir şeydi." "Böyle fırsatlarda parti yönkurullarımıza [yönetim kurullarımıza] düşen ödev; degetlerden mümkün olduğu kadar büyük kalabalık ve topluluğun sağlanmasına çalışmaktır." "Gezide bulunan bir bakanımız gelince; kendilerince bu işlerin iyi nasıl yapılması lâzım geleceği hakkında fikirleri sorulmalı"ydı. "Bu sûretle, hem devletimizin yüce çalışanları olan bakanlar ve hem de karşılıklı olarak yurttaşlar aydınlatılmış olur"du.

CHP Genel Sekreterliği'nden 6 Eylül 1935 tarihinde, vilâyet idâre heyeti başkanlıklarına yazılan bir yazıda; teşkilâta farklı bir görev veriliyordu. Buna göre; "Bir Alman, karısı ile memleketimizde gezmekte"ydi; bu gezileri sırasında farklı vilâyetlere de uğrayacaktı. "Gezilerinden maksatları; gezdikleri memleketlerin resimlerini alarak, Almanya'ya döndüklerinde, bir kitap hâlinde bastırmak"tı. Yazıda şöyle denilmişti: "Eğer hükûmetimiz gezilerine izin veriyorsa; kendileri ile ilgili olarak memleketimizi dışa karşı fenâ gösterecek ve ulusumuz hakkında kötü propagandaya vesile teşkil edecek çirkin resimler almalarına, kendilerine hissettirmeyecek bir tarzda mâni olmanızı dilerim. Bu iş için ilbayla degette bulunmanız işinizi kolaylaştırır." BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/95 370 1].

CHP'ye âid binâların nereden sağlandığı konusunda ipucu olabilecek bir karardan da burada bu vesileyle söz etmeliyim... CHP Genel Başkanlık Divânı, 1938 yılında, "Mersin'de dağılan Türk Ocağı'ndan kalan binânın husûsî idâreye âid kilise binâsı ile değiştirilmesi hakkında" verilen karar onaylamıştı. Yine aynı yıl alınan başka bir karar da şöyleydi: "Bitlis il merkezinde salon olarak kullanılmakta olan kilise binâsına ihtiyaç kalmadığı cihetle; bunun yıkılarak veyâ alacak zat tarafından yıktırılmak şartıyla satılması hakkında (...) verilmiş olan karar, kabul ve tasdik edilmiştir."

"Elâziz [Elâzığ]da il özel idâresinin CHP'ye bağışladığı eski kilisenin satılmasına ve bu gelir ile stadyum yapımına" ilişkin CHP Genel Başkanlık Divânı'nın 23 Ocak 1935 tarihli kararı için bkz. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2]. Yine Tokat'da CHP, Millî Emlâk'ten bir kilise satın almıştı.

Ardala mahallesinde bulunan kilise, parti binâsı yapımı için elden çıkarılacaktı. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

CHP'ye devlet bütçesinden de kaynak aktarılıyordu: 18 Mart 1937 tarihinde Genel Başkanlık Divânı'nca alınan karar gereğince; "[1]936 yılı devlet bütçesindeki munzam tahsisattan (Türk Spor Kurumu'na yardım) adıyla partice Finans [Mâliye] Başkanlığı'ndan alınan 50.000 liranın [1]936 yılı parti bütçesinin dördüncü bölümünün beşinci (Türk Spor Kurumu tahsisâtı) maddesine eklenmesi uygun görülmüştür." BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

CHP Genel Başkanlık Kurulu'nun 3 Haziran 1937 yılında aldığı bir kararda da; "Seyhan ve İçel vilâyetlerinde Nusayrilerin yerli Türklerle kaynaşmaları için kültür ocaklarının yapacakları zarûrî masraflara yardım olmak üzere İçişleri Bakanlığı'nın [1]936 yılı bütçesinin (...) faslından münâkale sûretiyle parti adına Finans [Mâliye] Bakanlığı'ndan alınan 20.000 liranın bu nam altında (...) parti bütçesinin gelir kısmı'na eklenmesi uygun görülmüştür" denilmektedir. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

Bu konuya daha önce de dikkat çekmiştim: "1930'lu yılların sonlarına doğru Seyhan (Adana) ve İçel illerinde Nusayrilerin durumuna dikkat çeken yazışmalarla da karşılaşılıyor. Bakanlar Kurulu'nun 9 Nisan 1937 tarihli kararnâmesi sâyesinde dönemin yöneticilerinin Nusayrilere bakışını öğrenmek mümkündür.

Bakanlar Kurulu'nun 9 Nisan 1937 tarihli ve 2/6366 sayılı kararnâmesi şöyleydi:

"Türk kültürüne bağlı oldukları hâlde ana dillerini kaybetmiş olan Seyhan [Adana] ve İçel vilâyetlerindeki Nusayrilerin Türkçe bilmeyenlerine ana dili öğretmek ve kız alıp verenlerin cihaz masraflarına yardım eylemek ve bu sûretle kaynaşma hareketlerine önyak olmak maksadı ile, kültür ocaklarının yapacakları zarûrî masraflara yardım için, (...) tahsisattan sarf edilemeyen miktârının Halkevleri Genel Merkezi'ne makbuz mukâbinde verilmesi" onaylanmıştı.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da, bâzı yazışmalarında; Seyhan (Adana) ve İçel illerinin sâkinleri hakkında bilgi veriyordu. CHP Genel Başkanlık Kurulu'nu oluşturan CHP Genel Başkanı, Genel Başkan vekili ile Genel Sekreteri de, 29 Mayıs 1937 tarihli yazıyla, Halkevleri'nin bütçesine aktarılan yirmi bin liranın kabul edildiğini karâra bağlamışlardı. Yazıda Halkevleri yerine "kültür ocakları" tanımının kullanılması olması dikkat çekicidir.

Nusayrilerin Türk kültürüne bağlı oldukları ön kabulü, onların Türkçe konuşma zorunluluğunu da berâberinde getiriyordu. Fakat "ana dillerini kaybetmiş" olan bu grubun Türk kültürüne hâlâ bağlı olarak görülmesi ve bu nedenle Türkçeyi ana dili olarak yeniden öğrenmesinin öngörülmesi ilginç ve dikkat çekicidir. Ayrıca, Nusayriler ile "yerli Türkler" in "kaynaşmaları"nın temini de öngörülmüştü.

Bu genelgede; özellikle Halkevleri'ne verilen önem açıkça fark ediliyordu. Anlaşılan; sâdece birkaç yıl önce açılmış olan Halkevleri'nin içinde bulundukları gerçek durumun anlaşılmasına gayret ediliyordu.¹³

CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer, vâililiklere ve CHP il başkanlıklarına ilettiği 24 Mayıs 1939 tarihli genelgesinde; delege seçilmiş olsalar dahi parti kurultayına vâililerin katılmalarının "muvafık" görülmediğini belirtiyordu.¹⁴

Nitekim Tuzer, 5 Temmuz 1939 tarihinde, yine vâililiklerle parti il başkanlıklarına yazdığı genelgede; 1936 karârının kaldırıldığına ilişkin 7 Haziran 1936 tarihli Genel Başkanlık Divânı'nın karârını bildiriyordu:

"Vâlilerimizin parti başkanı sıfatı ile üç seneden beri yurdu-muza ve partimize yaptıkları hizmetlerin şükranını edâ ederken; bundan böyle de partiye ve teşkilâtımıza karşı yakın alâka ve samimi müzâheretlerini esirgemeyecekleri hakkındaki ümidimi samimiyetle izhâr etmek isterim.

Yeni nizamnâme; parti genel sekreterinin Devlet Vekili olarak İcrâ Vekilleri Heyeti'ne girmesini temin etmiş ve bu sûretle parti

Bunun için ana dil olarak Türkçe öğretilmesi tabii ki bir zorunluluktur. Fakat bu türden bir kaynaşmanın hızlanmasının temini, ayrıca evlilik aracılığıyla da olabilirdi. Nitekim, bu mekanizmanın teşvik edildiği açıkça görülmektedir. Anlaşılan Nusayriler'den kız alanlar ile onlara kız verenler, evlilik dolayısıyla paraca destekleneceklerdi. Ancak bu türden maddî desteklerin resmî yollardan olmamasına da özen gösterildiği anlaşılmaktadır. Halkevleri, bu işte aracılık edecekti. Para temini, İçişleri Bakanlığı'nın doğrudan bu işle ilgili olarak ayrılmış bütçe faslından değil, fakat bu miktarın Halkevleri'ne devredilmiş olan kısmından yapılacaktı. Halkevleri de CHP'ye bağlı olduğundan, teşvik ve destek mekanizması içinde CHP'nin de bulunması kaçınılmazdı. Nusayrilerin "yerli Türkler" ile kaynaşma sürecine yönelik bütün bu hazırlıklar, İskân Kânunu'na göndermede bulunulmasına neden olmuştu. İskân Kânunu, aslında sâdece Kürtleri değil, fakat potansiyel muhalif görünen diğer azınlıkları da yakından ilgilendiriyordu. Yine de Nusayriler açısından konu, en azından şimdilik yalnızca iki kentle sınırlı tutulmuş gibi görünmektedir." Cemil Koçak, "Atatürk, 80 Yıl Önce İnönü'ye Nusayri Raporu Yazdı," Star, (1 Haziran 2013).

¹³ Bu konuda bir başka araştırmama da bakılmalıdır: Cemil Koçak, Recep Peker Konuşuyor "Disiplinli Hürriyet," Alfa Yayınları, İstanbul, 2018.

¹⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/4 20 34]. İkinci bölüm ikinci dipnota bakılmalıdır.

ve hükûmet berâberliği esâsını mahfuz tutmuş olduğundan; esâsen parti hükûmetinin yüksek birer memuru olan vâli arkadaşlarımızın, şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da teşkilâtımıza âzamî yardım ve himâyede bulunmalarını tabii görüyorum.

Yeni nizamnâmeye göre; bütün vilâyetlere dâimî parti müfettişi gönderileceğinden; parti başkanlığından çekilecek olan vâli-lerin şimdilik idâre heyeti âzâlarından birisini kendilerini vekil tâyin etmeleri ve asıl idâre reisi intihâbının müfettişler mahallerinde işe başladıktan sonra yapılması muvafık görülmüştür. Bu sebeple; şimdilik başkanlık vekâletine vilâyet idâre heyeti âzâsından münâsip göreceğiniz bir arkadaşı getirerek, vazifeyi kendisine teslim etmeniz..."¹⁵

Böylece nisbeten kısa bir süre sürmüş olan uygulamaya son verilmişti.

Parti teşkilâtı

1931 yılında parti kongresi için yapılan bir yazışmadan; bu tarihte, partinin Beyazıt, Diyarbakır [Diyarbakır], Elâziz [Elâzığ], Hakkâri, Mardin ve Urfa'da teşkilâtı olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁶

CHP Umûmî Reislik Divânı'nın, 2 Mayıs 1933 tarihinde aldığı ve Umûmî İdâre Heyeti'nin kararını onaylayan kararı, parti örgütlerinin durumuna ilişkin bilgi vermektedir. Bu tarihte CHP teşkilâtı olmayan iller açıkça ortaya çıkmaktadır.

Genelgede şöyle denilmişti:

"Umûmî Müfettişlik"¹⁷ mıntıkasındaki Bayezıt, Diyârıbekir [Diyarbakır], Elâziz [Elâzığ], Hakkâri, Mardin ve Urfa vilâyetlerinde

¹⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/4 21 6]. İkinci bölümdeki ikinci dipnota da bakılmalıdır. Daha geniş bilgi için bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 91-94.

¹⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 5 4]. Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 1), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 159-164 ve (Cild: 2), s. 330-338.

CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in 15 Mart 1931 tarihli bir genelgesinde; bu tarihte CHP'nin Beyazıt, Diyarbakır [Diyarbakır], Hakkâri, Mardin ve Urfa'da parti teşkilâtı bulunmadığını görüyoruz. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 6 11].

¹⁷ Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Umûmî Müfettişlikler (1927-1952), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

mevcut olmayan fırka teşkilâtı yapılmayacak ve Siirt, Van ve Muş vilâyetlerinde mevcut olan teşkilât kaldırılacaktır.

Şimdilik fırka teşkilâtı bulunmayacak olan yukarıdaki dokuz vilâyette Halkevi teşkilâtı yapılacaktır. Yalnız bu iş için mahallinde liyâkatli reis bulmak esastır. Bunlar bulundukça, müfettişlik bildirecek ve diğer şartlar da tamam olunca, evler [Halkevleri] yavaş yavaş açılacaktır. Bu vilâyetlerden her birinin tedricen birer kazâsında ıslâh ve imâr tedbirleri alınacağı hakkındaki müfettiş beyin okuduğu program tahakkuk ettikçe, bu kazâlarda da peyderpey Halkevleri açılacaktır.

Mebus, belediye, umûmî meclis vesâire intihaplarının idâri işlerindeki fırkaya âid vazifeleri, Halkevleri reisleri yapacaktır.

Spor ve emsâli teşekküllerin de bağlantı yeri, Halkevleri olacaktır.

Diğer mıntikalarda fırkaya bağlı olan Halk Hatipleri teşkilâtını¹⁸ da, tâlimâtı mûcibince, Halkevi reisi idâre edecektir.

Umûmî Müfettiş'in fırka işleri ile Halkevi üzerindeki mesâîsinin muhabere ve muamelelerini yapmak ve dosyalarını tutmak üzere merkezden maaşlı bir fırka kâtibi, Umûmî Müfettiş'in emrine gönderilecektir.

Halkevleri teşkilâtı, Umûmî İdâre Heyeti'nin 6 Nisan [1]931 tarih[li] (...) toplantısındaki karar dâiresinde yapılacaktır. Karar sûreti tebliğ edilen yerlere tekrar yazılacaktır.

Ocaklar'dan müdevver emlâk ve eşyâ hakkında eski müfettiş uhdesindeki salâhiyet ve vekâletlerin Umûmî Müfettiş [Ahmet] Hilmi [Ergeneli] Beyefendi'ye devri; Umûmî İdâre Heyeti'nce muvafık görüldü."¹⁹

Recep Peker'in genel sekreter olmasıyla birlikte partinin teşkilâtlanmasına özel bir önem verilmeye başlanmıştı; bu çerçevede 14 Ocak 1932 tarihli el yazılı notunda; Peker, Başbakan İsmet İnönü'ye bilgi vermek için; "şark vilâyetleri fırka teşkilâtı tehir ve

¹⁸ CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in Başbakan İsmet İnönü'ye sunulacak bilgiler arasında el yazısıyla not ettiği 14 Ocak 1932 tarihli yazıda; Halk Hatipleri teşkilâtı konusu da vardı. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2]. Bu konuda ayrıca bkz. Cemil Koçak, Recep Peker Konuşuyor "Disiplinli Hürriyet," İstanbul,

¹⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

Diyarbakir [Diyarbakır]'da Halkevi" diye yazmıştı.²⁰ Ama bu yegâne not sayılamazdı; çünkü, 14 Aralık 1931 tarihli notta da, "şark vilâyetlerinde teşkilât," gündem maddesi olarak yazılmıştı.²¹

²⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2]. Notta Atatürk'ün de bu tehir görüşünü onayladığı belirtilmişti.

²¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2]. Unutulmasın ki; bu sırada Serbest Cumhuriyet Fırkası fırtınası yeni yeni geride kalıyordu. Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Peker, 14 Aralık 1931 tarihli CHP Riyâset Divânı toplantı gündemi için hazırladığı notlarında; İzmir'de yayınlanan *Hürriyet* gazetesinin bir sorunundan söz ediyordu. Buna göre, gazetenin birkaç bin lira borcu vardı. Peker'in notlarında şöyle yazılmıştı. "Serbest [Cumhuriyet] Fırka[sı] zamânında arkadaşlar teşvik etmişler; para vaat etmemişler..." Notun üzerine yine el yazısıyla "bir şey yapılmayacak" yazılmıştır.

Diğer yandan, yine İzmir'de yayınlanan *Anadolu* gazetesi için de sıkıntılar vardı. Peker, şöyle yazmıştı: Gazetenin "4.000 lira bankalar ve müteferrik borçları var. 1.000 liralık hurûfat vesâine getirtmiş; gümrükte... Tediye ihtiyacı var. Cem'an 5.000 liralık bir ihtiyaç... Gazetenin ayrıca 4.000 lira müteferrik borçları var. Bundan 1.000 lira kadarı aceledir. Bunlardan (...) 5.000 lirayı ve (...) acele 1.000 lirayı ki, cem'an 6.000 lira eder, para ve yardım olarak değil, bu miktar borcu tevhid edebilecek; hurûfâtı kurtaracak bir imkân ve yine kendi borcu kalmak üzere, bir bankadan bir senelik bir hesâbı câri için delâlet istiyor. Aboneleri 2.000 kadar; bundan yalnız 600 kadarının parasını alıyor. Diğerlerini alamıyor. Buna rağmen aboneleri gönderiyor. Sebebi, fırka kendisine yardımlar yapmıştır. Dürüstlük icâbı buna devâm edeceğini söylüyor. İlân husûsunda yardıma ihtiyacı var. 'Bunlar olmazsa, çıkaramayacağım' diyor. Sıkıntı olacak; dört sahifeye; düz makinaya inecek; fırkanın müdâfaası vaziyetini kaybedecek...

Bunlar, Hakkı Tânk [Us] Bey'in Haydar Rüştü Bey'le görüşmesi neticesidir; Haydar Rüştü Bey'in mektubunda bu para temini şekilleri daha başka ve vüs'atlıdır. Fırka arkadaşlarımız muhalif gazetelere yazmasınlar ve müsadeyi Anadolu'da teksif etmek... İzmir'e tebliğ... Netice; Haydar Rüştü fedâkâr; İzmir'de gazete lâzım... Hulâsa; iyi olacak şekil: 1.000 lira hurûfâtı gümrükten çıkarmaya yardım; 5.000 lira borçların Ziraat Bankası'ndan tebhidi; 100 abone kaydı ile ayda 150 lira yardım..." Bu önerinin CHP Başkan Divânı'na kabul edildiği, metin üzerine yazılan el yazısı nottan anlaşılmaktadır.

Ve yine başka bir not daha: "İzmir'de *Himmet* gazetesi sebeble arkadaşların yapmış oldukları borcun tesviyesi kararnâmesi..." Bu arada; "matbata [matbuata] hâkim olmak salâhiyeti" notu da yine gündem maddesiydi. Örnek olarak şunlar yazılmıştı: "*Cumhuriyet* ve *Türk Sözü*'nün saltanat tefrikası; *Milliyet*'in birinci Meclis tefrikası; *Türk Sözü*'nün idâre heyeti

CHP Genel Sekreterliği'nin tarihi belirsiz ilginç bir yazısına da değinmemek olmaz tabii.. Bu yazı; doğrudan "Türkten gayri milliyet"ler hakkında bilgi almak için hazırlanmış ve Balıkesir, Erzurum, Çoruh ve Maraş vilâyet idâre heyeti başkanlıklarıyla ilgili parti müfettişlerine iletilmişti. Buna göre; genel sekreterlik, ilgili bölgelerde belirli illerin kazâlarında parti teşkilâtı kurulmasını istiyordu. Bunun için; "kazâ merkezlerle bunlara bağlı köylerdeki nüfus vaziyetini milliyet ve cinsiyet bakımından tetkik etmek ve kazâ merkezile nâhiye merkezleri olan kasaba sayısını ve köy mevcutlarını adedi olarak bilmek zarûreti hâsıl" olmuştu. Parti teşkilâtının bu konudaki görüşü de alınmak isteniyordu.

İlginç olan husus ise; bir "not" olarak düşülmüştü; buna göre; "Türkten gayri milliyet olan müstakil köylerle karışık köyler varsa; [bunlar], adlarıyla nüfusları, milliyet farkları gözetilerek, ayrı bir liste hâlinde" iletilmeliydi. Yazının ekinde sunulan çizelgede ise; "Türk, Kürt, Arap, Çerkes, Rum, Ermeni" kategorileri için hazırlanmış bilgi notları bulunuyordu.²²

Yine unutulmasın ki; CHP vilâyet idâre heyeti başkanları, bir nedenle yerlerinden ayrılmaları gerektiğinde, CHP Genel Sekreterliği'nin iznini almak zorundaydılar. Bu konuda her zaman için merkeze bilgi vermeleri gerekiyordu.²³

CHP Teşkilâtı Vilâyet ve Kazâlar (Mart 1931)²⁴

ADANA

Feke, Kadirli, Karaisâlı, Sâimbeyli

AFYONKARAHİSAR

Aziziye, Bolvadin, Dinar, Sandıklı

aleyhine neşriyâtı..." BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

Yine bu notlarda; bu sırada CHP'ye katılmak isteyenlerin isimleri de bulunmaktadır. Maalesef soyadı yasası henüz çıkmadığından sâdece isimlerden yola çıkarak bir saptama yapma imkânı bulamadım.

²² BCA, [Katalog No: 490 01/24 120 3].

²³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/43 177 11].

²⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 5 5].

AKSARAY

Arapsun, Koçhisar

AMASYA

Gümüşhacıköy, Merzifon

ANKARA

Ayaş, Bâlâ, Beypazarı, Çubuk, Haymana, Kalecik, Keskin, Kızılcahamam, Nallıhan, Polatlı

ANTALYA

Akseki, Alâiye [Alanya], Finike, Elmalı, Kaş, Korkuteli, Manavgat, Serik

ARTVİN

Borçka, Şavşat, Yusufeli

AYDIN

Bozdoğan, Çine, Karacasu, Nâzilli, Söke

BALIKESİR

Ayvalık, Balya, Bandırma, Burhâniye, Edremit, Erdek, Gönen, Sındırgı, Susıgırlık [Susurluk]

BİLECİK

Bozüyük, Gölpazarı, Osmaneli, Söğüt

BOLU

Düzce, Gerede, Göynük, Mudurnu

BURDUR

Bucak, Tefenni

BURSA

Gemlik, İnögöl, Karacabey, Mudanya, Mustafa Kemâl Paşa, Orhanlı, Orhangâzi, Yenişehir, İznik

CEBELİBEREKET [ADANA]

Bahçe, Ceyhan, Dört Yol, İslâhiye

ÇANAKKALE

Ayvacık, Bayramiç, Biga, Bozcaada, Eceabat, Ezine, Gelibolu, İmroz, Lapseki

ÇANKIRI

Çerkeş, Ilgaz

ÇORUM

Hüseyinâbat, İskilip, Mecidözü, Osmancık, Sungurlu

DENİZLİ

Acıpayam, Buldan, Çal, Çivril, Sarayköy, Tavas

EDİRNE

İpsala, Kavaklı, Keşan, Uzunköprü

ERZİNCAN

Kuruçay, Kemah, Kiğı, Pülümür, Refâhiye

ERZURUM

Hınıs, İspir, Oltu, Pasinler, Tercan, Tortum

ESKİŞEHİR

Mihalıççık, Seyitgâzi, Sivrihisar

GÂZİANTEP

Behisni, Kilis, Nizip

GİRESUN

Görece, Tirebolu

GÜMÜŞHÂNE

Bayburt, Kelkit, Şiran, Torul

İÇEL

Anamur, Gülnar, Mut

İSPARTA

İğridir [Eğridir], Şarkıkaraağaç, Uluborlu, Yalvaç

İSTANBUL

Adalar, Bakırköy, Beykoz, Beyoğlu, Çatalca, Silivri, Kartal, Şile, Üsküdar, Yalova

İZMİR

Bayındır, Bergama, Çeşme, Dikili, Foça, Karaburun, Kuşadası, Kermalpaşa, Menemen, Ödemiş, Seferihisar, Tire, Torbalı, Urla

KARS

Ardahan, Arpaçay, Çıldır, Göle, Kağızman, Posof, Sarıkamış

KASTAMONU

Araç, Cide, Daday, İnebolu, Küre, Taşköprü, Tosya

KAYSERİ

Bünyan, Develi, İncesu, Pınarbağı

KIRKLARELİ

Babaeski, Demirköy, Lüleburgaz, Vize

KIRŞEHİR

Avanos, Çiçekdağı, Mucur

KOCAELİ

Adapazarı, Gebze, Geyve, Hendek, Kandıra, Karamürsel

KONYA

Akşehir, Beyşehir, Bozkır, Cihanbeyli, Çumra, Ereğli, Ermenek, Hadım, Ilgın, Karaman, Saideli, Seydişehir, Sultâniye

KÜTAHYA

Emet, Gediz, Simav, Tavşanlı, Uşak

MALATYA

Adıyaman, Akçadağ, Arapgir, Hekimhan, Kahtâ, Kemâliye, Pütürge

MANİSA

Akhisar, Alaşehir, Demirci, Eşme, Gördes, Kırkağaç, Kula, Sâlihli, Soma, Turgutlu

MARAŞ

Andırın, Elbistan, Göksun, Pazarcık

MERSİN

Tarsus

MUĞLA

Bodrum, Dadya, Fethiye, Köyceğiz, Marmaris, Milâs

MUŞ

Bitlis, Bulanık, Çapakçur: Genç, Sasun, Varto

NİĞDE

Bor, Nevşehir, Ürgüp, Ulukışla

ORDU

Fatsa, Ünye

RİZE

Hopa, Pazar

SAMSUN

Bafra, Çarşamba, Havza, Lâdik, Terme, Vezirköprü

SİİRT

Beşiri, Erüh, Garzan, Pervâri, Şırnak, Şirvan

SİNOP

Ayancık, Boyabat, Gerze

SİVAS

Dârende, Divriği, Hafik, Gürün, Kangal, Sarkışla, Yıldızeli, Zara

ŞEBİNKARAHİSAR

Alucra, Koyulhisar, Mesûdiye, Suşehri

TEKİRDAĞ

Çorlu, Hayrabolu, Malkara, Saray, Şarköy

TOKAT

Artova, Erbaa, Niksar, Reşâdiye, Zile

TRABZON

Akçadağ, Maçka, Of, Sürmene, Vakfıkebir

VAN

Ahlat, Başkala, Erciş, Gevaş, Murâdiye, Saray, Şatak, Malazgirt
YOZGAT

Akdağmâdeni, Boğazlıyan, Sorgun

ZONGULDAK

Bartın, Devrek, Ereğli, Safranbolu

CHP Teşkilâtı
Bulunan Kazâlar
(18 Ağustos 1938)²⁵

[*Afyonkarahisar* merkez], Emirdağ (Aziziye), Bolvadin, Dinar, Sandıklı,

Amasya merkez, Gümüşhacıköy, Merzifon,

Ankara merkez, Ayaş, Bâlâ, Beypazarı, Çubuk, Çankaya (Yenişehir), Haymana, Kalecik, Keskin, Kızılcahamam (Yabanabat), Nallıhan, Polatlı, Şereflikoçhisar,

Antalya merkez, Akseki, Alanya (Alâiye), Finike, Elmalı, Kaş (Andifli), Korkuteli (İstanos), Gündoğmuş (Eksere), Manavgat, Serik,

Aydın merkez, Bozdoğan Çine, Nâzilli, Karacasu, Söke,

Balıkesir merkez, Ayvalık, Balya, Bandırma, Manyas (Maltepe), Burhâniye, Dursunbey, Edremit, Erdek, Gönen, Sındırgı,

Bilecik merkez, Bozüyük, Gölpazarı, Osmâneli, Söğüt, Kığı,

Bolu merkez, Akçakoca, Düzce, Gerede, Göynük, Mudurnu,

Burdur merkez, Bucak, Yeşilova, Tefenni, *Bursa* merkez, Gemlik (Kiyi), İnegöl, Karacabey (Mihaliç), Mudanya, M[ustafa] K[emâl] Paşa (Kirmasti), Orhaneli (Adranos), Orhangâzi (Pazar-köy), Yenişehir, İznik,

Çanakkale merkez, Ayvacık, Bayramiç, Biga, Eceabat, Gelibolu, Lapseki, Yenice, Ezine,

Çankırı merkez, Çerkeş, Ilgaz (Koçhisaribâlâ), Hopa, Borçka, Şavşat, Yusufeli,

²⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/25 123 7].

Çorum merkez, Alaca (Hüseyinâbât), İskilip, Mecitözü, Os-mancık, Sungurlu,

Denizli merkez, Acıpayam (Garbîkaraağaç), Buldan, Çal (De-mirciköy), Çivril, Sarayköy, Tavas (Yarangüme),

Edirne merkez, İpsala, Meriç (Kavaklı), Keşan, Uzunköprü,

Erzincan merkez, Kuruçay, Kemâh, Refâhiye,

Erzurum merkez, Hınıs, İspir, Oltu, Tercan, Pasinler (Hasan-kale), Tortum,

Eskişehir merkez, Mihalıççık, Seyitgâzi, Sivrihisar,

Gâziantep merkez, Kilis, İslâhiye, Nizih, Pazarcık,

Giresun merkez, Alucra, Bulancak, Görele (Elevi), Tirebolu,

Şarkikarahisar,

Gümüşhâne merkez, Bayburt, Kelkit (Çiftlik), Şiran, Torul,

Mersin, Silifke, Anamur, Gülnax (Anaypazarı), Mut, Tarsus,

Isparta merkez, Eğirdir, Şarkikaraağaç, Uluborlu, Yalvaç,

[*İstanbul*] Adalar (İstanbul), Bakırköy, Beyoğlu, Beykoz, Be-şiktaş, Çatalca, Eminönü, Fâtih, Kadıköy, Kartal, Sarıyer, Silivri, Şile, Üsküdar, Yalova,

İzmir merkez, Bayındır, Bergama, Çeşme, Dikili, Foça, Karabu-run (Ahırlı), Kuşadası, Kemâlpaşa (Nif), Menemen, Ödemiş, Seferi-hisar, Tire, Torbalı, Urla,

Kars merkez, Ardahan, Arpaçay (Yaruşat), Çıldır, Göle (Merde-nik), Kağızman, Poshof, Sarıkamış,

Kastamonu merkez, Araç, Cide, Daday, İnebolu, Kargı, Küre, Taşköprü, Tosya,

Kayseri merkez, Bünyan, Develi (Evrek), İncesu, Pınarbaşı, Ürgüp,

Kırklareli merkez, Babaeski (Babayatık), Demirköy (Semâkof), Lüleburgaz, Vize,

Kırşehir merkez, Avanos, Çiçekdağı (Boyalık), Mucur,

İzmit merkez, Adapazarı, Gebze, Geyve, Hendek, Karasu, Kan-dıra, Karamürsel, Gölcük,

Konya merkez, Akşehir, Beyşehir, Bozkır (Silistat), Cihanbeyli (İnevi), Çumra, Ereğli, Ermenek, Hadim, Ilgın, Karaman, Kadın-han, Seydişehir, Karapınar (Sultâniye),

Kütahya merkez, Emet, Gediz, Simav, Tavşanlı, Uşak,

Malatya merkez, Arapgir, Besni (Behisni), Darende, Hekimhan, Kemâliye (Eğin), Pütürge,

Manisa merkez, Akhisar, Alaşehir, Demirci, Eşme, Gördes, Kırkağaç, Kula, Sâlihli, Soma, Turgutlu (Kasaba),

Maraş merkez, Andırın, Elbistan, Göksun (Süleymanlı),

Muğla merkez, Bodrum, Datça (Reşâdiye), Fethiye, Köyceğiz (Yüksek kum), Marmaris, Milâs,

Niğde merkez, Aksaray, Arapsun (Gülşehir), Bor, Nevşehir, Ulukışla,

Ordu merkez, Fatsa, Mesûdiye (Melet), Ünye, Gökçöy,

Rize merkez, Pazar (Atina),

Samsun merkez, Bafra, Çarşamba, Havza, Lâdik, Kavak, Terme, Vezirköprü,

Adana merkez, Bahçe, Ceyhan, Dört Yol, Feke, Kadirli, Karaisâli, Kozan, Sâimbeyli, Osmâniye (Cebelibereket),

Sinop merkez, Ayancık (İstifan), Boyabat, Gerze,

Sivas merkez, Divriği, Hafik (Koçhisar), Gürün, Suşehri, Kangal, Sarkışla, Yıldızeli, Zara, Koyunhisar (Mişaz),

Tekirdağ merkez, Çorlu, Hayrabolu, Malkara, Saray, Şarköy, Tokat merkez, Artova, Erbaa, Niksar, Reşâdiye, Zile,

Trabzon merkez, Akçaâbat (Polathâne), Maçka (Cevizlik), Of, Sürmene, Vakfıkebir (B. Liman), Pülümür,

Yozgat merkez, Akdağmâdeni, Boğazlıyan, Sorgun (Yeşilova),

Zonguldak merkez, Bartın, Devrek (Hamidiye), Ereğli, Safranbolu...

Teşkilât Çalışmaları

CHP Ankara merkez ilçe yönetim kurulu başkanlığının 13 Haziran 1938 tarihli yazısına göre; 1937 yılında dört bin liranın biraz üzerinde bir bilanço söz konusuydu.²⁶

Aynı örgütün 19 Şubat 1938 tarihli ve CHP Ankara vilâyet idâre heyeti başkanlığına yazdığı yazıda ise; ilçe örgütünün bir sonraki yıla âid program önerisi sunulmuştu. Buna göre yönetim kurullarının; "işin toplantıyı değil; toplantının işi doğurması lâzım geleceğini düşünerek" en azından haftada bir kez toplanması öngörülmüştü.

²⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/95 371 3].

Parti üye sayısının artırılması için çaba gösterilmesi, “tüccar, esnaf, işçi ve köylü ile berâber, bilhassa yüksek veya lise tahsili görmüş, hayâta yeni atılmış serbest meslek erbâbının, genç ve münevverlerimizin” partiye kaydolması sağlanmalıydı. “Partimizde çalışmak isteyenlerin ve liyâkati görülenlerin tedrici sûrette ocak ve kamun [nâhiye] yönkurullarına [yönetim kurullarına] geçirilmesi, kendilerine fikir ve duygu sahasında tenvir işi verilmesi, bu genç ve münevver arkadaşların şimdiden parti ve inkılâp prensipleriyle yetiştirilmesi, bu sûretle siyâsî ve içtimâî hayâta alıştırılması” gerekiyordu.

Halkevleri’ne de destek verilmesi öngörülmüştü:

“Bundan böyle parti teşkilâtımızla, partimizin bir kültür müessesesi olan, birbirinden aslâ ayrılmayan ve her zaman yan yana yaşaması lâzım gelen Halkevi arasında sıkı bir münâsebet ve alâka peydâ etmek ve buralarda çalışan arkadaşlarla samimi bir ve fikir birliği vücûda getirmek maksadile; bütün partili ve hattâ ödevli arkadaşlarımızın şahsî hükmiyeti hâiz olmayan ve her iki teşkilâtta da müştereken çalışmakta hiçbir mahzur bulunmayan Halkevi komitelerine âzâ yazılması ve Halkevi komitelerinde bulunan genç ve münevverlerin de partimize kaydedilmesi ve bu işe ehemmiyet verilerek derhâl faaliyete geçilmesi...” gerekiyordu.

Hazırlanan programın bâzı maddeleri ise, vilâyet idâre heyeti tarafından onaylanmamış ve programdan çıkarılmıştı. Bunlar arasında; “Yönkurullarca [yönetim kurullarınca] (...) parti teşkilâtında çalışanların kazanç getiren işlerden birisi üzerinde bulunduğu hâlde; Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu gibi fahri kurumlarda bir iş almamaları husûsunun temin olunması...”²⁷ da vardı.

Programdan çıkarılan diğer maddeler de şunlardı:

“Her yönkurulun [yönetim kurulunun] Türkiye Cumhuriyeti hudutları içinde oturan ve Türk vatandaşlığını hâiz olan bütün yurttaşlarımızın güzel ve zengin öz Türkçe dilinde konuşmalarına çalışması; herhangi yabancı dillerle konuşmalarına mâni olması ve bunun için her türlü çârelere başvurulması...”

²⁷ Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s (Cild: 2), s. 301-338.

"Her yönkurulun [yönetim kurulunun] partili arkadaşların imkân nisbetinde haklarını gözetmesi, dileklerini yerine getirmesi, felâket anlarında, hasta ve düşkün zamanlarında, onlara maddî ve mânevî yardım etmesi..."

"Parti teşkilâtında çalışan ve faaliyet gösteren üyelerin bir teşvik ve gayret eseri olmak üzere; yönkurullarca [yönetim kurullarınca] takdir ve taltif olunması, bu kâbil arkadaşlara fırsat ve imkân düştükçe az çok menfaatler temin edilmesi ve bu hususta ciddi bir sûrette çalışılması..."

"Partili arkadaşların liyâkat ve iktidarlarına, partiye bağlılıklarına ve hizmetlerine göre; belediye, husûsî muhasebe veya herhangi bir müessesede açık bulunan işlere yerleştirilmeleri için bütün yönkurul[u] arkadaşlarının alâka göstermesi..."

"Millî günlerin, büyük toplantıların canlı ve hareketli olmasını temin için; esâsen halkın takdirlerine mazhâr olan, fakat yavaş yavaş gerilemeye, sönmeye yüz tutan Ankara'nın millî türküsünü, millî oyununu, millî çalgısını, millî kıyâfetle temsil etmek, hevesli ve kabiliyetli gençlere öğretmeye, onları yetiştirmeye ve müntehiplerini çoğaltmaya çalışmak maksadile ilçe yönkurulun [yönetim kurulunun] himâyesi altında bir teşkilât vücûda getirilmesi..."

Programın öngördüğü ve onaylanan başka hükümler arasında; "Üstün yönkurulca [yönetim kurulunca] lüzum görülen istikbâl, teşyi, miting, yoklama, intihap (...) herhangi bir tezâhürat işinde ve (...) bir hastalık, bir ölüm vûkûnda, parti mensuplarını hep birden toplamak ve toplantıyı süratle ve muvaffakiyetle temin etmek için; zincirleme usûlü ile her partilinin tanıdığı, sözünü geçirdiği diğer arkadaşlarını da berâberinde alarak, evvelce tâyin ve tesbit edilen yere herhâlde getirmesi... Ve insânî, içtimâî ve hayırlı işin itiyat hâline gelmesi ve partililer arasında kökleşmesi için bütün partililerin buna ehemmiyet vererek, var gücü ile çalışması..." da vardı.

Seçimler de programın önemli bir maddesiydi:

"Partimizin varlığını, hükûmetle parti birliğini köylerimizde fiilen anlatmak; onları parti hayâtına, Cumhuriyet rejimine alıştırtıp, ısındırmak; köy ocaklarımızın daha iyi bir sûrette çalışmalarını temin etmek maksadile; (...) her resmî kamunda [nâhiyede] hükûmet ve parti mümessillerinin birleşerek, köy, muhtar ve ihtiyar heyeti seçimleriyle yakından alâkadar olması; her köye gidilerek, muhtarlık işini yapabilen, az çok okuyup yazması olan, ka-

rakterli ve partili bulunanların kazandırılması için seçim işinin müştereken sevk ve idâre edilmesi..."

Parti çalışmasının propaganda yönü de eksik bırakılmamıştı:

"Parti prensiplerini, parti programını, Cumhuriyetin feyizlerini, inkılâp ve istiklâl mefhumlarını her zaman, her yerde ve her fırsatta bütün partililere ve yurttaşlara söylemek, anlatmak ve yaymak, parti mensuplarının ve bilhassa teşkilâtta çalışan partili arkadaşların büyük ve önemli birer vazifesi olduğundan... (...)

Parti prensiplerimizi, parti programımızı ve bu meyanda şerefimizi yükselten ve dünyânın gözlerini kamaştıran millî inkılâbımızı imkân nisbetinde bütün yurttaşların kafalarına yerleştirmek, kökleştirmek ve onları muayyen, sâbit ve köklü bir fikre bağlamak, inkılâbımızın şuur hâlinde sevilmesini, benimsenmesini temin etmek..."

"Yapılacak bu toplantılarda; partimizin program ve prensipleri, inkılâbın esasları, Cumhuriyetin feyizleri, inkılâp, istiklâl, Türk tarihi, Türk medeniyeti, Türk kahramanlığı hakkındaki ve buna benzer mevzular üzerinde konferanslar verdirmek, hasbihâller yaptırmak; yine bu anahatlar üzerinde konferanslar hazırlamak, hazırlanacak konferans metinlerinin, söylenecek sözlerin, serbest, açık ve yüksek sesle söylenmesini ve halka müessir ve harâretle hitâp edilmesini temin için hatipler ve konferansçılar yetiştirmek"²⁸... (...) Söyleme ve yayma komitesi kurulması..."

"İlçenin resmî kamun [nâhiye] ve köy ocaklarına kayıtlı partili köylülerimizi ve köylü yurttaşlarımızı da, parti prensipleri, Cumhuriyetin eserleri, inkılâp ve istiklâl mefhumları; herhangi iktisâdî, sıhhî, zirâî mevzular üzerinde tenvir ve irşâd etmek; onlarla yakından alâkadar olmak; açık ve sâde bir lisânla konuşmalar yapmak; onları söyletmek, dinlemek ve imkân nisbetinde hastalarına baktırmak, ilâçlarını verdirmek, dileklerini yerine getirmek gibi maddî ve fikrî sahalar üzerinde çalışmak gâyesiyle; ilk ve sonbahar aylarının münâsip haftalarında ve tâtil günlerinde (...) hep birlikte merkezden muhite doğru köylere kadar gitmek üzere, muhtelif meslek ve sanat erbâbının bilgili, halkçı, köycü arkadaşlardan alınmak sûretile (...) köycülük komitesi teşkil olunması..."

²⁸ Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Recep Peker Konuşuyor "Disiplinli Hürriyet," İstanbul,

"Millî inkılâbımızın ve istiklâlimizin kaynağı ve Cumhuriyetimizin merkezi olan, çok eski ve tarihî Ankaramızı gelecek nesillere anlatmak; bu sûretle memlekete hizmet etmek amacile; Ankara'ya âid yazılmış eski ve yeni eserleri, vesikaları toplamak, geçmiş vak'aları, siyâsî ve millî hareketleri, içtimâî ve iktisâdî cereyanları tesbît etmek; bunlar üzerinde ilmî tetkikler yapmak ve sonra canlı ve sâde bir üslûpla Ankara'nın husûsî ve millî tarihini yazmak üzere; millî cidal devrini yaşamış, içinde bulunmuş, bilgili, tecrübeli ve tarihçi arkadaşlardan mürekkep (...) bir tarih komitesi teşkil edilmesi..." [Bu maddenin yanına il yönetim kurulu; "bu konuda yalnız Ankara'ya âid vesâiki toplayarak, Ankara ve mülhâkat hakkında bir broşür hazırlanması" notunu düşmüştü.]

Elbette parti binâsı da ayrı bir sorun olarak gündemdeydi:

"İlçemize bağlı (...) müstakil bir binâsı olmadığı; sekiz seneden beri kirâsız olarak Hazine'ye âid eski ve köhne bir evde oturmakta olduğu, bu kere mazlemesinden ve yerinden istifâde edilerek, yeniden bir parti binâsı yapılmak üzere, Millî Emlâk'e âid olan (...) bu harap binânın Ankara Defterdarlığı'ndan partinin şahsiyeti hükmiyesi nâmına satın alınması husûsuna delâlet edilmesi (...) bildirilmektedir. (...)

Mezkûr kamun yönkurulun [yönetim kurulunun] bilâ bedel oturmakta olduğu ve yıkılmaya yüz tuttuğu bildirilen Millî Emlâk'e âid binânın Ankara Defterdarlığı'ndan ya bilâ bedel parti şahsiyeti hükmiyesi nâmına devir ve temlik edilmesi veyâ buna imkânı kânûniye hâsıl olmadığı takdirde; az bir bedel mukâbilinde satışı çıkarılarak, partiye satılması husûsunda..."

Dikkat çekici bir husus da, ilçe yönetim kurulunun "hava tehlikesi"ne karşı yapılacak bir konferans için dahi bir üst makam olan vilâyet idâre heyetinin onayını almak zorunda olmasıdır.²⁹

Parti yöneticilerinin atanmaları

Parti yöneticilerinin atanmalarına gelince... CHP' de taşra yönetimi de çok kez merkezden atanıyordu. Şimdi bunun somut örneklerine bir bakalım...

²⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/95 371 3].

CHP Kırklareli vilâyet idâre heyeti başkanlığına seçilen, parti ve Halkevi denetimini de üzerine almış olan, Uşak eski belediye başkanı Alaattin Tiridoğlu idi.³⁰ 1935 yılında CHP Balıkesir idâre heyeti başkanlığına da parti Genel İdâre Heyeti tarafından Kütahya milletvekili Dr. Lütfi Kırdar getirilmişti. Yine aynı şekilde CHP Çorum idâre heyeti başkanlığına da Çorum milletvekili Ali Rızâ Özenç atanmıştı.³¹

CHP Denizli idâre heyeti başkanlığına Denizli milletvekili Hamdi Berkman getirilmişti.³² Kocaeli için bu isim Zonguldak milletvekili Halil Karatavsu idi.³³ İstanbul vilâyet idâre heyeti başkanlığına ise, Seyhan milletvekili Hilmi Uran getirilmişti.³⁴ Manisa'ya Yozgat milletvekili ve CHP İzmir vilâyet idâre heyeti başkanı Avni Doğan atanmıştı.³⁵

Samsun vilâyet idâre heyeti başkanlığına ise Samsun milletvekili Mehmet Ali Yörüker; Erzurum vilâyet idâre heyeti başkanlığına da Malatya milletvekili Osman Koptagel getirilmişti. Gerekirse, CHP'nin Kars teşkilâtının da işlerini o yürütecekti.³⁶ Yozgat milletvekili Avni Doğan, İzmir vilâyet idâre heyeti başkanlığına atanmıştı ve ona bu görevi karşılığında ayda 150 lira maaş ödenecekti.³⁷ Zonguldak vilâyet idâre heyeti başkanlığına ise, Mithat Aydın atanmıştı ve bu görevi karşılığında, eski başkanın maaşı kendisine ödenecekti.³⁸

Antalya vilâyet idâre heyeti başkanlığına Şerâfettin Bey atanmıştı ve ona da bu görevi için ayda 200 lira ödenecekti.³⁹ Adana vilâyet idâre heyeti başkanlığına ise, Aksaray milletvekili Ahmet Süreyyâ Bey atanmıştı ve ona da başkanlık karşılığında ayda 150 lira ödenecekti.⁴⁰ Maraş vilâyet idâre heyeti başkanlığına Malat-

³⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

³¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

³² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

³³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

³⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

³⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

³⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

³⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

³⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

³⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

⁴⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

ya milletvekili Vâsıf Bey getirilmişti ve ona da başkanlık için 125 lira maaş ödenecekti.

CHP Antalya milletvekili Dr. Ahmet Cemâl Tunca, CHP Umûmî İdâre Heyeti tarafından, İstanbul vilâyet idâre heyeti başkanlığına atanmış ve bu atama karârı, Genel Başkanlık Divânı'nca da onaylanmıştı. Adı geçen kişiye bu görevi için ayda 200 lira ödenecekti.

CHP Yozgat milletvekili Avni Doğan, CHP Umûmî İdâre Heyeti tarafından, İzmir vilâyeti idâre heyeti başkanlığına atanmış ve bu atama karârı, Genel Başkanlık Divânı'nca da onaylanmıştı. Adı geçen kişiye bu görevi için ayda 150 lira ödenecekti.

Dr. Mithat Bey, CHP Umûmî İdâre Heyeti tarafından, Zonguldak vilâyeti idâre heyeti başkanlığına atanmış ve bu atama karârı, Genel Başkanlık Divânı'nca da onaylanmıştı. Adı geçen kişiye bu görevi için bir önceki başkanın aldığı aylık ödenecekti.

CHP Umûmî İdâre Heyeti'ne seçilen emekli kurmay yarbay Hüseyin Rahmi Bey'e de ayda 300 lira ödenecekti. Halkevleri'ni teftiş memur olan Şerâfettin Bey, Umûmî İdâre Heyeti'nce, Antalya vilâyet idâre heyeti başkanlığına seçilmiş ve bu atama, Genel Başkanlık Divânı'nca da onaylanmıştı. Adı geçen kişiye bu göreve karşılık ayda 200 lira ödenecekti.

CHP Aksaray milletvekili Ahmet Süreyyâ Örgüevren de, CHP Umûmî İdâre Heyeti tarafından, Adana vilâyet idâre heyeti başkanlığına atanmış ve bu atama karârı, Genel Başkanlık Divânı'nca da onaylanmıştı. Adı geçen kişiye bu görevi için ayda 150 lira ödenecekti.

Zaman zaman söz konusu maaşlara zam yapıldığı da anlaşılıyor: 4 Ocak 1933 tarihinde alınan karar uyarınca; CHP Bilecik idâre heyeti başkanı Ali Şevket Bey'in aylık 60 lira olan maaşı, "bu para ile geçinemediği anlaşıldığından," 1 Kasım 1933 tarihinden itibaren, 85 lira yapılmıştı.⁴¹

Milletvekili olmayan CHP Umûmî İdâre Heyeti üyelerine ise, ayda 300-350 lira maaş ödeniyordu.⁴² 10 Haziran 1936 tarihli Genel Başkanlık Kurulu'nun karârına göre; CHP Umûmî İdâre Heyeti'ne seçilecek olan üyelere; 1936 yılı için yılda 4.200 lira maaş ödenecekti.⁴³ CHP Umûmî İdâre Heyeti üyelerine yılda toplam

⁴¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

⁴² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

⁴³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

4.200 lira ödeme yapıliyordu.⁴⁴ CHP Genel Sekreteri'ne de yurtiçi gezilerinde bakan düzeyinde gündelik harcırah ödenmesine karar verilmişti.⁴⁵

Parti, ödünç verdiği paraları bâzen geri alamıyor ve borçlulara bağışlıyordu. Bu konuda alınan kararlar da; genellikle vefât etmiş milletvekillerine zamânında ödenen paraların bağışlanmasına ilişkindi.⁴⁶

Bâzen de partide faal görev almak için başvurular oluyordu. Meselâ, Haydarpaşa Numûne Hastahânesi başhekimî Dr. Kâzım Lakay'ın bu yöndeki başvurusu; bizzat CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer tarafından, 28 Ocak 1941 tarihli yazıyla yanıtlanmıştı:

"Göndermiş olduğunuz mektubu aldım. Sizi de mânen üzen geçmişe âid meselelerin bugün için artık mevzuu bahis olmayacağı pek tabiidir. Partiye dâhil olmak ve faal bir vazife almak işi her zaman için mümkündür. Yalnız parti nizamnâmesine uyarak, en yakın parti ocağına usûlü dâiresinde mürâcaat etmek lâzımdır. Ücretli hizmette bulunan memur arkadaşların partiye kayıtlarına müsâmahakâr davranıyoruz.⁴⁷ Ondan sonra da sırası gelince faal vazife meselesini düşünürüz."⁴⁸

Çok açık ki; partide yönetici konuma gelmek isteyen bir kişinin başvurusuyla karşılaşmaktayız ve bu başvuru, doğrudan CHP Genel Sekreterliği'ne yapılmıştı. Demek ki, başvuru sâhibinin partide etkin bir konuma gelmenin bu yoldan geçtiğine ilişkin bir kanaati vardı.⁴⁹

⁴⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

⁴⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

⁴⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

⁴⁷ CHP'ye üye olmak isteyen memurlar için yasal engel vardı. Bu satırlar, bu türden zorlukların pratikte ortadan kaldırılmaya çalışıldığını bize göstermektedir. Bu konuya daha önce de değinmiştim. Bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 330-338.

⁴⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

Lakay da, bu yanıt karşısında, kaleme aldığı mektubunda; "lütuf buyurulan mektubunuzla bütün endişelerim zâil oldu; tamâmiyle normal bir vaziyetteyim; (...) minnet ve şükranlarımı izâhtan âcizim; (...) bu vesileyle ellerinizden öpmekliğime müsaadenizi" diyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1]. Benzer ifâdeler için birinci bölüme bakılmalıdır.

⁴⁹ Bu konuda başkaca örnekler için birinci bölüme bakılmalıdır.

Bir başka mesele de, partili yöneticilerin aralarındaki akrabalık derecesiydi. Anlaşıyordu ki, akraba ve hısımların aynı teşkilât içinde yönetim kurulu üyesi olmaları sorun yaratıyordu. CHP Genel Sekreterliği, 24 Temmuz 1935 tarihinde, vilâyet idâre heyeti başkanlıklarına yazdığı bir yazıda; bu konuya değindikten sonra; pek çok teşkilâtın, "hangi derecede hısımlıkların" idâre heyeti üyeliklerinde bulunmaya engel sayılacağını sordukları belirtiliyordu.

Parti tüzüğüne göre; "baba ana ile çocuklarının ve kardeşlerin, karı ile kocanın" aynı anda aynı idâre heyetinde üye olmaları mümkün değildi. Bunun dışında bir yasak konulmamıştı ve diğer hısımların aynı anda aynı yerde idâre heyeti üyesi olmalarında sakınca görülüyordu.

Ancak, yine de bir sıkıntı olduğu açıktı. Çünkü, yazının son kısmında bir başka husûsa dikkat çekiliyordu: "Bizim partimiz, siyâsal bir partinin dar çerçevesinden çıkarak, belli vasıfları bulunan bütün yurttaşların içinde olan ulusal bir parti olduğundan; kesin zararlar [zarûretler] olmadıkça, bir yönkurulda [yönetim kurulunda] hısımların birleşmemesine dikkat etmek faydalı"ydı.⁵⁰

Partiye üyelik meselesi

CHP Genel Sekreteri Recep Peker, 27 Temmuz 1931 tarihli genelgesinde; CHP vilâyet idâre heyeti başkanlıklarına; "devlet hizmetinde ücretle çalışanların fırkaya alınıp alınmayacağı[nın] bâzı yerlerden sorulmuş" olduğunu hatırlattıktan sonra; konunun Umûmî İdâre Heyeti'nde görüşüldüğünü belirtiyor ve "ücretle müstahdem olanlar, Memurin Kânunu'na tâbi olmadıklarından, fırkamıza girmek husûsunda tam serbestiyete mâlik"tirler diyor-du.⁵¹ "Binâenaleyh, devlet, husûsî idâre, belediye ilâh... gibi herhangi hizmetlerde ücretle çalışan vatandaşların mürâaatlarında fırkamıza kayıtları icâb edeceği"ni açıklığa kavuşturuyordu.⁵²

⁵⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/95 370 1].

⁵¹ Memurların CHP'ye üyelikleri meselesi, her zaman gündemdeydi. İkinci bölümdeki 47. dipnota bakılmalıdır.

⁵² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 7 13].

Benzer bir başka genelgeye daha rastlamaktayız; yine hemen hemen aynı tarihlerde... Genel Sekreterlik, 9 Temmuz 1931 tarihli genelge sûretinde; bu kez de "ücretli memurlar"ın partiye üye olarak katılabileceklerini belirtiyordu. Bunda yasal bir mahzur yoktu.⁵³ Bundan kasıt, herhâlde ücret karşılığında çalışan işçiler değildi. Olsa olsa devlet memuru olmayan, belki de sözleşmeli ya da ücretli personelden söz ediliyordu.

Dâhiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya da, ünlü 1936 karârından⁵⁴ sonra, belli ki, partinin üye sayısını artırma-ya gayret ediyordu. Onun 30 Temmuz 1938 tarihli ve vâililiklerle parti vilâyet idâre heyeti başkanlıklarına iletilen genelgesinde bu husus açıkça ve yeniden vurgulanmıştı:

"Muhtelif mesleklere mensup vatandaşlardan işçi ve çiftçilerden şimdiye kadar partimize kayıt edilmemiş olanlardan partiye girmek vasfını hâiz olanların partiye kayıtlarının temini hakkındaki 4 Mayıs [1]938 tarih[li] (...) tâmim için ne gibi tedbirler alındığını; o tarihten beri bu mesleklere mensup ne kadar yurttaşın partiye kayıt edildiğinin mesleklere göre tefrik edilerek bildirilmesini ve bu yoldaki çalışmalara hız verilmesini ehemmiyetle dilerim."⁵⁵

Diş hekimi Sâmi Günzberg⁵⁶ de, 3 Mart 1932 tarihli notuna bakılırsa, CHP Genel Sekreteri Recep Peker tarafından, Başbakan İsmet İnönü'ye arz edilecek konular arasında yer almıştı. Düşülen nota göre; kendisi CHP'ye katılmak için mektup yazmıştı. Yine nota göre, şimdilik Halkevi'ne üyeliği kabûl edilecekti.⁵⁷

1935 yılında yapılan milletvekili genel seçiminde; Denizli'den bağımsız olarak milletvekili seçilen emekli general Şefik Türsan, 5 Mayıs 1935 tarihinde, CHP Genel Sekreterliği'ne verdiği dilekçeyle, yeniden partiye katılmak isteğini belirtiyordu: "Öteden beri Cumhuriyet Halk Fırkası'na bağlı idim. Son seçimde Denizli'den müstakil olarak sayılab seçildim. Fikir ile kalp ile bağlı olduğum fırkam-

⁵³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 7 12].

⁵⁴ Bir önceki başlığa bakılmalıdır.

⁵⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/4 18 18].

⁵⁶ Sâmi Günzberg için bkz. Rıfat N. Bali, Sarayın ve Cumhuriyetin Dişçibaşısı Sâmi Günzberg, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2014.

⁵⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

dan ayrı düşmek, bana acı geliyor. Tekrar fırkaya alınmaklığımı candan dilerim." Nitekim, bu başvuru aynı gün onaylanacaktır.⁵⁸

CHP Dumlupınar nâhiyesi idâre heyeti başkanlığı, 22 Ocak 1935 tarihinde, vilâyet idâre heyeti başkanlığına yazdığı bir yazıda; "okullarda bulunan bay ve bayan okuyanlardan fırkamıza üye olmak isteyenler"ın bulunduğunu bildiriyor ve "Kültür Bakanlığı'nın [Millî Eğitim Bakanlığı'nın] okullara gönderdiği buyruklarda; mektep talebelerinin siyasa ile uğraşamayacağı bildirilmiş olduğundan; mektep talebelerinin -on sekiz yaşını bitirmiş- fırkaya alınıp alınmayacağı hakkında idâre heyetimizce bir karar verilemediğinden, bu cihetin bildirilmesini" istiyordu.⁵⁹

Parti üyeleri

CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer, 24 Ocak 1941 tarihinde, CHP vilâyet idâre heyeti başkanlıklarına yazdığı genelgede; partinin üye sayısının azlığından yakınıyor ve buna karşı önlem alınmasını istiyordu. Tuzer, genelgesinde, "Vilâyetlerimizde kayıtlı parti âzâ sayısı, vilâyet nüfuslarının henüz % 2'si ile % 17'si arasındadır. Henüz % 10'u bile bulamayan vilâyetlerimizin sayısı yarıya yakındır." diyordu. Tuzer, özellikle "münevverler"ın partiye kayıt edilmesinin önemini vurguluyordu.⁶⁰

Aynı genelgenin ekinde parti üye sayısına ilişkin olarak şu tablo sunulmuştur:

⁵⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

⁵⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/95 371 3].

⁶⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/5 24 2].

TEŞKİLÂT

Vilâyetin Adı	Nüfûsu ⁶¹	Partili Sayısı ⁶²	Yüzde Nisbeti
Afyon	299.797	24.138	% 8
Amasya	128.497	17.917	% 14
Ankara	538.669	61.298	% 12
Antalya	241.569	18.253	% 7
Aydın	260.749	35.345	% 13
Balıkesir	482.261	41.443	% 8
Bilecik	125.417	15.114	% 12
Bolu	254.254	30.126	% 11
Burdur	96.152	9.229	% 10
Bursa	441.663	60.440	% 13
Çanakkale	223.225	32.035	% 14
Çankırı	177.734	16.680	% 9
Çoruh	270.688	8.383	% 3
Çorum	286.751	43.386	% 15
Denizli	286.365	23.251	% 9
Edirne	184.801	28.094	% 15
Erzincan	158.383	7.201	% 5
Erzurum	386.428	11.055	% 2,8
Eskişehir	182.961	32.620	% 17
Gâziantep	283.616	10.757	% 4
Giresun	259.673	26.522	% 10
Gümüşhâne	162.921	14.097	% 8
İçel	271.914	24.880	% 9
İsparta	164.256	13.960	% 8
İstanbul	883.414	40.932	% 4
İzmir	596.078	52.875	% 9
Kars	306.444	30.828	% 10
Kastamonu	361.671	33.981	% 9
Kayseri	312.469	51.721	% 16
Kırklareli	172.344	15.273	% 8
Kırşehir	145.676	11.511	% 8

⁶¹ Nüfus rakamları 1935 sayımına âiddir.

⁶² Üye sayıları da son altı aylık çalışma raporlarına göreymi.

CHP GENEL SEKRETERLİĞİ (1930-1945)

Kocaeli	335.492	51.966	% 14
Konya	570.992	104.045	% 18
Kütahya	340.005	36.113	% 10
Malatya	411.513	3.984	% 5 ⁶³
Manisa	425.038	45.908	% 10
Maraş	189.570	13.026	% 7
Muğla	197.069	30.413	% 18
Niğde	247.592	25.967	% 10
Ordu	283.340	32.072	% 12
Rize	110.036	4.639	% 4
Samsun	338.014	46.584	% 14
Seyhan	387.009	36.146	% 9
Sinop	192.150	24.649	% 12
Sivas	435.630	43.130	% 10
Tekirdağ	193.537	23.365	% 11
Tokat	310.152	6.847	% 12
Trabzon	359.791	25.512	% 7
Yozgat	262.268	46.988	% 17
Zonguldak	21.246	38.020	% 13

Gâziantep ve kazâlarında CHP üyeleri (1939)⁶⁴

Kazâlar; Nüfus; Partili Sayısı; Esas Nâhiye Sayısı; Parti Nâhiyesi Sayısı; Yekûn; Esas Ocak Sayısı; Semt Ocağı Sayısı; Yekûn; Çıkan Gazete Sayısı

Merkez kazâ	283.591	5.000	0	14	14	3	56	59	3
Kilis kazâsı	56.056	1.261	3	4	7	92	39	131	1
Nizip Kazâsı	42.724	1.540	1	6	7	64	6	70	0

⁶³ CHP'nin Malatya örgütlenmesi ve yıllara göre üye sayıları için bkz. Mehmet Serkan Şahin, *Erken Cumhuriyet Döneminde CHP'nin Malatya Teşkilâtı (1923-1950)*, Libra Kitap, İstanbul, 2016, s. 180-181.

⁶⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 104 1].

TEŞKİLÂT

Pazarcık kazâsı	2.214	149	0	0	0	0	2	2	0
İslâhiye kazâsı	31.123	1.800	0	7	7	0	61	61	0
Toplam	415.718	9.750	4	31	35	159	164	323	4

Edirne ve kazâlarında CHP üyeleri (1939)⁶⁵

Kazâlar; Nüfus; Partili Sayısı; Esas Nâhiye Sayısı; Parti Nâhiyesi Sayısı; Yekûn; Esas Ocak Sayısı; Semt Ocağı Sayısı; Yekûn; Çıkan Gazete Sayısı

Merkez kazâ	283.591	5.000	0	14	14	3	56	59	3
Kilis kazâsı	56.056	1.261	3	4	7	92	39	131	1
Nizip Kazâsı	42.724	1.540	1	6	7	64	6	70	0
Pazarcık kazâsı	2.214	149	0	0	0	0	2	2	0
İslâhiye kazâsı	31.123	1.800	0	7	7	0	61	61	0
Toplam	415.718	9.750	4	31	35	159	164	323	4
 Edirne kazâsı	 126.341	 9.263	 4	 5	 94	 11	 105	 1	
Uzun- köprü kazâsı	52.286	4.860	3	4	58	8	66		
İpsala Kazâsı	18.397	3.400	1	2	19	2	21		
Meriç Kazâsı	15.517	2.240	x	26	26				

⁶⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 104 1].

Tokat ve kazâlarında CHP üyeleri (1939)⁶⁶

Kazâlar; Nüfus; Partili Sayısı; Esas Nâhiye Sayısı; Parti Nâhiyesi Sayısı; Yekûn; Esas Ocak Sayısı; Semt Ocağı Sayısı; Yekûn; Çıkan Gazete Sayısı

Niksar kazâsı	39.068	4.240	2	2	112	0	112
Zile kazâsı	53.030	6.400	1	1	9	8	17

Erzincan'a gelince; Erzincan'da 4.517 parti üyesi vardı. Kemâh'ta 971, Refâhiye'de 1.157, İliç'te 630, Tercan'da 2.250, Kemâliye'de 537 parti üyesi bulunuyordu.⁶⁷

Yozgat ve kazâlarında CHP üyeleri (1939)⁶⁸

Kazâlar; Nüfus; Partili Sayısı; Esas Nâhiye Sayısı; Parti Nâhiyesi Sayısı; Yekûn; Esas Ocak Sayısı; Semt Ocağı Sayısı; Yekûn; Çıkan Gazete Sayısı

Merkez kazâ	88.664	13.140	6	6	200	200	3
Sorgun kazâsı	66.779	9.457	4	2	6	185	185
Akdağ mâdeni kazâsı	53.212	10.500	3	3	173	173	
Boğazlıyan kazâsı	73.219	12.172	3	1	4	112	112
Toplam	281.874	45.269	16	3	19	670	670 3

⁶⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 104 1].

⁶⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 104 1].

⁶⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 104 1].

Yozgat ve kazâlarında CHP üyeleri (1939)⁶⁹

Kazâlar; Nüfus; Partili Sayısı; Esas Nâhiye Sayısı; Parti Nâhiyesi Sayısı; Yekûn; Esas Ocak Sayısı; Semt Ocağı Sayısı; Yekûn; Çıkan Gazete Sayısı

Merkez kazâ	39.833	5.503	2	0	2	0	26	26	1
Boyabat kazâsı	71.952	7.520	1	0	1	0	53	53	0
Gerze kazâsı	41.715	2.059	1	0	1	0	24	24	0
Ayancık kazâsı	50.000	7.123	2	0	2	0	39	39	0
Toplam	203.500	22.205	6	6	142	142	1		

Muğla ve kazâlarında CHP üyeleri (1939)⁷⁰

Kazâlar; Nüfus; Partili Sayısı; Esas Nâhiye Sayısı; Parti Nâhiyesi Sayısı; Yekûn; Esas Ocak Sayısı; Semt Ocağı Sayısı; Yekûn; Çıkan Gazete Sayısı

Muğla	70.472	11.732	5	1	6	37	19	56	1 (haftalık)
Marmaris kazâsı	9.525	2.370	1	1	2	9	2	11	
Fethiye kazâsı	43.433	6.336	4	1	5	38	7	45	
Köyceğiz kazâsı	17.419	1.329	1	1	2	11	2	13	
Datça kazâsı	4.905	1.126		1	1	6	2	8	

⁶⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 104 1].

⁷⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 104 1].

CHP GENEL SEKRETERLİĞİ (1930-1945)

Milâs kazâsı	41.381	4.477	3	1	4	28	4	32
Bodrum kazâsı	21.300	2.156	1	1	2	8	2	10
Toplam	205.435	29.526	15	7	22	137	38	175

Niğde ve kazâlarında CHP üyeleri (1939)⁷¹

Kazâlar; Nüfus; Partili Sayısı; Esas Nâhiye Sayısı; Parti Nâhiyesi Sayısı; Yekûn; Esas Ocak Sayısı; Semt Ocağı Sayısı; Yekûn; Çıkan Gazete Sayısı

Arapsun	16.497	1.200	1	4	5	36	36	
Aksaray kazâsı	89.000	8.033	2	11	13	149	2	151
Bor kazâsı	37.017	4.802	1	5	6	38	2	38
Niğde merkez	66.810	6.213	3	8	11	107	107	Resmî Niğde gazetesi
Nevşehir kazâsı	56.416	2.569	2	10	12	57	57	
Ulukışla kazâsı	17.104	3.150	2	2	40	40		
Toplam	282.844	25.967	9	40	49	427	2	429

Yine aynı yazışmalardan hareketle; pek çok teşkilâtta parti üye sayılarını da öğrenmek mümkündür. Aynı yazışmalar, bize parti teşkilâtlarının üye sayılarının yanı sıra; o ilde yayınlanmakta olan dergi ve gazeteleri de göstermektedir. Diğer yandan, illerde ve ilçelerde bulunan derneklerin yöneticilerinin de kimliklerini bir ölçüde açıklamaktadır.

⁷¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 104 1].

Maalesef parti yöneticilerinin meslek dağılımları konusunda bilgimiz hâlâ çok sınırlıdır. Her ne kadar evrakta parti yöneticilerinin isimlerine yer verilmiş olsa da; bu kişilerin mesleklerine ilişkin bilgi verilmediğinden, partinin yönetici kadrosunun sınıfsal konumuna ilişkin bir değerlendirmede bulunmak henüz mümkün görünmemektedir.

Şimdi de tek tek illerden hareketle bu konudaki bilgileri topluca görelim...

Sivas'ta Ahmet Göze'ye âid haftalık *Kızılırmak* gazetesi yayınlanıyordu. Ayrıca, aylık yayınlanan 4 *Eylül* dergisi de bulunuyordu. Kazâlarında ise, gazete ya da dergi yayını yoktu. Diğer yandan; Sivas'ta 5.492; Zara'da 6.676; Yıldızeli'nde 1.922; Gürün'de 1.583; Suşehri'nde 4.037; Kangal'da 2.758; Sarkışla'da 1.784; Hafik'de 9.622; Koyulhisar'da 1.563; Divrik'te 1.356 parti üyesi vardı. Sivas'ın nüfusu 456.061 ve parti üyesi toplamı da 36.784 idi.

Bu arada; listelerin incelenmesinden; Hafik ve Suşehri'nde birer kadın yönetim kurulu üyesi olduğu görülmektedir.

İzmir'de de yöneticiler arasında bir kadın üye vardı; bir de Bergama teşkilâtında yönetim kurulu üyesi olarak bir kadının ismi geçmektedir.

Bartın'da ise, CHP idâre heyeti başkanı tüccardı. Aynı zamanda belediye meclisi üyesiydi de... Yine belediye meclisi üyesi ve Halkevi başkanı olan bir gazeteci de, yine partinin idâre heyeti üyesiydi. Bir avukat; bir acente sâhibi ve bir de eczâcı, diğer idâre heyeti üyeleri arasında yer almaktaydı. Derek ilçesinde idâre heyeti başkanı tüccardı ve yine il genel meclisi üyesiydi. Belediye meclisi üyesi olarak bir bakkal, bir terzi, bir müteahhit ve iki de avukat (dâvâ vekili) bulunmaktaydı.

Safranbolu'da tüccar bir idâre heyeti başkanı ile belediye meclisi üyesi ve Halkevi başkanı bir eczâcı; bir tüccar ve yine belediye meclisi üyesi bir eczâcı ile üç tüccar ve bir terzi, idâre heyeti üyesiydi.

Ereğli'de de durum farklı sayılmazdı: İl Genel Meclisi üyesi bir tüccar idâre heyeti başkanıydı. Belediye meclisi üyesi ve Halkevi başkanı bir noter; belediye meclisi üyesi üç tüccar ile bir avukat (dâvâ vekili) ile bir de manifaturacı, idâre heyeti üyeleriydi.

Zonguldak merkez kazâda ise; İl Genel Meclisi üyesi bir avukat idâre heyeti başkanıydı. Diğer idâre heyeti üyeleri arasında, belediye meclisi üyesi bir avukat ile bir eczacı, bir acente sâhibi ve üç de tüccar bulunuyordu.⁷²

1939 yılında Kocaeli'ye gelince... Kocaeli'de 358.023 nüfusa karşılık; 12.520 nüfuslu Gölcük'te 2.405 parti üyesi vardı ve parti üyelerinin nüfusa oranı % 19 idi. Karasu'da 20.697 nüfusa karşılık, 4.697 üye vardı ve oran % 22 idi. Gebze'de 21.400 nüfusa karşılık, 4.200 parti üyesi vardı ve oran % 19 idi. Karamürsel'de nüfus 23.528 iken, parti üyesi sayısı 6.427 ve oran % 27 idi. Hendek'te 26.661 nüfusa karşılık, 2.830 parti üyesi bulunuyordu ve oran % 10 idi.

Geyze'de 40.201 nüfusa karşılık, 4.177 parti üyesi vardı ve oran % 10 idi. Kandıra'da nüfus 46.516 idi ve parti üyesi 4.177 iken, oran % 10 idi. İzmit merkezde 73.031 nüfus vardı ve parti üyesi sayısı da 8.100 iken, oran % 10 idi. Adapazarı'nda ise, nüfus 94.962 iken, parti üyesi sayısı 10.200 idi ve oran da % 10 idi. Toplamda 307.824 nüfusa karşılık parti üyelerinin toplamı da 50.199 olarak görülüyordu. Genel nüfusa oranla parti üyelerini oranı % 14'tü.⁷³ Kocaeli'nde *Türkyolu* ve *Marmara* adında iki gazete çıkıyordu. Her ikisi de, haftada iki gün yayınlanıyordu.⁷⁴

1939 yılında İzmit merkez kazâsı merkez nâhiyesinde 42.076 nüfusa karşılık, 2.517 parti üyesi varken; bu rakamlar sırasıyla; Bağçecik nâhiyesinde 10.067 ve 712; Derbent nâhiyesinde 7.362 ve 1.775; Akmeşe nâhiyesinde 7.763 ve 1.582; Taşköprü nâhiyesinde 5.763 ve 1.514 idi. Toplam 73.031 nüfusa karşılık, toplam 8.100 parti üyesi bulunuyordu.

⁷² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 104 1].

Belirtmeliyim ki; burada verdiğim ve aşağıda vermeye devam edeceğim bilgiler arasında, partinin semt ocaklarının isimleri ve sayıları da bulunmaktadır. Başkaca araştırmacılara yol göstermek açısından bu bilgiyi vermeyi gerekli görüyorum. Bense, burada partinin semt ocaklarına hiç değinmedim. Muhtemelen bu yazışmalarda geçen semt ocaklarının rakamları doğru olmakla birlikte; gerçekte ne kadar fonksiyonel oldukları, ayrı bir araştırmannın konusu olmalıdır. Yine belirtmeliyim ki, ocakların sayısı hayli yüksektir.

⁷³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1]. Bir başka yazıda; bu rakamlar çok az değişiklikle tekrâr ediliyordu.

⁷⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

Rakamlara yine sırasıyla devâm edelim: Adapazarı kazâsı merkez nâhiyesinde 43.905 ve 4.222; Akyazı nâhiyesinde 18.946 ve 1.434; Sapanca nâhiyesinde 9.547 ve 1.275; Söğütlü nâhiyesinde 7.215 ve 760; Karapürçek nâhiyesinde 6.311 ve 898; Dernek-cumâ nâhiyesinde 5.399 ve 1.093; Kâzımpaşa nâhiyesinde 3.639 ve 532 idi. Toplam 94.962 nüfûsa karşılık, toplam 10.214 parti üyesi bulunuyordu. Yine sırasıyla bu rakamlar; Hendek kazâsı merkez nâhiyesinde 10.685 ve 700; Karadere nâhiyesinde 3.929 ve 674; kazâya bağlı semt ocaklarında 12.047 ve 1.456 idi. Toplam 26.661 nüfûsa karşılık, toplam 2.830 parti üyesi bulunuyordu.

Yine sırasıyla bu rakamlar; Karamürsel kazâsı merkez nâhiyesinde 3.247 ve 534; Yalakdere nâhiyesinde 7.751 ve 2.250; kazâya bağlı semt ocaklarında 12.530 ve 3.643 idi. Toplam 23.528 nüfûsa karşılık, toplam 6.427 parti üyesi bulunuyordu.

Yine sırasıyla bu rakamlar; Karasu kazâsında 20.697 ve 4.697; Kandıra kazâsı merkez nâhiyesinde 16.951 ve 2.651; Şehler nâhiyesinde 12.268 ve 2.128; Salmanlı nâhiyesinde 6.664 ve 572; Akçaova nâhiyesinde 10.633 ve 1.823 idi. Toplam 46.516 nüfûsa karşılık, toplam 7.154 parti üyesi bulunuyordu.

Yine sırasıyla bu rakamlar; Gölcük kazâsı İhsâniye nâhiyesinde 4.696 ve 950, Değirmendere nâhiyesinde 5.452 ve 985 ve kazâya bağlı semt ocaklarında 2.381 ve 570 idi. Toplam 12.529 nüfûsa karşılık, toplam 2.405 parti üyesi bulunuyordu.

Yine sırasıyla bu rakamlar; Geyve kazâsı merkez nâhiyesinde 18.428 ve 1.080; Pamukova nâhiyesinde 10.308 ve 1.000; Taraklı nâhiyesinde 7.228 ve 714; Doğançay nâhiyesinde ise, 583 parti üyesi vardı. Gebze kazâsının merkez, Tavşancıl, Mollafenâri, Darıca ve kazâya bağlı diğer semt ocaklarında bu rakamların toplamı, 21.400 ve 4.200 idi.⁷⁵

Artvin'de yayınlanan gazete ya da dergi bulunmuyordu. Sâdece Artvin Halkevi'nin iki ayda bir yayınladığı *Çoruh* dergisi vardı; fakat o da, 1 Eylül 1938 tarihinden beri çıkamıyordu. Artvin'de Kızılay ve Türk Hava Kurumu başkanı, emiyet müdürü idi. Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı ise, tapu sicil muhafız muavini idi. Borçka kazâsında belediye başkanı, kaymakamdı (tıpkı Yusuf-

⁷⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

lin'de ve Şavsat'ta olduğu gibi); Kızılay başkanı, inhisarlar ziraat müdürü iken; Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı ile Türk Hava Kurumu başkanı tüccardı. Hopa'da Kızılay başkanı, hükûmet tabibi iken; Türk Hava Kurumu ve Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı, askerlik şûbe başkanı idi. Artvin merkezde 29.712 nüfûsa karşılık, 1.006 parti üyesi varken; bu rakamlar sırasıyla; Borçka'da 12.792 ve 1.036; Hopa'da 35.817 ve 733; Şavşat'ta 34.037 ve 441; Yusufeli'nde ise, 30.908 ve 598 idi.⁷⁶

CHP Artvin vilâyet idâre heyeti başkanı, 1 Eylül 1939 tarihinde, CHP Genel Sekreterliği'ne yazdığı bir yazıda; tâlimat üzerine, parti teşkilâtını denetlediğini ve "parti teşkilâtı idâre heyetlerinin birçoğu[nun] verimli" olmadığını bildiriyordu. Özellikle Hopa kazâsında durum daha da kötüydü. Üye kayıtları eksik ve aynı zamanda düzensizdi. CHP Hopa kazâ idâre heyeti başkanı, aynı zamanda vilâyet dâimî encümen üyesi olup; heyet vekille yönetiliyordu ve dört aydan bu yana da hiç toplanmamıştı.

Dahası; "bâzı nâhiyeler, itibârî bir teşekkül hâlinde olup; hiçbir defteri ve muâmelâtı yoktu." "Mevcut olanların dahi kayıt ve muameleleri, nizamnâme ahkâmına uygun değildi." Üstelik, "hiçbir köy ocağında âzâ kayıt defteri görülmemişti." Diğer kazâların durumu da aslında bundan farklı değildi. Rapor, "bu vaziyette bulunan teşkilât kademeleri arasındaki muhaberâtın tanzimi husûsunda bu kısa zaman içinde alınmış olan tedbirlerin müsbet neticelerini henüz alamamış bulunduğumuzu itirâf mecbûriyetindeyim" diyerek sona eriyordu.⁷⁷

CHP Rize vilâyet idâre heyeti başkanı Mehmet Mataracı, 29 Ağustos 1939 tarihinde, CHP Genel Sekreterliği'ne yazdığı yazıda; Rize'de haftalık olmak üzere *Rize* adlı vilâyet gazetesinin yayınlandığını belirtiyordu. Kızılay başkanı sıhhiye müdürü; Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı ortaokul müdürüydü. Pazar kazâsında ise, Kızılay başkanı hükûmet doktoru, Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı öğretmen ve Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumu başkanı da tüccar idi. Rize merkezde nüfus 160.336 iken, partili üye sayısı 2.578 ve Pazar'da bu rakamlar sırasıyla 65.360 ve 1.940 idi.⁷⁸

⁷⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

⁷⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

⁷⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

Gâziantep'e gelince... 1939 yılında merkezde *Gâziantep* ve *Halk Dili* adlı iki gazete çıkıyordu. İkisi de sekiz günde bir yayınlanıyordu. Ayrıca, *Başpınar* dergisi, Halkevi tarafından ayda bir yayınlanıyordu. Kilis'te *Kilis* gazetesi, hafta iki gün çıkıyordu. İlde nüfus toplamı 283.591 iken, partili üye sayısı 5.000 idi. Kilis'te toplam nüfus 56.066 ve parti üye sayısı da 1.261 idi. Ni- zip'te ise, bu rakamlar sırasıyla, 42.724 ve 1.540 idi. Pazarcık'ta kazâ teşkilâtı olmadığı gibi, nüfus 2.214 iken, partili üye sayısı 149 idi. İslâhiye'de 31.123 nüfûsa karşılık, parti üyesi sayısı da 1.800 idi.⁷⁹

CHP Antalya vilâyet idâre heyeti başkanlığı, 15 Ağustos 1939 tarihinde, CHP Genel Sekreterliği'ne yazdığı yazıda; Antalya'da *Antalya* adında ve haftada iki gün yayınlanan bir gazete olduğunu belirtiyordu. Halkevi tarafından Şubat 1937 tarihinden beri iki ayda bir yayınlanmakta olan *Türk Akdeniz* gazetesi; 1 Ağustos 1939 tarihinden itibaren ayda bir yayınlanacaktı.

1939 yılında Antalya merkezde 47.696 nüfûsa karşılık, 3.538 partili üye bulunuyordu. Rakamlar sırasıyla; Finike için 19.774 ve 592; Manavgat için 25.343 ve 1.582; Kaş için 24.100 ve 1.978; Serik için 25.911 ve 1.500; Elmalı için 18.436 ve 1.308; Akseki için 25.424 ve 2.378; Korkuteli için 29.003 ve 9.521; Gündoğmuş için 10.500 ve 417; Alanya için 39.000 ve 1.585 idi.⁸⁰

CHP Hatay vilâyet idâre heyeti başkanlığı, 11 Ağustos 1939 tarihinde, CHP Genel Sekreterliği'ne yazdığı yazıda; Antakya'da *Yeni gün* isminde gündelik bir gazete çıktığını belirtiyordu. Hatay'ın nüfûsu kesin olarak belirlenememişti; fakat 250.000 civârında olduğu tahmin ediliyordu. Parti üyelerinin sayısı da 28.480 idi.⁸¹

1939 yılında İzmir'de merkez nâhiyede günlük *Yeni Asır* gazetesiyle pazartesi günleri dışında çıkan *Anadolu* gazetesi vardı. *Halkın Sesi* gazetesi ise on beş günde bir çıkıyordu. Merkez kazâda 220.530 nüfusa karşılık, 22.791 parti üyesi vardı. Ödemiş kazâsında Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı Ziraat Bankası müdürü; Kızılay başkanı öğretmendi. Bu kazâda 86.173 nüfûsa karşılık, parti üyesi sayısı 6.546 idi.

⁷⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

⁸⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

⁸¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

Urla kazâsında *Ocak* adlı ve iki ayda bir çıkan bir dergi bulunuyordu. Urla'da 17.171 nüfûsa karşılık, 2.174 üye vardı. Bergama kazâsında haftada iki gün *Bergama* adlı bir gazete yayınlanıyordu. Burada Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı müftü idi. Bergama'da 57.763 nüfûsa karşılık, 4.034 parti üyesi bulunuyordu. Bayındır kazâsında Türk Hava Kurumu başkanı mal müdürü; Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı ise, öğretmendi. İktisat ve Tasarruf Cemiyeti başkanı Ziraat Bankası müdürüydü.

Bayındır'da 28.472 nüfûsa karşılık, 2.551 parti üyesi vardı. Tire kazâsında Türk Hava Kurumu başkanı Ziraat Bankası müdürü; Kızılay başkanı belediye doktoru; Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı maarif memuru idi. Burada 46.191 nüfûsa karşılık, 3.750 parti üyesi vardı. Torbalı kazâsında Kızılay başkanı belediye doktoru idi. Burada 17.336 nüfûsa karşılık, 1.959 parti üyesi bulunuyordu. Çeşme kazâsında 10.467 nüfûsa karşılık, 1.802 üye vardı. Dikili kazâsında 6.836 nüfûsa karşılık, 850 parti üyesi vardı.

Seferihisar kazâsında 8.900 nüfûsa karşılık, 771 parti üyesi bulunuyordu. Foça kazâsında 7.000 nüfûsa karşılık, 800 parti üyesi vardı. Karaburun kazâsında Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı mal müdürü, Kızılay başkanı hükümet doktoru ve Türk Hava Kurumu başkanı da askerlik şûbe başkanı idi. Burada 7.453 nüfûsa karşılık 1.463 parti üyesi vardı. Kuşadası kazâsında Kızılay başkanı başöğretmendi. Burada 17.012 nüfûsa karşılık, 2.850 parti üyesi vardı. Kemâlpâşa kazâsında 25.000 nüfûsa karşılık, 2.342 parti üyesi vardı. Menemen kazâsında ise, 36.790 nüfûsa karşılık 2.853 parti üyesi bulunuyordu.⁸²

1939 yılında Tekirdağ'da merkezde hafta bir gün *Tekirdağ* gazetesi çıkıyordu. Burada 47.044 nüfûsa karşılık, 3.073 parti üyesi vardı. Çorlu kazâsında 46.090 nüfûsa karşılık, 3.000 parti üyesi vardı. Malkara kazâsında 41.500 nüfûsa karşılık, 9.645 parti üyesi vardı. Saray kazâsında 29.126 nüfûsa karşılık, 1.907 parti üyesi vardı. Hayrabolu kazâsında 32.893 nüfûsa karşılık, 2.067 parti üyesi vardı. Şarköy kazâsında 18.139 nüfûsa karşılık, 1.433 parti üyesi vardı.⁸³

⁸² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

⁸³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

1939 yılında Kars'ta hafta iki kez yayınlanan vilâyetin resmî gazetesi olan *Kars* gazetesi vardı. Halkevi'nin *Doğuş* dergisi de ayda bir kez çıkıyordu. Kızılay başkanı sıhhat ve içtimâî muavenet müdürü, Türk Hava Kurumu başkanı Halkevi başkanı, Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı doğumevi çocuk mütehassısı idi. Arpaçay'da Çocuk Esirgeme ve Kızılay başkanları hükümet tabibi, Türk Hava Kurumu başkanı nüfus memuru idi. Çıldır'da Türk Hava Kurumu ve Kızılay başkanı doktordu. Ardahan'da Kızılay başkanı öğretmen, Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı ise doktordu. Poshof'ta Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı doktordu.

Göle'de Kızılay başkanı doktor iken, Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı maarif memuru idi. Sarıkamış'ta Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı tüccardı. Tuzluca'da Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı kaymakam, Kızılay başkanı tüccar idi. Iğdır'da Türk Hava Kurumu başkanı jandarma bölük komutanı, Kızılay başkanı eczacı idi. Partinin Tuzluca ve Iğdır'da teşkilâtı bulunmuyordu. Kazâ merkezinde 46.637 nüfûsa karşılık, 9.423 parti üyesi varken; bu rakamlar sırasıyla Arpaçay'da 40.425 ve 5.600; Çıldır'da 21.160 ve 2.237; Ardahan'da 39.460 ve 3.719; Poshof'ta 31.148 ve 1.680; Göle'de 23.632 ve 1.931; Sarıkamış'ta 54.446 ve 5.238; Kağızman'da 22.528 ve 1.600 idi.⁸⁴

1939 yılında Edirne'de haftada iki gün *Edirne Postası* adında bir gazete çıkıyordu. Edirne merkezde 84.575 nüfus varken ve parti üyesi sayısı da 10.028 iken, bu rakamlar sırasıyla; Uzunköprü ilçesinde 43.560 ve 5.122; Keşan ilçesinde 36.150 ve 7.224; İpsala ilçesinde 14.390 ve 3.400; Meriç ilçesinde ise 13.944 ve 2.320 idi. Toplam 192.619 nüfûsa karşılık, parti üyesi sayısı 28.094 idi.⁸⁵

1939 yılında Giresun'da CHP ve Halkevi başkanı Tevfik Erkmen'di. Alucra kazâsında 43.805 nüfûsa karşılık, 5.981 parti üyesi vardı. Görele kazâsında 50.809 nüfûsa karşılık, 3.368 parti üyesi vardı. Tirebolu'da 50.700 nüfûsa karşılık, 2.253 parti üyesi vardı. Şebinkarahisar'da 23.826 nüfûsa karşılık, 3.279 parti üyesi vardı. Bulancak kazâsında 37.563 nüfûsa karşılık, 4.023 parti üyesi vardı. Giresun merkezde ise, 79.244 nüfûsa karşılık, 8.150

⁸⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

⁸⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

parti üyesi vardı. Ayrıca, hafta bir gün *Yeşil Giresun* ve *Akgün* gazeteleri çıkıyordu.⁸⁶

1939 yılında Çorum'da hafta bir gün çıkan *Çorum* isimli vilâyet resmî gazetesi ile Halkevi tarafından ayda bir kez yayınlanan *Çorumlu* dergisi bulunuyordu. Türk Hava Kurumu başkanı tüccar, Türk Maarif Cemiyeti başkanı maarif müdürü, Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı PTT müdürü, Kızılay başkanı sıhhiye müdürü idi. Halkevi başkanı tüccardı. Sungurlu kazâsında Kızılay başkanı hükûmet doktoru; İskilip kazâsında ise, Türk Hava Kurumu başkanı ile Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı emekli binbaşı idi. Kızılay başkanı avukat, İktisat ve Tasarruf Kurumu başkanı kaymakam ve Halkevi başkanı da tüccardı.

Alaca kazâsında, Türk Hava Kurumu ve Halkevi başkanı tüccardı. Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı maarif müdürüydü. Osmanlı kazâsında Türk Hava Kurumu başkanı belediye başkanı, Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı hükûmet doktoru; Mecdözü [Mecidözü] kazâsında Kızılay başkanı öğretmen, Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı inhisarlar memuru, Halkevi başkanı da banka muavini di.

Çorum merkezde nüfus 67.279 iken, parti üyesi sayısı 8.869 idi. Kazâlarda da rakamlar sırasıyla şöyleydi: İskilip kazâsı 63.166 ve 7.166; Sungurlu kazâsı 47.184 10.900; Mecdözü [Mecidözü] 39.145 ve 5.125; Alaca 35.592 ve 5.280; Osmancık kazâsında 32.592 ve 5.550 idi. Nüfusun toplamı 284.773 iken, toplam üye sayısı 42.890 idi.⁸⁷

1939 yılında Kırklareli merkezde 66.667 nüfusa karşılık, 6.340 parti üyesi vardı. Demirköy ilçesinde 6.000 nüfusa karşılık 400; Babaeski ilçesinde 24.561 nüfusa karşılık 1.540; Vize ilçesinde 25.548 nüfusa karşılık 1.359 ve Lüleburgaz ilçesinde de 37.341 nüfusa karşılık 2.527 parti üyesi vardı. Toplam nüfus 170.117 iken, parti üyesi toplamı 12.166 idi.

Kırklareli'nde resmî vilâyet gazetesi olan *Kırklareli* gazetesi, haftada iki kez yayınlanıyordu. Yine haftada iki kez yayınlanan *Yeşilyurt* gazetesi de vardı. Halkevi başkanı ile Kızılay başkanı eczâcî; Türk Hava Kurumu başkanı avukat idi. Lüleburgaz ilçe-

⁸⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

⁸⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

sinde haftada bir gün *Özdilek* gazetesi çıkıyordu. Demirköy ilçesinde Kızılay başkanı hükûmet doktoru ve Türk Hava Kurumu başkanı da yarbaydı.⁸⁸

1939 yılında Kastamonu'da hafta iki kez yayınlanan *Doğru Söz* gazetesi ile ayda bir kez yayınlanan *Yeni Görüş* dergisi vardı. Kastamonu'da Kızılay başkanı maarif müdürü, Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı avukat, Türk Hava Kurumu başkanı defterdar idi. Araç ilçesinde Kızılay başkanı banka memuru; Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı öğretmendi. Küre ilçesinde Türk Hava Kurumu başkanı jandarma komutanı idi. Taşköprü ilçesinde Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı sorgu hâkimi ve Türk Hava Kurumu başkanı da jandarma komutanı idi. Halkevi başkanı Ziraat Bankası müdürü idi.

Kastamonu'da 56.683 toplam nüfusa karşılık 7.860 parti üyesi bulunuyordu. Kazâlara göre bu rakamlar sırasıyla şöyleydi: Araç kazâsında 34.22 ve 2.966; Cide kazâsında 45.831 ve 5.748; Daday kazâsında 49.112 ve 3.350; Kargı kazâsında 20.869 ve 1.200; Küre kazâsında 32.000 ve 3.200; Taşköprü kazâsında 50.000 ve 3.918; Tosya kazâsında 29.500 ve 3.128; İnebolu kazâsında 50.000 ve 3.600 idi.

Kastamonu CHP vilâyet idâre heyeti başkanı belediye başkanı idi ve heyette iki tüccar, bir un fabrikatörü, bir emekli yarbay, bir emekli vâli, bir Fort acentası sâhibi, bir bakkal tüccar ve bir de komisyoncu vardı. Araz kazâsında bir keresteci çiftçi heyet başkanı iken; üç çiftçi, bir encümen âzâsı, bir iplikçi ve bir de avukat idâre heyetinde bulunuyordu.

Cide kazâsında, heyet başkanı tüccardı; üyeler arasında bir diş tabibi, bir çiftçi, iki tüccar, bir emekli yüzbaşı ve bir de fırıntı-lokantacı vardı. Daday kazâsında başkan avukat (dâvâ vekili) idi ve üyeler arasında iki çiftçi, belediye başkanı, bakkal, seyyar tâcir ve encümen âzâsı vardı. Kargı kazâsında başkan bakkaldı. Üyeler arasında, iki manifaturacı, bir toptancı ve bir de belediye âzâsı vardı.

Küre kazâsında başkan avukat (dâvâ vekili) idi ve üyeler arasında bir manifaturacı, bir keresteci, bir otelci ve bir de saatçi vardı. Taşköprü kazâsında başkan Ziraat Bankası ajans müdürü

⁸⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

iken; üyeler arasında Türk Hava Kurumu muhasibi, dört manifaturacı, bir emekli nâhiye müdürü vardı. Tosya kazâsında başkan eczâcı idi ve üyeler arasında üç tüccar, bir Ticâret Odası müdürü, bir Ziraat Bankası ajansı, bir belediye başkanı vardı. İnebolu kazâsında başkan tüccardı ve üyeler arasında bir tüccar, bir eczâcı, bir belediye başkanı, bir kereste tüccarı, bir manifaturacı ve bir de avukat vardı. Merkez kazâda ise, başkan bakkaldı ve üyeler arasında bir diş hekimi, bir boya tüccarı, iki çiftçi, bir tüccar ve bir de manifaturacı bulunuyordu.⁸⁹

1939 yılında Amasya'da hafta bir kez yayınlanan *Yeşil Amasya* gazetesi vardı. Halkevi tarafından *Yeşilürmak* dergisi çıkarılıyordu. Fakat matbaanın geçici olarak kapanmasından dolayı bir süredir yayın aksamıştı. Bir de Merzifon Halkevi'nin çıkardığı *Taşan* dergisi vardı ki, bu dergi de bütçe sıkıntısı nedeniyle yayınına ara vermişti. Merzifon kazâsında Kızılay başkanı emekli yarbay; Türk Hava Kurumu başkanı jandarma komutanı; Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı ise, hükûmet doktoru idi. Amasya merkez kazâsında 66.659 nüfûsa karşılık, 8.684 parti üyesi vardı. Merzifon kazâsında bu rakamlar sırasıyla 31.000 ve 2.524 ve Gümüşhacı köy'ünde 31.500 ve 3.750 idi. Amasya'da toplam nüfus 129.159 iken, partili üyesi sayısı 14.958 idi.⁹⁰

1939 yılında Çanakkale'de husûsî idâre tarafından *Çanakka-le* adıyla hafta bir kez yayınlanan resmî bir gazete bulunuyordu. Halkevi tarafından da *Anafarta* dergisi çıkıyordu. Derginin yayın periyodu her ne kadar ayda bir de olsa, bu periyoda uyulabildiği pek söylenemezdi. Yayın aksıyordu. Çanakkale'de Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı Ziraat Bankası müdürüydü. Kızılay başkanı da sıhhat müdürü idi. Müsevileri Türkçe Konuşturma Cemiyeti'nin başkanı Vitali Kaspi sarraftı.

Ayvacı ilçesinde Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı evkaf memuru iken; Türk Hava Kurumu ile Kızılay'ın başkanı aynı kişiydi ve bu kişi, aynı zamanda belediye başkanı idi. Gençler Birliği Cemiyeti'nin başkanı da öğretmendi. Bayramiç'te Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı öğretmen, Türk Hava Kurumu başkanı memur,

⁸⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

⁹⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

Kızılay başkanı öğretmen ve Gençler Birliği başkanı da savcıydı. Biga'da Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı müftü, Türk Hava Kurumu başkanı askerlik şûbesi başkanı, Kızılay başkanı hükûmet doktoru iken, üç spor kulübünün başkanları avukat ve savcıydı.

Eceabat'ta Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı maarif memuru iken, Türk Hava Kurumu başkanı vâridat kâtibi, Kızılay başkanı doktor idi. Ezine'de Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı tüccar, Türk Hava Kurumu başkanı belediye başkanı, Kızılay başkanı doktor, Ziraat Birliği başkanı bakkal idi. Gelibolu'da Çocuk Esirgeme Kurumu ve Türk Hava Kurumu başkanları aynı kişiydi ve tüccardı. Kızılay başkanı hükûmet tabibi, Millî Tasarruf başkanı orta okul müdürü iken, Orta Okul Fakir Çocuklarına Yardım başkanı da belediye başkanı idi. Lâpseki'de Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı maarif memuru, Türk Hava Kurumu başkanı kaymakam, Kızılay başkanı emekli idi. Yenice'de Türk Hava Kurumu başkanı kaymakamdı.

Vilâyet merkezinde toplam nüfus 25.214 iken, parti üyesi sayısı 1.600 idi. Kazâlarda da bu rakamlar sırasıyla; Ayvacık kazâsında 18.348 ve 3.123; Bayramiç kazâsında 31.407 ve 3.829; Biga kazâsında 73.456 ve 5.124; Eceabat kazâsında 8.201 ve 1.750; Ezine kazâsında 17.318 ve 4.686; Gelibolu kazâsında 19.871 ve 4.876; Lâpseki kazâsında 20.911 ve 3.050; Yenice kazâsında 22.900 ve 2.400 idi. Toplam nüfus 237.653 ve parti üyesi sayısı da 30.438 idi.⁹¹

1939 yılında Bursa'da *Bursa* gazetesi günlük ve vilâyet gazetesi olarak çıkıyordu. *Açık Ses* gazetesi ise, haftada iki gün yayınlanıyordu. Bursa Halkevi, iki ayda bir *Uludağ* dergisini yayınlıyordu. İnegöl'de ise, yine Halkevi tarafından yayınlanan ve köylü gazetesi olan *Son Yarım*ay vardı. Mudanya'da da yine Halkevi tarafından yayınlanan ve ayda bir çıkan *Dağarcık* dergisi bulunuyordu. Halkevi başkanı avukat, Türk Hava Kurumu başkanı fabrikatör, Türk Kuşu başkanı emekli general, Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı avukattı.

Mudanya'da Halkevi başkanı ziraatçi idi. Gemlik'te Mektepler Koruma Cemiyeti'nin başkanı kültür memuru idi. Orhangâzi'de Çocuk Esirgeme Kurumu'nun başkanı kültür memuru

⁹¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

idi. İznik'te Kızılay ile Türk Hava Kurumu başkanı tüccardı. Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı ise, kültür memuruydu. Yenişehir'de Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı belediye başkanıydı. İnöegöl'de Halkevi başkanı kereste fabrikatörü, Kızılay başkanı emekli yüzbaşı, Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı kültür memuru idi. Mustafa Kemâl Paşa'da Halkevi başkanı avukat (dâvâ vekili) idi.

Parti teşkilâtına gelince... Bursa'da nüfus 141.223 idi ve partili üye sayısı da 12.754'tü. Kazâlara gelince, bu rakamlar sırasıyla, Mudanya'da 20.263 ve 3.044; Gemlik'te 20.382 ve 3.725; Orhangâzi'de 20.158 ve 2.097; İznik'te 17.693 ve 2.472; Yenişehir'de 36.529 ve 5.321; İnöegöl'de 57.979 ve 10.724; Karacabey'de 42.154 ve 4.451; Mustafa Kemâl Paşa'da 60.822 ve 5.450; Orhaneli'de 48.000 ve 6.360 idi. Toplam 465.203 nüfûsa karşılık, 56.398 parti üyesi vardı.⁹²

1939 yılında Bolu'da merkez kazâsında 64.769 nüfûsa karşılık, 10.209 partili üye vardı. Kazâlara gelince; bu rakamlar sırasıyla, Düzce kazâsında 78.259 ve 9.153; Gerede kazâsında 55.261 ve 3.715; Göynük kazâsında 19.386 ve 2.026; Mudurnu kazâsında 23.038 ve 3.257; Akçakoca kazâsında 12.427 ve 970 idi. Toplamda 253.140 nüfûsa karşılık, 29.330 partili üye vardı.⁹³

1939 yılında Maraş'ta hafta bir gün vilâyet tarafından *Maraş* adlı bir gazete çıkarılıyordu. Göksun kazâsında Kızılay başkanı sağlık memuru idi. Andırın'da Türk Hava Kurumu başkanı askerlik şûbesi başkanı idi. Maraş merkez kazâda toplam 84.696 nüfûsa karşılık, 3.139; Elbistan kazâsında 71.845 nüfûsa karşılık, 4.150; Göksun kazâsında 23.781 nüfûsa karşılık, 3.600 ve Andırın kazâsında 16.967 nüfûsa karşılık 1.791 parti üyesi vardı. Parti üyelerinin toplamı 12.680 idi.⁹⁴

1939 yılında Afyon'da haftada iki gün çıkan *Afyon* isimli bir gazete vardı. Halkevi tarafından ayda bir kez yayınlanan *Taşpınar* adlı bir de dergi bulunuyordu. Afyon merkez kazâsında 121.716 nüfûsa karşılık, 9.585 partili üye varken; bu rakamlar sırasıyla, Emirdağ kazâsı için 47.698 ve 4.621; Dinar kazâsı için 44.052 ve 2.354; Sandıklı kazâsı için 43.465 ve 4.219; Bolvadin

⁹² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

⁹³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

⁹⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

kazâsı için de 43.192 ve 3.350 idi. Toplamda nüfus 300.123 iken, parti üyesi toplamı 24.130 idi.⁹⁵

1939 yılında Yozgat'ta husûsî muhasebe tarafından çıkarılan *Yozgat* isimli bir vilâyet gazetesi vardı. Halkevi de, aylık *Bozok* dergisini çıkarıyordu. Yozgat'ta 88.664 nüfûsa karşılık, 13.154 partili üye vardı. Bu rakamlar sırasıyla, Boğazlıyan kazâsı için 73.219 ve 12.172; Sorgun için 66.779 ve 11.170; Mâden kazâsı için de 53.212 ve 10.500 idi. Toplam 281.874 nüfûsa karşılık, 46.996 partili üye vardı.⁹⁶

1939 yılında Samsun'da haftalık olarak haftada bir gün *Samsun*, *Ahâlî* ve *Karadeniz* gazeteleri çıkıyordu. *Samsun* gazetesi, vilâyetçi çıkarılıyordu ve masrafı da husûsî idârece karşılanıyordu. Halkevi de, *Samsun* adlı aylık bir dergi yayınlıyordu. Çarşamba kazâsında Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu başkanları doktordu. Havza kazâsında da Kızılay başkanı doktordu.

Samsun'da merkezde 62.464 nüfûsa karşılık, 7.821 parti üyesi vardı. Bu rakamlar sırasıyla, Bafra kazâsında 74.903 ve 7.801; Çarşamba kazâsında 58.505 ve 10.130; Havza kazâsında 25.877 ve 4.200; Kavak kazâsında 28.095 ve 4.216; Terme kazâsında 28.660 ve 4.197; Vezirköprü kazâsında 39.696 ve 5.019 idi. Lâdik kazâsı hâriç; toplam nüfus 318.200 iken, partili üye sayısı 43.384 idi.⁹⁷ 1939 yılında Samsun Ladik'de 22.138 nüfûsa karşılık 3.200 parti üyesi vardı.⁹⁸

1939 yılında Konya'da haftada altı gün çıkan *Ekekon*, haftada bir gün çıkan *Babalık* ve yine hafta bir gün çıkan *Yeni Ses* gazeteleri vardı. *Konya* dergisi ise, ayda bir kez yayınlanıyordu. Konya merkez kazâda 113.399 nüfûsa karşılık, 16.500 parti üyesi vardı; bu rakamlar sırasıyla, Akşehir kazâsında 70.954 ve 12.057; Beyşehir kazâsında 53.000 ve 10.929; Bozkır kazâsında 45.424 ve 2.377; Cihanbeyli kazâsında 47.631 ve 7.150; Çumra kazâsında 35.170 ve 13.159; Ereğli kazâsında 35.000 ve 7.200; Ermenek kazâsında 32.676 ve 5.018; Ilgın kazâsında 39.436 ve 6.231; Hadik kazâsında 26.672 ve 1.443; Kadınhanı kazâsında 26.350 ve 1.880; Karapınar kazâsında 20.756 ve 2.006; Karaman kazâsında 42.478 ve 12.760;

⁹⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

⁹⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

⁹⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

⁹⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

Seydişehir kazâsında 35.735 ve 2.385 idi. Toplam 624.681 nüfûsa karşılık, 101.095 partili üye vardı.⁹⁹

1939 yılında Burdur'da Halkevi tarafından *Burdur* adlı haftalık bir dergi çıkarılıyordu. Burdur merkez kazâda 46.793 nüfûsa karşılık, 1.877 parti üyesi vardı. Bu rakamlar sırasıyla, Tefenni kazâsında 30.523 ve 1.584; Bucak kazâsında 20.718 ve 1.258; Yeşilova kazâsında 23.438 ve 1.025 idi. Toplam 121.472 nüfûsa karşılık, 5.744 parti üyesi vardı.¹⁰⁰

1939 yılında Aydın'da CHP adına *Aydın* gazetesi yayınlanıyordu. Gazetenin imtiyaz sâhibi, umûmî neşriyat müdürü, CHP vilâyet idâre heyeti karârı ile parti başkanı Ethem Menderes'ti. Aydın merkez kazâda 85.535 nüfûsa karşılık, 14.384 partili üye vardı. Bu rakamlar sırasıyla, Bozdağ kazâsında 31.047 ve 3.539; Çine kazâsında 36.862 ve 5.223; Karacasu kazâsında 15.602 ve 1.985; Nâzilli kazâsında 56.720 ve 6.046; Söke kazâsında 33.516 ve 3.352 idi. Toplam nüfus 259.282 iken, partili üye sayısı 34.529 idi.¹⁰¹

1939 yılında Isparta'da hafta bir vilâyetin çıkardığı bir gazete ile Halkevi tarafından yayınlanan *Ün* adlı bir dergi vardı. Kızılay başkanı tüccar; CHP başkanı Ziraat Bankası müdürüydü. Karaağaç Kızılay başkanı kadındı. Uluborlu Kızılay başkanı ise, mahkeme kâtibi idi. Vilâyet merkezinde 51.023 nüfûsa karşılık, 2.625 parti üyesi varken; bu rakamlar sırasıyla, Eğridir kazâsı için 24.349 ve 1.582; Yalvaç kazâsı için 34.023 ve 2.399; Şarkıkaraağaç kazâsı için 30.599 ve 2.340; Sütçüler kazâsı için 11.553 ve 656 ve Uluborlu kazâsı için de 18.246 ve 3.140 idi. Toplam 169.793 nüfûsa karşılık, 12.742 partili üye vardı.¹⁰²

1939 yılında Malatya'da haftada iki gün *Fırat* gazetesi ile Halkevi tarafından üç ayda bir çıkarılan *Derme* dergisi yayınlanıyordu. Malatya merkez kazâsında 98.562 nüfûsa karşılık, 1.274 parti üyesi vardı. Pütürge kazâsında 45.983 nüfûsa karşılık, 852 partili üye vardı.¹⁰³

⁹⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

¹⁰⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

¹⁰¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

¹⁰² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

¹⁰³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1]. CHP'nin Malatya örgütlenmesi ve yıllara göre üye sayıları ile Malatya Halkevi için bkz. Mehmet Serkan

1939 yılında Sinop'ta hafta bir gün vilâyetin yayınladığı *Sinop* gazetesi çıkıyordu. Bir de Halkevi tarafından ayda bir kez yayınlanan *Dıranaz* adlı bir dergi vardı. Sinop'ta Kızılay başkanı eczâcî; Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı emekli kamunbay (nâhiye müdürü); Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti başkanı esnaftı. Tayyâre Cemiyeti başkanı askerlik şûbesi başkanı binbaşydı. Boyabat kazâsında Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı avukat; Kızılay başkanı mâlûl yüzbaşı idi. Gerze kazâsında Kızılay başkanı tüccar; Tayyâre Cemiyeti başkanı binbaşydı. Ayancık kazâsında Kızılay başkanı doktor; Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı Zingal şirketi veznedarı; Tayyâre Cemiyeti başkanı orman komiseri; Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti başkanı Ziraat Bankası müdürüydü.

Sinop'un nüfûsu 39.833 ve parti üyesi sayısı da 5.503 iken; bu rakamlar sırasıyla, Boyabat'ta 71.952 ve 7.520; Gerze'de 41.715 ve 2.059; Ayancık'ta 50.000 ve 7.223 idi. Toplam nüfus 203.500 ve 22.305 idi. Sinop merkez kazâsında CHP idâre heyeti üyeleri arasında bir avukat, bir bakkal, bir encümen üyesi, bir belediye başkanı ve bir de manifaturacı; Boyabat kazâsında ise, zürrâdan bir başkan ile bir tüccar, üç manifaturacı, bir bakkal ve bir de fabrikatör; Gerze'de parti ve Halkevi başkanı tüccar iken, idâre heyeti üyeler arasında iki tüccar, bir saatçi ve bir de umûmî meclis üyesi; Ayancık kazâsında başkan Zingal şirketi müdürü iken, üyeler arasında iki tüccar, Zingal şirketi doktoru ve bir de deniz yolları acenta sâhibi vardı.¹⁰⁴

1939 yılında Muğla'da hafta bir kez yayınlanan *Halk* gazetesi vardı. Muğla merkez kazâsında 70.472 nüfûsa karşılık, 11.732 parti üyesi varken; bu rakamlar sırasıyla, Marmaris kazâsı için 9.525 ve 2.370; Fethiye kazâsı için 43.433 ve 6.336; Köyceğiz kazâsı için 17.419 ve 1.329; Datça kazâsı için 4.905 ve 1.126; Milâs kazâsı için 41.381 ve 4.477 ve Bodrum kazâsı için de 21.300 ve 2.157 idi.¹⁰⁵

1939 yılında Kırşehir'de husûsî muhasebenin yardımı ile *Kırşehir* adında on beş günde bir gazete çıkıyordu. Merkezde Kızılay başkanı doktor iken; merkez kazâda 80.429 nüfûsa karşılık,

Şahin, Erken Cumhuriyet Döneminde CHP'nin Malatya Teşkilâtı (1923-1950), Libra Kitap, İstanbul, 2016, s. 180-181 ve 201-228.

¹⁰⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

¹⁰⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

5.716 parti üyesi vardı. Bu rakamlar sırasıyla, Mucur kazâsında 20.114 ve 1.208; Avanos'ta 32.000 ve 2.058; Çiçekdağı'nda 22.143 ve 2.181 idi.¹⁰⁶

1939 yılında Mersin'de gündelik yayınlanan *Yeni Mersin ve Ege* gazeteleri vardı. Ayrıca, Halkevi tarafından aylık yayınlanan *İçel* adlı bir de dergi bulunmaktaydı. Kızılay başkanı doktor; Türk Hava Kurumu başkanı İş Bankası müdürüydü. Merkez kazâda 61.881 nüfûsa karşılık, 7.819 parti üyesi vardı. Tarsus kazâsında nüfus 83.547 iken; kazâ merkezinin nüfûsu 24.848 ve partili üyelerin sayısı da, bütün kazâda 7.535 idi. Silifke'de 44.804 nüfûsa karşılık 2.792 parti üyesi vardı. Anamur'da 27.954 nüfûsa karşılık parti üyesi sayısı 2.480 idi. Mut kazâsında 18.767 nüfus varken, parti üyelerinin sayısı 3.750 idi.¹⁰⁷

1939 yılında Çankırı'da haftada bir gün yayınlanan *Çankırı* isminde bir gazete vardı. Kızılay başkanı sıtma savaş tabibi iken; Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı maarif müdürü; Tayyâre Cemiyeti başkanı da belediye başkanı idi. Merkez kazâsının nüfûsu 86.228 iken, partili üye sayısı 8.469 idi. Çerkeş kazâsında 59.068 nüfûsa karşılık, parti üyesi sayısı 4.950 idi. Ilgaz'da 44.900 nüfûsa karşılık, 3.111 parti üyesi vardı.¹⁰⁸

1939 yılında Bilecik'te 24.114 nüfûsa karşılık, 3.105 parti üyesi varken; bu rakamlar sırasıyla, Bozüyük'te 47.761 ve 3.400; Söğüt'te 28.000 ve 2.700; Osmaneli'de 9.202 ve 1.262; Gölpazarı'nda 16.872 ve 3.300 idi. Toplamda nüfus 125.949 ve partili üye sayısı 13.767 idi.¹⁰⁹

1939 yılında Denizli'de merkez kazâ nüfûsu 53.378 iken, parti üyesi sayısı 6.290 idi. Kazâlarda bu rakamlar sırasıyla, Acıpayam'da 53.304 ve 3.337; Çal'da 53.634 ve 2.2116; Çivril'de 25.072 ve 1.420; Tavas'ta 58.055 ve 2.669 ve Sarayköy'de ise, 22.059 ve 1.914 idi. Toplam nüfus 298.251 iken, toplam parti üyesi sayısı 19.753 idi.¹¹⁰

1939 yılında Niğde'de haftada bir kez resmî *Niğde* gazetesi çıkıyordu. Halkevi tarafından ayda bir kez *Akpınar* dergisi ya-

¹⁰⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

¹⁰⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

¹⁰⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

¹⁰⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

¹¹⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

yınlanıyordu. Arapsun kazâsında Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı belediye başkanı; Aksaray'da Türk Hava Kurumu başkanı askerlik şûbesi başkanı; Kızılay başkanı eczâcı; Niğde merkez kazâsında ise, Türk Hava Kurumu başkanı jandarma kumandanı idi. Niğde merkez kazâsında 66.810 nüfûsa karşılık 6.213 parti üyesi varken; bu rakamlar sırasıyla, Arapsun kazâsında 16.497 ve 1.200; Aksaray kazâsında 89.000 ve 8.033; Bor kazâsında 37.017 ve 4.802; Nevşehir kazâsında 56.416 ve 2.569; Ulukışla kazâsında 17.104 ve 3.150 idi. Toplam nüfus 282.844 iken, partili üye sayısı 25.967 idi.¹¹¹

1939 yılında Balıkesir'de aylık *Kaynak*, *Enerji* ve *Alkım* dergileri çıkıyordu. Günlük gazete olarak *Türk Dili* gazetesi yayınlanıyordu. Haftalık çıkan vilâyet resmî gazetesi *Balıkesir* idi. Ayvalık'ta da haftalık *Ayvalık* gazetesi yayınlanıyordu. Balıkesir'in merkez kazâsında parti başkanı çivici; idâre heyeti üyeleri ise kumaş tüccarı, zâhireci ve tüccardı. Bandırma kazâsında başkan Devlet Demir Yolları doktoru iken, idâre heyetinde iki serbest doktor, bir şekerçi, bir tüccar, bir komisyoncu ve bir de manifaturacı vardı.

Gönen ilçesinde başkan tüccardı; idâre heyetindeki üyeler arasında iki manifaturacı, iki zürrâ, bir fırıncı, bir kunduracı bulunuyordu. Erdek kazâsında başkan tüccar iken, üyeler arasında bir bakkal, iki zürrâ ve bir de marangoz bulunuyordu. Manyas kazâsında ise, başkan belediye başkanı ve çiftçi idi. Üyeler arasında, üç çiftçi ve bir de öğretmen vardı.

Susurluk kazâsında başkan tüccar iken; üyeler arasında bir vilâyet encümen üyesi, bir tüccar, bir eczâcı, bir çiftçi, bir terzi ve bir de saatçi vardı. Balya kazâsında başkan belediye başkanı iken; üyeler arasında bir tayyâre kâtibi, bir çiftçi, bir husûsî muhasebeci ve bir de mâden şirketi çalışanı bulunuyordu. Sındırgı kazâsında başkan tütüncü iken, üyeler arasında üç tütüncü ve bir de öğretmen vardı.

Dursunbey kazâsında başkan tüccar iken, üyeler arasında bir tuhafiyeci, bir belediye başkanı, bir tüccar ve bir de kunduracı bulunuyordu. Burhâniye kazâsında başkan fabrikatördü; üyeler arasında üç tüccar ile bir Halkevi başkanı vardı. Ayvalık kazâ-

¹¹¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

sında başkan tüccar iken, üyeler arasında bir Halkevi başkanı, iki zürrâ, bir bisikletçi, bir fabrikatör, bir bakkal, bir de eczacı bulunuyordu. Edremit kazâsında başkan belediye başkanı iken; üyeler arasında üç zürrâ, bir fabrikatör ve bir de avukat vardı.

Balıkesir merkez kazâda CHP vilâyet idâre heyeti başkanı vâli iken; kazâ başkanı çivici idi. Belediye başkanı, aynı zamanda vilâyet idâre heyeti üyesi idi. Aynı kişi, Halkevi başkanı da idi. Türk Hava Kurumu başkanı diş hekimi; Kızılay başkanı avukat; Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı manifaturacıydı. Bandırma kazâsında başkan Devlet Demir Yolları doktoruydu. Halkevi başkanı serbest hekim; Kızılay başkanı emekli yarbay; Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı tüccar ve Türk Hava Kurumu başkanı deniz yolları acentası sâhibi idi. Gönen kazâsında başkan tüccardı. Halkevi başkanı da tüccardı. Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu başkanları öğretmendi; Türk Hava Kurumu başkanı ise manifaturacı idi.

Erdek kazâsında başkan ve belediye başkanı tüccardı. Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı öğretmen, Kızılay başkanı doktordu. Manyas kazâsında başkan çiftçiydi ve aynı zamanda belediye başkanıydı da... Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay başkanları öğretmendi. Susurluk kazâsında başkan tüccar iken, belediye başkanı da tüccardı. Balya'da başkan, Halkevi başkanı ve belediye başkanı aynı kişiydi. Türk Hava Kurumu başkanı binbaşı, Kızılay başkanı doktor, Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı öğretmendi. Sındırgı'da başkan tüccar, Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı öğretmendi. Edremit'te başkan fabrikatördü ve aynı zamanda belediye başkanıydı da... Halkevi başkanı avukat, Kızılay başkanı doktor ve Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı da doktordu. Burhâniye'de başkan fabrikatör idi.¹¹²

1939 yılında Kütahya'da haftada bir kez yayınlanan ve adı *Kütahya* olan bir vilâyet gazetesi çıkıyordu. Tavşanlı'da Kızılay başkanı doktor; Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı öğretmendi. Simav'da Kızılay başkanı doktor, Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı öğretmendi. Kütahya merkez kazâda nüfus 85.099 iken, parti üyesi sayısı 9.770; Uşak'ta 97.226 nüfûsa karşılık, parti üyesi sayısı 6.814; Simav'da 43.247 nüfûsa karşılık, parti üyesi sayısı 6.151;

¹¹² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

Gediz'de 42.240 nüfûsa karşılık, parti üye sayısı 4.469; Emet'te 41.835 nüfûsa karşılık, parti üyesi sayısı 4.205 ve Tavşanlı'da da 41.835 nüfûsa karşılık, parti üyesi sayısı 4.205 idi. Bu durumda üye sayısı toplamı 33.995 oluyordu.¹¹³

1939 yılında Kayseri'de haftada iki gün yayınlanan *Kayseri* gazetesi vardı ve vilâyetçe çıkarılıyordu. Haftada bir gün yayınlanan *Atayolu* gazetesi de vardı. Halkevi'nin yayınladığı aylık *Erciyes* dergisi de, yayınlar arasındaydı. Kayseri merkez kazâda toplam nüfus 57.612 iken, partili üye sayısı 19.472 idi. Kazâlarda bu rakamlar sırasıyla, Bünyan'da 49.021 ve 7.677; Pınarbaşı'nda 56.837 ve 7.284 idi. Develi'de, bu rakamlar sırasıyla, 83.889 ve 7.698 idi. Ürgüp'de 27.296 ve 3.079 idi. İncesu'da ise, 26.166 ve 2.140 idi. Toplam 300.821 nüfûsa karşılık, parti üyesi sayısı 47.350 idi.

Develi'de Türk Hava Kurumu başkanı askerlik şûbesi başkanı; Kızılay başkanı veteriner; Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı öğretmendi. İncesu'da Türk Hava Kurumu başkanı jandarma komutan vekili; Ürgüp'te Türk Hava Kurumu başkanı askerlik şûbesi başkanı; Çocuk Esirgeme Kurumu başkanı öğretmendi. Bünyan'da Kızılay başkanı hükûmet tabibi; Türk Hava Kurumu başkanı kaymakam idi. Pınarbaşı'nda Türk Hava Kurumu başkanı CHP başkanı idi. Kızılay başkanı ise doktor...¹¹⁴

1939 yılında Adana'da *Türk Sözü* ve *Yeni Adana* gazeteleri çıkıyordu. Bir de Halkevi tarafından aylık *Görüşler* dergisi yayınlanıyordu. Derginin umûmî neşriyat müdürü Adana Erkek Lisesi edebiyat öğretmeni Ârif Nihat Asya idi. Adana merkez kazâda 122.120 nüfus varken, parti üyesi sayısı 8.713 idi. Kozan'da, bu rakamlar sırasıyla, 30.179 ve 4.708; Sâimbeyli'de 20.062 ve 750; Karaisâli'de 40.226 ve 7.795; Osmâniye'de 25.449 ve 654; Fek'e'de 13.850 ve 1.847; Ceyhan'da 53.133 ve 5.272; Dört Yol'da 25.649 ve 742; Kadirli'de 29.190 ve 2.685; Bahçe'de 24.264 ve 1.821 idi. Nüfus toplamı 384.122 iken, parti üyelerinin sayısı 34.987 idi.¹¹⁵

1939 yılında İstanbul Adalar'da nüfus 7.005 iken, partili üye sayısı 409 idi. Diğer kazâlarda aynı rakamlar sırasıyla; Bakır-

¹¹³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

¹¹⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

¹¹⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

köy'de 19.437 ve 2.547; Beşiktaş'ta 39.119 ve 1.404; Beykoz'da 17.223 ve 1.695; Beyoğlu'nda 151.043 ve 3.727; Çatalca'da 39.415 ve 4.982; Eminönü'nde 65.022 ve 4.416; Eyüp'te 18.543 ve 1.519; Fâtih'te 104.380 ve 3.575; Kadıköy'de 57.424 ve 3.098; Kartal'da 14.344 ve 1.417; Sarıyer'de 16.380 ve 1.436; Silivri'de 25.555 ve 1.593; Şile'de 14.735 ve 1.346; Üsküdar'da 43.780 ve 2.235; Yalova'da 15.558 ve 3.050 idi. Nüfus toplamı 669.495 iken, parti üyesi sayısı da 38.449 idi.¹¹⁶

1939 yılında Trabzon'da haftada iki kez vilâyetçe *Yeni Yol*, haftada bir kez de *Halk* ve *Olca*y adında üç gazete çıkarılıyordu. Trabzon'un merkez kazâsında 90.720 nüfûsa karşılık, 5.237 partili üye vardı. Of kazâsında 93.610 nüfûsa karşılık, 3.872 parti üyesi varken; bu rakamlar sırasıyla, Sürmene'de 87.117 ve 3.131; Maçka'da 32.986 ve 4.099; Akçabat'ta 64.416 ve 2.700 ve Vakfıkebir'de 75.237 ve 5.085 olup; toplam rakam 444.145 ve 4.124 idi.¹¹⁷

Belirtmeliyim ki; bu listelerde bulunan diğer derneklerin başkanlarının meslekleri çok eksik yazılmış olmakla birlikte; taşrada âdetâ resmî kurum niteliği taşıyan bu örgütlenmelerin başkanlarının da büyük ölçüde devlet memuru olmaları ya da kamu görevlisi bulunmaları hayli dikkat çekicidir.¹¹⁸

Parti gazetesi

CHP Genel Sekreterliği, 28 Kasım 1929 tarihli genelgesinde; CHP Birinci Umûmî Müfettişi İbrâhim Tâli Öngören'e¹¹⁹, "fırka malı olarak intişâr etmekte bulunan *Hâkimiyeti Millîye* gazetesinin satış sürümünü teminen," parti müfettişlerine yazılan genelgeyi iletiyor ve Öngören'in aynı zamanda partinin altıncı mıntıka parti müfettişi olarak kendisinden de bu konuda gereken katkıyı sağlamasını istiyordu.

¹¹⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

¹¹⁷ BCACHPK, [Katalog No: 490 01/20 103 1].

¹¹⁸ CHP'nin üye sayıları için karşılaştırarak bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, (Cild: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, s. 336-339.

¹¹⁹ Bu konuda bkz. Cemil Koçak, *Umûmî Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 61-138.

Gerçekten de, bir gün önce kaleme alınmış bir genelgede; gazetenin başyazarı CHP Siirt milletvekili Mahmut Soydan'a, partinin gazetesinin "sürümünü temin maksadı" ile gereken katkıyı yapabilmek için parti teşkilâtına bildirimde bulunduğu belirtiliyordu. Bu arada; yazışmanın son sayfasında -el yazısıyla yazılmış- parti örgütü için toplam 10.600 abonelik plânlandığı anlaşılmaktadır.¹²⁰

Dâhiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya, 18 Ekim 1938 tarihinde, Başbakan ve CHP Genel Başkan Vekili Celâl Bayar'a yazdığı yazıda; cumhuriyetin on beşinci yıl dönümü vesilesiyle, "memleketimiz içinde çıkan gazete ve mecmualara bu büyük gün vesilesile yapacakları vazife hakkında" iletilen genelge hakkında bilgi veriyordu. Buna göre; yıldönümü vesilesiyle bütün basın, üzerine düşen görevi yapmalı ve rejimi ve inkılâbı savunmalıydı. Tıpkı cumhuriyetin onuncu yıldönümünde olduğu gibi¹²¹...

Yerel yönetimlerde seçimler

Dâhiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya, 5 Eylül 1938 tarihinde kalem aldığı bir genelgede; belediye meclislerine seçile-

¹²⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/1 3 14].

CHP Ankara vilâyet idâre heyeti başkanlığı, 1935 yılının sonlarında, merkeze yazdığı bir yazıda, "Türk köylüsünü nurlandırmak ve yükseltmek için partimiz genel merkezince çıkarılıp, bütün köylere gönderilen *Yurt* gazetesinin geniş halk yığınlarına kadar götürülmesini ve bütün köylümûze okutulmasını ve bunun için gerekli tedbirleri almanızı dileyerek, saygılarımı sunarım" demektedir. Aynı tarihte CHP Genel Sekreteri Recep Peker de, CHP'nin bu amaçla 50.000 adet basılan gazetesinin "şunun bunun elinde ve cebinde kalmayarak, herhâlde yollandıkları yerlerdeki halk yığına kadar gitmesini" istediklerini vurguladıktan sonra; CHP vilâyet idâre heyeti başkanlıklarından, "belli adreslere gönderilen gazetelerin herhâlde okutulmasını"nın temin edilmesini istiyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/95 370 1].

¹²¹ BCA BMGMK, [Katalog No: 030 10/79 524 5].

Dâhiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya, 20 Ocak 1938 tarihli genelgesinde; vâililikler ile CHP başkanlıklarından; bulundukları illerde parti tarafından ve parti adına çıkarılan gazete olup olmadığını; eğer varsa, bunların hangi kurumlardan yardım görerek çıkarılmakta olduğunu ve bu yayınların kaç günde bir ve kaç sayfa olarak çıktığını soruyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/4 16 5].

cekler arasında "işçi ve esnaf"a özel bir önem verilmesini istiyordu. Bu arada; genelde, "siyâsî ve içtimâî hayâtımızda mevkileri her gün bir kat daha yükselen kadınlarımıza lâîk oldukları mevkii vermeleri" de isteniyordu.¹²²

Parti kongreleri

CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer, 29 Ağustos 1940 tarihinde, vilâyet kongreleri için olması gerekenleri yeniden hatırlatırken; "Kongrelerde partili yurttaşların, delegelerin serbestçe söz söylemek, seçim yapmak, dilek ve şikâyetlerini ifâde etmek husûsundaki haklarına dikkatli riâyet etmeli ve kongrelerin verimli olması bakımından bu mevzularda kendilerine kolaylık gösterilmelidir. Partimizin mütebâriz vasıflarından birisi de, halkımızın dertlerini dinlemek, isteklerini öğrenmek ve hükûmet ve mahalli idârelerin karar ve icraatında bu istekleri göz önünde bulundurmaktır. Bu bakımdan idâre heyetlerimizin bilhassa kongrelerin dilek ve şikâyetlerini tesbit ve müzâkerelerine âid safahatına ehemmiyet vermeleri icâb eder." demektedir.¹²³

1935 yılında yapılan parti kurultayı için de hazırlıklar yapılmıştı. CHP Genel Sekreterliği'nin 25 Nisan 1935 tarihli yazısına göre; "donanmada cumhuriyetin onuncu yıldönümünde hazırlanan dövizlerden bâzılarını aslak uygun görülmüştü." "Bunlardan hangilerinin asılabileceği"ne işâret edilmişti. Saklanmış olan dövizlerin uygun yerlere asılabileceği belirtilmişti.

Sloganlardan bâzıları şunlardı:

"Türk genci; Gâzi cumhuriyeti sana emânet etti"

"Türk kadını, sana hakkını veren cumhuriyettir"

"Durmayalım düşeriz"

"Türk inkılâbı asrı yıla sığdırdı."

"İnkılâbı seven, yayar"

"Türk inkılâbı, cihanda ileri gidişin bir remzidir"

"Dayan, başarırısın"

"Dünü unutma; bugünü iyi anlarsın"

¹²² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/4 18 46].

¹²³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/5 23 5].

"Ülkümüze son yoktur"

"Görüşte bilgiye; gidişte ülküye inanırız"

"Dâimâ iyiye, güzele, doğruya..."

"Türk inkılâbı, dinmeyen bir irâde, zapt edilmeyen bir heyecan, yetişilmeyen bir sürattir"

"Biz bize benzeriz"

"Dağılan çöker; dâimâ bir, dâimâ toplu"

"Ne mutlu milletimize; kendi bağrından bir Mustafa Kemâl çıkardı"

"Gâzi, bizden biridir; bizim en büyüğümüzdür; bizim bütünü müzdür"

"Türk ordusu; inkılâbı, istiklâli koruyan ve kollayan sensin... Bana saygı..."

"Sevr ölüm; Lozan hayat; Sevr saltanatın; Lozan cumhuriyetin"

"İmtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmıy bir milletiz"

"Seni senden, seni milletinden, seni hükûmetinden soğutacak her telkine dikkat et, bunda mutlak bir fesatlık vardır"

"Dâimâ heyecanlı; fakat dâimâ şuurlu ve inzibatlı"

"Hükûmet otoritesine saygı; şerefimiz için, emniyetimiz için, hürriyetimiz için ve kazancımız için"

"Türk inkılâbı eşsizdir; Türkün engin gücünü tanıtır"¹²⁴

Kurultay için basına da önemli görevler düşüyordu. Buna göre; ülkedeki bütün günlük gazeteler, "ülkenin kamusal düşüncesini aydınlatacaklardı." Yine bütün dergiler de aynı şekilde kurultayın açılış günü "renkli" çıkacaktı. Gündelik olmayan gazeteler ile dergiler de, o haftaya mahsus olarak, kurultayın açılış günü yayınlanacaklardı.

Ayrıca, "kurultayın devâm ettiği günlerde halkın ilgisini beslemek için bütün gündelik gazetelerin ilk sayfelerinin baş sütunlarında kalın yazı ile 'kurultay devâm ediyor' diye uygun başlıklarla, bir gün evvel konuşulanların özü yazılacak ve kurultay kapandıktan sonra da, yeni varılacak kararlar üstünde birer başmakâle ile iş tamamlanacaktı."

Kurultayın açılış gününden itibaren "ocaklardan başlayarak, bütün parti merkezleri, bayraklarla donanacağı gibi, bütün şehir

¹²⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/95 370 1].

ve kasabalarda parti ve Halkevi kurağlarıyla, partiye ilgisi olan kurumların merkezleri ve spor kulüpleri, gündüz bayraklarla ve gece ışıklarla donanacaktı.” Kurultay, daha çok “her yerin uygun gelecek vâsıtalar ile çok köylerde duyurulmalı”ydı.¹²⁵

Parti Müfettişleri¹²⁶

CHP Parti Müfettişleri (muhtemelen 1934 yılı)¹²⁷

Müfettişin Adı	Seçim Bölgesi	Sorumlu Olduğu İller	Merkezi
A Grubu			
Ali Ruzâ Erem	Kocaeli	İstanbul	İstanbul
Zühtü Durukan	Samsun	Edirne, Tekirdağ, Kırklareli	Kırklareli
Mustafa Bengisu	İzmir	Bilecik, Kocaeli, Bursa	Bilecik
G. Bahtiyar Göker	İstanbul	Balıkesir, Çanakkale	Balıkesir
Rızâ Levent	Mardin	İzmir, Manisa	İzmir
Osman Şâhinbaş	Edirne	Burdur, Antalya, Isparta	Denizli
Adnan Menderes	Aydın	Afyon, Eskişehir, Kütahya	Afyon
Şerâfettin Karacan	Kars	Bolu, Zonguldak	Bolu
Şevket Ödül	Kırklareli	Niğde, Konya	Niğde

¹²⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/95 371 3].

¹²⁶ CHP Parti Müfettişleri için bkz. “Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Parti Müfettişliği,” Târik Zafer Tunaya’ya Armağan, İstanbul Barosu Yayını, İstanbul, 1992, s. 459-494.

¹²⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/24 120 3].

B Grubu

Esat Uras	Amasya	Ankara, Çankırı	Ankara
Hikmet Işık	Sivas	Kastamonu, Sinop	Kastamonu
Sâlim Altuğ	Erzurum	Amasya, Çorum, Samsun	Amasya
Hilmi Çoruh	Kastamonu	Kırşehir, Yozgat, Kayseri	Kırşehir
Hasan Reşit Tankut	Maraş	Seyhan, İçel, Hatay	Adana
Mithat Aydın	Trabzon	Maraş, Malatya, G.Antep	Maraş
Zihni Orhun	Kars	Sivas, Tokat	Sivas
Saadettin Uraz	İstanbul	Ordu, Giresun, Trabzon	Giresun
Muzaffer Akpınar	Balıkesir	Erzincan, Erzurum, Gümüşhane	Erzincan
Celâl Karamuğla	Muğla	Rize, Çoruh, Kars	Artvin

CHP Parti Müfettişleri
(12 Haziran 1935 tarihli yazı)¹²⁸

Müfettişin Adı	İllerin Adı
Vâsıf Çınay (Malatya milletvekili)	Çanakkale, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne
Bekir Kaleli (Gâziantep milletvekili)	Aydın, Muğla, Burdur, Isparta
Adnan Ertekin [Menderes] (Aydın milletvekili)	Antalya, Konya, İçel
Hamdi Ongun (İçel milletvekili)	Ordu, Giresun, Çoruh

¹²⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/3 11 5].

Râgıp Akça (Kocaeli milletvekili)

Trabzon, Gümüşhâne, Erzincan

Râif Karadeniz
(Trabzon milletvekili)

Yozgat, Sivas, Tokat, Amasya

Muhittin Dinçsoy
(Urfa milletvekili)

Bolu, Çankırı

CHP Parti Müfettişleri (22 Ağustos 1940 tarihli yazı)¹²⁹

Bölge Merkezi	Bölgeye Dâhil Olan Vilâyetler	Bölge Müfettişi
Kırklareli	Edirne; Kırklareli; Tekirdağ	Râgıp Akça (Kocaeli)
Kocaeli	Kocaeli; Bolu	Rahmi Apak (Tekirdağ)
Bilecik	Bursa; Bilecik	Zühtü Durukan (Samsun)
İzmir	İzmir	Gâlip D. Göker (İzmir)
Kütahya	Kütahya; Manisa	Dr. H. V. Somyürek (Giresun)
Afyon	Eskişehir; Afyon	Saadetdin Uraz (İstanbul)
Aydın	Muğla; Aydın	Dr. Rızâ Levent (Mardin)
Denizli	Burdur; Denizli	Ziyâ Arkant (Yozgat)
İsparta	Antalya; Isparta	Orhan Şâhinbaş (Edirne)
Konya	Konya	Şevket Ödül (Kırklareli)

¹²⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/5 23 1]. 1 Eylül 1940 tarihinden itibaren CHP teftiş bölgelerinin sayısı yirmi beşe çıkarılmıştı. Bu listede nedense Balıkesir bulunmamaktadır. Bu konuda karşılaştırarak bkz. Cemil Koçak, Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, s. 94-104.

TEŞKİLÂT

Kastamonu	Zonguldak; Kastamonu	Şerâfettin Karacan (Kars)
Niğde	Kayseri; Niğde	Agâh Sınnı Levent (Aydın)
Kırşehir	Yozgat; Kırşehir	Hilmi Çoruk (Kastamonu)
Ankara	Ankara; Çankırı	Esat Uras (Amasya)
Sinop	Samsun; Sinop	Hikmet Işık (Sivas)
İçel	Seyhan; İçel	Hasan Reşit Tankut (Maraş)
Amasya	Amasya; Çorum	Sâlih Altuğ (Erzurum)
Sivas	Sivas; Tokat	Zihni Orhon (Kars)
Gâziantep	Gâziantep; Hatay	F. Tiritöğlü (Balıkesir)
Maraş	Malatya; Maraş	Mithat Aydın (Trabzon)
Giresun	Trabzon; Giresun; Ordu	A. Hilmi Kalaç (Kayseri)
Çoruh	Çoruh; Rize	Cemâl Karamuğla (Muğla)
Erzurum	Erzurum; Kars	Dr. Vehbi Demir (Ordu)
Erzincan	Erzincan; Gümüşhâne	Muzaffer Akpınar (Balıkesir)

CHP ile diğerkurum ve kuruluşlar arasında kurulan ilişkiler

CHP, yalnızca Halkevleri'ni kendi teşkilâtının bir uzantısı ya da unsuru olarak görmekle kalmıyor; fakat diğerkurum ve kuruluşları da, kanatları altına almaya çalışıyor; bu örgütleri de vesâyeti altında tutuyordu. Şimdi de bunun örneklerini ve nasıl yapıldığını görelim...

Türk Tayyâre Cemiyeti de, aslında üye sıkıntısı çekiyordu. Dernek başkanı, ama aynı zamanda CHP Rize milletvekili de olan Ahmet

Fuat Bulca, 9 Ekim 1929 tarihli yazısında; CHP Genel Sekreterliği'nden bu konuda yardım istiyordu. Buna göre; derneğin "âzâ kaydı faaliyeti, memleketin birçok yerlerinde durgun bir vaziyette"ydi; "bu hususta kuvvetli bir hareket yapabilmek, fırka teşkilâtının bu hususta delâlet etmesine bağlı"ydı. Bulca, parti müfettişlerinin üyelik kaydı için etkin olmalarını ricâ ediyordu. Nitekim genel sekreterlik de, bu talebi karşılamak üzere, 13 Ekim tarihli genelgesiyle, parti müfettişlerinden gereken desteğin sağlanmasını istiyordu.¹³⁰

CHP teşkilâtının Çocuk Esirgeme Kurumu ile yakın ilgisini gösteren bir genelge de dikkat çekicidir:

"Yavrularımızın için büyük bir mânâ taşıyan bu bayramın [23 Nisan çocuk bayramı ve çocuk haftası] her yıl olduğu gibi, bu yıl da lâıyk olduğu değerde kutlanması için mıntıkanızdaki Çocuk Esirgeme Kurumu merkez ve mülhâkat teşkilâtları ile tertip heyetleriyle yakın alâka ve işbirliğinizi ricâ eder..."¹³¹

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 5 Ocak 1931 tarihinde toplanmasına karar verilen Birinci Ziraat Kongresi için partinin yardımını istiyordu. Derneğin, 5 Ağustos 1930 tarihinde, CHP Genel Sekreterliği'ne yazdığı yazıda; "fırka müfettişlerinin ve mûtemetlerinin mıntukaları dâhilindeki Ziraat Odaları'nı harekete geçirmeleri için bu kongrenin ehemmiyeti hakkında fırkamızca tenvir buyurulmaları" isteniyordu.

Aslında dernek, bütün Ziraat Odaları başkanlıklarına yazı yazarak; bu konuda gereken desteğin gösterilmesini istemişti zâten... Arzu edilen ise, Ziraat Odaları'nın "mahalli kongreler" düzenlemesiydi. Ayrıca, kongrenin öneminin muhitte anlaşılmasının sağlanması da ricâ ediliyordu. Nitekim, genel sekreterlik de, bu çağrıya olumlu yanıt verecek ve 16 Ağustos 1930 tarihli genelgesiyle, parti müfettişlerinden gereken katkıyı sağlamalarını isteyecektir.¹³²

Dâhiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya, 13 Ağustos 1938 tarihinde, vâililiklerle parti vilâyet idâre heyeti başkanlıklarına ilettiği genelgede; partiye bağlı hükmi şahsiyetlerle ilgili bilgi veriyordu. Buna göre; "memlekette türlü ergelerle kurulmuş olan hayırlı ve faydalı girişimlere ve örgütlere karşı partinin sevgi ve

¹³⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/1 3 10].

¹³¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 192 1].

¹³² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/1 4 4].

ilgi taşıyacağı" açıkltı. Yaklaşık iki yıl önce kaleme alınmış genelge uyarınca; partiye bağlanmaları için başvuruda bulunan kuruluşlar olduğu takdirde; parti yönetiminin yapması gerekenler şunlardır:

"Serbest meslek erbâbının teşkil ettikleri cemiyetler (avukatlar, tüccarlar, sanâyi birlikleri, doktorlar, eczâcılar vesâire...)

Mevcut esnaf cemiyetleri, bu cemiyetlerin şimdilik vilâyet merkezinde olanları ele alınarak;

Mevcut ve muhtelif esnaf cemiyetleri mensuplarının adedi beş yüze kadar olanları bir grup hâlinde birleştirilerek, cümlesinin bir kurum şeklinde;

Âzâsı beş yüzden fazla olan esnaf cemiyetlerinin birbirleriyle alâka ve münâsebetleri itibârile birkaç grupta ve her birinin âzâ adedi nihâyet 2.500'ü geçmeyecek şekilde birleştirilerek, âzâ adedine ve iştigâl mevzularındaki münâsebetlere göre taaddüt edecek miktardaki kurumlar hâlinde tertiplenerek bildirilmesi...."¹³³

Zonguldak Türk Mâden Mühendisleri Cemiyeti de, 6 Ekim 1938 tarihinde CHP Genel Başkanlık Kurulu tarafından alınan karar gereğince; kendi talebi üzerine; partiye bağlı hükmî şahsiyet olarak kabûl edilmişti. Dernek; "Kemâlizm rejimine bağlı kalmayı ve kendi faaliyet şübelerinde parti prensiplerini tahakkuk ettirmeyi en esaslı bir gâye olarak kabûl ettiklerini" açıklamıştı.¹³⁴

Aynı şekilde; Türk Spor Kurumu da partiye bağlı hükmî şahsiyet olarak kabûl edilmişti. Onlar da, "kendilerini partinin öz bir çocuğu ve onun bünyesinden bir parça bilerek" davranmışlardı. Türk Spor Kurumu, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifâkı'nın isim değiştirmiş devâmıydı. Bu değişiklik, kurumun 1936 yılında yapılan kongresinde gerçekleşmişti.

Kurum; "yurdu kurtaran büyük önder Kamâl Atatürk'e sönmez bir aşk ve inanlı bağlı olan; onun büyük prensiplerinin nurlu izinde ilerleyerek; dâimâ fedâkârlıkla çalışmayı kendisinin en büyük ve en şerefli ödev bilen" ilkelerini kabûl etmişti. Kurum; "Türk devriminin esaslarını, millî onuru, kendisine gideceği yolu gösteren bir ışıık olarak" tanıyordu. Kurum, "kumar ve içki" ile de mücâdeleyi hedeflemişti.¹³⁵

¹³³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/4 18 29].

¹³⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/5 23 1].

¹³⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

Unutulmasın ki; CHP Genel Sekreteri Recep Peker, 6 Ağustos 1931 tarihli yazısında, CHP vilâyet idâre heyeti başkanlıklarına; partinin spor teşekkülleri ile yakın irtibâtı olması gerektiğini hatırlatıyordu. Buna göre; CHP Umûmî İdâre Heyeti yeni kararlar almıştı. Bu şekilde; “memleketin güzide genç unsurunu ihtivâ eden sporcuların bizim için kıymetli olan muhabbet ve alâkaları celb edilmiş ve intihap zamanlarında temiz ve samimi temâyüllerinden de istifâde edilmiş” olacaktı. Bunun için; Halkevleri, sporculara da açık olacaktı. Mevcut spor kulüplerine binâ temin edilecekti.¹³⁶

Ancak, alınan önlemlere rağmen sonuç alınması zor oluyordu: CHP Genel Sekreteri Recep Peker, 2 Şubat 1935 tarihinde, vilâyet idâre heyeti başkanlıklarına yazdığı yazıda; “bâzı vilâyetler[in] gençliğin ve ırkın ıslâhı ve yurt müdâfaası ve genel sağlık demek olan sporu hiç anlamamışlar” diyordu. Pek çok vilâyet idâre heyeti, spora hiç bütçe ayırmamış ya da sâdece çok küçük bir bütçe ayırmıştı. Meselâ, İzmir teşkilâtı, hiç bütçe ayırmamıştı.¹³⁷

¹³⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

¹³⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/95 371 3].

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SIYÂSET VE SEÇİMLER

Bu bölümde; CHP'nin seçimlerdeki tutumunu gözden geçirmek istiyorum... Seçimlerin hangi koşullarda yapılabildiğini ve parti içi adayların ne ölçüde serbestçe belirlenebildiğini açıklamaya çalışacağım... Elbette, partinin rakip adaylar konusundaki tutumuna da değineceğim...

Partide adaylık

CHP'nin 5 Mart 1931 tarihli genelgesine göre; Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanmasından hemen sonra alınan seçimin yenilenmesi karârının gerisinde şu neden vardı:

"C[umhuriyet] H[alk] Fırkası'nın son aylarda memleketteki büyük Meclis'teki ve hükûmetteki idârî ve siyâsî faaliyeti aleyhine bir hava yaratılmaya çalışıldığı mâlûmdur. Asırlarca mühmel bırakılmış bir memlekette ve bir millet hayâtında filhakika birçok eksiklikler ve ihtiyaçlar olması ve milleti kurtarıcı bu esaslı siyâsetin tatbikâtından memnun olmayacak kimseler bulunması tabiidir.

Ancak, C[umhuriyet] H[alk] Fırkası, millet ve memleket için en hayırlı programın kendi programı olduğuna ve milletin kendisine olan itimâdını en şüpheli ve tereddütlü nazarlar karşısında da her zaman ispât edecek vaziyettedir. Cumhuriyet Halk Fırkası [Meclis] Grubu; yegâne ilham ve kuvvet kaynağı olan milletimizin büyük Meclise seçeceği mebuslarını yeniden intihâp etmesini önümüzdeki yıllarda tatbiki muvafık gördüğü tedbirlere iştirâk ve mutâbakatı derecesini anlamak için dahi faydalı telâkki etmiştir."¹

¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 5 5].

Ama hemen ardından da, 16 Mart 1931 tarihli parti genelgesi geliyordu. Bu genelgeye göre, bağımsız milletvekili adaylarının parti teşkilâtınca derhâl genel sekreterliğe bildirilmesi gerekiyordu. Buna göre; "namzetlik koyanların şahsî ve siyâsî hüviyetleri" de belirtilmeliydi. Bu kadar da değil... "Bizzat müstakil veyâ fırkamız hâricinde namzetliklerini koyanlardan başka; namzetlik koymak sûretiyle olmasa dahi, fırkamızın muvaffakiyeti aleyhinde herhangi kimseler tarafından herhangi bir mâhiyetle faaliyet hiss olunursa; etrâfıyla ve mufassal olarak zamânında telgrafla mâlûmat verilmesi" de isteniyordu.²

Oysa, 20 Nisan 1931 tarihli genelgede; bizzat Atatürk'ün ikinci seçmenlere yönelik şu açıklamasına da yer verilmişti:

"Fırkamızın millete arz ettiği esas noktalar dâhilindeki mesâî ve faaliyetin bizim fikrimize ve görüşümüze iştirâk etmeyen milletvekilleri tarafından tahlil ve tenkit edilmesini istilzâm ediyoruz. Bunda bilhassa beklediğimiz fâide; fırkamızın candan, vatanperverâne gayretlerinin teşrihine, tevsiine fırsat bulmak ve ekseriyâ tahrif edilen hakikatlerin iyice anlaşılmasını kolaylaştırmaktır. Yaptığını bilen ve hizmet yolunda tedbirlerine inanan mefkûreciler olarak; kendimizi tenkide muhatap kılmayı lüzumlu görüyoruz.

Bu sebeptendir ki; fırkama mensup arkadaşlarımdan bizim programımıza taraftar olmayan namzetlere rey vermeniz gibi ağır bir fedâkârlık istedim. Bu fedâkârlığın memleket idâresi için fırkamızdan mebus seçmek vazifeniz kadar mühim bir maksada mâtuf olduğuna emin olunuz. Başka programdan seçeceğiniz mebuslar için fırkamin müntehibi sânilerine dikkat noktası ola-

² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 5 8].

Nitekim genel sekreterlik, seçimin hemen ertesinde, 23 Nisan 1931 tarihinde yayınladığı bir genelgede; "intihâbatta fırkamız müntehibi sânilerinden olup da; fırkaca gösterilen namzetleri silerek, başkalarına rey verenler vesâir yolsuzluklar hakkında" bilgi talep ediyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 6 19].

Bu genelge, önceki genelgenin devâmı niteliğindeydi. Peker, 19 Nisan 1931 tarihli genelgesinde; bağımsız başvuruda bulunan adaylarla ilgili olarak; "fırkaca mâlûm olabilen hüviyet ve mâhiyetleri nedir ve namzetliklerini ne gibi programlarla vâz etmişlerdir?" diye soruyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 6 14].

rak gösterdiğim evsaf, yalnız lâıyk [laik] cumhuriyetçi, milliyetçi ve samimi olmaktır. Açık bıraktığım yerler için hiçbir şahsiyet lehinde veyâ aleyhinde herhangi bir telkinim yoktur ve olmaya-caktır. Açık yerlere namzetliklerini koyacaklar hakkında vicdânî kanaatinize göre rey vermek hassâten ricâ ettiğim husustur.”³

Unutulmasın ki; 1931 yılında yapılan milletvekili genel seçiminde, CHP listesinde bağımsız adaylara da yer verileceği açıklanmıştı.⁴

Partinin kamuoyuna yönelik açıklaması ile parti genelgesi arasındaki farklılık gerçekten de dikkat çekicidir. Bir yandan, Atatürk, CHP dışında milletvekillerinin de seçilmesinin sağlanması gerektiğini açıklarken; diğer yandan Peker, bu türden başvurular karşısında parti örgütünden sürekli bilgi istiyordu!⁵

1931 yılındaki bir parti yazışmasına göre; parti, muhtar ve ihtiyar heyeti seçimlerine de müdâhil oluyordu. CHP İstanbul vilâyet idâre heyeti başkanı; 4 Mart 1931 tarihinde, genel sekreterliğe yazdığı bir yazıda; “şehir dâhilindeki muhtar intihâbâtı kâmilten ve fırkamızın namzetlerinden olmak üzere intâç edilmiş-

³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 6 15].

⁴ Bkz. Ahmet Demirel, Tek Parti İktidârı, (Türkiye’de Seçimler ve Siyâset 1923-1946), İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 113-167.

⁵ Örneğin bkz. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 6 10].

Eğer bu genelgenin altına düşülen not, bu sırada CHP dışından başvuruda bulunan milletvekili adaylarını gösteriyorsa; bu takdirde, el yazısıyla yazılan bu nota göre; Adana’da 6, Afyon’da 5, Aksaray’da 3, Antalya’da 9, Aydın’da 6, Balıkesir’de 11, Bolu’da 5, Burdur’da 3, İstanbul’da 16, İzmir’de 15, Isparta’da 5, Kayseri’de 5, Kastamonu’da 8, Kocaeli’de 9, Konya’da 14, Kütahya’da 6, Manisa’da 11, Niğde’de 5, Samsun’da 7, Sinop’ta 4 ve Tekirdağ’da 6 aday söz konusuydu ki, toplam bağımsız aday sayısı 167 oluyordu. Toplam 21 kentte bağımsız aday başvurusu olmuştu. Genelge de, zâten sâdece bu illere iletiliyordu.

Gerçekten de, 1931 genel seçiminde; Adana, Afyonkarahisar, Aksaray, Antalya, Aydın Balıkesir, Bolu, Burdur, Bursa, İstanbul, İzmir, Isparta, Kastamonu, Kayseri, Kocaeli, Konya, Kütahya, Manisa, Niğde, Samsun, Sinop ve Tekirdağ’da (toplam yirmi iki ilde) CHP eksik aday göstermişti. Fahri Çoker’e göre; bağımsız adayların toplamı 194 kişiydi. Muhtemelen rakam daha da yüksekti. CHP’nin aday göstermeyip boş bıraktığı toplam otuz yer için ancak yirmi kişi seçilebilmişti. Bkz. Ahmet Demirel, Tek Parti İktidârı, (Türkiye’de Seçimler ve Siyâset 1923-1946), İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 113-167.

tir" diyordu. "Üç yüz elliye mütecâviz mahalleden yalnız ikisinde tensibimiz hâricinde ve vaktile Serbest Fırka [Serbest Cumhuriyet Fırkası] âmâline hizmet etmiş zevat intihâp edilmiş"ti.

Ama iş bununla kalmıyordu: "Onlar da kânun dâiresinde feshettirilerek, yeniden emniyetli bir şekilde ikmâl ettirilmişti." Diğer yandan; "bu sene heyeti ihtiyâriyelere seçilen zevâtın evsâfı mahsusasına mümkün olan dikkat ve itinâ sarf olunmuştu." Dahası; "geçecek bu sene zarfında her birilerinin harekâtı ehemmiyetle tâkip ve sicilleri tanzim edilerek, gelecek sene intihaplarının daha isâbetli olmasına çalışılmakta"ydı.

Bir yandan, bağımsız adaylara yer açılmasına çalışılırken; diğer yandan da, CHP dışından seçilmiş muhtarların bile seçimleri iptâl ediliyordu! Yalnızca iki muhtar bile belki çok gelmişti! Yazışmadaki üslûp, CHP tarafından seçilen muhtar adaylarının da hayli süzgeçten geçtiğine bir işâret olarak kabûl edilebilir.

Ama bir nokta daha var: O da, adayların saptanmasında izlenen yöntemdir. CHP Trabzon vilâyet idâre heyeti başkanı, 12 Şubat 1931 tarihinde, genel sekreterliğe yazdığı yazıda; bu konuda bilgi veriyordu: "Mûtat veçhile mahalli hükûmetlerle temâs ederek, yeni heyeti ihtiyâriye namzetlerini tesbit etmelerini ve bunları, fırka namzedi olarak ilân edip, intihâp edilmelerini temin için vilâyet heyeti karârile kazâlara tâmim" edilmesine karar verilmişti.

Gördüldüğü gibi; CHP teşkilâtı, partinin muhtar adaylarını olsun, ihtiyar heyeti adaylarını olsun, bağımsız olarak saptayamıyor; aksine, bunu vâililiklerden, kaymakamlıklardan ve nâhiye müdürlüklerinden istiyordu!

Fakat bu konuda da merkezle görüş ayrılığı olduğunu görüyoruz: CHP Yozgat vilâyet idâre heyeti başkanlığına yazılan bir yazıda ise; aksine, "muhtar intihâbında esas, köy ve mahalle halkı toptan fırkaya mâl edilerek, kendi aralarında yaptırılacak serbes[t] intihâbatta rey kazananların fırka namzedi olarak ilân edilmesi" gerekiyordu.

Fakat konu anlaşılmamış olmalıydı ki, bu kez de Yozgat parti teşkilâtı, genel sekreterlikten yeniden bilgi alma ihtiyâcını duymuştu. Soru basitti aslında: "Kasaba muhtar intihâbında bâzı mahallede ihtilâf tahaddüs etmekte olduğundan; fırkaca evvelce

bir namzet gösterilmesi mi; veyâhut esnâyı intihapta ihrâzi ekseriyet edenlerin mi fırka namzedi olarak tesbit edilmesinin muvafık olacağı" sorulmaktaydı.

Nitekim, bu kez de Bursa vilâyet idâre heyeti başkanı; 3 Mart 1931 tarihinde, genel sekreterliğe yazdığı yazıda; yaptıkları seçimi şöyle açıklıyordu:

(a) "Köylerde intihâbâtın bütün halk arasında serbest icrâsı esas olarak kabûl edilmiştir. Çünkü; Serbest Fırka [Serbest Cumhuriyet Fırkası]'nın zamânı hayâtında vilâyet dâhilindeki köylerden birkaçı müstesnâ olmak üzere; halkın efkâr ve ahlâkı üzerinde ifsâdat yapılmaya fırsat verilmemiş ve imkân da kalmamıştır.

Binâenaleyh, halkın hükûmete ve dolayısıyla fırkamıza ananevî mutavaat ve muhabbeti de devâm etmekte bulunmuş olduğundan; bunların heyeti mecmuasının fırkaya mensup addiyle, intihâbat neticesinin tam bir serbestî muhassalâsı olması iltizâm edilmiş ve ancak muhtarlar köylünün mazhârı emniyeti olması, okur-yazar bulunması kaydı vâz edilmiştir."

(b) "Her köyde yapılan intihâbat neticesinde müntehâp olan muhtarların vaziyeti ahlâkiyeleri ve içtimâîyeleri hakkında; birisi nâhiye [idâre] heyetinden ve diğeri de jandarma karakolundan olmak üzere, iki rapor tanzimi ile; bu raporların fırkaya gönderilmesi temin olunmuş ve her iki raporlar münderecâtında mutâbakat olmayan mahaller için kazâ [idâre] heyetinden mahalline gidilerek, tetkikât yapılması kararlaştırılmıştır."⁶

Görüldüğü gibi, bu yazıda da; parti ile hükûmet âdetâ özdeş tutulmuştu. Yine adaylar için partinin dışında jandarmadan görüş alınması da dikkat çekicidir. Yine pek açık olmayan bir husus; bu durumun yalnızca Bursa'ya mı özgü olduğu sorusuna verilebilecek yanıttır. Çünkü, söz konusu yazıda, bu bölgede Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın etkisinin olmamasının bu duruma yol açtığı gibi bir izlenim de doğmaktadır.

Bu yazışmaların bir dikkat çekici noktası daha bulunmaktadır. O da, yine CHP Genel Sekreterliği'nin bu kez de 18 Şubat 1931 tarihli -ama el yazısı- bir genelge sûretidir. Buna göre; he-

⁶ Belirtmeliyim ki, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Bursa'da da örgütlenmişti. Bkz. Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 517-518.*

nüz gerçekleşmemiş olan muhtar seçiminde vâli ve kaymakamların da yardımının alınması isteniyordu!⁷ Bu duruma zâten daha önce de rastlamıştık.

Milletvekili seçimine gelince... 1931 yılında yapılan seçimde genel sekreterlikten parti vilâyet idâre heyeti başkanlıklarına yazılan bir genelgede; "bu seferki mebus intihâbâtını vilâyet idâre heyetlerimiz idâre edecektir" deniliyordu. Muhtemelen bundan önceki seçimlerde parti merkezi seçimlerde daha çok müdâhil olmuştu ki; böyle bir açıklamaya gerek görülmüş olmalıydı. Nitekim, "bu işin temini için merkezden sûreti mahsusada kimse memur edilmeyecekti." Bir sorun olursa, derhâl genel sekreterliğe mürâcaat edilmesi isteniyordu. Ancak acaba bunun nedeni neydi? Bu sorunun yanıtını da yine genelgeden anlamak mümkündür:

"Bu hareket tarzını ihtiyâr etmekten maksat; bütün teşkilâtımıza vazife ve mesûliyetlerini duyan bir hâleti rûhiye içinde çalışmak itiyâdını vermektir. Vilâyet idâre heyetlerimizin bu vazifeyi yaparken, fırkanın kendilerine emânet ettiği işin ehemmiyetini kavrayacaklarına şüphe yoktur. (...)

Günlük düşüncelerin mahsûlü olan şahsî ve hissî mülâhazalar, dâimâ büyük maksadın ve fırka birliği fikrinin yanında sön-melidir. Teşkilâtımızın kudreti ve muvaffakiyeti için bu ana fikir, hepimizin rûhunda yer tutmalıdır."⁸

Genelge çok açıkltı; Serbest Cumhuriyet Fırkası tecrübesi, parti teşkilâtının zayıflığını ve mücâdele gücünün düşüklüğünü zâten gözler önüne sermişti.⁹ Şimdi bu duruma müdahale ediliyor ve

⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 5 10].

⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 5 16].

CHP Genel Sekreterliği, 29 Mart 1931 tarihli genelgesinde; illerde bulunan birinci müntehip sayısı ile ikinci müntehiplerden kaçının seçime katıldığını soruyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 6 2]; [Katalog No: 490 01/2 6 3]; [Katalog No: 490 01/2 6 7] ve [Katalog No: 490 01/2 5 16]. Parti merkezi, "mün-tehibi sâni intihâbına bu sefer geçen devre intihâbına nisbetle mümkün mertebe çok birinci müntehibin iştirâklerini temin için" gayret edilmesini istiyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 6 6]. Bu talebin nedenini gâyet yakından biliyoruz; çünkü, milletvekili genel seçiminde parti adaylarının seçiminden dolayı ilk tur katılımı çok düşük seviyelerde kalıyordu!

⁹ Bkz. Cemil Koçak, Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

partinin yeniden güç kazanmasına çalışılıyordu. Parti teşkilâtının üzerine düşeni yapması gerektiği vurgulanıyordu. Ayrıca, parti içi mücâdelelerden de kaçınılması gerektiği bir kez daha hatırlatılıyordu. Bu da, partinin gücünü sekteye uğratan bir başka nedendi.

CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in bu seçimdeki kişisel atılımının bu vesileyle yeniden ve bir kez daha altını çizmek isterim. Nitekim, o, seçimlerde parti teşkilâtını daha canlı ve atak görmekten yanaydı. Onun bu stratejisini bu genelgede açıkça görmekteyiz.¹⁰

Peker, 22 Eylül 1931 tarihli yazısında da; Etibba (Tabip Odaları) seçimlerinde aday gösterilmeyeceğini bir kez daha açıklıyordu.¹¹ Bu da, daha önceki seçimler için bir işaret olabilir. Herhâlde daha öncekilerde parti aday belirlemekteydi. Bu konuya daha önce temâs etmişim zâten...

Nitekim Peker, sâdece birkaç gün önce, 6 Eylül 1931 tarihli ve CHP vilâyet idâre heyeti başkanlıklarına ilettiği genelgesinde; "bâzı idâre heyetlerimizden aldığım mektuplarda; umûmî meclis, etibba odaları, Ziraat Bankası âzâlığı intihapları vesâire gibi işler için namzet gösterip gösterilmeyeceği sorulmaktadır" dedikten sonra; bu konudaki genel ilkeyi şöyle açıklıyordu:

"Nizamnâmemizin 125. maddesi, Umûmî Reislik Divânı kararı olmadıkça, intihaplarda namzet gösterilmeyeceği ve intihapların serbest yapılacağı; şu kadar var ki, fırka idâre heyetlerinin de intihaptan maksut olan iyi neticeyi temin edecek sûrette fırka mensuplarının kazanması için o intihapta rey sâhibi olan fırka âzâlarını toplayıp, meyillerini alması lâzım geleceği, nizamnâmenin 125. maddesinde sarahaten yazılmıştır. Herhangi bir intihap için nizamnâmenin mezkûr 125. maddesi ile 75. maddesinin (f) fıkrası iyice mütâlâa buyurularak, mûcibince hareket olunmkası tavzihan ve tâmimen arz ederim..."¹²

Oysa, aradan geçen yıllardan sonra, bu kez de CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer, 31 Mayıs 1940 tarihli genelgesinde; CHP vilâyet idâre heyetleri başkanlıklarına, yine aynı konuda başka şeyler söylüyordu. Buna göre; "Türk Hava Kurumu'nun yedinci

¹⁰ Bkz. Cemil Koçak, Recep Peker Konuşuyor "Disiplinli Hürriyet," Alfa Yayınları, İstanbul, 2018.

¹¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 7 30].

¹² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 7 26].

kurultayınca kabûl edilen yeni nizamnâmesi mûcibince, kurumun vilâyet ve kazâ şübelerinin idâre heyetleri yeniden seçilecekti." Tuzer, bu kez bu konuda partice atılacak adımı gâyet açık bir şekilde bildirme gereğini duymuştu:

"Türk havacılığının inkişâfına ve Türk gençliğinin bu sahada yetişmesine hizmet etmek gibi vatanî ve ulvî bir gâye ile çalışan bu kurumun mıntikanızdaki idâre heyetleri intihâbîle alâkalanmanızı ve idâre heyetlerine faydalı olacak arkadaşların intihâbının temini diler..."¹³

Daha önce de gördümüz gibi, CHP, kendi dışındaki kurum ve kuruluşların yöneticilerinin seçimine müdâhildi.¹⁴

CHP Genel Sekreteri Recep Peker, 15 Mart 1931 tarihinde, CHP vilâyet idâre heyeti başkanlıklarına iletteği tâmininde; bu kez müntehibi sâniler (ikinci seçmenler) için partice aday gösterilip gösterilmeyeceği husûsunda açıklama yapıyordu. Parti örgütü, konuyu merkezden sormuştu çünkü... Genel Sekreterliğin açıklaması da şöyleydi:

"1) Müntehibi sâniler için fırkadan namzet gösterilecektir.

2) Namzetler arasında vilâyet, kazâ idâre heyetlerimizden ve nâhiye ve köy ocağı heyetlerinden ve yeni intihap olunan fırkamıza mensup belediye meclisi âzâlarından, umûmî meclis âzâlarından münâsîp zatların bulunması arzu olunur.

3) Eski müntehibi sâni arkadaşlarımızdan fırkaya merbûtiyetlerini ve halk sevgisine liyâkatlarını muhafaza edenlerin ipkâsı muvafıktır.

4) Fırmamız müntehibi sânilerinin fırkaya kayıtlı âzâdan bulunmaları icâb eder. Eski müntehibi sânilerden olsun, yeni alınacaklardan bulunsun, fırkamıza fiilen merbut ve hizmet etmiş ve etmek kabiliyetinde görülmüş olanlardan henüz kaydedilmeyenler varsa, acele kayıtları yapılmak lâzımdır.

5) Yeni müntehibi sânilerimizin fırka prensiplerine, Teşkilâtı Esâsiye'ye ve şapka ve tekkeler, yeni harfler gibi inkılâp esaslarına sadâkat noktasında kusurlu olmamaları göz önünde tutulmalıdır.

6) Bilâhare fırkamıza avdet ederek, yaptırmış olmak şartıyla, Serbes Fırka'ya [Serbest Cumhuriyet Fırkası] girmiş olanlar,

¹³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/5 22 19].

¹⁴ İkinci bölüme bakılmalıdır.

diğer evsâfı hâiz oldukları takdirde, müntehibi sâni olabilirler. Bâzı sebepler altında mefsuh fırkanın geçici rüzgârına tutulan ve tekrar bize avdet eden iyi zevat hakkında gösterilmesi mukarrer olan müsamaha fikrini tebâruz ettirmek için bu fırsattan da istifâde edilmelidir.

7) Bütün bu noktalardan başka; mahalli meziyetleri ile halkın takdirini ve sevgisini celb etmiş olmak, müntehibi sâni namzetliği için mühim bir esas teşkil etmelidir.

8) Bu teferruat; esas noktai nazarları ifâde için yazılmıştır. Bu esasların vereceği umûmî fikirle hareket edilerek, vilâyet heyeti idârelerince namzetler tesbit olunacaktır. Bunun için kazâ ve nâhiye teşkilâtlarımızla fikir teâtisi ve teşriki mesâî olunması lüzumludur.”¹⁵

Peker’in burada vurgulamaya çalıştığı husus; Serbest Cumhuriyet Fırkası’na katılıp, daha sonra partinin kapatılmasının ardından, CHP ile ilişkileri kuşkulu hâle düşmüş olanların konumuna ilişkindi. Buna göre; bu kişilerin yeniden partiye alınmalarında “müsamaha” gösterilmeliydi.¹⁶

CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer, 4 Nisan 1939 tarihinde kaleme aldığı bir genelgede; “partimizin mebus namzetlerini tasbit ve ilân etmeden önce Genbaşkur [Genel Başkanlık Kurulu] karârile parti ikinci müntehipleri arasında yapılan istişâreyi idâre etmek üzere memuren gönderildiğiniz ... vilâyetinde istişârenin ne şekilde cereyân ettiği ve tâlimâtın müntehipler üzerinde ne gibi bir tesir icrâ ettiğini öğrenmekte fâide mülâhaza eylediğimizden, aşağıdaki hususlar hakkındaki mütâlaanızı yazı ile genel sekreterliğe bildirilmesini...” diyordu.

“1) Genbaşkur’un [Genel Başkanlık Kurulu] istişâre karârı ve istişârenin ne şekilde yapılacağına âid tâlimat ahkâmı müntehipler üzerinde ne gibi tesirler yapmıştır?

2) İkinci müntehiplere istişâre için arz edilen namzet listesi müntehipler üzerinde ve muhitte ne gibi bir intibâ bırakmıştır?

3) Namzet listesi ikinci müntehiplere arz edildikten sonra müntehipler arasında görüşme, anlaşma ve nihâyet birleşme

¹⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/2 6 11]. Genelgenin Dâhiliye Vekâleti’ne de bilgi için iletilildiğini belirtmeliyim.

¹⁶ Bkz. Cemil Koçak, Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

temâyülleri hâsıl olmuş mudur? Bu temâyül tezâhür etmişse, müntheipler buna muvaffak olabilmişler midir?

4) Müntheipler arasında yerliyi tercih gibi bir temâyül müşahade edildi mi?

5) Nihâyet istişârenin neticesi hakkında umûmî mütâlaanız nedir?"¹⁷

Burada çok açık görülmektedir ki, genel sekreterlik, yeni uygulamanın yarattığı yankıları öğrenmek istiyordu. Maalesef elimizde bu soruların yanıtlarını içeren yazışmalar bulunmamaktadır.

Milletvekili adaylığı için mürâcaatlar

Eyüp Sabri Akgöl'ün¹⁸ de boşalmış Muş milletvekilliğine tâlip olduğunu, yine CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in 1932 yılı başında kalem aldığı elyazısı bir nottan anlıyoruz. Ancak bu girişimin olumlu sonuçlanmamış olması da dikkate değerdir.¹⁹

CHP Aydın Bölge Müfettişi ve Mardin milletvekili Rızâ Levent, 1943 yılının başlarında, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a yazdığı yazıda; Muğla için ileride temâyüz edebilecek geç isimlere yer vermişti.

Bu isimler arasında; CHP Muğla vilâyet idâre heyeti başkanı Abidin Çakır da bulunuyordu. Levent, onun hakkında şunları yazmıştı:

"Tahsili ortadır. (...) Askerliğini er olarak yapmıştır. İçki içmez, kumar oynamaz. 1929'da partiye girmiştir. Ve vilâyetin parti kâtipliğinden başlayarak, Muğla'da kazâ ve vilâyet idâre heyetle-

¹⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/4 20 6]. Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 1), İletişim Yayınları, İstanbul, 1986.

¹⁸ Eyüp Sabri Akgöl'ün 1946 yılında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektup için bkz. Cemil Koçak, "İttihat ve Terakki Cemiyeti CHP'ye Sesleniyor," Star, (13 Şubat 2016).

¹⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

Not, 5 Ocak tarihlidir. Bu notlar arasında; bu sırada Fethi Okyar'ın adı da sık geçmekteyse de; konu belirtilmediği için, bir yorumda bulunmak imkânı hiç yoktur. Bir de, parti marşı izlenimi veren bir not daha bulunmaktadır; ancak "Türk milletini selâmlarım" kısmının bir marş önerisi olup olmadığını kesin olarak saptayamadım.

rinde bulunduktan sonra, beş seneden beri vilâyetin parti reisliğini yapmaktadır. (...) Parti işlerinde ve memleket işlerinde Muğla vilâyeti dâhilinde en iyi aklı eren ve bu işlerde en çok çalışan ve bilgisi olan bir şahıstır. Kültürü az olmakla berâber, çok zekidir. Ve parti işlerinde çekirdekten yetişmiştir. Mütâlaayı sever, züppeliği yoktur. Ecnebi lisân bilmez; olgun ve ağır başlıdır. (...) Tevâzuu vardır. Tahsilinin az olması dolayısıyla [olmasına rağmen] partide daha büyük işler deruhte edebilmesine ve başarabilmesine kaabiliyet ve enerjisi müsâittir."

Bir başka isim de Fethiye Halkevi başkanı Nevzat Yerguz idi. Yerguz eczâcı idi ve bu mesleği, ona babasından kalmıştı. "Babasının Çerkes olduğunu" söylüyorlardı; fakat "ne babası ve ne de Nevzat [Yerguz]'un böyle bir iddiâsı ve temâyülü vardı." "Çerkeslikleri belli bile değildi."²⁰ "Tahsili orta" idi ve Fransız kolejinde okumuştı. Fransızca biliyordu. Askerliğini er olarak yapmıştı. 1931 yılında CHP'ye katılmıştı. "Kendi kendisini yetiştirmiş, zeki, çalışkan, vatansever bir gençti." "Mütâlaayı sever; Türkçe çıkan eser ve mecmuayı okur"du. "Yüksek tahsil görmüş kadar kültürü vardı." "Kumar oynamaz, içki içerse de, itiyât hâlinde değildi." "Vücutça zayıf ve naifti." "Ancak vilâyet dâhilinde istifâde edilebilir"di.

Süreyyâ Aksoy, İzmir Amerikan koleji mezunu idi. Belçika'da yüksek öğrenime devâm etmişti. Ticâretle meşgûldü. "Âilevî, içtimâî, ahlâkî vaziyeti iyi"ydi; "kumar oynamaz, içki içmez, temiz giyinir, ağırbaşlı ve terbiyeli bir genç"ti. Henüz CHP'ye katılmamıştı; fakat yakınlarının çoğunluğu parti üyesiydi.

CHP Bodrum kazâsı idâre heyeti başkanı Hasan Nalbantoğlu; Alman Lisesi'nde okurken, Berlin'e gitmiş ve orada üç yıl kalmıştı. Diplomasını almıştı. Almanca biliyordu. Bodrum'un ticâret hayatını elinde tutan iki âileden birine mensuptu. Zâten diğer âile ile sıhriyet peydâ etmişti. 1935 yılında CHP'ye katılmıştı. Bodrum Halkevi başkanlığından sonra üç yıldan beri parti başkanı olarak görev yapıyordu. Askerliğini er olarak yapmıştı. "Temiz ahlâkı, idealist ve partimizde çok iyi çalışan bir gençti." "Temiz giyinir, züppe de değildi." "Ağırdı; ziyâfetlerde içki kullanır; fakat itiyât

²⁰ Bu noktada Çerkesliğin olumsuz çağrışımlara neden olduğu açıktır.

hâlinde değildi." "Kumar oynamaz"dı. "Kültürü iyi"ydi. "Mütâlaa-ya hevesi vardı."

CHP Maraş bölgesi müfettişi ve Trabzon milletvekili Mithat Aydın, 13 Şubat 1943 tarihli yazısında, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a şunları aktarıyordu: "Ankara'da yüksek ziyâretlerine geldiğim zaman bâzı arkadaşlar hakkında mâlûmat emrolunmuş idi. (...) Tetkikâtım neticesini arz ediyorum..."

Buna göre; Aydın'da her ikisi de İsviçre'de yüksek öğretim görmüş genç vardı. Hâlihazırda babalarının yanında çiftçi ve tüccar olarak çalışıyorlardı. Başkaca adaylar arasında iki kadın göz doldurmuştu ki, biri vâlinin yeğeni idi. Adı geçen bir kadın CHP vilâyet idâre heyeti üyesiydi ve aynı zamanda Çocuk Esirgeme Kurumu'nda görevliydi.²¹

Bu arada; boşalan milletvekilliklerine yapılacak atamalar için de ricâlar oluyordu. İstisnâî olarak uygun aday öneren kişiler de vardı. Çankırı belediye tabibi Kadri Özden, 1939 yılının sonbaharında, milletvekili Hüsnü Açıksöz'un ölümü üzerine boşalan üyelığe, ağır cezâ mahkemesi başkanı Tahsin Beyi öneriyordu.

Kendisi, bir önceki milletvekili seçiminde CHP'nin açık bıraktığı adaylar arasında yer almışsa da, küçük bir oy farkıyla seçimi kaybetmişti. Aynı şekilde Şûrâyı Devlet (Danıştay) üyeliği için yapılan seçimde de, yine küçük bir oy farkıyla, bu makâma seçilememişti. Bu sefer adaylığının uygun olacağı düşünülüyordu.²²

Tümgeneral Seyfettin Aykuter, 20 Şubat 1943 tarihli mektubunda, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a tavsiye de bulunuyordu. Buna göre; seçimde "İslâm olmayan azlık gruplarından mebus alınacaksa; bu defâ namzetliğini koymuş olan emekli mâlûl subay avukat Kaludisikadiris," uygun bir adaydı. Çünkü; "bu zat, çok zeki, fedâkâr, vatanperver bir kahramandı."

Şöyle yazıyordu:

"Birinci Dünâ Savaşı'nın başlangıcında subay namzedi olarak bataryama verildi. O zaman Çamlıca bölgesinde yapılan bir kolordu manevrasında dürbünsüz on kilometredeki hareketleri seçecek mâhiyette çok kuvvetli bir görüş kudretinde olduğunu ve

²¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

çabuk düzgün krokiler hazırlayabildiğini tesbit ettiğimden; batarya kıtasına aldım.

Ve Gelibolu yarımadasına çıkan düşmana karşı tümenimizle Seddülbahir bölgesinde bulunduğumuz sırada, düşmanın üstün topçu ateşi altında işlemez bir hâle gelmiş olan telefon hattını ve ses postalarının faaliyetini temine memur ettiğim zaman, dağılmış postaları büyük bir soğukkanlılıkla toplayarak, bataryamın işlemlerini temin etmiş ve tutuşan cephâne gruplarını, infilâklar arasında, yalnız başına, kürekli toprak atmak sûretiyle söndürmeye muvaffak olmuştur.

Bunu müteâkip; o sırada fazla zayiâta uğramış olan bataryamda nişancılıkta tenviz edilmiş ve sağ elinden yaralandığından, kara yolları geriye gönderilmişti. O devirde sıhhi teşkilâtımızın bozukluğundan, yarasının kangren olacağı mülâhazasıyla, İstanbul'a varıncaya kadar ve Gülhâne'de bir iki, cem'an üç defâ biraz daha yukarıdan kolu kesilmiş, kendisi de mükâfaten teğmenliğe nasbolunmuştur.

Bu sûretle sağ kolunun bir kısmını kayıp ettikten sonra; paket postahânesinde ufak bir ücretle vazife alan bu zat, hukuk fakültesini birincilikle bitirmiş ve avukatlığa başlamış ve bunda da çok muvaffak olmuştur.

Otuz üç yıldan bu yana avukatlık yapmakta olan bu zat; bu defâ 36.000 lira Varlık Vergisi ödemek zorunda kalmıştır. Yetercek kadar serveti ve çalışacak derecede sıhhati yerinde değildir. Fakat Türklüğe ve yurduna çok bağlı ve pek zeki bulunduğu göre; mebuslukta vücûdundan istifade edilir. Geçmişteki hizmetlerinden ötürü mükâfatlandırılması -imkân olursa-, şüphesiz asil milletimizin kadirşinaslığı eseri olacaktır."²³

CHP Bilecik bölgesi müfettişi ve Samsun milletvekili Mehmet Zühtü Durukan,²⁴ 11 Şubat 1942 tarihli mektubunda, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a yazdığı mektupta; Bursa'da

²³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁴ Mehmet Zühtü Durukan, TBMM'nin üçüncü (1927-1931) döneminde CHP Konya, dördüncü (1931-1935), beşinci (1935-1939), altıncı (1939-1943) ve yedinci döneminde (1943-1946) CHP Samsun milletvekili idi. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM III. Dönem: 1927-1931), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 417-418.

CHP vilâyet idâre heyeti başkanı Nûrettin Öğüncü ile Bilecik'te Halkevi başkanı Ali İpek'i aday olarak öneriyordu.²⁵

Erzurum'dan "arkadaşınız" imzâsı ile yazan Câfer Erçikan, Esendal'a, yeni seçim dolayısıyla, aday isimleri öneriyordu.²⁶

CHP Samsun eski milletvekili Rüşeni Barkın²⁷, 5 Mart 1943 tarihinde Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü'ye yazdığı ve "Büyük Başbuğum" şeklinde başlayan mektubunda; içinde bulunduğu durumu gözler önüne sermeye çalışıyordu:

"Müşterek tahsilimizde yüksek şahsiyetinize karşı vicdânımda parlayan engin sevgi ve hayranlık, vatan uğrunda bitmek tükenmek bilmeyen mücâhedenize bakarak, mütemâdiyen artmış ve az zamanda minnet ve şükran deryâsı içinde çözülmez bir bağlılık şeklini almıştır.

Gerek fânî varlığımın bu taşkın alâkası ve gerek ebedî simânının her vakit hakkımda ibzâl buyurduğu teveccüh ve iltifat; bana zâtı devletlerine hâlimi arz etmek cûretini vermiştir.

Mâkûs tâlihimin bir cilvesi olarak; bu seçim devresinde ismim namzet listesine girmemiştir. Geçen devrede Samsun denemesinde yüksek miktarda rey alarak mebus seçilmiştim. Bu sefer de namzet listesine girmiş olsaydım; vilâyet halkının teveccühünü kazanmış olduğum için, yine mebus seçileceğime emin idim.

Tekâüt aylığım on iki liradır. Evimin bankaya olan borcunu henüz ödeyemedim. Bu vaziyetimi arz eder; candan bağlılığım, Ulu Başbuğuma tam sıhhat, uzun ömür ve büyük muvaffakiyetler dilerim."

Esendal da, bu samimi mektubu yanıtlayacaktır; mektup, Cumhurbaşkanlığı'ndan Esendal'a iletilmişti:

"Geçim durumunuza yardım bahsinde; partimiz, bu yılın seçiminde açıkta kalan arkadaşları münâsip yerlere yerleştirmek için çalışan sayın Başvekilimiz [Şükrü Saraçoğlu] nezdinde çalışacak; yaşayışı kolaylaştırmak için elden geleni yapacaktır. Ayrıca bir isteğiniz olursa, bunun da partiye bildirilmesini..."²⁸

²⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁷ Rüşeni Barkın için bkz. Cemil Koçak, " 'Ey Tarihçi Belgen Kadar Konuş!' Belgesel bir Teşkilâtı Mahsusa Öyküsü," İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 251-285.

²⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

Atina ve Moskova eski ataşemiliteri ve hâlen Kars'ta bulunan kurmay yarbay Behçet Türkmen ise; 1943 yılının başlarında, Dışişleri Bakanı'na yolladığı ve oradan CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a iletilen mektubunda; milletvekilliğine aday gösterilmek istediğinden dem vuruyordu. Eğer talebi kabûl görecektense; zamânnıdan önce emekliliğini isteyeceğini de bildiriyordu.²⁹

Emekli bir yüzbaşı da, bu kez Celâl Bayar'a "sadâkat ve ubûdiyeti"ni sunuyor ve milletvekilliği için "tezkiye"de bulunmasını diliyordu.³⁰

CHP Samsun eski milletvekili Talât Avni Özudoğru'nun³¹ milletvekilliği için başvurusunu içeren mektubu 26 Ocak 1939 tarihliydi.³² Tıpkı İstanbul Tıp Talebe Yurdu müdürü Dr. Hüseyin Enver Sarp'in başvurusu gibi³³...

Bâzı istisnâî durumlarda milletvekili olmak istemeyenler de oluyordu. CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a, muhtemelen 1943 yılı milletvekili seçimi dolayısıyla, bir mektup yazan İstanbul'da avukatlık yapan Ali Haydar Özkent, kendisinin adaylığı ihtimâline karşı böyle bir talebinin olmadığında ısrâr ediyordu. Özkent, merâmını şöyle anlatmaya çalışmıştı:

"Merhum arkadaşımız Saadettin Rize, iki buçuk ay kadar evvel, pek kıymetli selâm ve teveccühünüzü iblâğ ederek; bu devre için mebus intihâbım düşünölmekte olduğunu söylemiş ve hâl tercümemin hulâsâsını istemişti.

Mefkûre yoldaşı eski bir arkadaşını hatırladığınızdan dolayı teşekkürlerimi sunarken, şahsî ve âilevî bâzı sebepler dolayısıyla bu defâlık af buyrulmaklığımı ricâ etmiştim. Merhum bunu size söylemiş midir? Söylemişse, ne yolda söylemiştir, bilmiyorum... Gerek Ankara'dan ve gerek buradan süzülen havâdis meyânında parti namzetleri arasında ismimin de bulunacağını ileri süröl-

²⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

³⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

³¹ Talât Avni Özudoğru, TBMM'nin ikinci döneminde (1923-1927) CHP Canik milletvekili idi. Emekli binbaşydı. Osmanlı Meclisi Mebusanı'nın ikinci ve üçüncü döneminde de milletvekilliği yapmıştı. 13 Ağustos 1939 yılında ölmüştür. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM II. Dönem: 1923-1927), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 185-186.

³² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

³³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

mekte olmasını dostların bir tahmini olarak telâkki edegelmekte iken; bu sabah yazıhâneme geldiğimde kâtibimin dün zâtı âlileri tarafından telegonla aranıldığını söylemesi, şu arizeyi takdime ve bilvesile saygılarımı sunmaya vesile olmuştur.

Hiçbir talebim olmadığı hâlde, hatırlanmaklığımı büyük bir mazhâriyet sayar ve duyduğum şükran hislerinin pek derin olduğunu arz ederim. Ancak, böyle bir intihâbın, burada izâhı uzun olan sıhhî, âilevî, meslekî sebepler dolayısıyla benim ve bilhassa dört ve iki yaşlarında iken analarını kaybederek, bugün kendilerine hem babalık ve hem de analık yapmak vaziyetinde bulunduğum on üç ve on altı yaşındaki iki çocuğum için çok ağır neticeler doğuracağı bir hakikattir.

Eğer bütün bu rivâyetler doğru ise, önüne geçmenizi ve bir emri vâki karşısında müşkül mevkide bırakılmama meydan vermemenizi ellerinizden öperek sizden ricâ eder ve ancak böyle bir yardımın lütuf telâkki edeceğimi derin saygılarımla arz eylerim."³⁴

Teşekkürler

Milletvekili seçilmeyi başaranlar ve aday gösterilmesine rağmen seçimi kazanamayanlar; genel sekreterliğe ilettikleri mektuplarında; teşekkürlerini sunmayı ihmâl etmiyorlardı. Şimdi de bu mektuplardan bâzı örnekler görelim...

CHP Kayseri eski milletvekili Sâlih Turgay da³⁵, 11 Mart 1943 tarihli mektubunda, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a milletvekili seçilememesine rağmen teşekkürlerini sunuyordu. Aday gösterilmesi bile yeterliydi. Esendal da, yanıtında; "iş bakımından partimin bir yardımına ihtiyaç olursa, bildirmenizi dilerim" diyordu.³⁶

CHP Denizli eski milletvekili ve emekli general Mehmet Şefik Türsan,³⁷ yeni seçimde aday gösterilmemiş olmasına karşılık,

³⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 5].

³⁵ Sâlih Turgay, TBMM'nin beşinci (1935-1939) ve altıncı döneminde (1939-1943) CHP'nin Kayseri milletvekili idi. *Türk Parlamento Tarihi*, (TBMM V. Dönem: 1935-1939), (Cild: 2), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, s. 441-442.

³⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

³⁷ Mehmet Şefik Türsan, TBMM'nin beşinci (1935-1939) ve yedinci döneminde (1946-1950) CHP Denizli milletvekili idi. 1927 yılında emekli olmuştu.

kendisine başkaca bir görev verilmesinden dolayı, CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer'e teşekkür ediyordu.³⁸

Adapazarı Halkevi başkanı ve doktor operatör Rûhi Soyer de, 5 Mart 1943 tarihli mektubunda, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenalı'ı "tâzim"le selâmlıyor ve ellerinden öpüyordu. Kendisi Niğde milletvekili adayları arasında yer almıştı ki, bu, "Aziz Millî Şefimiz ve Değişmez Genel Başkanımızın yüksek irâdeleri ve büyüklerimle partimizin teveccühleri sâyesinde" olmuştu.

Ancak, ilgilinin kayınpederinin Niğde milletvekili Hâlit Mengi³⁹ olması nedeniyle; bir seçim dâiresinden her ikisinin de milletvekili olmasının parti ilkeleri açısından mümkün görülmemesi üzerine, adı geçen kişinin adaylığı bir sonraki seçime bırakılmıştı. Soyer de, kendisine gösterilmiş olan bu yakınlıktan ötürü Esenalı'a teşekkür ediyordu.⁴⁰

Samsun Bafra'da Halkevi başkanı ve ortaokul müdürü olan Necmettin Esin de, 1 Mart 1943 tarihinde, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenalı'nın kendisinin Samsun'dan milletvekili adayı gösterilmesinde gösterdiği "iltifâta minnet ve şükranla mukâbele" ediyordu. Samsun'da diğer iki aday arasında en çok ikinci seçmen oyunu kazanabilmişti. Samsun merkez ve kazâlarında toplam 475 ikinci seçmen oyunu toplayabilmişti. Sadece on sekiz oy farkıyla seçimi kaybetmişti.⁴¹

Ünlü romancı Ahmet Refik Sevensil de, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenalı'a yazdığı 9 Mart 1943 tarihli mesajında; milletvekili olarak ziyârette bulunmak ve "ellerinizi öpmek için" geldiğini zikretmişti.⁴²

Türk Parlamento Tarihi, (TBMM V. Dönem: 1935-1939), (Cild: 2, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, s. 207-208.

³⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

³⁹ Hâlit Mengi, TBMM'nin ikinci (1923-1927), üçüncü (1927-1931), dördüncü (1931-1935), beşinci (1935-1939), altıncı (1939-1943), yedinci (1943-1946) ve sekizinci döneminde (1946-1950) CHP Niğde milletvekili idi. Milletvekili seçilmeden önce Bor Belediye Başkanlığı yapmıştı. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM II. Dönem: 1923-1927), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 634-635.

⁴⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁴¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/43 177 14].

⁴² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Refik Ahmet Sevensil, TBMM'nin yedinci döneminde (1943-1946) CHP Tokat milletvekili idi.

İsmâil Ârif Baytın⁴³ ise, tam aksine, seçimi kazanmayı başarmıştı ve 1 Mart 1943 tarihinde CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a hitâben kaleme aldığı mektubunda, adaylar arasında bulunduğu sırada "lütfen esirgenmeyen kıymetli teveccühlerine" şükranlarını sunuyordu.⁴⁴

Suat Hayri Ürgüplü⁴⁵ de, CHP İstanbul vilâyet idâre heyeti başkanlığından milletvekilliği aday listesine seçilmişti. CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a çektiği telgrafta, bunu "sonsuz bir lütuf" saydığını belirtmişti.⁴⁶

CHP Afyonkarahisar eski milletvekili Hamza Osman Erkan⁴⁷ da, yeniden seçilmesinden dolayı Esendal'ı kutluyor ve partinin "sâdik bir ferdi" olduğunu belirterek, "dâimâ emrinizde en şevkli bir kalple bağlı bulunduğumu ellerinizden öperek arz ederim" diyordu.⁴⁸

⁴³ İsmâil Ârif Baytın, emekli askerdi ve TBMM'nin beşinci (1935-1939), altıncı (1939-1943) ve yedinci döneminde (1943-1946) CHP Ankara milletvekili idi.

⁴⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/43 177 14]. Kastamonu milletvekili seçilen -ileride Demokrat Parti milletvekili ve bakan olacak olan Samet Ağaoğlu'nun kız kardeşi- Tezer Taşkiran da, 1 Mart 1943 tarihli mektubunda, "Pek Sayın Büyüğümüz" hitâbıyla Esendal'a teşekkür ediyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/43 177 14].

⁴⁵ Suat Hayri Ürgüplü, TBMM'nin altıncı (1939-1943) ve yedinci döneminde (1943-1946) CHP Kayseri milletvekiliydi. İkinci Şükrü Saraçoğlu Hükûmeti döneminde Gümrük ve Tekel Bakanı olarak yer aldı. Bakanlık sorumluluğu dolayısıyla Yüce Divan'da yargılanıp, beraat etti. 1950 yılında yeniden TBMM'nin dokuzuncu döneminde (1950-1954) CHP Kayseri milletvekili seçildi. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM IX. Dönem: 1950-1954), (Cild: 7), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s.661-663. Ayrıca bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996 ve Cemil Koçak, İktidar ve Demokratlar, (Türkiye'de İki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları: 1945-1950), (Cild: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012; Rejim Krizi, (Türkiye'de İki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları: 1945-1950), (Cild: 3), İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

⁴⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁴⁷ Hamza Osman Erkan, TBMM'nin altıncı döneminde (1939-1943) CHP Afyonkarahisar milletvekili idi. Ayrıca onuncu ve on birinci dönemlerde de milletvekili olarak bulundu.

⁴⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

Erkan, muhtemelen sonraki seçimler için adının unutulmamasını sağlamaya çalışıyordu. Ne var ki, yeniden milletvekili olması ancak TBMM'nin onuncu (1954-1957) ve on birinci döneminde (1957-1960) mümkün olabile-

İzmir’de eski tümen komutanlarından emekli kurmay albay Mehmet Hulûsi Conk da, 6 Nisan 1939 tarihinde, CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer’e yazdığı mektupta; İzmir’de CHP’nin önerdiği 49 milletvekili adayı arasında yer almaktan duyduğu memnûniyeti bildiriyordu. Gerçi bu seçimde, kesin aday listesinde yer alan bâzı isimlerden daha çok oy kazanmış olmasına rağmen, ismi kesin listeye girememişti. Bu nedenle boşalan milletvekilliklerinden birine aday gösterilmeyi arzu ediyordu.⁴⁹

Diğer yandan, bu türden bir üslûbun “riyâ” görüntüsü olabileceğine ilişkin de bir kanaat vardı. Nitekim, Afyonkarahisar Belediye Başkanı İsmâil Kemâl Aşkar, 3 Mart 1943 tarihli mektubunda; CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal’a seçimi kazanamamış olmaktan doğan duygularının aslâ olumsuz olmadığını duyurmaya çalışırken; Esendal’ın bu adaylık sırasında göstermiş olduğu yakınlık için “samimi minnet ve şükran” duygularını iletliyordu. Bu duygularının “riyâ” sayılmamasını da özellikle ricâ ediyordu.⁵⁰

Benzer üslûbu başka mektuplarda da görebiliyoruz elbette...

Altıncı Kolordu Komutanı Ferik Ali Hiker (?), 13 Haziran 1936 tarihinde, CHP Genel Sekreteri Recep Peker’e yazdığı mektuba; “Çok aziz kardeşim” hitâbıyla başlıyordu.

“Ankara’da kaldığım ikinci günümü Millî Müdâfaa Vekâleti ile Büyük Erkânıharbiye ziyâretlerim (...) zapt ettiği için, başka hiçbir tarafa uğrayamadığım gibi; zâtı devletlerini de bir kerecik olsun serbestçe bularak, konuşmaya, kalbî iştiaqlarımı tatmin ve teskine imkân bulamamış idim. Bu mahrûmiyetin benim için ne kadar acı olacağı kâbili takdirdir. Ben bu ızdırabı ruh ile kıvrırırken, iltifatnâmei devletlerle tesrinime inâyet buyurulması, beni ihyâ etmiştir. Mektubunuzu okurken, âdetâ tatlı sözlerinizi bizzat işitiyor gibi oldum ve o kadar inşirah buldum. Bilhassa hakkımda gösterilen temenniyâtı sâimimâne ise, ayrıca mûcibi minnet ve teşekkürdür. Lâyezâl ve derin hürmetlerimle, arzı muhabbet ve tâzimat eylerim muhterem beyim efendim...”⁵¹

cektir. Ama Demokrat Parti milletvekili olarak! Erkan, 27 Mayıs’tan sonra Yassıada’da yargılandı.

⁴⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2]. Conk, Millî Mücâdele’de 24. ve 18. Tümen komutanlıklarında bulunmuştu.

⁵⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/43 177 14].

⁵¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

1950 seçimi sonrasında da bu tür mektupların artık miâdını tamamladığını söyleyemeyiz... Aksine, İsmet İnönü'ye hitâben kaleme alınmış olan ve "sayın büyüğümüz," "sayın yüce başbuğum," "sayın Millî Şefimiz ve milletimizin müşfik, fedâkâr büyüğü," "pek sayın büyük komutanım," "aziz baba," "büyük babamız İsmet İnönü"⁵² ifâdeleri sürecektir.

Bu tür mesajların bir başka özelliği de olabilirdi. Seçimi bir şekilde kaybetmiş olanlar, bu nedenle yönetimle aralarına bir soğukluk girmediğinin teyidi olarak da mesaj vermek istemiş olabilirlerdi. Bence bu cihet üzerinde de durulmalıdır.⁵³

Tebrik edenler ve teşekkür edenler yalnızca yeniden milletvekili seçilmeyi başaran isimler değildi; yeniden seçilmesinden dolayı İstanbul Kadıköy'de Birinci Sûlh hâkimi Sıtkı Şefkâti Şefkatlioğlu da, 17 Mart 1943 tarihli mektubunda, Esendal'ı kutluyor ve "mübârek ellerinizden öperim efendim" diyordu.⁵⁴

Küçük Yozgat Barut Fabrikası'nda asit ustabaşısı olarak çalışan Bakırköylü Selim Akıncı da, 27 Şubat 1943 tarihli mektubunda, yeniden milletvekili seçilen Esendal'ı kutluyordu.

Bu vesileyle biz de bu türden mesajların çok daha alt sınıflardan da gelebildiğine şâhit oluyoruz. Ayrıca, mektubun altına yine bizzat Esendal'ın el yazısıyla düşülen nottan, bu mektuba da yanıt verildiği bellidir.⁵⁵

Serzenişler

Bu arada; belirtmeliyim ki, bütün mektupların, seçimi yitirmiş olmasına rağmen, böylesi güzel duygularla dolu olduğunu belirtmek elbette mümkün değildir. Elbette, hayalkırıklığını mektubunda dile getirenler de vardı.

İnhisarlar (Tekel) Vekâleti'nde muhasip vekili olan ve mektupta sâdece imzâsı olduğundan ismi okunamayan kişi, 4 Mart 1943 tarihli mektubunda, bu kez CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket

⁵² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/36 151 2].

⁵³ Birinci bölüme bakılmalıdır.

⁵⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/43 177 14].

⁵⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

Esendal'a serzenişte bulunuyordu. Kendisinin bu seçimde bâzı illerde gösterilen fazla milletvekili listesine⁵⁶ bile aday olarak kabûl edilmemesinden duyduğu hayal kırıklığını âdetâ haykırıyordu.

Oysa, geçen yıl Esendal'ın kendisine bu konuda vaadde bulunduğunu ileri sürüyordu. Esendal'ın böyle bir tutum içine girmemiş olması kibarca eleştirilmekteydi. Ancak mektup sâhibi, yine de eski gibi, "ideal"lerine sâhip çıkacaktı. Düşüncelerini her zaman yaptığı gibi yine parti teşkilâtına yazmaya devâm edecekti. Mektup sâhibi, Esendal'a "9 Aralık 1941 tarihli mektubu"nda "münhasır kalan alâka ve teveccühleri"ne teşekkür ederek, konuyu kapatıyordu.⁵⁷

Ünlü yazar Hâlit Fahri Ozansoy, 15 Mart 1943 tarihinde, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a yazdığı mektupta; milletvekili seçilememiş olmasının getirdiği hoşnutsuzluğunu dile getiriyordu:

"Çok Sayın Büyüğüm;

Bana Ankara'da 'tâlihın varsa, mebus olursun' demiştiniz... Haklı imişsiniz... Tâlihim yokmuş... Olamadım... Fakat yine de mesûdum... Partimin binlerce tâlip arasından beni seçerek, namzetler listesine koymuş olması; hayatta beklediğim en büyük mükâfâtı vermiştir. Bu takdirinizden dolayı en derin ve sonsuz şükran ve bağlılıklarımı saygılarımla sunarım."

Esendal da, bu sitemkâr, fakat nâzik mektuba yanıt vermek ihtiyâcını hissetmiş olmalıydı:

"Bahtın gittiği de olur; geldiği de... Günün birinde mebusluk da olur. İş; sağlıkta ve istemekte ve çalışmakta ve kendini bozup gevşetmemektedir. Ben bunu çok denemişim... Umarım ki, siz de denersiniz..."⁵⁸

CHP Gümüşhâne eski milletvekili ve emekli albay Yusuf Ziyâ ZARBUN,⁵⁹ 9 Mart 1943 tarihinde CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri

⁵⁶ Bu seçimde ilk kez bâzı illerde seçilecek milletvekili sayısından daha fazla aday gösterilmişti. Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945), (Cilt: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 285-297.

⁵⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁵⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Yazının altına düşülen el yazısı nottan, Esendal'ın Ozansoy ile görüştüğü de anlaşılmaktadır.

⁵⁹ Yusuf Ziyâ ZARBUN, 1935 yılında emekli olmuştu; daha önce Osmanlı Meclisi Mebusan'ında üçüncü dönem ve TBMM birinci (1920-1923) ve ikinci

Tuzer'e yazdığı mektupta, her ne kadar bu defâki seçimde adaylık için başvuruda bulunmadıysa da, partinin ve özellikle de ikinci seçmenlerin talebine karşılık, adaylar içinde yer alamadığından müşteki görünüyordu.

Oysa, partinin daha ilk kuruluşunda Trabzon'da alay kumandanı iken; alay karargâhını mobilyaları ile birlikte partiye verdiğinden söz ediyordu. Hâlihazırda bütün âilesi de CHP'liydi. Zarbun, Esenal'a "vücûdum zinde, kafam işliyor; âtil ve bâtil oturmak" istemiyorum şeklinde sesleniyor ve "yüksek teveccühleri"nin kendi üzerinde olmasını ümit ediyordu.⁶⁰

İzmir'de *Âhenk* gazetesi yazarlarından Mehmet Şevki Ertuğrul, 9 Şubat 1943 tarihinde, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal'a yazdığı mektupta; kendisinin Milli Mücadele yıllarından bu yana CHP'nin hizmetinde olduğunu; fakat buna rağmen milletvekili olamadığından şikâyetçiydi. Oysa, kendisi gibi, fedâkâr hizmetkârların mükâfatlandırılması lâzımdı. Kendisinden çok daha az hizmeti olanlar milletvekili olurken, bu durum kötü bir örnek oluşturunuyordu.

Nitekim, geçen seçimde aday olmak istemiş, fakat bunu başaramamıştı. Geçen dönemde boşalan milletvekilleri için de başvuruda bulunmuşsa da, bunlardan sonuç alamamıştı. Şöyle yazıyordu: Bütün bunlar, "içimde ayrı bir üvey evlât acısı uyandırdı." Mektup sâhibi, Esenal'a "aziz şefim" şeklinde sesleniyordu.⁶¹

İstanbul'da bakteriyolog Dr. İhsan Sâmî de, 15 Haziran 1939 tarihli mektubunda; Tuzer'den boş milletvekilliği için yer ricâ ediyordu.⁶² İhsan Sâmî, 27 Mart tarihli daha önceki bir mektubunda da; benzer talebini dillendirmişti: "Ben arzuma muvaffak olamadım; demek henüz lâıyk değilim" şeklindeki sitemi dikkat çekiciydi. Onun 3 Nisan tarihli mektubundan da anlıyoruz ki; Başbakan Refik Saydam kendisinin çocukluk arkadaşıyla!

dönem (1923-1927) CHP Gümüşhâne milletvekili olan Veysel Rızâ Zarbun'un ağabeyidir. TBMM'nin dokuzuncu (1950-1954) ve onuncu dönem (1954-1957) Gümüşhâne milletvekili olan Hâlit Huldu Zarbun yeğenidir. Bkz. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM VI. Dönem: 1939-1943), (Cild: 5), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, s. 309-310.

⁶⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁶¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁶² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

Tuzer de, yanıtında, "sizin mebus olmamanız lâıyk olmadığı-
nızdan değildir; liyâkatiniz muhakkak yüksektir; lâkin son inti-
hapta partice tutulan usûl bunu icâb ettirmiştir" diyordu.⁶³

CHP milletvekilliği için aday listesine alınmayan Emniyet
Umum Müdürlüğü'nde görevli Nâci Aklan, Esendal'a yazdığı mek-
tupta, hayal kırıklığını dile getiriyordu. "Ezelden yazılan bozul-
maz"dı. "Takdiri ilâhiyi kudreti beşer tebdil edemez"di. "Mukadder
olmayınca, matlûb husul bulmaz"dı. Onun aday listesine konul-
mamış olması önemli sayılmazdı. Esendal'a "gönlünüz de hoş ve
esen olsun" diye yazıyordu. "Mukadder ne ise, âkıbet olur"du.

Esendal da, yanıt mektubunda, aday olamamasının nedenleri-
ni sormamasını ricâ ediyordu. Şimdilik mümkün olamamıştı; ama
ileride belli olmazdı.⁶⁴

CHP Ankara eski milletvekili Rıfat Araz, 1943 yılında, Esen-
dal'a yazdığı mektupta; TBMM'nin üçüncü döneminde milletveki-
li seçilmiş olmasına karşılık, yeni seçimde artık üye olamadığını
açıklıyor; kendisine "yeni bir kapı" açılmasını istiyordu. "Başka
bir sûretle bir kapı açmak lütfunda bulunmanızı temenni ederim"
diyordu. Hâlihazırda Merkez Bankası'nda bir idâre meclisi üye-
liği, üyenin milletvekili seçilmesinden dolayı, boşalmıştı. Şöyle
yazmıştı: "Buraya intihâbımı veyâ başka bir vazifeye tâyinimi
mümkün kılmak elinizdedir. Bunu sizden hürmetle ricâ eder..."⁶⁵

CHP Antalya eski milletvekili Ahmet Derin⁶⁶ (?) de 27 Mart
1939 tarihli mektubunda, CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tu-
zer'e, yeniden seçilememiş olmasının ardından; "tâlihin aksi bir
cilvesi eseri olarak bu seçimde muvaffak olamadım; fakat bu va-
ziyet şeflerimize ve partimize beslemekte olduğum sarsılmaz sa-
dâkate hiçbir tesir edemez." diyordu.⁶⁷

Akşehir tüccarından Ali Cânip Sümer, 16 Şubat 1943 tari-
hinde, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a yazdığı
mektupta; Konya eski milletvekili merhum Hacı Bekir'in oğlu ol-
duğunu belirterek; seçim içinde Konya'dan aday gösterildiğini

⁶³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

⁶⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁶⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁶⁶ Bu isimde bir milletvekili saptayamadım.

⁶⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

açıklıyordu. Fakat bu girişiminden olumlu bir sonuç alamamıştı. Bunu şöyle açıklıyordu:

"Adresimin muvazzah yazılmaması yüzünden muhitimce lâyikile tanınamadım. Bu kere de Genel Sekreterliğe tekrar mürâcatta bulundum. Zâtîâlilerince müsaade ve tensip buyurulduğu takdirde tekrar namzet gösterilmekliğim hakkında yüksek lütuflarını..."⁶⁸

CHP Giresun eski milletvekili ve ünlü gazeteci Hakkı Târnk Us,⁶⁹ 1923 yılından 1936 yılına kadar sürdürdüğü TBMM üyeliğinden sonra, 5 Nisan 1939 tarihinde, CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer'e yazdığı mektupta, bir miktar serzenişte de bulunuyordu:

"Pek Sayın Bayım;

Ortalığın hâline bakarak mülâki olabildiğinizi zannetmiyorum ve bu arada bir emriniz çıkmayışını ancak buna yoruyorum. Yâni, menfî bir cevâbı hatıra getirmek istemiyorum. İstanbul'da bir küçük husûsî satırla müjdenizi bekleyeceğim. Beni koruyacağınızdan şüphe etmiyorum ve onun ümedi ve peşin şükrânı ile ebedî minnetini bırakıyorum. Yürekten saygı ve sevgiler..."⁷⁰

CHP Aydın ve Menteşe eski milletvekili Mehmet Esat İleri⁷¹ de, 29 Mart 1939 tarihinde, CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer'e yazdığı mektupta; yeniden milletvekili adayı gösterilmemiş olmasından dolayı şikâyetçiydi. Aynı zamanda bâzı istekleri de vardı:

"Partisinin nurlu yolunun ebedî yolcusu olan Esat İleri, partisinden mebus namzedi gösterilmesini yalvarmış, partisine ve ulu-

⁶⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

"Vatanını seven bir Konyalı" da, benzer bir mektup yazmıştı. İddiâya göre; Hacı Bekir, Millî Mücadele yıllarında Konya isyânında teşvikçi olmuştu. O sırada Kaymakam Kasap Osman, bunu saptamıştı, fakat araya hatır işleri girmiş ve konu kapatılmıştı. Mektup sâhibi, gerçeğin Konya umûmî meclis üyesi Ömer Baysal'dan araştırılmasını istiyordu. Benzer bir mektup yine aynı tarihlerde kaleme alınmıştı.

⁶⁹ Hakkı Târnk Us, TBMM'nin ikinci (1923-1927), üçüncü (1927-1931), dördüncü (1931-1935) ve beşinci (1935-1939) dönemlerinde CHP Giresun milletvekili idi. Bkz. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM II. Dönem: 1923-1927), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 356-357.

⁷⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

⁷¹ Mehmet Esat İleri, TBMM'nin birinci (1920-1923) Aydın; ikinci döneminde (1923-1927) CHP Menteşe (Muğla) milletvekiliydi. Türk Parlamento Tarihi, (Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem), (1919-1923), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 138-139.

sa hizmetlerini gösteren vesika sûretlerini de yüksek huzûrunuza sunmuştu. Namzetler arasında ismimi göremedim. Partimizin karar ve emirlerine itaat, canımıza minnettir. Merhametli huzûrunuza ihtiyaç dolayısıyla yine arzı hâle mücâseret ediyorum.

Eski kânuna göre tekâüt edildim. Barem kânunundan ve birinci ve ikinci [Türkiye] Büyük Millet Meclisleri'nde bulunanların 125 lira üzerinden tekâüt edilmelerine dâir kânundan evvel tekâüt edildiğim için istifâde edemedim. Gümölcüni'de mal ve mülküm Yunan ellerinde kaldı; Balkan harbi mühaciri olduğum hâlde, hükûmetimden de mal ve mülk talebinde bulunmadım. Senelerce liselerde, vatanî hizmetlerde bulundum.

Arkadaşlardan mebus olup, inhilâl eden Ziraat ve Sümerbank Meclisi İdâreleri'nde vesâir inhilâl edecek âzâlıklardan birine tâyin buyurulmak gibi beni ihyâ edecek büyük lütfunuzu yalvıyorum..."⁷²

Yerel seçimler

Yerel seçimler, zaman zaman da olsa, nisbî olarak daha güçlü bir siyâsal rekâbete imkân verebiliyordu. Parti örgütü içindeki rekâbete ilişkin izler, çeşitli yazışmalarda kendisini belli etmektedir.

1943 yılında yapılan Elâzığ belediye başkanlığı seçimine yönelik itirazlar da, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a yazılan bir mektupta belirtilmişti. Buna göre; bu seçime dışarıdan müdahale olmuştu. Elâzığ belediye meclisinin toplantısında, milletvekili seçilen belediye başkanının yerine, yeni bir seçim gündeme gelmişti. Fakat seçime on üç yıldan bu yana Birinci Umûmî Müfettiş İbrâhim Tâli Öngören'in⁷³ damâdı Hürrem Fâik Ergun karışmıştı. Dördüncü Umûmî Müfettişi Hüseyin Abdullah Alpdoğan⁷⁴ ise, bu müdahaleyi önlemeye çalışmıştı. Ancak Elâzığ vâlisi Hüsnü Uzgören'in "beceriksizliği" sonucunda başarılı olamamıştı.

⁷² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

⁷³ İbrâhim Tâli Öngören için bkz. Cemil Koçak, Umûmî Müfettişlikler (1927-1952), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 91-92.

⁷⁴ Hüseyin Abdullah Alpdoğan için bkz. Cemil Koçak, Umûmî Müfettişlikler (1927-1952), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 249.

Sonuçta, seçim öncesinde partinin aday gösterileceği belirtilmişse de, bunun olması önlenmişti. Partinin aday göstermeyeceği söylentisi yayılmış ve meclis üyelerine yanlış bilgi iletilmişti. Bunun nedeni, partinin göstereceği adaya karşı diğer adayın kazanmasının sağlanmak istenmesiydi.

Seçim günü vâlinin partinin adayını açıklamasına rağmen, diğer aday, mülki idâre âmirlerinin seçime karışmasının yasak olduğunu belirterek, bu girişime engel olmaya çalışmıştı. Nitekim, seçim, diğer adayın belediye başkanı olmasıyla sonuçlanmıştı. Hattâ vâli de, seçimin olağan şartlarda gerçekleştiğini resmî makamlara bildirmişti. Neticede Fahri Karakaya, yeni belediye başkanı olmuştu.

Mektup sâhibi, yeni belediye başkanı hakkında şu ithamlarda bulunuyordu:

"Babası (...) kasap Süleyman'dır. Vaktile tehcir zamânında⁷⁵, tehcirden ve sonra da evini kumarcılara açık bulundurmuş olmasından istifâde ederek zengin olmuş ve saltanatın otoritesizliğinden ayrıca istifâde ederek, diğer beyler ve ağalar gibi mahalli nüfuz tesis etmiş ve (...) Karakaya mevkiinde başına topladığı adamlar vâsıtasıyla yolcuları tazyik etmek, bâzen öldürmek ve çok zaman da soydurmak işini görmüştür. Meşhur soyadlarını bu hırsız yatağından almışlardır."

Karakaya, CHP Elâzığ milletvekili de olmuştu.⁷⁶ Onun belediye başkanı olması, mektup sâhibine göre, "hükûmet ve parti otoritesine karşı çıkış" sayılmalıydı. "Burada şimdiye kadar [Cumhuriyet] Halk Partisi teşkilâtı, parti ve hükûmet tarafından hangi mâkûl mütâlaa ile kurulmuyorsa; aynı mâkûl mütâlaa ile bu guruhun amme teşkilâtları başında bulunmaları da mahzurlu" idi.

Bu grup, parti merkezine yazdığı yazılarla, parti yönetimine, kentte güçlü bir muhalefete dayandıkları yolunda izlenim vermeye çalışıyordu. Çünkü, bunu daha önce de yapmışlardı ve o zaman

⁷⁵ 1915 Ermeni tehcirinden söz edilmektedir.

⁷⁶ Fahri Karakaya, TBMM'nin sekizinci döneminde (1946-1950) CHP Elâzığ milletvekili idi. CHP Elâzığ vilâyet idâre heyeti başkanlığı da yapmıştı. Babası da TBMM'nin birinci dönem (1920-1923) milletvekili idi. Daha sonra TBMM'nin onuncu döneminde (1957-1960) CHP Elâzığ milletvekili oldu. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM VIII. Dönem), (1946-1950), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s. 377-378.

Hürrem Ergun, Tokat milletvekili olarak seçilebilmişti. Oysa, Karakaya'ya destek verenler içinde bulunan bir kişinin kardeşi, 150'liklerdendi. Neticede; adı geçen kişinin belediye başkanlığından uzaklaştırılması isteniyordu.⁷⁷

Nitekim, Elâzığ'da avukat Şükrü Bayer'in oğlu Kâzım Bayer, 9 Nisan 1943 tarihinde, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esen-dal'a yazdığı mektupta; Elâzığ'da belediyedeki suistimâllerden söz ediyordu. Kendisi belediye başkanlığı için partinin adayı olarak düşünülmüş; fakat rakipleri, onun seçilmesini engellemişlerdi. Bu duruma engel olunmalıydı.⁷⁸

Yasaklar

Çarşaf ve peçe yasağı

Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, CHP Genel Sekreterliği antetli kâğıda yazdığı bir yazıda; "yabancı âdetlerin ve hayvanca ihtirasların Türk(ün) başına doladığı çarşaf ve peçe, Kemâlist devrimin kaldırmaya ve Türk kadınına medenî cemiyette sosyal durumunu vermeye azmetmiş olduğu herkesçe bilinen ve bilinmesi gereken bir gerçekliktir" diyordu. Yazı, Umûmî Müfettişliklere ve vâililiklere hitâben kaleme alınmıştı.

Yazıda şöyle denilmişti:

"Sosyal siyâsada bu devrim, kadın ve erkeklerimizin ince zevk ve duygularına bırakılmıştır. Bu ince zevk ve duygunun on senede verdiği eser, yakın geçmişi hatırlayanlar için, akla sığmayacak kadar bir ilerleme olarak görürler. Bu ilerlemelerde, iller ve şarlar genel kurumlarının asıgı tesirleri vardır.

Ancak, bu kararların kânun kuvvetinde olmamasından bâzı yerlerde tatbiki gecikmektedir. Hattâ bu yıl kurulan kurultayda çarşaf ve peçe işi konuşulurken, bâzı yerlerde peçenin kötü bir örnek olarak devâm edip gitmekte olduğu tenkit edildi. Ve bir kânun yapılarak, derhâl önüne geçilmesi bile teklif edildi.

⁷⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁷⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Bu konuda bir şikâyet mektubu daha vardı. Mektupta benzer şikâyetlere yer verilmişti.

Fakat hükümet, Türk milletinin devrimciliğine ve yenileşme hissine güvenerek, yapılacak propaganda ve gayretlerle az zaman içinde bu kötü âdetin önüne geçilebileceğini ileri sürdü.

Son yapılan araştırmalarda ve incelemelerde peçenin ve çarşafın az çok her yerde kalkmaya başladığını; Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şarlarda tamâmîle ve başka yerlerde kısmen kalktığını ve bu yerlerdeki büyük kasabalarımıza gelenlerin hepsinin çarşaf ve peçeyi kaldırdıkları hâlde; memleketlerine döndükleri vakit, âdetâ muhitin dedikodusuna kapılarak, çarşaf ve peştemala bürünmekte oldukları anlaşıldı. Atılacak bir iki gayretli adımla, bu devrimin de tamamlanacağı sonucuna varıldı.

Buna ilk önce memurlarımızın ön ayak olmaları lâzımdır. Herkes kendi âilesi içinde ve yakınlarında müessir olurlarsa, bu iş kendiliğinden olur biter. Çarşaf ve peçenin bir de cemiyet ve âsâyîşe tallûk eden ciheti vardır ki, çabucak bildirilmesi gerekmektedir.

İstanbul'da tesâdüf edildiği üzere ve pazarlarda peçeli kadınların peçelerini açtırmak lâzımdır. Bunlara evvelce münâsîp sûretle ihtâr olunur; inat ederse, satıştan men edilirler. Kötü huylu veyâ niyetli kadın ve erkekler, yüzlerine peçe takarak, maksat ve hüviyetlerini gizleyebilirler.

Bunlar hakkında da polisin dâimâ uyanık bulunması gerektir. Meselâ, büyük şehirlerde ve vapur, tramvay, kahve ve gazino gibi yerlerde, böyle peçelilerin önüne geçilmelidir.⁷⁹

CHP Genel Sekreterliği, 9 Eylül 1935 tarihinde, CHP vilâyet idâre heyeti başkanlıklarına yazdığı gizli yazıda; "çarşaf ve peçenin kaldırılması için İçişleri Bakanlığı'na ilbaylıklara yazılı emir" verildiği belirtiliyordu. "Bu iş hakkında ilbaylarla görüşülerek, kendilerine yardım edilmesi" gerekiyordu.

Nitekim, CHP Ankara vilâyet idâre heyeti başkanlığından, 8 Ekim 1935 tarihinde, CHP merkezine yazılan bir yazıda; "çarşaf ve peçenin kaldırılması için İçişleri Bakanlığı'na ilbaylıklara verilen emir hakkında" genel sekreterliğin genelgesine işâret ediliyordu. Yazıda, bütün partililerin "bu emre uygun hareket etmeleri" isteniyordu. Aynı teşkilât, 22 Ekim 1935 tarihinde, bu kez Ankara'nın ilçe teşkilâtlarına yazdığı yazıda; konunun önemini yeniden hatırlatıyordu.⁸⁰

⁷⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/95 370 1].

⁸⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/95 370 1]. Bu konuya bir başka yazımda

Hatırlamalıyız ki; peçe ve çarşaf, yazıda da işâret edildiği gibi, yasayla yasaklanmamıştı. Bundan kaçınılmıştı. Yönetim, bu yasağı fiilî olarak uygulamaya çalışıyordu.⁸¹

Bere yasağı

CHP Genel Sekreterliği, 31 Temmuz 1935 tarihinde de, teşkilâta yayınladığı bir genelgede; "bilhassa gençler arasında şapka yerine bere giymek genelleştiği görülmekte olduğundan; bu itiyâdın münâsîp vâsıtalarla önüne geçilmesi için İçişleri] Bakanlığı'nın illere gönderdiği genelge örneğini bilgi olmak üzere" sunuyordu. Yazıda şöyle denilmişti: "Parti ve Halkevi arkadaşlarımin illerin icraatında bu mevzu üzerinde sık sık konferanslar verdirmek sûretile bu fenâ alışkanlığın önüne geçilmesin[dle yardımcı olmaları]" gerekiyordu.

Nitekim; Dâhiliye Vekâleti'nin Birinci Umûmî Müfettişlik⁸² ile Trakya Umûmî Müfettişliği'ne⁸³ ve vilâyet idâre heyeti başkanlıklarına yazdığı yazıda; "memlekette bilhassa gençlerde şapka yerine bir nevi yumuşak takke demek olan bere giymenin taammün etmekte olduğu işitilip görülüyor" deniliyordu. "Bere giymeye müsâmaha etmek; medenî ve beynelmilel bir başlık yerine fes ve küllâha benzeyen ve festen daha fenâ bir itiyâda yol açmak demektir." Oysa, "şapka ve kisve kânununun asıl amacı; arısı ulusal kıyâfetin ulusumuzca da kabûlü"ydü.

Yazıda alınması gereken önlemler de şöyle sıralanmıştı:

"Evvelâ memurların, muhtelif spor ve esnaf cemiyetlerine mensup kimselerin, Maarif Vekâleti'nin mekteplilere tahsis ettiği serpuş hilâfına olarak, evleri hâricinde mekteplilerin bere giymelerine mûmânaat etmek lâzımdır." "Bu işin temini de, keyfiyetin münâsîp sûretlerde kendilerine veyâ velilerine veyâhut cemiyet

değinme fırsatını bulmuştum. Bkz. Cemil Koçak, "Peçe ve Çarşaf Yasağı: 'Gizli İşâretli Buyruk'," *Star*, (12 Ekim 2013) ve "Peçe ve Çarşaf Yasağına En Büyük İtiraz Tezgâh Sâhipleriinden Gelmişti," *Star*, (28 Eylül 2013).

⁸¹ Ayrıca, yukarıdaki dipnota da bakılmalıdır.

⁸² Cemil Koçak, *Umûmî Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 61-138.

⁸³ Cemil Koçak, *Umûmî Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 139-168.

reis ve erkânına anlatmakla kâbildi." "Bere yapılması ve satılması da muhtelif tedbirlerle güçleştirilebilir"di. "Bere, şapkanın yerini tutacak ve fesi iâde ettirecek şekilde artmışsa; bir kânun mevzuu da olababilir"di. "Bereden maksat; viziyersiz, yâni önünde güneşliği ve gönlüğü olmayan veyâ sert küllâh demektir."⁸⁴

Hafta tâtili

CHP Genel Sekreterliği, 1935 yılının yaz aylarında, Umûmî Müfettişlikler⁸⁵ ile vilâyet idâre heyeti başkanlıklarına ve teşkilâta yazdığı yazıda; "eskiden kalma bir âdet yüzünden; nikâhlar, düğünler, sünnet vesâir sosyal tüzenler[ın] perşembe ve cumâ günleri yapılmakta" olduğundan şikâyetçi olmuştu. Oysa, "hafta tâtili cumartesi ve pazara çevrildiği ve bayram günleri de çoğaldığı hâlde; hafta ortasında yapılan böyle dernekleri bahane ederek, memurların sık sık izin aldıklarından sızlanılıyor"du. "Bundan sonra memurlara hafta arasında izin verilmemesi ve halkımızın düğünleri kânuna uydurarak pazar günleri yapmaya münâsip sûret ve araçlara alıştırılmaları" gerekiyordu.⁸⁶

Tarikatlar

CHP Genel Sekreteri Recep Peker, 6 Haziran 1935 tarihinde, vilâyet idâre heyeti başkanlıklarına yazdığı yazıda; "son günlerde bazı vilâyetlerde gizli tarikat çalışmalarının ve gizli toplantıların dikkati çeker bir yolda artmakta olduğu bize haber veriliyor" demektedir. Dâhiliye Vekâleti de, bu konuda dikkati çekmişti zâten... "Hükûmetle de elbirliği yapılarak bu gibi hareketlerin yakından göz önünde tutulması" ve "bütün parti kurumlarımızın bu işte dikkat ve duyarlık göstermeleri" ve "bize haber vermele-ri" gerekiyordu.⁸⁷

⁸⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/95 370 1].

⁸⁵ Cemil Koçak, Umûmî Müfettişlikler (1927-1952), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

⁸⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/95 370 1]. Ayrıca, yukarıdaki dipnota da bakılmalıdır.

⁸⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/95 370 1].

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PARTİ İÇİ MÜCÂDELELER VE TARTIŞMALAR

Bu bölümde; CHP içindeki parti içi mücâdelelere ve tartışmalara göz atacağım...

CHP Umûmî Reislik Divânı'nın 7 Ağustos 1933 tarihinde, Umûmî İdâre Heyeti'nin aldığı karârı onaylaması; 1933 yılında Ali Fuat Cebesoy'un CHP tarafından, bağımsız olarak da olsa, Konya milletvekili adayı olarak gösterilmesinin¹ parti içinde yarattığı sıkıntıları göstermektedir. Bu karârı eleştirenlerin de olduğunu bu metinden öğreniyoruz...

"Ali Fuat [Cebesoy] Paşa'nın Konya'dan mebus seçilmesi için Umûmî Reis vekili İsmet [İnönü] Paşa Hazretleri'nin beyannâmeleri münâsebetile İzmir'de Dr. Fâik Muhittin Bey'in *Yeni Asır* gazetesindeki yazıları üzerine; [CHP] İzmir fırka reisinin [idâre heyeti başkanının] tahkik ve müdâfaa almak yolundaki tezkeresi ve Fâik Bey'in cevâbı ile vilâyet reisinin Kâtibi Umûmî'ye iş'ârını; Umûmî İdâre Heyeti tetkik etti.

Fırka Umûmî Reislik Divânı'nın karârı neticesi olan bu muamele hakkında; yalnız itiraz değil, aynı zamanda fırka Umûmî Reisi'nin ve Umûmî Reislik Divânı'nın kararlarında, vatandaşlar

¹ Ali Fuat Cebesoy'un siyâsal yaşamı; özellikle de 1935 yılında CHP milletvekili seçilmesine ilişkin olarak bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, (Cild: 1), İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, s. 173-181.

tarafından hangisine inanılması belli olmayacak bir mânâsızlık ve şuursuzluk telâkki ettirecek tarzda görüldü.

İzmir fırka reisinin; bu yazıları üzerine, Fâik Muhittin Bey'den tahriri sorgusuna cevap olarak da; Fâik Muhittin Bey'in yazdığı müdâfaada birbirine zıt fikirler arasında; parti prensiplerimize de muhalif olduğunu sarahaten ifâde ettiği görüldü. Fırka Umûmî Reisi'nin büyük *Nutuk*'larında büsbütün başka maksatlarla yazılan bahislerle, yine başka noktadan diğer bir siyâsî mânâsı olan müstakil mebus seçmek işini birbirine karıştırarak, efkârı umûmî-yenin fırka Umûmî Reislik Divânı'na karşı inan hislerini bozmak teşebbüsünden başka; kendi imzâsı altındaki tezkerede fırkamızın inandığı esasların aksine bağlı olduğunu da yazdığı için; mumâileyh Fâik Muhittin Bey'in (...) fırkadan çıkarılmasına..."²

Belli ki; Cebesoy'un CHP'den, bağımsız olarak dahi olsa, milletvekili adayı gösterilmesi tepki doğurmuştu. Daha kısa bir süre önce, 1927 yılında, Atatürk'ün *Nutuk*'ta Cebesoy hakkındaki görüşlerine rağmen, şimdi onun CHP adına aday gösterilmesinin çelişki olduğunun belirtilmesi, anlaşılan, bu haklı görüş, parti yönetiminde sert tepkiye neden olmuştu. Eleştirinin sonucu, partiden ihrâç edilmektir!

Gâziantep İnhisarlar (Tekel) Başmüdürü, 24 Kasım 1935 tarihinde, muhtemelen CHP Genel Sekreterliği'nde görevli bir tanıdığına yazdığı mektupta; başına gelenleri anlatarak, durumdan biz-

² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2]. Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 1), İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, 173-181.

Bir başka ihraç kararı ise, tamâmen başka nedenlere dayanıyordu. Buna göre; "Umûmî İdâre Heyeti'nin 23 Ocak [1]935 tarihli toplantısında *İzmir Postası* sâhibi H. Râşit Yılmaz hakkında inzibâtî hükümlerin tatbikine" yönelik soruşturmada; adı geçen kişinin; zamânında "Konya Divânı Harbi'nce Ermenilerin nakli [1915 yılında tehcir] sırasında Eskişehir'de me-mur iken, mallarını ele geçirmek sûretile yaptığı hareketten altı ay hapse mahkûm edildiği" anlaşıldığından; "fırka gözü ile mühim olan seciye bakımından mahkûmiyete esas olan hareketin haysiyeti kırar mâhiyette bulunması; fırkalı olmasına mâni bulunduğundan ve tevil ile örtünmek istenen, Ramazan'da parasız Kur'an tercümeleleri dağıtmakla, basit insanlar üstünde inkılâpçılığa zarar verecek duyguları beslemeye teşebbüs etmesi" nedeniyle; partiden çıkarılmasına karar verilmişti. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2].

zat Genel Sekreter Recep Peker'in haberdâr edilmesini istiyordu. Buna göre; kendisi bir süre önce İzmir'e başmüdür olarak tâyinini istemişti. Her ne kadar bu tâyin gerçekleşmemiş olsa da; nihâyetinde maaşına 25 lira zam yapılmıştı.

Fakat bir sorunu vardı. Halkevi'nde CHP üyesi bir arkadaşının hakâretine uğramıştı. Bu nedenle bizzat Recep Peker'e durumu anlatan bir mektup kaleme almıştı. Bu mektubunun Peker'e aktarılmasını tanıdığından tekrar ricâ ediyordu. Ricâsı çok açıktı: "Bana buradan sürülmek istenilmesi melhûz herhangi bir karalık önünde beni korumanızı yalvarırım..."

Başmüdürün başına neler geldiğini de; yine aynı tarihte, Recep Peker'e hitâben yazdığı ve "Çok Sayın Önderim" hitâbıyla başlayan kişisel mektubunda görüyoruz. Geçen 29 Ekim Cumhuriyet bayramı töreni için vâli tarafından verilen baloda, "hissedilen cansızlığı yok etmek için bütün dâvetliler büyük bayramın şerefine dansa çağrılmış idi. Başta vâlimiz ve komutanımız, bayanlarile berâber olduğu hâlde, büyük küçük, genç ihtiyar, dans bilir bilmez herkes, samimi bir coşkunklukla bu dâveti onaylamış, ortaya atılmış idi."

Fakat CHP Gâziantep vilâyet idâre heyeti başkanı vekili olarak baloda bulunan kişi, "bu şerefli halkaya yanaşmamış; somurtkan olarak bir köşede büzülmüş idi." Başmüdür, meseleyi şöyle açıklamaktadır: "Aramıza katılmadığını gördüğüm için, bütün ruhlar gibi benim de rûhum ezilmiş ve bu tesir ile" ona "aramızda dans ettiğini görmek isteriz" demiştim. Sonuçta, ilgili kişi dansa katılmamıştı.

Bu olayın hemen ertesinde; bu kez de Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 23 Nisan balosu hazırlıkları için Halkevi'nde bir toplantı düzenlenmişti. Vâlinin de katıldığı bu toplantıda; vâli, "muhitin bu gibi toplantılara yabancı kaldığından; içtimâî hayâtın faydalarından bahsederek, herkesin alâkasını celbe koyulmuş"tu.

Ancak, bir önceki baloda dansa kalkmayı reddeden kişi; bu kez de, "halkın bu işlerde gösterdiği alâkasızlığın balolarda uğradığı taarruzlardan doğduğunu" ileri sürmüş ve kendisinin Cumhuriyet Bayramı balosunda dansa dâvet edilmesini "hakâretâmiz bir lisân"la gündeme getirmişti. Vâli ise, ilgili kişiye yönelik bu dâvetin ancak bir "şaka" olarak kabûl edilmesi gerektiğini söylemekle yetinmişti. Ancak, vâli başkaca bir müdahalede bulunmamıştı ki, bu da başmüdürün beklediği tutumdan çok uzak kalmıştı.

O kadar ki; "çok haksız yere uğradığım hakârete vâlimizin de ehemmiyet vermeyerek, meclistekilerin bakışları üzerime dönünce, gözlerim kararış bir hâlde evime döndüm" şeklinde devâm eden mektubunda; başmüdür, bu gelişme üzerine ilgili kişiye özel bir mektup yazdığından söz etmektedir.

Başmüdürün bu mektubunda da ilgili kişiyi suçladığı görülmüyordu. Cumhuriyet balosunda vâlinin talebini reddedererek dansa katılmamak, ona göre "başta medenî inkılâp mefhumu olduğu hâlde, bütün dâvetlilere hakâret" anlamı taşıyordu. Dans etmeyi bilmiyor olmak da, dansa katılmamayı gerektirmezdi.

Kendisinin eşiyle birlikte onu dansa dâvet etmesinin ardından yatan basit bir neden vardı: "Sarahatan seni ikâz etmek için; icablar iktizâsı ve bilhassa medenî inkılâbımıza hürmetsizlikte bulunduğunuzu bir inkılâp adamı sıfatile ihtâr etmek..." Başmüdür, muhatabının bunu "hakâret telâkki" etmesinden duyduğu memnûniyeti de ilâve ediyordu.

Sonra da karşı saldırı geliyordu:

"Cumhuriyet balosunda eğlenenler hepsi şerefli insanlardı; şerefsizlik aramıza karışmak istemeyenlere âiddi." "Medeniyete doğru büyük bir süratle ilerleyen Cumhuriyet devletimizin medenî adamları, medenî icablara vücut vererek, inkılâba hizmet eylemeye azmetmiştir. Buna engel olacaklara dâimâ hakâret edeceğiz.

Bu devrime karışmaya gücü ve karakteri yetmeyenlerin ve bilhassa taassubu yüreklerinde hâlâ yaşatanların bâtil taassublarından, menfî ruhlarından vazgeçmeyenlerin, inkılâp adamları arasında aslâ yeri olamaz. Sana karşı olan o geceki dansa dâvetim, inkılâpçı rûhumun taşmasından ve coşmasından doğmuştur.

Bu gece, o gecenin tesiriyle bana karşı kasdettiğin hakâretin sana iâdesi, çok büyük bir küçüklük olur. Fakat sükûtumu zafer telâkki edebilecek kabiliyette olduğunu anladığım için, sana anlayabileceğin kadar haykırıyorum ve diyorum ki; dans etmek, medenî ve içtimâî bir ihtiyaçtır; bunu öğrenmeye kabiliyet göstermemek, içtimâî bir noksanlıktır. Fakat medenî insanlar arasına karıştıktan sonra, medenî icablara hürmet etmemek, medenî insanlar arasında çok ayıp sayılır. Bu noksanlarını bilecek mevkide olup da, bilmek istemeyenler, dâimâ hakir olurlar."

Unutulmasın ki, bu mektubun muhatabı da, bir doktordu. Başmüdür, tanıdığına yazdığı mektuba, bu mektubu da iliştiirmişti. Şimdi yeniden ilk mektuba geri dönelim...

Anlaşılan başmüdür, muhatabına yazdığı mektupta kullandığı ağır ifâdelerden rahatsız olmuştu. Çünkü, bu kez şöyle yazma gereğini hissetmişti:

"Bir parti arkadaşımın seciyesinden kuşkulanmaya hakkım olmadığını biliyorum. Ancak büyük bayramımızın kutlandığı bir anda herkesin gösterdiği sevince iştirâk etmemek sûretile (...) hareketini ideale saygısızlık telâkki etmemdeki hissîyâtım, heyecânımı tâzeleyerek, o anda yazdığım bu mektup, o heyecânın emri olmuştur."

Belki de başmüdürü asıl tedirgen eden gelişme, bundan sonra olmuştu. Şöyle ki; Diyarbakır demiryolu açılış törenine katılan CHP milletvekili Ali Kılıç'a da bu olaydan söz edilmişti. Olay, o şekilde anlatılmıştı ki; Kılıç, başmüdürü o gece neden dövmediklerini kızarak sormuştu! Ardından da başmüdürü, "hemen gazete ile (...) hakâret ederek, teşhir etmelerini" istemişti. Nitekim, *Gâzi-antep* gazetesinde kendisine yönelik bir yazı yayınlanmıştı bile...

Başmüdür, muhtemelen haklı olarak, olayın bu derece dal budak sarmasından sonra, kendisiyle CHP arasında "bir kötülük yapmaya koyulmalarını ihtimâlden uzak görmediği" için, durumu bizzat Peker'e iletmeyi gerekli görmüştü. Bunun nedeni de açıktı: "Muhitin tezvirâta olan kudretini ve mahâretini bu civarda ve en nâzik günlerimde geçirdiğim kaymakamlıklardaki tecrübelerimle çok iyi öğrendiğim için" kendisini "müdâfaaya mecbur" hissediyordu.³

Böylece, "inkılâpçı" başmüdür ile muhitin çekişmesinin arka plânını öğreniyoruz. Yalnız başmüdürün âkıbetini saptamak mümkün olamadığı maalesef...

Kırşehir "Mucur kazası halkı nâmına" İbrâhim oğlu Zühtü Eğilmez, 4 Mart 1943 tarihinde, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal'a yazdığı mektupta, yeni genel seçimde TBMM'ye katılmış olan Hacıbektaşlı İbrâhim Tûran⁴ hakkında olumsuz görüşler belirtiyordu.

Şikâyetçiye göre, ilgili kişi, "pek düşük ahlâklı"ydı. "Kendisinin pek fenâ şöhreti vardı." "Karısının oğlu İbo, kendisine [Cum-

³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/42 176 2].

⁴ Bu isimde bir milletvekiline rastlamadım; muhtemelen yanlış bir bilgiye dayanılarak yazılmıştı.

huriyet] Halk Partisi [Partili] süsü vererek, ne türlü ve kime hulûl etmiş ise, parti namzetleri arasına karıştırılmıştı." Üstelik, "bir zaman nâhiye belediye reisi iken ve kendisi de evli olduğu hâlde, hoca nikâhı ile karı almış ve birçoklarının ırz ve nâmusuyla oynanmış ve kirletmişti."

Dahası, "belediye âzâ ve müstahdemleri vâsıtasıyla nâhiye müdürünün evini ve jandarma k[arakol] k[omutanı]nı bastırtmak cesâretinde bulunmuş ve buna benzer envâî fenâlıkları yapmış ve yaptırmıştı."

Şikâyetçi ithamlarına şöyle devâm ediyordu:

"Ahlâksızlığı ve hakkındaki şikâyet ve suiistimâlleri dolayısıyla birkaç ay evvel belediye reisliğinden kovulmuş; gerek belediye, gerek [Cumhuriyet] Halk Partisi'nden uzaklaştırılması... Hakkındaki dosya ve bütün evrak, Kırşehir vilâyeti ve Mucur Kaymakamlığı'nı da mevcuttu." "Mahkûm olmuş ve bütün zamanlarını mahkeme salonlarında geçirmiş olan ve ahlâk[ı] sukût etmiş bulunan böyle bir kimsenin muhterem milletvekilliğine seçilerek, çok temiz bildiğimiz mebus sandalyesi kirletmesi, bilmeyiz ki, ne dereceye kadar doğru olur. Vaziyeti memleket ve milletimiz nâmına ihbar eyler; Meclise ise kabûlünden sarfı nazar buyurulmasını istirhâm eyleriz."⁵

Diyarbakır Câmii Kebir mahallesinden Cemâl oğlu Yusuf Yücel de, 17 Şubat 1943 tarihli mektubunda, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a benzer bir şikâyeti dile getiriyordu. Buna göre; 1943 yılında yapılan genel seçim sonucunda Diyarbakır Belediye Başkanı Nâzım Önen⁶ ile yine belediye üyelerinden Makbûle Hanım⁷ milletvekili seçilmişti.⁸

⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Bu konuda başka bir şikâyet mektubu daha vardı ki; adı geçen kişinin Hacıbektaş belediye başkanı olarak suistimâllerinden söz ediliyordu.

⁶ Mektupta; Nâzım Önal şeklinde yazılmış olmakla birlikte, doğrusu Nâzım Önen olmalıdır. Önen, gerçekten de 1935 yılına kadar Diyarbakır belediye başkanı idi. Fakat 1943 yılında değil; 1950 yılında, yâni TBMM'nin dokuzuncu döneminde (1950-1954) milletvekili seçildi; ancak Demokrat Parti'den! Bu bakımdan mektubun yanlış bir bilginin sonucunda yazıldığı görülmektedir.

⁷ Benzer şekilde bu isimde bir milletvekili bulunmamaktadır. Yine bir yanlışlık olmalıdır.

⁸ İsimlerdeki yanlışlıklarla birlikte bilgi hatâları da, mektupların içeriğine ilişkin kuşuklar doğurmaktadır.

Oysa, şikâyetçiye göre, bu kişilerin milletvekili seçilmesi yasal olarak mümkün değildi. Şöyle ki; Makbûle Hanım "bir göya Hıristiyanla evli"ydi. "Halbuki kendisi Hıristiyan oğlu Hıristiyan"ydı. "Kardeşi dahi hâlen Hıristiyan ve Diyarbakır'da yine Hıristiyan'dan evli, kasaplık yapmakta"ydı.

Nâzım Önen'e gelince; o, "bütün Diyarbakırlıların nefretini kazanmış bir hırsız yatağı"ydı. Fakat Birinci Umûmî Müfettiş Abidin Özmen⁹, bu kişiye yakındı. Fakat iddiâyâ göre, bu yakınlığı sağlayan köylülerden alınan rüşvetin paylaşılmasıydı. O kadar ki, belediye başkanı olduğunda Önen, müfettişlerce yapılan soruşturma sonucunda görevinden alınmış; fakat Özmen'in girişimi üzerine yeniden işine iade edilmişti. Önen, Diyarbakır'daki Sultan Şahşah Câmii'ni yıkıp, taşlarıyla kendi köşkünü yaptırmıştı. Ayrıca, okur-yazar bile değildi.¹⁰

Yine 1943 yılında milletvekili seçilenlere karşı bu kez de Yozgat'tan yükselen bir ses vardı. Osman Ezer, 8 Mart 1943 tarihli mektubunda, Yozgat'tan seçilen milletvekilleri için olumsuz bir yargıda bulunmamakla birlikte; hattâ onları "isâbetli" bulmakla berâber; Yozgat'ta "daha halkçı ve daha çok zengin fikirlipleri [olan] kimseler" olduğuna dikkat çekiyordu.

CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal'a yazdığı mektupta; "bu arkadaşlardan partimizin kuvvetli elemanları pasif bir vaziyette kalmaktadır" diyordu. "Halkı halkta aramak esas olduğuna göre, saygılarımızın halkçı olması, partimizin menfaatlerindendi." Bunun için de mektup sâhibi, "dâimâ halka doğru" ilke-

⁹ Abidin Özmen için bkz. Cemil Koçak, Umûmî Müfettişlikler (1927-1952), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 93-95.

¹⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Şikâyetçinin herhâlde sâdece birkaç hafta sonra Abidin Özmen'in CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal'a ulaşan mektubundan haberi yoktu! Esenal, Özmen ile birlikte çekilen fotoğrafları kendisine iletmışti ve Özmen de, buna teşekkür ediyordu. Elbette "hürmet ve saygıları"yla birlikte... BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

Nitekim, yine aynı tarihlerde, Özmen, Esenal'a yazdığı ve "Çok Sayın Üstâdımız" hitâbıyla başlayan mektubunda; bir kişiye gösterdiği "çok değerli teveccüh ve yardımdan dolayı" teşekkür ediyor; "sarsılmaz olan saygı ve hürmetleri"ni teyid ediyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/43 177 14].

sine bağlı bir kişiyi, Boğazlıyan öğretmenlerinden Rıfat Kazan'ı partiye milletvekili adayları olarak öneriyordu.¹¹

Balıkesir Dursunbey belediye meclisi üyelerinden R. Desterici, 25 Şubat 1943 tarihinde, doğrudan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektupta; Balıkesir için gösterilen milletvekili adayları arasında Dursunbeyli Ahmet Hulûsi Küçüklerli'nin de isminin geçtiğini gördüğünü belirtiyor ve adı geçen kişi aleyhine bilgi veriyordu.

İddiâya göre, adı geçen kişi, CHP Dursunbey ilçe idâde heyeti başkanı olarak; "belediyeden halka tevzi etmek üzere aldığı gazyağlarını saklayarak, tenekesini kırk liradan" satmıştı. Dahası, bu kişiye, "ihbar neticesinde gazları yakalayıp, mahkeme tarafından Millî Korunma Kânunu mücibince cezâ verilmiş ve hükme bağlanmıştı." "Böyle muhtekir ve kalbi bozuk bir adamın" aday gösterilmesi doğru değildi.¹²

CHP altıncı dönem (1939-1943) Hatay milletvekili Muhammet Tecirli¹³, 12 Mart 1943 tarihinde, doğrudan doğruya Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektupta; yeni seçimde de, partisinin milletvekili adayı olarak gösterildiğini; fakat bu seçimde Hatay'da da seçilecek sayıda milletvekilinden daha yüksek sayıda aday gösterilmesi¹⁴ nedeniyle, seçilemediğini açıklıyor ve bunun nedenleri üzerinde duruyordu. Bu açıklamasını önce CHP Genel Sekreterliği'ne yapmıştı;¹⁵ şimdi Cumhurbaşkanı nezdinde yineliyordu.

Tecirli, "Göz Bebeğimiz Değişmez Başkanımız Millî Şefimiz

¹¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Aynı tarihlerde bu kez Kayseri'den iletilen aynı mâhiyette bir başka şikâyet mektubu için de bkz. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

¹² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/43 177 14]. Mektubun Başbakanlığa da sunulduğu görülmektedir.

¹³ Tecirli, CHP Hatay vilâyet idâre heyeti başkanı idi. Bir daha milletvekili seçilemedi.

¹⁴ Bkz. Ahmet Demirel, Tek Parti İktidârı, (Türkiye'de Seçimler ve Siyâset 1923-1946), İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 113-167.

¹⁵ Nitekim, Tecirli, 12 Mart 1943 tarihinde, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a yazdığı kısa mektubunda; kendisiyle 10 Mart'ta Ankara'da görüşmesinden duyduğu memnûniyeti açıklıyordu. Cumhurbaşkanı'na sunduğu mektubu da kendisine arz ediyor ve bu vesileyle de Esendal'a "bağlılık ve tâzimâtı"nı sunuyordu. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

Aziz Cumhurreisimiz" hitâbıyla başladığı mektubunda; bu seçimde Cumhurbaşkanı'nın "yüreklere inan ve huzur veren seçim beyannâmesindeki esaslara riâyet edilme"diğini ileri sürüyordu. Bu arada; "Alevi mezhebine sâlik olanlar, akalliyet zümresi olarak, halka ve ikinci seçmenlere takdim olundu. Onlara müstakil namzetler gibi rey vermek mecbûriyeti vâz olun"muştu.

"Oradaki partimizin mesûl başları, menfî propagandaya ve ihtirâsa âlet oldukları gibi; ikinci seçmenleri ve kazâ parti başkanlarına da tehdit ve tazyik" etmişlerdi. "Bu vaziyet karşısında partimizin oradaki başkanlarına birçok zevat tarafından bu gibi menfî hareketlerde bulunmamaları ve başkalarının (...) hareketlerini durdurmaları için vâki mürâcaatlar da kabûl olun"mamıştı.

Eski milletvekilinin şikâyetleri mektubu boyunca uzuyordu:

"Seçimin cereyânı ve seçim sırasında mesûllerin takındıkları vaziyet, idâre âmirlerinin bâzılarını da tesir altında bıraktıkları ve aleyhimde ikinci seçmenlere müessir oldukları muhakkaktı." "Daha evvel ikinci seçmenlik halkın hiç sevmediği ve âile zümreciliği yapan birkaç âile efrâdına, onların bahçıvanlarına, işçilerine inhisar ettirildi. Köylü partililer, şehirlerde bu âilelere temsil ettirildi. Halk, istek ve arzuları, yâni hakiki parti fedâkârlarının dilekleri ihmâl edildi. Oradaki parti mesûl başlarının, son seçimde bu tertiple beni düşürmeleri, iki hakiki sebebe dayanır:

Ben her zaman icrâ makamlarındaki mesûl devlet memurlarını, idâre âmirlerini himmet ve hareketimle takviye ettim ve bundan sonra da bütün ömrümce etmek, başlı başına vazifemdir. Onlar ise, icrâ makamlarını işgâl edenlerini kendi şahsî menfaat ve ihtiraslarına sevk ve âlet edemedikleri müddetçe, onların aleyhinde çalıştılar ve bundan sonra da âlet olmayanlar aleyhine çalışacakları emsâlile sâbittir.

Ben dâvânın en çetin ve kara günlerinde Hatay hükûmetinin Türkiye Cumhuriyeti'ne iltihâkına kadar [Cumhuriyet] Halk Partisi âzâlığıla, ilhaktan mebus seçimine kadar Cumhuriyet H[alk] P[artisi] vilâyet idâre heyeti reisi olarak da, büyük eserin nurlu izlerinde, halkçı, âile ve zümre imtiyâzı, sınıf ayrılığı tanımayan bir yolda yürüdüm. Halk içinde yürüyen ve rejime bağlı olan ben nâciz Tecil'iniz, bu yolda yürürken; onlar, bir zümreyi, bir sınıfı ve bir âileyi müdâfaa ve temsil ediyorlardı ve etmektedirler.

Hatay'ın kara günlerinde fedâkârâne çalışan vatanperver çocuklar ile idâre ve parti, el ele vererek çalışırken, bu vatanperver gençler, her nasılsa, bir müddet evvel partiden uzaklaştırılarak, parti zümrecilerin eline geçmiş; bunların [bunlar], seçimi emriniz ve direktifiniz hâricinde icrâ etmişlerdir."

Tecirli, mektubunun sonunu; "Değişmez Aziz ve Başkanım; hayatta en büyük dileğim, uzun ömürle başımızda kalmanızı diler; istirhâmım ise, seçim beyannâmesindeki direktiflere tamâmen aykırı hareket ederek, particilik şeref ve sıfatını kıran hâdise ve hareketlerin tesbit edilmesi için irâde buyurulmasını, minnetle, şükranla yüce katınızdan eğilir, ellerinizden hürmet ve tâzimle öper, Değişmez Başkanımız... Büyük ve Aziz Cumhurreisimiz..." şeklinde bağlamıştı.¹⁶ Bu üslûbun dönemin hâkim özelliğini taşıdığını söylemek gerçekçi bir saptama olacaktır.¹⁷

Hatay vâlisi Şükrü Sökmensüer, 5 Ekim 1939 tarihinde, CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer'e yazdığı bir yazıda; "yüksek emirleri" üzerine; "seçim işleri hakkındaki tetkik gezisi"nden dönüşünde; Hatay'dan seçilecek milletvekilleri için görüşlerini ortaya koymuştu. Yazısında seçilmesini uygun gördüğü on kişinin adını da kendilerini tanıtarak ve haklarında gereken bilgiyi de vererek sunuyordu.

"Hristiyanlardan mebus çıkarılmasına taraftar değilim... Çünkü, hâlen Hatay'da bulunan Hristiyanların mevcûdu on dört bini geçmez ve bunlar, zamanla Hatay'ı terk edeceklerdir. Şimdiye kadar kalmalarının başlıca sebepleri; vilâyetçe hıyar hakkı meselesinde gösterilen müşkülât ve gayri menkûllerini paraya tahvil edememeleridir. Rum Ortodokslardan beş ilâ altı bin, Ermenilerden birkaç yüz kişi belki kalabilir. Bu da, ticârî vaziyetin göstereceği inkişâfa ve kendilerine yaşama kudreti verecek kazanç imkânlarına tâbidir. Bu kadar Hristiyanlara karşı ise, yirmi bine yakın Arap vardır. Nüfusça daha az bir cematten mebus seçimi, bunlar üzerinde iyi tesir yapmayacaktır. (...)

Şahsî kanaatime göre; on beş namzedin, geçen intihapta olduğu gibi, gizli yoklamaya arz edilmesi ve bunların arasından âzamî

¹⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

¹⁷ Birinci bölüme bakılmalıdır.

beş olmak üzere, emrolunacak adedin seçilmesi, hem muhitte çok iyi tesir yapacak, hem de bu muhit tatmin edilmiş olacaktır.”

Listede yer alan isimler de şöyleydi: Abdülgâni Türkmen; Fethi Devli; Mehmet Tecerli, Hamdi Selçuk; Ali Şelhum; İkbâl Ârif; Abdullah Mursal; Bekir Sıtkı Kunt; Suphi Bedir; Basıl Hûri (Rum Ortodoks); Nûri Aydın; Saffet Berekât; Sâmi Azmi; Mehmet Fuat Diplan; Dr. Vedi Bilgin¹⁸...

İsmâil Öztürk, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal’a yazdığı mektupta; Bâlâ kaymakamının milletvekili adayı olmak için başvuruda bulunduğunu öğrendiğini açıklıyor ve onun hakkındaki bilgilerini aktarıyordu. Buna göre; adı geçen kişi, birkaç yıl önce Zara kazâsında kaymakam iken, “bir yüzbaşının karısına musallat” olmuştu. Bunun üzerine alay erkânı, kendisini uyarmış; fakat bu uyarının netice vermemesi üzerine de; “bir gün alay zâbitanından ve erlerinden otuz kadar kişi, kaymakam (...)’nin karısını bir evde pusuya düşürerek alenen berbat” etmişlerdi. Bunun üzerine, kaymakam da, aynı gece Ankara’ya kaçmıştı.

Olay, bakanlığa ve hattâ Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak’a kadar aksetmişti. Sonrasında ilgili kişi, “ayaklara kapınıp, zırlı zırlı ağladıktan sonra, hayâtının sonuna kadar gayri askerî mınıkda çalışmak üzere, memuriyete iâde” edilmişti. Bu kişi, “her gittiği yerde bu sistemde hâdiseler çıkarmış”tı. “Pek karakersizdi.”¹⁹

Benzer bir şikâyet mektubu daha vardı: Samsun milletvekili adayı olarak gösterilen Dâhiliye Müsteşarı (...) da, parti başkanlıkları ile vâililiklerin birleştiği dönemde; “parti binâsı altında, çatının bulunduğu dehlizde, kendi tâyin ettirdiği bir daktiloyu becermiş ve bu da halk arasında şâyi olmuş ve nefret uyandırmıştı.”²⁰

Halk arasındaki söylentiler de; yine M. N. Sapanoğlu imzâsıyla CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal’a hitâben kaleme alınmış olan bir mektupta anlatılmıştı:

“Öteden beri duyduğum menfî propagandaları arz etmek ve benim de mensup olduğum mübeccel fırkamızı tenvir eylemek, bir vicdan borcudur. Propaganda şudur: Çerkes ve Gürcü saltanadı; gayri Türklere mevki verilmesi...

¹⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

¹⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 5].

²⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 5].

Madde 1) Meclis’de gayri Türklerin ve bilhassa Çerkeslerin çoğaldığı ve tarihteki Çerkes Hasan vak’alarının unutulması, bunlara mühim mevkiele verildiği, musırren ve mütemâdiyen propaganda edilmekte ve misâl olarak da, parti müfettişlerinin birçoğunun Çerkes ve Gürcülerden teşekkül ettiği ileri sürülmektedir.

Madde 2) Ezcümle; Erzurum, Erzincan, Artvin. Rize, Amasya parti müfettişleri, südbesüd Çerkes ve Antalya müfettişi (...) Gürcü ve partide daha dört tâne hâlis Çerkes bulunduğuş ve Hatay müfettişinin de İstiklâl Harbi’nde Yunanlılara müteahhitlik yaptığı çok kuvvetli olarak söylenmektedir.

Madde 3) Bunun sebebi de; eski parti genel sekreteri [Ahmet] Fikri Tuzer’in hâlis bir Çerkes olması ve onun delâletiyile bunların tâyin edilmiş bulunmasıdır. Çünkü, bunların ne vatana bir hizmetleri, ne de ilmi bir kudretleri vardır.

Madde 4) İşte bu Çerkes saltanatı; biz Türküz ve Türkçüyüz nazariyesile²¹ ne dereceye kadar kâbili telif olduğuş; en büyük tenkide, muahazaya sebep olmakta ve bilhassa Türk gençleri arasında mütemâdi propaganda edilmekte ve doğrudan doğruya parti otoritesi mevzubahis olmakta bulunduğundan; buna bir çâreyi âcil bulunmasına delâletinizi gençlik nâmına istirhâm ederim.”²²

Dâhiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya, 5 Eylül 1938 tarihinde kalem aldığı bir genelgede; parti içinde sorun yaratan bir konuya açıklık getiriyordu:

“Her ne kadar geçen devredeki belediye intihâbı için teşkilâtımızca yapılan yoklamalarda parti namzetleri, aslı ve yedek âzâ tefriki yapılmaksızın, bir liste ile tesbit ve bir liste hâlinde ilân edilmiş ise de; tatbikâtta bu usûlün birçok mahzurları görülmüş-tür. Bu usûl, parti namzetlerinin birbiri aleyhine çalışmasına ve parti müntehipleri biri diğeri aleyhine tahrik etmesine ve binnetice parti kuvvetinin az çok zaafa uğramasına sebebiyet vermiş ve parti mensupları arasında akisleri uzun seneler devâm eden ihtilâflar doğurmuştur.”²³

²¹ Burada Şükrü Saraçoğlu’nun CHP’nin altıncı büyük kurultayında yaptığı açıklamaya atıfta bulunmaktadır. Bkz. Cemil Koçak, Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945), Cild: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 219.

²² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 5]. Bu noktada Çerkes ve Gürcülerin olumsuz çağrışımlara neden olduğuş açıktır. Üçüncü bölümde 20.dipnota bakılmalıdır.

²³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/4 18 47].

CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer, 27 Aralık 1940 tarihinde, CHP vilâyet idâre heyeti başkanlıklarına yazdığı genelgede; "Boğazlıyan kazâsında Yozgat Umûmî Meclis âzâlıkları için yapılacak intihap vesilesile parti yoklama tâlimatnâmesine uyularak icrâ kılınan yoklamada ekseriyet kazanamadıkları ve partice namzet gösterilmedikleri hâlde; bilâhare yapılan asıl seçimde parti namzetleri aleyhine ve kendi lehlerine çalışarak; kendilerini vilâyet Umûmî Meclis âzâlıklarına seçtirdikleri anlaşılan Sâlih Şâhin, Cevdet Taflı ve Râsim Öztürk'e, bu hareketlerinden dolayı, CHP Umûmî İdâre Heyeti'nce, Umûmî Meclis âzâlığından istifaları lüzûmu tebliğ edildiği ve kendilerine icâb eden nasihat de verildiği ve bunlardan Sâlih Şâhin ile Cevdet Taflı, istifâ etmek sûretiyle, bu karâra ittibâ gösterdikleri hâlde; Râsim Öztürk'ün yine istifâ etmemekte inatla ısrâr eylediği; gerek parti bölge müfettişinin ve gerek Yozgat vilâyet idâre heyetinin en son raporlarından anlaşılması üzerine; parti Genel Başkanlık Divânı'nca Râsim Öztürk'e partiden tard cezâsı verilmiştir." deniliyordu.²⁴

CHP Muğla teşkilâtından elbette ismini gizleyen bir kişi de; CHP Aydın vilâyet idâre heyeti başkanı Ethem Menderes'in milletvekili seçilmesine çalışıldığını duyduğunu; buna engel olunmasını istiyordu. Menderes, on yıldan bu yana "parti nüfûzunu kendi payına" kullanıyordu, iddiâyâ göre...²⁵

Yine Ethem Menderes aleyhine kalemlle alınmış bir mektup daha vardı. Aydın'daki belediye hizmetlerinin yetersizliğinin vurgulandığı mektupta; Menderes'in milletvekili adaylığının da önüne geçilmesi isteniyordu.²⁶

Yüzbaşılıktan mâlûlen emekli olmuş bir kişinin de, İstanbul'dan milletvekili aday olmak üzere teşebbüste bulunmasının

²⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/5 23 21].

²⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

Buna tıpa tıp benzeyen bir başka durum da; Kastamonu'da avukat olan Hayri Tosunoğlu'nun telgrafında anlatılıyordu. Tosunoğlu da, parti tarafından değil, fakat bağımsız aday olarak gösterilmişti ki, buna itiraz ediyordu. Parti dışında adaylığı reddetmekle birlikte; "namzet adedi fazla gösterilen vilâyetler gibi," kendisinin de parti aday olarak gösterilmesini talep ediyordu.

²⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

duyulması üzerine, mektup sâhibi, bu girişimin engellenmesi gerektiğini anlatıyordu.²⁷

Bilecik'ten aday olmaya çalışan bir kişi hakkında da; "ana baba aslen Çerkes" olduğu hakkında bilgi verilmişti.²⁸

Çanakkale Biga'da CHP idâre heyeti başkanı olan zâtın da aday olacağına ilişkin haberlerin yayılması üzerine, mektup sâhibi, adı geçen kişi hakkındaki olumsuz görüşlerini bir mektupla CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a bildirmişti. Mektupta, CHP Çanakkale vilâyet idâre heyeti ve Halkevi başkanı Halil Dilmaç'ın aday gösterilmesi önerilmekteydi.²⁹

Yine Urfa'dan yazan bir kişi de, Abdurrahman Şeref Uluğ'un milletvekili adaylığına karşı çıkıyordu. İddiâ da ilginçti; Uluğ'un âilesi, İsmet İnönü'ye "ilk zamandan beni muhalif" idi. Uluğ'un babasının Kürt cemiyetini kuranlar arasında olduğu ileri sürülüyordu. Kendisi de Millî Mücâdele sırasında benzer girişimlerde bulunmuştu. Hattâ, "İsmet Paşa Başvekillikten çekildiği sıralarda; hiçbir emir almadan, sırf derûnî hissiyâtını izhâr etmiş olarak, belediye'deki Millî Şef'in resmini, 'indirsin şunu; mahzene atın; gözüm görmesin' demişti." "Millî Şef'in Reisicumhur seçilmesi arifesinde Fethi (Okyar) Bey'in reisicumhurluğu lehine, gerek kendisi, gerekse mensup olduğu âileden (...) propaganda yapmışlardı."³⁰

Bir mektup da, Mustafa Nâşit Hakkı Uluğ³¹ hakkında idi ve onun Kütahya'dan milletvekili seçilmesine karşı kaleme alınmıştı. Mektup, *Ulus* gazetesinin 10 Ocak 1943 tarihli sayısında yayınlanan Birinci İnönü muharebesinden söz ediyordu. Birden 1937 yılına geri dönülüyordu³²:

²⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

²⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Ayrıca, 22. dipnota da bakılmalıdır.

²⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

³⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945), Cild: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 97-138.

³¹ Mustafa Nâşit Hakkı Uluğ, TBMM'nin dördüncü (1931-1935) ve beşinci döneminde (1935-1939) CHP Kütahya milletvekili idi. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM IV. Dönem: 1931-1935), (Cild: 2), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s. 405-406.

³² Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945),

"Millî Şef İnönü, Başvekâlet'ten çekilmiş; Başvekâlete Celâl Bayar getirilmiştir. Bu hâdisenin vûkûnu tâkibeden bir zaman içerisinde; Birinci ve İkinci İnönüleri meydan muharebelerinin o vakitki yıldönümleri gelip çatmış; Türk inkılâbının en büyük günlerinden olan bugünlerde *Ulus* gazetesinde bir şeyler yazmak zarûreti başgöstermişti. Büsbütün hiçbir şey de yazmamak olamazdı.

Şükrü Kara, eski Siirt mebusu Mahmut [Soydan] ve Recep Peker'in delâlet ve yardımlarıyla Başvekil sayın İsmet İnönü'nün yüksek tasvipleri elde edilerek; henüz otuz yaşında iken Kütahya mebusluğunu kazanan ve aslâ bu mevkie lâayık olmadığını gösteren Nâşit Hakkı Uluğ, yukarıda yazılı muharebelerin Celâl Bayar'ın Başvekilliği zamânına rastlayan yıldönümlerinden bir yıldönümü sırasında; kendine mahsus şarlatan gurur ve sahte azâmetiyle, gerdan kırarak, *Ulus* gazetesinin o vakitki yazı işleri müdürünün yanında bulunuyordu.

Ulus gazetesine mensup bir gazeteci, İnönü meydan muharebelerinin bu yıldönümü münâsebetiyle hazırlayıp getirdiği, tahminen bir sütunluk bir yazıyı, neşriyat müdüründen evvel, Kütahya mebusu Nâşit Hakkı [Uluğ] alâkalanarak, alıp, tetkik etti ve kısmen de okudu. Burada istitrâten şunu da kaydetmek isterim ki; Nâşit Hakkı [Uluğ], mebus intihap edildiği ve gazeteden de henüz alâkısını kesmemiş bulunduğu bir sırada, kendi hakkında kendisi, o vakitki *Hâkimiyeti Millîye*'de bir neşriyat yapmış ve pek parlak çıkarttığı resminin altına şunları ilâve etmişti: 'Nâşit, yazı işleri müdürlüğünden ayrılmakla, *Hâkimiyeti Millîye* ocağını terk etmiş değildir; belli başlı unsurlarımızdan biri olarak, gazetecilik ve fikir mesâîsine devâm edecektir.' deniliyordu.

Halbuki onun *Hâkimiyeti Millîye*'den uzaklaştırılmasını, o zaman bu gazeteyi idâre eden ve başlarında merhum Ahmet İhsan Tozgöz ile sizin eski iâşe teşkilâtı arkadaşlarınızdan ve şimdi İstanbul mebusu [Ali] Saadettin [Rızâ Barlas]³³ ve diğer iki zâtın teşkil ettikleri komite ile bizzat başmuharrir Fâlih Rıfı [Atay]'dı. Fakat

(Cild: 1), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

³³ Ali Saadettin Rızâ Barlas, TBMM'nin dördüncü (1931-1935) ve beşinci döneminde (1935-1939) CHP İstanbul milletvekili idi. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM IV. Dönem: 1931-1935), (Cild: 2), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s. 278-279.

Nâşit [Hakkı Uluğ], (...) kendisini gazeteden ayrı telâkki etmiyor ve bu yolda gazete ağzından neşriyat yaptırıyordu. Ve buna rağmen bu gazetede mebusluğu zamânında Nâşit [Hakkı Uluğ], aslâ fikir mesâisi gösterememişlerdir. Çünkü, partiden gazeteye yazı yazmak için ayrıca 150 lira istemişti. Recep Peker de bunu vermeyince, Nâşit [Hakkı Uluğ] da, feyiz aldığı bu gazeteye yazı yazmamıştı.

Ve işte, yukarıda arz ettiğim gibi, Nâşit [Hakkı Uluğ], o gün, İnönü meydan muharebesinin yıldönümü gününde, o genç gazete muharririnin derin ve hürmete lâyık bir saffetle yazıp getirdiği bir sütunluk yazıyı kısmen okuduktan sonra; mütad mimik ve yalancı hareketlerini yüzüne toplayarak, mesleki mahsusa sahip bulunan kadınların edâsına benzeyen bir edâ ile göz kırpıp, kaş oynatarak, neşriyat müdürünü sözde ikâz etti:

‘Bilmem ki, nasıl olur? Bu yazıyı ben hem tehlikeli, hem uzun bulurum.’

Ulus gazetesinin o vakitki neşriyat müdürü tabân mütereddit ve kısa görüşlü bir zat idi. Nâşit Hakkı [Uluğ]’un İnönü muharebeleri hakkında fazla bir şey neşredilmemesi ve bugünün yıldönümüne ehemmiyet verilmemesi hakkındaki müdahale ve tahririne kapılarak, yazıyı bir tarafa attı ve o günkü yıldönümünü kutlama neşriyatını Nâşit Hakkı [Uluğ], böylece sabote etmiş oldu.

Bilmem, zâtîâliniz, Celâl Bayar’ın Başvekâleti’nin ilk günlerinde Ankara istasyonu civârında cereyân eden ve sayın İnönü’nün iştirâki sırasında halk tarafından son derece samimi ve tezâhürat gösterilmesine vesile teşkil eden bir ‘tören’ hikâyesini duydunuz mu? İşte, bu törenin akşamı köşkte ve Atatürk’ün yanında yapılan mûtat toplantıda; Kütahya mebusu Nâşit Hakkı [Uluğ] da bulunuyordu. Bir aralık o günkü törende halkın yeni Başvekil Celâl Bayar’ın törende söylediği nutku ile alâkadar olmayarak, törene dâvetli sıfatile şeref veren İsmet İnönü’ye karşı gösterdiği emsâl-siz ve candan tezâhürat da mevzuu bahis oldu.

Bütün meslek arkadaşları arasında gaf yapmakla meşhur bulunan Nâşit Hakkı [Uluğ], hiç bu fırsatı kaçırmı mı? Belki bu sâ-yede CHP’nin umûmî kâtipliğini de yakalar... Kendi kanaatine bir taraftan Atatürk’e ve diğer taraftan, belki de İş Bankası’nda bir meclisi idâre âzâlığı elde ederim düşüncesiyle, Celâl Bayar’a, Kılıç Ali’ye, Şükrü Kaya’ya yaltaklanmak maksadile, hemen ileri

atıldı. Kendisi, kısa bir zaman evvel lââyık olmadığı mebusluk pâyesine çıkararak büyük İnönü'nün lütufkârlığını unutmuş bir küstah gibi, konuşmaya başladı:

'Atam; bu hâdise, o kadar ehemmiyetsiz bir şeydir ki; onu ancak şöyle târif edebiliriz: 'İsmet Paşa'yı alkışlayan zavallı halk değil; ancak bir şerzimeî kalile idi. Ve bu yuha ile karışık bir haykırıştan başka bir şey değildi.'

Nâşit Hakkı Uluğ, bu küstah ve nankör adam, Ebedî Şef'ten o dakikada beklediği iltifâtı görmemiş; yalnız Şükrü Kaya'nın hafif bir tebessümünden gurur duyarak, hâin ve sinsî, sessizce bir tarafa çekilivermişti."³⁴

Yine iddiâyâ göre; Uluğ, Recep Peker, genel sekreterlikten; İsmet İnönü Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra, onlarla birlikte gürünmemek ve selâmlaşmamak için hayli gayret göstermişti.³⁵

CHP Ayvalık idâre heyeti üyelerinden avukat Hilmi Usmanbaş, 26 Şubat 1943 tarihli telgrafında, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal'a hitâben; "Genel Başkanlık vekilliği makâmınızla genel sekreterliğe partimin namzedi olarak kabûlümü istediğimi Balıkesir teftiş heyetine de bildirmiştim; orası, beni müstakîl namzet göstermek sûretile hatırımdan geçmeyen bir durum ihdâs etmiştir. Ben partime güven ve inanına sonsuz bir taassupla bağlı olanlardanım. Balıkesir'e bu şekilde ilânın pek yersiz olduğunu ve müstakîl ilânın yapılmamasını bildirildiğinize derin saygılarımla arz ederim." diyordu.³⁶

CHP Balıkesir vilâyet idâre heyeti başkanı ise, bu durum karşısında parti merkezine yazmak zorunda kalmıştı. CHP Ayvalık kazâ idâre heyeti üyesi ve ikinci seçmen adayları arasında da bulunan Usmanbaş, il teftiş heyeti başkanlığına adaylık için mürâcaat ederken, aynı anda parti Genel Başkanlık Divânı'na da başvurmuştu. Bu durum, parti disiplinine aykırı görülmüş ve

³⁴ Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 1), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996. Bu konuyu bir başka araştırmamda ayrıntı bir şekilde ele alacağım...

³⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 1), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

³⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

kendisinden bu dilekçesinden vazgeçmesi istenmişti. Ne var ki, adı geçen kişi, bu talebi reddetmişti. Dolayısıyla hakkında verilecek karar yüksek makâma arz edilmişti.³⁷

1943 milletvekili genel seçiminde CHP'nin Yozgat'ta Ahmet Sungur'un yeniden aday olarak gösterilmesi de şaşkınlıkla karşılanmıştı.³⁸ Aynı seçimde CHP Zonguldak vilâyet idâre heyeti başkanı olan Ahmet Gürel'in³⁹ milletvekili adayı gösterilmesine karşı da imzâsız bir ses çıkmıştı.⁴⁰

Yine 1943 yılı milletvekili genel seçiminde seçilen milletvekillerinden bir isim hakkında da; "anası mühtedi olan çocuklar, yüksek mektebe alınmazken; süt be süt bir İtalyan dönmesinin oğlu" şeklinde bir iddiâ da, bir başka mektubun konusunu oluşturuyordu. Adı geçen kişi, Diyarbakır milletvekili Veli Necdet Sünkitay idi.⁴¹

1943 yılında yapılacak olan seçim⁴² öncesinde ikinci seçmenlerin adaylığında ve seçiminde de sıkıntılar yaşandığı oluyordu. CHP Genel Sekreterliği'ne gelen bir mektup, bu konuda yeteri kadar bilgi vermektedir. Buna göre; ikinci seçmen listesi, belirli bir grubun zoruyla hazırlanmıştı ve bu grup içinde, zamânında "Tokat'ta Serbest Fırka [Serbest Cumhuriyet Fırkası] idâre heyeti sıfatile Tokat'ta Serbest Fırka teşkil edenler" de vardı. Dahası; bâzıları da, Tokat'ta "belediye intihâbında Serbest Fırka'yı kazandırmak için çok didin"mişti.⁴³

³⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

³⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

³⁹ Bu isimde bir milletvekili saptayamadım.

⁴⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

⁴¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Mektupta isim, Veli Necdet Sün-gütay olarak yazılmıştı. Soyadı; Sün-gitay ve Sün-gütay olarak da geçmek-tedir. Veli Necdet Sünkitay, TBMM'nin altıncı döneminde (1939-1943) CHP Diyarbakır milletvekili idi. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM VI. Dönem: 1939-1943), (Cild: 5), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, s. 222-223.

⁴² Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 285-298.

⁴³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 285-298 ve Cemil Koçak, Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Milletvekili adaylığına engel olabilmek için Antalya Korkuteli kazâsında CHP idâre heyeti başkanlığı yapan bir kişi hakkında ihbar mektubu söz konusuydu. 1943 yılının hemen başında kaleme alınan bu mektupta; "particiliği köylünün ve kazâ halkının üzerinde şahsî menfaatlerini tahakkuka vesile" bilen bu kişi hakkında; çok sayıda suçlama dile getirilmişti. Millî Mücadele yıllarında asker kaçakçılığı bile yapmıştı. Ne var ki; mahkûmiyeti muameleye konulmamış ve nihâyet sanki Millî Mücadele'ye yardımcı olmuş gibi gösterilmişti. İsmet İnönü'nün TBMM'yi açış konuşmasında belirttiği, "batakçı çiftlik ağası" deyimini⁴⁴, onu tanımlıyor gibiydi.⁴⁵

Gediz'den aynı tarihte yazılan bir başka mektupta da, benzer ithamlar söz konusuydu. CHP idâre heyeti başkanı ve belediye başkanı da olan kişi, CHP'yi terk ederek, belediye başkanı olarak kalabilmişti. Kardeşini de umûmî meclis üyesi olarak seçtirmeyi başarmıştı. Her ikisi de, konumlarını kişisel çıkarları için kullanıyorlardı. Onların yanında olan bir grup da, milletvekili olabilmek için çırpınıyordu. İkinci seçmenlerin pek çoğunu onlar tâyin etmişlerdi. "Münevver"ler ise, dışarıda kalmıştı.⁴⁶

Bir ihbar da, Çankırı ağır cezâ başkanı olan kişinin Kastamonu milletvekili adayı olması için girişimde bulunduğu duyulması üzerine gündeme gelmişti. Buna kesin olarak engel olunmalıydı.⁴⁷

Bir ihbar mektubu da, İzmir'den geliyordu. Yine 1943 seçimi dolayısıyla bu kez İzmir Esnaf ve Ahâlî Bankası Genel Müdürü Âtîf İnan'ın⁴⁸ milletvekili adayı olacağının duyulması üzerine, bu giri-

⁴⁴ Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 459.

⁴⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁴⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁴⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁴⁸ Âtîf İnan, TBMM'nin yedinci döneminde (1939-1943) CHP Çankırı ve sekizinci döneminde (1946-1950) CHP İzmir milletvekili idi. 1946 yılında kurulan Recep Peker Hükûmeti'nde Ticâret Bakanı olarak görev aldı. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM VIII. Dönem: 1946-1950), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s. 599-600. Ayrıca bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996 ve Cemil Koçak, Türkiye'de İki Partili Siyâsal Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950): İktidar ve Demokratlar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012 ve Cemil Koçak, Türkiye'de İki Partili Siyâsal Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950): Rejim Krizi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

şimin engellenmesi talep ediliyordu. İnan hakkındaki iddialar da hayli kapsamlıydı. Suistimâl ve kayırmacılık ithamları ardı ardına sıralanmıştı. İlginç olan husus; pek çok ihbar mektubunun aksine, bu mektubun sâhipleri, adı geçen bankanın eski çalışanlarıydı ve isimlerini ve eski görevlerini de belirtmekten kaçınmamışlardı.⁴⁹

Maraş Andırın'dan yazılan bir mektup da, benzer talebi içeriyordu. CHP Andıran kazâsı idâre heyeti başkanının milletvekili adayı olacağını duyulması üzerine, bu girişimin önlenmesi için harekete geçilmişti. İddiâya göre, adı geçen kişinin babası, Antalya'da İstiklâl Mahkemesi'nde üç yıla mahkûm olmuştu. O kadar ki, Varlık Vergisi tarhında da kendisine yalnızca 100 lira ödeme emri çıkarılmıştı. Bunun nedeni, yöredeki nüfüzu idi. "Fakir köylüler" adına adaylığına engel olunmalıydı.⁵⁰

İstanbul sülh hâkimlerinden bir kişinin de adaylığının önüne geçilmesi isteniyordu. Yine benzer ithamlar söz konusuydu.⁵¹

CHP İzmir milletvekili Ekrem Oran, 10 Ocak 1944 tarihinde, Esenda'a yazdığı mektupta; İstanbul Anadolu Kulübü'nde geçen müessif bir hâdiseyi aktarmak ihtiyâcını duymuştu. Kulüpte CHP Kırşehir milletvekili Süreyyâ Örgееvren'in dâveti üzerine; Sinop milletvekili İsmâil Habib Semih ve Maraş milletvekili Ahmet Hamdi Tanpınar ile poker oynarken; sarhoş olduğunu iddiâ ettiği Örgееvren'in kendisine kürettiğini ve hakâret ettiğini; bunun üzerine onu dövmek zorunda kaldığını anlatıyordu. Bu olay, yalnızca bir tâlihsizlikti.⁵²

Maalesef mektupta imzâsını okuyamadığım, fakat belli ki, CHP içinde önemli bir isim olan zat; 18 Eylül 1941 tarihinde, CHP İstanbul parti muâmelât şefliğine tâyin edilecek kişi hakkındaki görüşlerini, doğrudan CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer'e aktarıyordu. "Sayın Liderim" diye başlayan mektupta; bu görev için zamânında CHP Kars eski milletvekili Hâlit Onaran'ın mürâcaat ettiğini duyduğunu; bunun üzerine kendisinde bir "tereddüt" hâsıl olduğunu belirtiyordu. Buna göre; adı geçen kişinin "geçimde bir âhenk hâsıl olup olamayacağı" akla gelmişti. Tuzer'den ta-

⁴⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁵⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁵¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁵² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

lep edilen, bu göreve adı geçen kişinin değil de; emekli “bir asker” ya da bir öğretmenın atanmasının sağlanmasıydı.⁵³

Siirt vilâyeti dâimî encümen üyesi Bilâl Evin de, 1941 yılının sonlarında, CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer’e yazdığı mektubunda; “herhangi bir vilâyet nâmına mebusluk namzetliğimin konulması hakkındaki resmî mürâcaatıma da henüz bir cevap lütuf buyurulmadı” diyerek; serzenişte bulunuyordu. “Uzun müddet beklediğim hâlde müsbet veyâ menfî bir emrinizi telâkki edemedim” diye devâm ediyor ve bu nedenle, Tuzer’e Siirt’i ziyaretinde sunduğu evraklarının ardından bir de mektup yazdığını belirtiyordu.

Fakat bu mektubu da yanıtsız kalmıştı. Bunun üzerine bir de cevaplı bir telgraf çekmiş; fakat buna da yanıt verilmemişti. “Vâki mürâcaatlarımın hiçbirisine cevap alamayışım, cidden beni müteessir etmektedir” diye yazan mektup sâhibi; sunduğu evraklarının kendisine iâde edilmesini istiyordu.⁵⁴

Gerze hükümet doktoru Kemâl Gülsen de, 1944 yılının sonlarında; TBMM başkanlığına ve Sıhhat ve İçtimâî Muavenet Vekâleti’ne sunduğu dilekçesinde; CHP Sinop milletvekili Bahattin Kökdemir’i⁵⁵ şikâyet ediyordu. Milletvekili, kendisine gereken ilgiyi göstermediği gerekçesiyle doktoru şikâyet etmişti. “Şahsî iğbirar ve garezi” buna neden olmuştu. Aralarında mesleki anlaşmazlıklar olmuş ve bu nedenle araları açılmıştı. Gülsen, adı geçen milletvekilinden gelen talepleri reddettiğinden dolayı aralarının açıldığından söz ediyordu. Mektubunda bunları uzun uzun anlattıktan sonra da şu ithamda bulunuyordu:

“Bu mebusun kazâmıza her gelişinde bu şekilde asılsız tezvirlarla mebusluk ünvânından istifâdeye kalkışarak; vazifeme sebep-siz ve muhtelif zamanlardda mütemâdî olarak müdahale etmesi; sıhhat mensuplarını asılsız suçlamalarla lekelemeye çalışması...”⁵⁶

Benzer bir şikâyet de, 1944 yılının yaz aylarında kaleme alınmıştı. Mektup sâhibi imzâ atmamış; sâdece “fırka arkadaşlarınızdan biri” demekle yetinmişti. Kendisi *Vatan* gazetesinde Ma-

⁵³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁵⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 198 1].

⁵⁵ Bahattin Kökdemir, TBMM’nin yedinci döneminde (1939-1943) CHP Sinop milletvekili idi.

⁵⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 198 1].

latya'daki "tüyler ürpertici un ve tohum suistimâli"ni okumuş ve bunu CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal ile paylaşmayı uygun görmüştü. Bu skandala bir milletvekilinin de adı karışmıştı ve mektup sâhibi, bundan "esef" duymuştu. Bundan herkes "tessür" duymalıydı. Ve ardından da şu serzeniş geliyordu: "Hiç düşünmeden kâğıt sepetine attığınız talepnâmeler içinde Meclisi ne kıymetli, ne temiz insanların hizmetinden mahrum bıraktınız; bu netice karşısında üzülseniz de yeridir."⁵⁷

Bilinmelidir ki, parti içi şikâyetler çok daha eskilere dayanıyordu. Meselâ; Menemen'de avukat olan Mustafa Kemâl Bey, 7 Şubat 1931 tarihinde, İzmir'i bu sırada ziyâret eden Cumhurbaşkanı Mustafa Kemâl Paşa'ya yazdığı mektupta; CHP teşkilâtını şikâyet ediyordu:

"Fırkamız teşkilâtı sırasında alâkadar zevâtı muhteremenin âcizâne nazarı dikkati celb edildiği hâlde; fırka nizamnâmesinin sekizinci maddesi (d) fıkrası sarahatına rağmen; vaktile Çerkes Ethem ile teşriki mesâi etmiş doktor Tâhir Bey nâmındaki zat, teşkilâta memur edildiği gibi, vaziyeti hazırardan bilistifâde kazâ kongresindeki köylülere icrâyı nüfuzla ve halkın esâsen gözünden düşmüş esbak belediye reisi Şamlı Arap Hasan Efendi torunu eczâcî Kenan Bey'le birlikte oynadıkları ve çevirdikleri entrikalarla kendileri ve istedikleri kimselerle birlikte heyeti idâreyi teşkil ettiklerinden mâda; yine bunların arzu ve menfaati hasiselerine yarayacak kimseleri, namzet irâe sûretiyle ve halkın arzuyu hakikisine muhalif olarak, belediye intihâbâtına iptidar edilmiştir.

Hüviyeti ahlâkiyyeme ve vatana derecei merbûtiyetime vâkîf İzmir milletvekili [Ahmet] Enver [Özgen]⁵⁸ ve Trabzon mebusu Nebizâde Hamdi [Ülkümen]⁵⁹ ve *Anadolu* [gazetesi] sermuaharriri [Ali]

⁵⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 198 1].

Esendal, mektubun altına elyazısıyla, aradan geçen üç aydan sonra, "bu işi ne yaptığımı sormalı" notunu düşmüştür.

⁵⁸ Ahmet Enver Özgen, TBMM'nin üçüncü döneminde (1927-1931) CHP İzmir milletvekiliydi. *Türk Parlamento Tarihi*, (TBMM III: Dönem: 1927-1931), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 340-341.

⁵⁹ Hamdi Ülkümen (Nebizâde), TBMM'nin birinci (1920-1923), ikinci (1923-1927), üçüncü (1927-1931), dördüncü (1931-1935), beşinci (1935-1939) ve altıncı döneminde (1939-1943) CHP Trabzon milletvekili idi. *Türk Parlamento Tarihi*, (Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem: 1919-1923), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 927-928.

Haydar Rüştü [Öktem]⁶⁰ Beyefendiler hakkımda şahadet edebileceklerinden ve bu itibârile iddiâmızın sıtkı tahkikâtla da tezâhür edeceğinden; lütfen ve memleketimizin selâmeti hâliye ve âtiyesiy-le doğrudan doğruya alâkadar zâtı devletlerinin nazarı dikkatine âcizâne celb etmekliğime müsaadeyi âliyyelerini istirhâm eder ve lâyezal hürmet ve tâzimlerimi arz ederim, efendim hazretleri..."⁶¹

Balıkesir'de yeni sinema müdürü Nâmık Bey de, 9 Şubat 1931 tarihinde, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemâl Paşa'ya yazdığı mektupta; yine CHP yönetiminden şikâyetçi olmuştu:

"En büyük Türkiye; halâskârı vatan ve millet;

Mustarip milletin âlâm ve ektârını anlamak ve sinei millette açılan yarelere muktezi merhemi bulmak için pek büyük fedâkârlık ihtiyâr ettiğinizi ve uğruna vakfı vücut ettiğiniz, milletin ayağna kadar gelmek lütuf ve büyüklüğünde bulunduğunuzu aylardan beri devâm ede gelen büyük tetkikât müddetince gazeteleri tâtip etmek sûretiyle görüyor ve memleketimize de şeref bahş edeceğiniz günü sabırsızlıkla bekliyorduk.

En nihâyet bütün dertlerimizi ve olan işleri bütün uryanlığıyla büyük kurtarıcısına anlatmak ve ondan istimdat etmek zevk ve bahtiyarlığını idrâk eyleyeceğini hisseden bizler, o yevmi mesûdu sabırsızlıkla bekledik.

Ulu Gâzi; nitekim memleketimize o şerefi bahşettiğiniz müte-hassir bulunduğumuz o nurlu yüzünüzü bize çok uzaktan gösterdiniz; boynumuz bükük olarak mütehassirâne seyredebildik... Evet; bu, ancak bir hayâli temâşa kâbilinden bir şey oldu. Halbuki biz mustarip ve mazlum bedbahtlar, huzûru devletinize kabûl olunacağımızı ve gözyaşlarımızla bütün yaralarımızı teşrih edebileceğimizi zan ve tahmin eylemiştik ve bugüne kadar da bu ümitle yaşadık... Fakat hayat ki, mübeccel ve tarihî fırkamızın Balıkesir suikastçıları olanlar, en nihâyet bizleri bu saadet ve şereften de mahrum kıldılar.

⁶⁰ Ali Haydar Rüştü Öktem, TBMM'nin ikinci döneminde (1923-1927) CHP Denizli, üçüncü (1927-1931), dördüncü (1931-1935) ve beşinci döneminde (1935-1939) CHP Denizli ve altıncı döneminde (1939-1943) CHP Tunceli (Dersim) ve sekizinci döneminde (1946-1950) CHP İzmir milletvekili idi. *Türk Parlamento Tarihi*, (TBMM II. Dönem: 1923-1927), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 237-238.

⁶¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/34 143 1].

Bütün hakâyikin iğrenç safahat ve fecaatini tarihe ahd eden efrâdı milletle zâtı münimânelerinizin huzûrunda kendilerinin düşeceği girdâbı, rezâleti düşünerek; efkârı umûmîyeye teşrifi devletinizden mukaddem büyük Gâzi'nin millet mümessillerile, yâni kendilerile hasbıhâl edeceğini ve ihtiyâcat ve zarûretleri bu sûretle tesbit eyleyeceğini ve teşkilâta yabancı bulunan herhangi bir ferdin huzûra kabûlüne imkân bulunmadığını telkin etmek cesâretinde bulundular. Biz de sâfiyetimiz icâbı bunu sıhhat telâkki eyledik ve belki de zâtı asilânelerinizin muvafık gördüğü bir şekil veyâ bir program icâbıdır dedik ve kabûl olunamayız düşüncesile tasdie içtişâr edemedik.

Milleti hiçe sayıp, mevkii iktidâra istinâd eden ve midesinden başka bir şey düşünmeyen o mübeccel ve tarihî fırkamıza suikast eden adedi mahdud olan bu zümrenin menâfii hasiseleri için irtikâp ettikleri denâet ve rezâletin envânı burada tâ'dat ve zikir ederek, sizleri rahatsız ve kıymettar vaktinizi izâe etmek istemem... Yalnız milleti o şerefli fırkanızın (...) altından uzaklaştıran esbab ve sevâiki, berveçhi zir arz etmeyi muvafık ve elzem gördüğümden, arzı keyfiyete şöylece iptidâr ediyorum...

35.000 nüfusu bulunan Balıkesir'in çok muhterem ve bihakkın cumhuriyetçi olan evlâtlarını muhalif vaziyete sokan ve tarihî fırkamızın hariminden uzaklaştıran esbaptan birincisi; hiçbir ilmî iktidarları olmadığı hâlde; her nasılsa mevkii iktidâra geçen ve adetleri balâda arz edildiği veç üzere hiç mesâbesinde bulunan birkaç mide düşkününden ibâret olan kesânın efrârı milleti bir hiç veyâ bir esir telâkki etmeleri ve herhangi bir fırsat zuhûrunda muavenet ve müzâheret edecekleri yerde, menfaatleri icâbı, efrâdı milleti ezmeye yeltenmeleri ve hakâret etmeleridir.

Bunların nefislerinde gördüğü fevkâlâde kuvvet ve cesâretin karşısında efrâdı millette hâsıl olan kanaat şudur:

Millette şikâyet cesâreti yoktur. Millet, bu adamlar böyle gayri kânûnî ve keyfî hâle hotbehot içtisâr eylediklerine nazaran; herhâlde istinâd ettikleri bir âli mevki ve salâhiyet vardır; binâenaleyh şikâyet edeceğimiz makâmâtın da aynı zihniyet ve tıynetle yaratılmış insanlardan olması muhtemeldir deyû, şikâyete cesâret edememektedir.

İşte bu zihniyet eserini taşıyan saf insanların sâfiyetini suistimâl eden ve keyfî ve gayri şuuri harekâta tevessül eyleyen ve

işgâl ettikleri mevkilerin kat'îyen ehilleri olmayan bu gibi mide düşkünlerinin suikastlarla efrâdı millet, o mübeccel ve mukaddes fırkanın (...) altından uzaklaşmıştır. Kendisini bu tarihî fırkanın âzâyi tabiiyesinden telâkki eden ve fırkanın bânisi olan büyük Gâzi'sini de ikinci bir Allah bilen bu millet efrâdı, böyle birkaç menfaat esirinin rıbkai esâretinde inlemek gibi bir zulüm ve kahra pek tabii olarak tahammül edemezdi.

O mübeccel ve o mukaddes fırkamızın şerefini telvise cesâret eden ve esnâyi intihâbatta binbir türlü fırladıklar çeviren ve en nihâyet midesi için de Meclis kürsüsünden büyük bir küstahlıkla müvekkileri bulunan Balıkesirlileri; baldırı çıplaklar, eli kamalılar, mürteciler ve softalar diye tezyif ve tahkir cüretinde bulunan mebus [Mustafa] Hayrettin [Karan]⁶² Bey'in 35.000 nüfûsa karşı 50-60 mevcutla kalması, pek tabii görülecek bir keyfiyettir zannederim...

Memleketin fedâkâr ve asil evlâtları, hiçbir vakit fırkalarına karşı muhalefeti tecviz edemeyecekleri, zâtı devletlerinizce de müsellemler olan bir hakikat iken; yapılan bunca halâta rağmen, ancak hakikatin tecellisine intizâren bir köşeye çekilip, sükûtu ihtiyâr etmesi, takdir ve tahsin buyurulur bir keyfiyettir. Hakârete, kânunsuzluğa ve herşeye boyun eğen Balıkesirliler, birgün elbette herşeyi gören ve sezen büyük kurtarıcısının lütuf ve himmetile sâhili selâmet ve saadete erişeceklerini tahmin etmekte aldanmadılar.

Balıkesirlileri mürteci diye tavzif ve lekedar etmek isteyenlerin iğrenç maskelerini yırtarak; hakiki çehrelerini burada tekrar göstermek küçüklüğünde bulunacak değilim... Bunları teşrifi devletinizde eli ve ayağı nasırlı olan mustarip mehmetçiklerden dinlemenizi çok isterdim... Ne yapalım? Fırkamızın bu hâin suikastçıları, bu betmeye menfaatperestlerin şerrinden, bu saadetten de mahrum kaldık...

Mamaafih, ademi temâsa rağmen, dürbin ve keskin nazarlarınızdan kaçmayan ve mâruzâtımın binde birini teşkil eden nâhoş

⁶² Mustafa Hayrettin Karan, TBMM'nin üçüncü döneminde (1927-1931) CHP Balıkesir, dördüncü (1931-1935), beşinci (1935-1939), altıncı (1939-1943) ve sekizinci döneminde (1946-1950) CHP Balıkesir milletvekili idi. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM III. Dönem: 1927-1931), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 97-98.

bâzı hâlât münâbesetile gayri meşrû ve gayri kânûnî bir sûrette teşekkül eden ve milleti temsil etmeyen heyeti belediye'nin istifâya dâvet olunduğu ve istifânı da vâki bulunduğuş, şuş dakikada mesmû olmuştur ki; sürur içinde bulunan Balıkesirliler, ulu kurtarıcısının sıhhat ve saadetini temenni ile sevinç gözyaşları dökmekte bulunuyorlar.

Ey büyük Gâzi; ey emsalsiz insan;

Size, yâni ikinci Allahıma hitâp ediyorum. Balıkesir'in 35.000 nufûsa bâliğ olan halkı, şuş dakikada mübeccel fırkalarının (...) altında toplanmak üzere emri devletlerine intizarda bulunuyorlar. Fırkamızın muktedir ve menâfii ammeye vakfı vücut etmiş insanların yedi iktidarlarına tevdi edileceğinden emin bulunan ve sürurları bîbayân olan Balıkesirliler, ulu Gâzi'sini candan ve gönülden selâmlamaktadırlar.

Sana lâyıık bir elfâzı ihtirâmiye bulamadığımdan; ikinci Allahım diye hitâp ediyor ve olanca sesimle haykırıyorum; memleketimizi ve memleketimizin saf ve vatanperver halkını ikinci defâ olarak kurtarıyorsun ve bu kurtarışın birincisinden çok mühimdir.

Sen çok yaşa ve yaşamaya lâyıık olan öz Türk milletinle yaşa, ulu Gâzim..."⁶³

CHP içindeki siyâsal mücâdelelerin ve tartışmaların içine sinmiş ve ayrılması mümkün olamayan şikâyet konularını da gördükten sonra; şimdi de partiye iletilen esas şikâyetlere bir göz atalım artık...

⁶³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/34 143 1]. Elbette, bu mektup, Menemen hâdisesinden sonra yazılmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

'ÇEVRE'DEN 'MERKEZ'E İLETİLEN ŞİKÂyetLER

Bu bölümde; CHP Genel Sekreterliği'ne ulaşan bâzı şikâyet mektuplarına yer vereceğim... Daha önce de benzer şikâyetlere rast-geldik. Fakat bu bölümde, esas olarak 'çevre'den 'merkez'e iletilen ve yalnızca partiyi değil, fakat genel olarak kişiyi ilgilendiren ve isim de zikredilen şikâyetlere yer vereceğim... Elbette, şikâyetler, esas olarak somut bir nedene dayandığı gibi, giderilebilmesi için de, yine somut bir talebi içeriyordu. Bu bakımdan, şikâyet ile talebi birbirinden ayırmak imkânı bâzı kereler pek yoktur.

Yine bu bölümde; merkeze aksettirilen şikâyetlerin, ithamların, iddiâların, suçlamaların ne ölçüde soruşturulduğunu da ele alacağım... Ne var ki; aşağıda da görüleceği üzere, pek çok mektup sâhibi, ileri sürdüğü iddiânın altına imzâ atmaktan kaçınmayı tercih etmiştir. Ayrıca, yine pek çok suçlama, o kadar genel ifâdelerle kaleme alınmıştır ki, muhtemelen üzerinde durulmayı gerektirmemiş olabilir. Bu bakımdan somut ithamların, merkezin dikkatinden kaçmadığına da değineceğim...

Şimdi de 'çevre'den 'merkez'e iletilen şikâyet, ihbar, suçlama, iddiâ, ithamlara bir göz atalım en iyisi...

CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikret Tuzer, 28 Haziran 1940 tarihinde, CHP İzmir vilâyeti idâre heyeti başkanı Âtîf İnan'a¹ yazdı-

¹ Dördüncü bölümün 48. dipnotuna bakılmalıdır. Âtîf İnan, CHP İzmir vilâyet idâre heyeti başkanlığı da yapmıştır.

ğı mektupta; Devlet Demir Yolları (DDY) İzmir sekizinci işletmesi tarafından açılan marangozluk sınavında birinci olduğu hâlde, işe alınmayan bir kişinin şikâyetini dile getiriyordu. Bu sınavda; "diğer bâzı hatırlı kimselerin tercih edildiği"ne ilişkin şikâyet almıştı. Tuzer, konunun araştırılmasını, eğer şikâyet haklıysa, bunun telâfi edilmesini istiyor ve konuyla ilgili kendisine bilgi verilmesini de ekliyordu.²

Emine Gürler, 8 Mayıs 1945 tarihli mektubunda, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'dan, evinin yıkılmasına mâni olunmasını istiyordu. Durum kritikti; çünkü, İstanbul Kartal'da yeni bir Halkevi binâsı için on bir âilenin evinin istimlâk olduğunu bildiren mektup sâhibi, yeni bir Halkevi binâsı için hükümet/belediye caddesinde bulunan en iyi arâzi yerine, başka bir seçenek düşünülmesinin daha uygun olacağı kanısındaydı. Bunun için farklı alanları öneriyordu.

Oysa, evlerinin istimlâk edilmesi ve evlerine düşük istimlâk ücretleri önerilmesi karşısında mahkemelik oluşları, bu âileleri evsiz bırakacaktı. Hatta gerekirse, "metruk kilise³ binâsının yıkılması sûretiyle, "kazânın göbeğinde" muhteşem bir Halkevi binâsı kurulabilirdi! Unutulmasın ki, bu sırada ev darlığı sürüp gidiyordu ve "ahır mesâbesinde bulunan ve âilenin oturmasına imkân olmayan bir tek odanın aylık kirâsı 10-15 lira" idi. Diğer yandan, bunun dahi bulunmasına imkân yoktu; çünkü, "askerler, evleri işgâl etmiş bir vaziyette"ydiler.⁴

Safranboluluların da şikâyetleri vardı: "Safranbolu halkı adına Hasan Tûfan," 6 Mayıs 1945 tarihli mektubunda, CHP Genel Sekreterliği'nden ricâda bulunuyordu. Mektupta dile getirilen iddiâyâ göre, kasabanın çukurda kurulmuş olması, pek çok yönden sorunlu bir durumdu. Karabük Demir-Çelik Fabrikası'nın faaliyete geçmesinden sonra kasabanın bahtı açılmıştı; fakat imâr sorunu sürüyordu. "Ev ve bahçesi bulunan bağlarımızın eteğinde bir çarşı kurmak düşüncesi" ile teşebbüse geçilmiş ve diğer yandan da, kent merkezi için plânlar yapılmıştı.

² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 190 1].

³ Günümüzde İstanbul Kartal Karlıktepe'de bulunan Surp Nisan Ermeni Kilisesi'nden söz ediliyor olabilir.

⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

Nâfiâ Vekâleti’nin plânı onaylamasından sonra; CHP Genel Sekreteri de, kasabayı ziyâret ettiği sırada, “yeni kurulacak çarşı sahası, havanın soğukluğu itibâriyle, otomobil üzerinden yüksek görüş”lerine sunulmuş, “esas dâvâmızın müstenidi müstakbel plânda eski çukur kasabanın ortasında ve hâlen bölge cezâevine kalb edilen hükûmet binâsında” arz edilen plânı desteklemişti.

Bunun üzerine hükûmet dâireleri, müstakbel kentle eski kent arasında bulunan Misâkı Millî mahallesine nakledilmişti. Belediye, bunun üzerine 50.000 lira kredi ile istimlâke girişmiş, yollar açmış, kaldırımlar yapmıştı. Halk da, çarşıda kurulacak olan mahallerde, 50.000 liralık dükkân arsaları satın almıştı. Hattâ bâzıları, dükkânlarını yaptırmışlardı da... Yeni kentte 50.000 lira değerinde ilkokul yaptırılmış, bir kısım halk Bağlarevlerine yerleşmişti. Fakat tam bu noktada işler tersine dönmüştü:

“Umûmî inkişâftan zarar gören birkaç şahsın önderliğini tahhüt eden yeni mebusumuz Sayın Bay Rebii [Barkın] teşebbüse geçerek ve Dâhiliye Vekâleti’nden yanına almaya muvaffak olduğu bir mimarla” kasabaya gelmişti; biraz gezdikten sonra, “iki câmi ve meşhur cinci hocanın han ve hamamının fotoğraflarını da dâvâsına şahit olarak almış, bununla berâber, kendi arzusuna göre tanzim ettirdiği zabıt varakasını da cebine koyarak, yüksek irâdeleri inzıam eden plânlı çalışmaların tarafından keenlem-yekûn addedildiği halka ilân ederek” kasabadan ayrılmıştı.

Oysa, çarşıda 80.000 lira harcanmış olan yeni Halkevi binâsının ikinci katının yapımı hâlâ sürmekteydi. Vâli Hâlit Aksoy da, Rebii’nin [Barkın] yanında yer almıştı. Mektupta değişiklik “irticâ” olarak tanımlanıyordu, Mektupta şöyle denilmişti: “Bu irticânın önüne geçilmesini, devletin tensibi ile başlanan işe, yine devlet ellerinin engel olduğunu gördüğünden dolayı ne yapacağını şaşırان halkımızın hangi yoldan yürüyeceklerine ve istikbâllerinin kat’îyen tâyinine yüksek buyruklarınızı bekliyoruz.” Talep, Cumhurbaşkanı “Millî Şefimiz” İsmet İnönü’ye, Başbakanlığa, İçişleri Bakanlığı’na da sunulmuştu.⁵

İmzâsız ve tarihsiz, fakat 1945 yılına âid olması muhtemel bir şikâyet mektubunda, hayat pahalılığından yakınılıyor, ardından

⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

ev kirâlarının, bütün fiyatlar yükselirken, neden sâbit kaldığı soruluyordu. Gizliden gizliye ve kulaktan kulağa fısıldanan söylen-tiye göre, "Kânun yapanlar, çok zengin oldukları hâlde, mahsus-tan Ankara'da kirâda oturuyorlarmış... Onun için kânunu böyle kendi menfaatlerine göre yaparlarmış..." Şikâyetçi, "Ankara'da kânun yapan birkaç kişinin [hatırı] için İstanbul'un yüz bin kişiyi geçen Türk ve İslâm mal sâhiplerinin perişanlık ve açlık içinde kıvranmalarına, "İsmet Paşa babamız"ın kayıtsız kalamayacağı-na değiniyordu. Yasa hemen kaldırılmalıydı.⁶

"Eskişehir halkından" Mehmet Varol, üzerinde tarih bulunma-yan mektubunda; bir yıl kadar önce Edirne'den Eskişehir'e tâyin edilen vâli Dâniş Yurdakul'tan⁷ şikâyetçiydi. Kendisinin "öteden beri devâm eden ve yüzkızartıcı mâhiyette ve herkesçe mâlûm olan ahlâkî durum"u görevinden alınmasını gerektiriyordu. Vâli, vatandaşları da dövmekten geri kalmamıştı. Kendisinin suis-timâllerde bulunduğu, gayrî ahlâkî ilişkileri olduğu ve "lüks" ve "fantezi" bir hayat sürmekte olduğu ileri sürülüyor ve durumun soruşturulması talebinde bulunuluyordu.⁸

Ankara'dan Kâzım Baydoğan, yazdığı ve yarışmaya soktuğu iki kitabının âkıbetinden dolayı genel sekreterlikten şikâyetçiy-di. "Esir miyiz, köle miyiz?" diye soruyordu; "hâlâ git gel" var-dı. Yazdığı kitaplar, genel sekreterliğe teslim edilmiş olduğu ve aradan altı ay geçtiği hâlde, "falânın filânın" elinde dolaşıyordu. Başkâtip Abdurrahman, kitapları almış ve yazarın "hasımlar"ı-na vermişti. Şikâyet sâhibi, hasımlarının isimlerini de veriyordu: Gümüşhâne milletvekili "Çerkes" Hasan Fehmi Ataç, Urfa mil-letvekili "Çerkes" Hüseyin Sâmi Coşar, eski valilerden "Çerkes" Fâik Üstün ile İçişleri Bakanlığı sicil müdürü "Çerkes" Ali Seyfi...

⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3]. İkinci Dünya Savaşı yıllarında kirâlar dondurulmuştu. Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 371-475.

⁷ Dâniş Yurdakul; 1942-1943 yılları arasında Edirne ve 1943-1949 yılları ara-sında da Eskişehir vâililiği yapmıştır. Demek ki, mektup muhtemelen 1941 yılına âid. Yurdakul, TBMM'nin on birinci döneminde (1957-1960) CHP milletvekiliydi. Ayrıca, 27 Mayıs'tan sonra Kurucu Meclis'te de üye olacaktır.

⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

Şikâyetçinin bütün “hasımlar”ının “Çerkes” oluşuna işâret etmesi anlamlıdır.⁹

“Hasımlar”ı kendisini “muhalif” olarak tanımlamışlar ve kitaplarını da ortadan kaldırmışlardı. Amaçları, belki de kitapları kendilerine mâl etmektir. Mektup sâhibi, “iki asrî dram” yazmıştı; her yerde Moliere oynarken, kendisi “Cumhuriyetin aynası”nı yazmıştı. Oysa, “kıymetli eserler” ortadan kaldırılıyor, fakat “midesiyle bağlı” olanlar da bunu yapıyorlardı. Şikâyetçi muhatabına “büyüksünüz” şeklinde hitap ederken; kitaplarının ya yayınlanmasını ya da iâdesini istiyor ve bunun için de “alâkadarlara emir buyurmanızı yalvararak” diliyordu.

Trabzon’da bulunan Pertev Yurtseven, 16 Mayıs 1945 tarihli mektubunda, CHP Trabzon vilâyet idâre heyeti başkanının, belediye başkanı ile anlaşarak, Kars’tan Trabzon’a getirtip sattığı mısır işinde büyük suistimâllerle kazanç elde ettiğini ve vergi de kaçırdığını, ancak mâliyenin vergi tarh etmesi üzerine, konuyu kapatmak amacıyla, Ankara’ya gelmekte olduğunu haber veriyordu. Maksadı, partinin ileri gelenleriyle buluşup, meseleyi konuşmaktır.¹⁰

Diyarbakır’da bulunan Sıhhat Eczâhânesi sâhibi Tahsin Tulay, 21 Mayıs 1945 tarihli mektubunda, “değerli büyüğü” olarak hitâp ettiği CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal ile 1939 yılında yapılan milletvekili seçiminde, Diyarbakır milletvekili Osman Ocak’ın evinde Diyarbakır’da tanıştıklarını hatırlatıyordu.

Tulay; Elâzığ’da açtığı eczâhânesinin, 1927 yılında kabûl edilen eczâcılar kânununun hükümleri uyarınca, bir ilde birden fazla eczâhâne açılmasına izin verilmemesi üzerine; bu tarihte Diyarbakır’a gelerek, eczâhâne açtığını ve hâlen de bunu sürdürmekte olduğunu açıklayarak; İstanbul’da on yeni eczâhâne açılmasına izin verildiğini, kendisinin de bu haktan yararlanmak istediğini, ancak basından öğrendiği kadarıyla, bu hakkın yeniden eczâhâne açacaklarla, daha önce açıp da, hâlen eczâhânesi bulunmayanlara tanınacağını bildiriyor ve bu durumdan şikâyetçi oluyordu:

⁹ Bu meselenin çok dedikodusunun yapılmakta olduğuna daha önce de değinme fırsatım olmuştu. Üçüncü bölümde 20. ve dördüncü bölümde de 22. dipnotlara bakılmalıdır.

¹⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

"Bizden şahsen ve maddeten hiçbir üstünlüğü olmayan ve bilakis mesleğe yeniden intisâb edeceklerine göre, tecrübe bakımından çok geri olmaları lâzım gelen arkadaşların tercih edilmeleri, uzun zamandan beri şarkın bütün darlık ve zorlukları içinde yuvarlanan şahsen benim olduğu kadar siz büyüklerimin de yüksek görüşlerinizden kaçmayacağını tahmin ederim. Bu imtiyaz, kânûnî değil, sırf bir prensip meselesi olma gerektir. Eczâhânenin İstanbul'a nakil talebindeki gâyetim, Diyarbakır ile İstanbul arasındaki ticâret farkına hamledilmemesini bilhassa ricâ ederim. Telâfisi mümkün olmayan âilevî mâzeretim sebebiyle bir lütuf olarak talep ediyorum. Bu hususta yüksek tavassut ve delâletinizi derin saygılarımla arz eder, ellerinizden öperim."¹¹

İstanbul'da bulunan Türk Mâdencilik Anonim Şirketi (TÜRK-MAN) de hayli dertliydi; şirket; 14 Şubat 1945 tarihli mektubunda, şirketin bir yıl önce gerçekleşen genel kurulu sırasında idâre meclisi üyeleri arasında çıkan anlaşmazlık sonucunda, o sırada şirket başkanı bulunan CHP Kocaeli milletvekili emekli general Mürsel Bakû'nün¹² şirket evraklarına el koyduğunu ve geri de vermediğini; aradan geçen bunca zaman sonrasında evrakların resmî yollardan hâlâ geri alınamadığını belirterek, genel sekreterlik aracılığıyla Bakû'dan talebin yerine getirilmesini istiyordu.

Genel sekreterliğin de, vaziyeti tahkik için, Bakû'ya başvurduğu anlaşılmaktadır. 28 Şubat tarihli yazılı mürâcaatta durumun aydınlatılması ricâ ediliyordu. Bakû da, aradan epey bir vakit geçtikten sonra, 16 Nisan'da bu mürâcaatı yine yazılı olarak yanıtlamıştı. Yanıtında; gecikmenin nedenini sağlık sorunları olarak açıklayan Bakû, ileri sürülen iddîaların doğru olmadığını, söz

¹¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

Türk Eczâacıları Birliği'nin düzenlediği Sekizinci Türkiye Eczâcılık Kongresi'nde 27 Ekim 2006 tarihli Sosyal Eczâcılık oturumunda Mert Saldacı, bu dilekçenin âkibetine ilişkin bazı bilgiler vermektedir. Tahsin Tulay'ın bir de müstahzârı (göz ilacı) olduğundan söz eden konuşmacı, sözü geçen kişinin meslekî âkibetini de araştırdığını ve Siirt'te bulunan amcasının oğlundan, Tulay'ın hiç evlenmediğini ve hayâtı boyunca Diyarbakır'daki eczâhânesinde çalıştığını, ancak ölümünden sonra eczâhânesinin kapandığını öğrendiğini belirtmektedir.

¹² Mürsel Bakû, TBMM'nin yedinci döneminde (1943-1946) CHP Kocaeli milletvekili olup, 1945 yılında ölmüştür.

konusu genel kurulun yasal olmadığı gerekçesiyle açılan dâvânın olumlu sonuçlandığını belirtiyordu. Bakû’ya göre, anlatılanlar doğru değildi. Şirket yönetimi mahkeme tarafından düşürülmüştü. Bakû, şirketin ortakları arasında yer alan Refik İsmâil Kakmacı’nın¹³ gelişmeleri doğru yansıtmadığını ileri sürüyordu.¹⁴

Kayseri’de bulunan Hayrullah Saygılı, 10 Nisan 1945 tarihli mektubunda, Kayseri Halkevi’nde kahve salonu açılarak, burada her türlü meşrubatın satıldığını ve kumar oynandığını ihbâr ediyordu. Parti kâtibi, bütün bunların sorumlusuydu. Mektup sahibi, “bu çirkin durumun önüne geçilmesini ve Halkevi’nin kutsiyetinin muhafazası”nı istiyordu.¹⁵

CHP Adapazarı Tuzla mahallesi ocak başkanı ve Halkevi sosyal yardım şubesi komite üyesi Nâci Bakırdağ, 5 Mayıs 1945 tarihli mektubunda, içinde yer aldığı Halkevi yönetiminden şikâyetçiydi. “Sayın Büyüğüm” diye başlayan mektubunda; şikâyetçi, kuruluşundan bu yana parti üyesi olduğunu ve CHP ocak başkanı bulunduğunu belirterek, 1944 yılından bu yana da Adapazarı Halkevi sosyal yardım şubesi komite üyeliğine seçildiğini hatırlatıyordu.

Ancak, Halkevi, hâlen “tamâmen muttal bir hâlde”ydi. Başkanı “alâkasız ve iktidarsız”dı. Halkevi, üç kişi tarafından yönetiliyordu; biri, kazâ parti kâtibi olup, aynı zamanda üzerinde belediye encümeni üyeliği, Türk Hava Kurumu başkan vekilliği, belediye

¹³ Refik İsmâil Kakmacı, TBMM’nin ikinci döneminde (1923-1927) Kırşehir ve üçüncü döneminde de (1927-1931) CHP Sinop milletvekili idi. Hukuk okumuştı ve avukattı. Millî Mücadele yıllarında İstanbul’da Karakol cemiyetinin Mim Mim grubuna katıldı. Anadolu ve Rumeli Müdâfaai Hukuk Cemiyeti’nde çalıştı. 1924 yılı başlarından itibaren CHP’nin Beyoğlu ilçesi mütemetliğine ve İstanbul başmütemet vekilliğine atandı. CHP’nin bölge müfettişliğini de yaptı. 1926 yılının Nisan ayında yapılan ara seçimde Meclise katıldı. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM II. Dönem 1923-1927), Cild: 3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 520-521.

¹⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3]. Gündüz Ökçün, araştırmasında, ilgili şirketin yabancı sermaye katılımıyla 3 Şubat 1926 tarihinde kurulduğunu ve 1945 senesini sonunda mahkemece iflâsına karar verildiğini yazmaktadır. A. Gündüz Ökçün, 1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketleri’nde Yabancı Sermâye, SBF Yayınları, Ankara, 1971, s. 93.

¹⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

mübâyaa memurluğu ile pek çok komisyon üyeliği de vardı.¹⁶ Ayrıca, kunduracı dükkânı işletiyor ve tarımla meşgûl oluyordu.

"Bu kadar vazifeyi şahsında toplayan bu zâtın, öz hâlini dahi kalemi veyâ lisânı ile ifâde etmekten âciz, kültür ve ilimden mahrum bir kimse olduğunu zikretmek" gerekirdi. Halkevi başkanı ise, "ortaokul tahsilini ikmâl edemeyen, ticâret hayâtına atılmış, kültürü kıt bir sinemacı"ydı. Kişisel kazancı için Halkevi'nin demirbaş eşyâlarını dahi kullanmaktan çekinmiyordu. Sinemasına İstanbul'dan getirttiği tiyatro grubu için Halkevi'ne âid eşyâları kullanmaktan çekinmemişti. Üçüncü yönetici ise, bir bankada memur olup, aynı zamanda bir otel de işletiyordu. Asıl işi, işi gereğince haftanın önemli bir kısmını İstanbul'da geçiren Halkevi başkanının yerine vekâlet etmekte.

Halkevi'nin dokuz kolundan bir tânesinin dahi komitesi yoktu. Halkevi'nin ne kazâ idâre heyeti vardı, ne de faaliyetleri denetlenmişti. Gerçekten de Bakırdağ, 8 Temmuz 1944 tarihli mektubuyla, Halkevi başkanı Nâzım Turgut'a başvurmuştu. Başvurudaki ana talep, Halkevi'nin harcamalarının denetlenmesinin sağlanması, yönetim boşluğunun ve tâlimatnâme dışında yapılan faaliyet ve atamaların sona erdirilmesiydi. Halkevi başkanı da, bu talebi 12 Ağustos'ta yanıtlayacak ve komitenin çalışmalarından duyduğu tatminsizliği açığa vuracaktı.¹⁷

CHP Çorlu ilçe idâre heyeti başkanı Hâşim Sürel, 17 Mayıs 1945 tarihli mektubunda, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal'ı Ankara'da ziyâret ettiğini ve kendisinin Çorlu'da bir Halkevi binâsının inşasına başlanacağını "emir ve vaad buyurmuş" olduğunu hatırlatıyordu. Sürel, Halkevi binâsı için yer bulmuş ve bunu "kasaba plânı"nda da göstermişti. "Şimdilik binâyâ lüzum olacak saha, evkâfa âid arsa ve dükkân" ile "eşhasa âid dört dükkân"dan ibâretti. İstimlâk bedelinin ödenmesi için partiye âid bir mağaza ile bir arsanın satılması gündeme gelmiş, fakat öneri, henüz partinin yetkili organlarınca onaylanmamıştı. "Binânın yapılacağı sa-

¹⁶ Bu konuda pek çok şikâyet vardı. İkinci bölüme bakılmalıdır.

¹⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

Bir internet kaynağından; Fehmi Hız'ın Adapazarı Halkevi başkanı olarak 1946-1949 yılları arasında görev yaptığını öğrenmek mümkündür. Anlaşılan şikâyetçi amacına ulaşamamıştır.

hanın keşif ve tesbiti için gönderileceği emir buyurulan mimar"ın bir an önce yollanması ricâ ediliyordu. Mektup, "sonsuz saygılarla ellerinizi öperim efendim" şeklinde bitiyordu.¹⁸

Örtülü köyü muhtarı Ziyâ Tan da, Halkevi başkanından şikâyetçiydi. 9 Nisan 1945 tarihli ve birkaç imzâ ile birlikte kaleme aldığı mektubunda; başkanın kural tanımazlığından ve keyfiliğinden, diktatörlüğünden, halka zulmünden ve tehditlerinden, suistimâllerinden, ahlâksızlığından, kumarcılığından, işsizliğinden, kötülüklerinden ve hâinliklerinden, devlet memurlarına yönelik hakâretlerinden, halkı hükûmete karşı soğutmasından, ihbarcılığından, dedikoduculuğundan, Halkevi binâsını kahvehâne olarak kullandığından ve Halkevi binâsını fenâ bir alana taşıdığından, kütüphânenin tamâmen tahrip edildiğinden, aydınları ve öğretmenleri Halkevi'nden uzakta tutmasından, yakınlarını kayırmasından, üst düzey yöneticilerle sürekli yakın temas kurarak ve bunu kullanarak, halk üzerinde baskı kurmasından, Halkevi ödeneklerini kullanırken, hesap vermemesinden şikâyetçi olmuştu. Bu kişi, aynı zamanda parti başkanı ve yükseliş cemiyeti başkanıydı da... Yakın zamâna kadar köy muhtarlığını da üzerinde bulundurmıştı. Bütün bu görevleri, kendi lehine, kişisel çıkarları için araç olarak kullanıyordu.¹⁹

Bu arada şikâyetler ile ihbarların birbirinin içine girdiği de oluyordu: Zonguldak sağlık teşkilâtı baş tabibi Orhan Samus, 31 Mart 1945 tarihli mektubunda, EKİ'de [Ereğli Kömür İşletmeleri] görevli iki doktor hakkındaki görüşlerini ortaya koyuyordu. Anlaşılan mektup sâhibi, "sayın büyüğüm" şeklinde hitâp ettiği genel sekreter ile Ankara'da söz konusu iki doktor hakkında görüşmüştü ve Zonguldak'a döndükten sonra da, işletmenin Dr. Hulûsi Dosdoğru'nun görevden ayrılmasında herhangi bir mahzur görmediğini, fakat eşi Dr. S[abire] Dosdoğru'nun ayrılmasında mahzur olduğu görüşünde olduğunu öğrendiğini bildiriyordu.

Diğer yandan, adı geçen doktorlar, 20 ve 23 Mart'ta istifâlarını vermişler ve on beş gün sonra görevlerinden ayrılmak hak-

¹⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3]. Esenal'ın Çorlu doğumlu olduğunu hatırlamalıyız.

¹⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3]. Maalesef köyün nereye bağlı olduğunu saptayamadım; çünkü aynı adla çok sayıda köy bulunmaktadır.

kını kazanmışlardı. Mektup sâhibi, Sıhhat ve İçtimâi Muavenet Vekâleti'nin bu kişilere yeni görev vereceğini bildiriyordu. Diğer yandan, mektupta, "yüksek direktiflerinizle Ankara'da bu hususta hiçbir makâma bir şey söylemedim" deniliyor ve mektup, "derin saygılarımla ellerinizden öperim muhterem efendim" şeklinde tamamlanıyordu.²⁰

Trabzon Beşikdüzü Köy Enstitüsü öğretmenlerinden Ziyâ Işıkdemir (eski adı: Ziyâ Hâşim Emiroğlu)²¹, 19 Mart 1945 tarihli mektubunda, komünist olarak tâkibat altında yaşamaktan şikâyetçi olduğunu yazıyordu:

"Yüce halk adamı,

Bu yazımı yirmi yıllık didişle hayâtımın on dört senelik bir ıztırâbını size duyurmak için kaleme alıyorum.

Ben bu vatanın dört bucağında otuz beş yıl durmadan hizmet etmiş, topraklara kanını bulaştırmış ve nihâyet yine bu topraklarda sonsuz dinlenmesine varmış bir askerin oğluyum.

1919 yazından sonra kendisini doğru yolda vatana vermiş bir insan sıfatı ile saç ağartan bir insanım... Şimdi kırk iki yaşındayım, üç çocuğum var ve Beşikdüzü Köy Enstitüsü öğretmeniyim.

Hatırlarsınız... 1929-1932 yıllarında Zonguldak'ta mâden şirketlerinde çalışan yüz binlerce vatandaşın çektiği ıztırâp, insan olan herkesi harekete getirecek kadar derindi. Ben mesleğimi terk etmiş ve Ticâret Odası'nda çalışıyordum. Birkaç hamiyetli arkadaşla berâber partide bu işi ele aldık. Ben o zaman Meşrûtiyet mahallesi²² [CHP] ocak reisiydim. Mücâdelemiz çetin oldu. Mâden Kömür İşleri Şirketi'nde²³ bir kooperatif kurulmuştu.

²⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

Hulûsi ve Sabire Dosdoğru, bu sırada Zonguldak'ta doktor olarak çalışıyorlardı. Hulûsi Dosdoğru, yine bu sırada solcu *Tan* gazetesi ile *Görüşler* dergisine yazılar yazıyordu. Ayrıca, Türkiye komünist hareketinin (Türkiye Komünist Partisi -TKP'nin- önde gelen isimlerinden olan Şefik Hüsnü Değmer'in kurduğu Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin de üyesiydi. Partinin 1946 yılında sıkıyönetim tarafından kapatılması üzerine tutuklanmıştı. Eşi Sabire Dosdoğru ise, mesleğini devlet memuru olarak sürdürmüştür.

²¹ İsmi ne zaman ve niçin değiştirilmiş olduğunu saptayamadım.

²² Günümüzde de Zonguldak'ın bir mahallesidir.

²³ Bu şirket hakkında bilgim bulunmamaktadır.

Bu, düpedüz bir soygunculuk şebekesi hâlinde işliyordu. Vatan-
tandaş, gece gündüz sefâletin en yüksek derecesiyle çalışıyor, eri-
yor, bitiyor; fakat aybaşında eline bir şey geçmiyordu. O zaman
çıkmakta olan *Ticâret* gazetesine bir yazı gönderdim. Bu yazımda
İş Kânunu²⁴ münâsebetiyle de millete müjdeler verdim. Bu yazı
münâsebetiyle Zonguldak vâlisi²⁵ tesir altında kalarak, benim
için 'halkı komünistliğe sevk, teşvik, tahrik' kaydı ile tâkibat ya-
pılmasını istedi. Nezârete atıldım, müdâfaa ettim. Cumhurreise,
dâhiliyeye, partiye yazdım. Kim okur, kim dinler...

İstanbul adliyesine sordular. Bu yazı dolayısıyla gazete mesûl
müdürünü de ele almak istiyorlardı. Fakat İstanbul, bu yazım do-
layısıyla tâkibata lüzum olmadığı ve buna kânûnî mahâl de bu-
lunmadığını bildirdiği hâlde, inat ettiler ve beni başa çıkamadık-
ları ve kendilerini girdikleri çıkmazdan kurtarabilmek kaygusu
ile İstanbul ağır cezâsına gönderdiler.

Hiç unutmam; [CHP Genel Sekreteri Mahmut] Şevket Esendal,
yanan adliye sarayının mahkeme salonuna girdiğim zaman, halk
dolmuş ve gazeteciler yerlerini almışlardı. Düşündüm... Benim
söyleyeceklerimi halkın duymasını uygun görmedim. Çünkü, ben
iki yüz bin vatandaşın katlandığı zulmü tokatlayacak ve Zongul-
dak'taki idâre makinasını ve kânunların ne sûretle şahsî mak-
satlara âlet olarak kullanıldıklarını haykırarak, müdâfaa yapa-
caktım. Mahremiyet isedim... Söyledim... Kânun huzûrunda içimi
döktüm... Beraat ettim... Reisin, yanındaki âzâya, 'yazık, bir genci
lekelemek niçin? Hâlâ temizlenemedik...' dediğini işittim. Zongul-
dak'a döndüm. Bana hiçbir yerde iş verilmedi. Perde arkasında iş
görenler mesleğimde de yer almama mâni oldular.

Nihâyet, 1933 başında Rize'ye muallim olarak vekâlet tarafın-
dan tâyin edildim.²⁶ On iki yıl Halkevi'nin gece gündüz çalışan

²⁴ İş Kânunu, 1936 yılında kabûl edildi. Bkz. Cemil Koçak, *Geçmişiniz İti-
nayla Temizlenir*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 451-507 ve Cemil
Koçak, *Rejim Krizi, Türkiye'de İki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları*
(1945-1950), (Cild: 3), İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 539-592.

²⁵ Bu yıllarda Zonguldak'ta üç vâli görev yapmıştı; Âkif Behzat İyidoğan, Âkif
Bey ve Halil Aksoy... Ancak hangi vâliden söz edildiğini kesin olarak saptama
mümkün değildir.

²⁶ İnternette aldığım bilgiye göre, kendisi 1943 yılında Rize'de Kurtuluş
İlkokulu'nda baş öğretmen olarak görevlidir.

adamı oldum. Partiye sâdık bir insan sıfatı ile hitâbelerde bulundum. Rize gazetesine binlerce satırlık özlü yazılar yazdım. Bunu Rize [Cumhuriyet Halk] Partisi'ne, [CHP Zonguldak milletvekili] [Mehmet] Cemal Karamuğla'ya²⁷ sorabilirsiniz.

Maddî zarûretler, geçim zorluğu ve çalışma sahasının genişliği, beni enstitülerin kucağına attı. Buradaki mesâî, doğrudan doğruya bozulmamış ve özünü değiştirmemiş köylüler için... Çok mesûdum...

Fakat ufak bir tesâdüf, on üç yıldan beri emniyet tarafından tâkip edildiğimi bana öğretti. Bir vatan hâini olarak... Bir [komo-nist] komünist olarak... Belki de bir âsi olarak... [Mahmut] Şevket Esendal, vatansız adam gibiyim.

Bana bu lekeyi sürdürenlerden biri, İçel'de vâli iken Atatürk'ün Sivas'tan yaptığı dâveti teperek, Vahdettin'in kucağına sığınan, bilâhare bir İngiliz torpidosuna binerek, tâyin edildiği Samsun'a gelen ve mübârek topraklarımıza ayağını basmadan, aynı gemi tarafından geldiği yere götürülen bir adamdır. Bu adam bugün yine vâlidir.²⁸ Yine çirkin ve leş fikirlerini saklayıp, pusuya yatan bir hâindir. O hâindir; fakat ellerindeki kudret ve salâhiyet, beni bu mevkîe düşürmüş ve beni bir câni gibi, vatanının mukaddesâtını satan bir câsus gibi, damgalamıştır.

Parti; benim bütün hayâtımı ele almalı, Zonguldak'ta, Rize'de araştırıp soruşturmalı ve bir çamur gibi alnımda yapışıp kalan bu eğreti lekeyi benden silmelidir. 1932 yılında Zonguldak parti kazâ reisi Ahmet Müderrisoğlu idi. Şimdi mebusmuş...²⁹ Ona sorunuz; bu hâdisenin içyüzüne tamâmiyle vâkıftır. Partiden istediğim, bu mevzuu ele alarak, beni bu hacil durumdan sıyırıp, çıkarmasıdır. Üç çocuğumla berâber bekliyorum. Hayâtımı şerefine iâde etmek veyâ beni on sekiz milyondan silip atmak... •

Ellerinizden öperek, on, üç yıldan beri içime akan bu amansız zehirin bana haksız yere verdiği azaptan kurtulmak istiyorum."

²⁷ Mehmet Cemâl Karamuğla, TBMM'nin altıncı (1939-1943) ve yedinci döneminde (1943-1946) CHP Muğla milletvekili idi. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM VI. Dönem: 1939-1943), (Cild: 5), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, s. 573-574.

²⁸ Kim olduğunu saptayamadım.

²⁹ Bu bilgi yanlıştır. Ahmet Müderrisoğlu isimli bir milletvekili bulunmamaktadır.

İstanbul’da Yeni Türk Nakliyat Ambarı sâhibi Kâzım Malkoç (Emirzâde), 7 Mart 1945 tarihli mektubunda, demiryollarının kendisine çıkardığı güçlüklerden şikâyet ediyor ve partinin soruşturma yapmasını istiyordu.³⁰

CHP Van vilâyet idâre heyeti başkanı Muzaffer Koçak³¹, 21 Mayıs 1945 tarihli mektubunda, parti içi rekâbetin yol açtığı sonuçlardan şikâyetçiydi. Koçak, “bu seneki İl Genel [Meclisi] kurulunda, dâimî encümen seçiminde arkadaşlarımızı ve bilhassa bendenizi düşürmek için, eski vâli Hâmit Onat’ı³² yardımcılarını ile birlikte aldığı tedbirin, arkadaşlarımızdan yalnız Sâlih Türkoğlu’nun düşmesine sebep olduğu”nu neredeyse iki ay önce yazdığı mektubunda da açıklamıştı ve bunu bir kez daha yineliyordu.

“Bunun önümüzdeki senede telâfi edileceği tabîi ise de, Sâlih Türkoğlu’nun mâlî durumu, şu beş altı ayı gelirsiz geçirmeye müsâit ve mütehammil değildi.” “Bu hâliyle dahi partiye sadâkat ve bağlılığından zerresini bile fedâ etmeyen ve partiyi temsil şerefini taşıyan arkadaşlara ve bilhassa kurulumuza yardımdan kaçınmayan bu arkadaşını korumak mecbûriyetini duyduğumuz için siz büyüğümüzü tasdi cesâretinde bulunuyoruz. Kendisine tensip buyurulacak bir yardımın oradan veyâhut buradan yapılması hususunda emir ve müsaadelerinizi üstün saygılarımızla diler ve ellerinizden öperiz.”³³

Bu şikâyet mektubunda, mülkî idârenin, vâlinin partiye müdahalesi çok açık bir şekilde görölüyordu. Buna karşılık yerel parti örgütünün aczi de çok belirgindi. Ayrıca, partililerin parasal karşılığı olan resmî görevler karşısında ne ölçüde duyarlı oldukları da belli oluyordu. Özellikle taşrada resmî görevler için rekâbet, partililer arasında belli ki, hayli sert oluyordu.

CHP Genel Sekreterliği’ne gelen bir şikâyet mektubu da; 1939-1940 yıllarında Konya Ereğlisi Halkevi başkanıyla ilgiliydi. Adı

³⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

³¹ Muzaffer Koçak, TBMM’nin sekizinci döneminde (1946-1950) CHP Van milletvekili idi. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM VIII. Dönem: 1946-1950), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s. 1082.

³² Hâmit Onat, Van vâlisiydi ve Orgeneral Mustafa Muğlalı’nın 33 köylünün öldürülmesi olayı sırasında da bu görevdeydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Koçak, Dönüşüm, Türkiye’de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), (Cild: 5), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 80-116.

³³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

geçen kişi Halkevi için satın alınan piyanoyu "daha düşük evsafta piyano ile değiştirmek sûretiyle vazifesini suistimâl etmişti." Bu kişi, İstanbul Bakırköy'de Kapalıçarşı'da Fasulyacıyan'dan 240 liraya satın aldığı piyanoyu karısına âid, fakat "teknik bakımdan kıymetsiz" bir başka piyano ile değiştirmişti. Elbette, iyi vasıfta olan piyano, bu kişinin evine konulmuştu. Adı geçen kişi hâlen Ankara'da bulunuyordu.³⁴

CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a gelen bir mektup; İstanbul belediyesi ile Beyoğlu'ndaki Yahudilerin bir "dalaveresi"ni anlatıyordu. Buna göre, Yahudilere âid bir şirketin binâları piyasa değerinden çok daha yüksek bir fiyata İstanbul belediyesince satın alınacaktı ve bu işte Esendal'ın milletvekili ve bakan yaptırdığı belirtilen Cevdet Kerim İncedayı da vardı. Mektup sâhibi ismini özellikle vermediğini belirtmişti; çünkü "korkarım" diyordu. Ama eğer geçmişi hakkında verdiği bilgi doğruysa; şöyle yazmıştı: "Sizi İttihadü Terakki'den tanıyan eski bir Ocaklı [Türk Ocakları]; emekli deniz subayı..."³⁵

Eğer imzâ doğruysa; Esendal'ın İttihatçı geçmişi ve yakınlıkları bir kez daha açıkça görülüyordu.

Siyâsal Bilgiler Okulu'nda devletler hukûkçusu Hikmet Pamukoğlu da, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a yazdığı mektupta; fakültede uğradığı haksızlığı anlatıyordu. Buna göre, profesörlük başvurusu, bâzı profesörlerin haksız itirazları nedeniyle, akâmete uğramıştı ve bu haksızlığın düzeltilmesi için girişimde bulunulmasını istiyordu.³⁶

Unutulmasın ki; Dâhiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya, 16 Şubat 1937 tarihli genelgesinde; parti başkanlarını -ki, artık onlar vâliydi de aynı zamanda³⁷- bir konuda uyarıyordu:

³⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 5].

³⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 5]. Bir başka suistimâl şikâyeti mektubu için bkz. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 5].

Bu mektupta da bir Gürcü'nün suistimâllerine yer verilmişti. İlgili kişinin etnik kökeninin Gürcü olarak vurgulanması dikkat çekici olup; konuya daha önce de dikkat çekmiştim.

³⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 5].

³⁷ Bu konuya daha önce değinme fırsatı bulmuştum. İkinci bölüme bakılmalıdır.

"Halk, dilek ve şikâyetlerini öteden beri parti merkezine başvurup, bildirmeye alıştığı için, parti işlerine hergün ayırdığınız saatlerde önemli ödeviniz ve toplantılarınız arasında dilek ve şikâyetleri dinlemeye çok kere vaktiniz müsâit olamayacağı göz önünde tutularak; her günkü muayyen çalışmanız dışında, haftanın bir gününü mutlak sûrette dilek ve şikâyetleri dinleme günü olarak ayrılması ve bunun bütün halk tarafından bilinir olması...

Halk tarafından ve halkla berâber sistemini ve prensibini tâkip eden partimizin ve hükûmetin halkın dilekleri ve şikâyetleriyle her zaman yakından ilgilenmesini ve işlerinin kolaylıkla görülmesini temin için hükûmette ve partide ayrıca birer mürâcaat bürosu veyâ masası açılmasının işleri kolaylaştıracağı ve en esaslı prensiplerimizin tahakkukuna en güzel çârelerden biri olacağı cihetle bunun temini...

Karar, tebliğ ve icrâ, her zaman başkana âid olmakla berâber, ilyönkurul [il yönetim kurulu] üyelerine mesleklerine ve temâyüllerine göre, çevrenin türlü işlerinden biri veyâ birkaçı etrâfındaki dilek ve şikâyetleri dinleme ve yine çevrenin umûmî işlerinden partiyi alâkalandıran kısımlarının tetkik ve inceleme işlerini havâle etmek ve arkadaşları bu mevzularda çalıştırmak, parti işlerindeki hız ve kuvveti artıracak ve maksadı daha kolaylıkla tahakkuk ettirecek âmillerden biri olduğundan, bu mevzularda arkadaşların ödevlendirilmesi..."³⁸

Daha önce de gördüğümüz gibi, Kaya, artık parti başkanı da olan vâlilerden toplumun sorunlarına ve sıkıntılarına kulak vermelerini isterken; toplumla parti ve hükûmet arasında bağ kurulmasının öneminden söz ediyordu.

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemâl Gedeleş, 10 Şubat 1943 tarihinde, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal'a yazdığı yazıda; kendisine ulaşan bir şikâyeti aktarıyordu. Sivas'ta avukat olan Ahmet Göze'nin Cumhurbaşkanlığı'na yazdığı mektupta belirtilen hususlara dikkat çekiyordu.

Göze, Sivas'ta avukatlık yapıyordu. "Sivas cemiyet hayâtında ileride sayılanlardan" idi. "Münevver ve mütefekkir sınıf tahsilimize ve fikrî çalışmalarımıza lüzûmundan fazla değer verirler"

³⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/3 15 36].

şeklinde tanımladığı muhitini de, "sâde halk tabakası da, hizmet ve doğrulumuzu tanır ve babamıza olan umûmî hürmeti idâme ederler" şeklinde açıklıyordu.

Göze, CHP parti müfettişi emekli binbaşı Zihni Orhun'un ise, kendisine karşı olan tutumunu eleştiriyordu. Bundan şikâyetçiydi; çünkü, kendisi aleyhinde "parti merkezinde uğraşarak," Göze'nin Halkevi başkanlığının onaylanmamasını sağlamıştı. Fakat Göze, buna rağmen, "vilâyet Umûmî Meclisi'ne âzâ, hattâ ikinci reis" seçilmişti.

Göze, içinde bulunduğu durumu da şöyle anlatıyordu:

"Merkezin bu muamelesine karşı vilâyet idâre heyeti, bu evlâdınızı yakında ve civarda görülmemiş bir cesâret ve ferâgatle ve olduğum gibi takdim etmişse de; otoriteye taallûk eden bu tashih işe, incelenmemiş, müsbet veyâ menfî bir cevap da verilmeyerek, ancak bu muamelede bir cezâ mâhiyeti bulunmadığı yolunda kısmen bir tesliye yapılmıştır.

Muhterem büyüğüm;

Eğer müfettişin bu tahriki karşısında vilâyetten yükselen itiraz ve kabûl etmeyi, müfettişi Sivas'ta oturamayacak kadar rahatsız etmeseydi veyâ parti merkezi, cemiyet hayâtından uzaklaşmamı icâb eden kusur veyâ noksanımı anlatsaydı; vâkiâyı mecburiyetle ve aynen kabûl ederdim. Emsâl ve büyüklerimin her sûretle bu muamelenin bir husûmet ve şahsî endişe ve hattâ istirkâb sâikasile yapılmış bir ifsat ve iftirâ mahsûlü olduğunu çok ciddî ve samimi teyid etmeselerdi, yine kabûl edip, susacaktım. (...)

Hakiki yurt büyüğü;

Beni Sivas'ta sevmeyen yalnız bir âile vardır; eski mebus [Mehmet] Râsim Başaran'ın [Başara]³⁹ üretilip türettiği ve dalbudak saldırdığı Rızâ Yurdakul⁴⁰ âilesi... En koyu istibdat devrinden beri mevki ve ikbâlde yaşayan bu âilenin her zamânın kuvvetini ve her kutsî ideali bir servet ve nüfuz vâsıtası gibi kullanan, memleketin

³⁹ Mehmet Râsim Başara, TBMM'nin birinci (1920-1923), ikinci (1923-1927), üçüncü (1927-1931), dördüncü (1931-1935) ve beşinci döneminde (1935-1939) CHP Sivas milletvekili idi. 2 Şubat 1945 tarihinde öldü. Türk Parlamento Tarihi, (Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem: 1919-1923), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 883-884.

⁴⁰ Ali Rızâ Yurdakul, Sivas vâililiği de yapmıştır.

suyunu, ışığını kendisine vermek istemeyen, kendi fabrika ve mal dâvâlarını âdetâ hükûmete mâl ederek, zavallı hasımlarını fenâ yollara ve fenâ aksülamellere sevk eden ve mühim gâileler çıkaran bu adamlar aleyhinde mahkemelerde dâvâ alırım; gazetelere yazırım; her yerde uğraşırım... İşte, en büyük kusûrum budur...

Zihni [Orhon]⁴¹ Bey de, bu âilenin zi nüfuz bir rûknüne yaranmak için ve onlara mevki temin etmek için aleyhimde çalışmıştır. Bu son parti vilâyet kongresinde bay müfettiş [Zihni Orhon], kendini kaybedercesine, aleyhime kıyâm ettiğinden, partinin şahsiyeti mânevîyesine hürmeten karşı çıkmadım. Bu yeni yapılacak mebus seçiminde Sivas’ta emin ve muhakkak gördüğüm kabûl ve itimâdı, parti merkezinde hakkımda yaratılmış olan tereddütlü hava, tamâmen şüpheli bir hâle koymuştur. (...)

Yapacağınız tahkikâten sonra bu tereddüt havası yerine bir itimat safhası açmak ve beni karanlıktan ışığa çıkarmak, mânevî hayâtıma beni iâde etmek, ancak o mübârek ve kutsî ellerin kârıdır. O rehâkâr ve feyizli elleri tamam teslimiyetle öper ve mesihin ölüye hayat veren ve gözlere fer ve nur yetiştiren (...) ellerinin mâsum ve mağdur başımda dolaştığını hissediyorum, aziz büyüğüm...”⁴²

Bir şikâyet çeşidi de, açıkçası ihbarlardı. Bâzı mektuplar; belirli isimler hakkında ithamlar ve suçlamalarla doluydu. Gereğinin yapılmasını istiyorlardı.⁴³ Meselâ, isminin sahte olması muhtemel bir mektupta; CHP İçel milletvekili Şefik Tugay hakkında ithamlarda bulunuyordu. Tugay, bir sonraki dönemde de yine milletvekili olacaktır.⁴⁴

⁴¹ Zihni Orhon, TBMM’nin birinci (1920-1923), altıncı (1939-1943), yedinci (1943-1946) ve sekizinci döneminde (1946-1950) CHP Kars milletvekili idi. Son Osmanlı Meclisi Mebusanı’nda da Erzurum milletvekilliği yapmıştı. 1931-1935 yılları arasında CHP Kars vilâyet idâre heyeti başkanlığı da yaptı. Türk Parlamento Tarihi, (Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem: 1919-1923), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 403-404.

⁴² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/25 124 5].

⁴³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁴⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Şefik Tugay, TBMM’nin yedinci döneminde (1943-1946) CHP İçel, sekizinci (1946-1950) ve dokuzuncu dönem (1950-1954) döneminde CHP Malatya milletvekili idi. 1942-1943 yıllarında Malatya belediye başkanlığı da yapmıştır. 3 Kasım 1951 tarihinde öldü.

Bir başka ihbar mektubunda ise, Millî Korunma Mahkemesi tarafından ekmek karnesi suistimâlinde dolayı mahkûm olmuş bir kişi, iddiâyâ göre, bu kez CHP Ankara Anafartalar nâhiyesinde tahsildar olarak çalışmaya başlamıştı ki, bu duruma dikkat çekiliyor ve tahsildar iken de suistimâl yaptığından söz ediliyordu. Gerçekten de ihbar ciddiye alınmış ve araştırılmıştı. CHP Ankara bölgesi müfettişi ve Amasya milletvekili Ahmet Esad Uras⁴⁵, ihbârın doğruluğunu araştırmış ve yazdığı raporda; her ne kadar mahkemenin mahkûmiyet kararının doğru olduğunu belirtmişse de; yapılan incelemede tahsilâtlarda herhangi bir sorun olmadığını bildirmişti. Adı geçen kişinin görevden alınması için herhangi bir neden yoktu.⁴⁶

Bâzen de resmî yazışmalar ihbar olarak sunuluyordu. Meselâ, Gümrük ve İnhisarlar Vekili Suat Hayri Ürgüplü'nün 1943 yılında kaleme aldığı resmî bir yazı, onun aleyhine kullanılmak üzere, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal'a sunulmuştu.⁴⁷

Bir şikâyetle karışık öneri de; CHP Niğde teşkilâtından gelmişti. 1943 yılının ilkbahar aylarında CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal'a ulaşan mektupta; Niğde belediye başkanı ve vilâyet idâre heyeti başkanı olan Rifat Dolunay'ın⁴⁸ milletvekili seçilmesinden sonra boşalan bu makamlara; önce Halkevi başkanı, belediye başkanı olarak atanmış; fakat henüz parti başkanlığı için bir isim tesbit edilmemişti.

Daha önceki uygulamada bu iki makâmın aynı kişi tarafından doldurulması uygulamasına ise, mektup sâhibi bu kez itiraz ediyordu. Çünkü, bir önceki belediye başkanı ve parti başkanı olan kişi, "mülâyim ve idâreli" olduğundan, işleri sorunsuz yü-

⁴⁵ Ahmet Esad Uras, TBMM'nin ikinci (1923-1927), üçüncü (1927-1931), dördüncü (1931-1935), beşinci (1935-1939), altıncı (1939-1943), yedinci (1943-1946) ve sekizinci (1946-1950) döneminde CHP Amasya milletvekili idi. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM II. Dönem: 1923-1927), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 55-56.

⁴⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁴⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Üçüncü bölümün 45. dipnotuna bakılmalıdır.

⁴⁸ Rifat Dolunay, TBMM'nin yedinci (1943-1946) ve sekizinci (1946-1950) döneminde CHP Niğde milletvekili idi. 1938-1943 yılları arasında Niğde belediye başkanlığı da yapmıştır.

rütebilmişti. Oysa, yeni belediye başkanı, öyle değildi. “Müte-gallibe rûhu” taşıyordu; partki başkanlığını da üzerine alırsa, partide “geçimsizlik ve sızıltı” olacağı kesindi. Hattâ bu takdirde “particiler arasında her zaman dedikodu ve geçimsizliklerin baş göstereceği pek muhakkak”tı. Bunun sonucunda da merkeze çok sayıda mürâcaat olması kaçınılmazdı. Bu nedenle parti başkanlığına başka bir isim atanmalıydı ki, mektup sâhibi, birkaç isim de önermekten geri kalmamıştı.⁴⁹

Bir mektup da, şikâyetle başlayıp, takdirle bitiyordu: Yine 1943 yılının ilkbahar aylarında; CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal’a yazılan bu mektupta; seçimde CHP Çanakkale milletvekili Halil Dilmaç’ın⁵⁰, “şikâyet ve ihbarlar üzerine” olduğu tahmin edilen şekilde, aday listesinden çıkarılmış olmasına teşekkür ediliyordu. Dilmaç hakkında çeşitli ithamların sıralandığı satırların ardından; Dilmaç’ın yeniden seçilmeyecek olması karşısında duyulan memnûniyete yer verilmişti.⁵¹

Nitekim, aynı yılın daha kış aylarında kaleme alınmış bir başka mektup da, yine Dilmaç hakkında idi. Mektupta şu iddiâlara yer verilmişti:

“Burada İngiliz işgâli zamânında tercümanlık ederek (tercüman Halil) ünvânını alan ve soyadı kânunu çıktıktan sonra da Halil Dilmaç olan bir zat vardır. Bahriye çarkçı mektebinden çıktıktan sonra; mütârekeye kadar boğazda ışıldak -projektör- zâbitliği yapan o açıkgoz zat, hırsından daha zâbitliğinde, bakkâliye eşyası satmak sûretile, vakitsiz ticârete başlamış ve İngilizlere bile emir neferi vâsıtasile kek dedikleri pandispanya sattırarak, para hırsile zâbitlik şerefini korumamış ve millî izzeti nefsinin düşünmemiştir.

Kendisi şarlatan ve çok cambaz ve düzenbaz olmakla berâber, aynı zamanda uşak ruhlu ve dalkavuk bir şahıstır. Partiye yazıldıktan sonra; kazanç hırsına yükselme hırsı da inzimam ederek, o zamanki parti [idâre] heyeti reisine fazla dalkavukluk ve hulûs-kârlık yaparak, vilâyet [idâre] heyeti arasına sokulmuş ve Halkevi reisi olmuştur. Buna da saik, şarlatanlığı sâyesinde, oradan buradan kapma olarak ezberlediği nutuklar sebep olmuş ve az

⁴⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁵⁰ Burada bilgi hatası vardır; Halil Dilmaç, milletvekili değildi.

⁵¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

zamanda ruhsuz natıka perdazlığı ile göze girmiştir. Halkevi'nde de danslı toplantılardan başka esaslı bir icraatı yoktur. Kültür menbaı olması lâzım gelen bu mühim evde ilim ve irfâna âid hiçbir eser vücûda getirilmemiş ve yaptığı işler gösteriş olmaktan ileri gidememiştir. Son zamanlarda çevirdiği dolaplar sâyesinde parti vilâyet [idâre] heyeti reisliğini de ele geçirmiştir.

Bu harbdan evvel buradaki jandarma mekteplerine sâde yağ vermeyi taahhüt etmiş ve bu taahhüdünde de yağ numûnelerini değiştirmek sûretiyle yaptığı hileler meydana çıkmış ve cezâlandırılmaktan yakayı kurtarmış ise de; bir daha taahhûde müdahale ettirilmemiştir.

Ezine-Ayancık şosesinin inşaatında da şartnâmeğe mugâyir hileli işler yapmış ve bunun hesabı da kesilmemiştir. Hattâ bu yüzden hükûmetin mûtemedi olarak yaptığı çimento, çivi, kahve ve kalay işlerinde de birçok suistimâller yapmıştır. Bilhassa kalaya kurşun karıştırdığından, kalaylar, makâmı vilâyetçe tahlil ettirilmiş ve % 15 kurşun karıştırılmış olduğu sâbit görüldüğünden, mahkemeye verilmiştir. Evrâkı el'an mahkemede olup, nedense muhakemesine başlanmamıştır. Belki de parti reisliğindeki mevkii, buna mâni olmuştur. Bu zat, geçen intihap devresinde her nasılsa mebus yoklama listesine dâhil edilmiş ise de; mâhiyet ve meziyetinin derecesi ve yaptığı hilebazlıklar anlaşılarak, derhâl listeden çıkarkılmıştır.

Şu günlerde yine mebus olacağı şâyîası çıkmıştır. (...) Dalkavukluk ve hulûskârılık yaptığı parti müfettişlerinin iltimâsı kâfi değildir. Asıl halkı söyletmek ve dinlemek lâzımdır."⁵²

Yine 1943 yılının kışında Erzurum'dan gelen bir mektupta da, bu sefer Erzurum'dan milletvekili aday olmuştur kişiler hakkında söylentiler aktarılıyordu. Buna göre; "sâbık vâli mebus [Mehmet] Zühtü [Durukan] Bey⁵³; vâliliği zamânında şapka hâdisesini ihdâs ederek, Erzurum'un tarihî şerefini ve pak kalbini hançerlemiş, o hürriyet diyârında ceberuti bir idâre tesis etmişti." "Bunun zamânında Erzurum'da her göz ağlamış ve her vicdan titremişti."

⁵² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Benzer bir mektup daha bulunmaktadır.

⁵³ Üçüncü bölümün 24. dipnotuna bakılmalıdır. Durukan, 1923-1928 yılları arasında Erzurum vâlisi idi.

Kendisi sonradan Konya milletvekili olmuştu. “İnönü devrinde bu hâllerin tashihi” bekleniyordu artık...

Erzurum milletvekili Mehmet Nâfiz Dumlu⁵⁴ için de hayli it-ham dile getirilmişti. Kendisi belediye başkanı iken, suistimâl-leri aktarılmış; fakat yine de bu kişinin milletvekili olmasının önüne geçilememişti. O kadar ki; “şapka hâdisesinde asılanların umûmîyetle bunun siustimâl ve harekâtına âid şikâyetnâmeğe imzâ koyanlar olduğu tetkike şâyandı.” Suistimâlden şikâyetçi olan altmış kişi, ardından “intikam” için Ankara ve Sinop hapis-hânelerine sürülmüştü.

O kadar ki; ismi geçen bir kişi, Millî Mücâdele’nin başlangıcın-da Erzurum Kongresi için yazdığı mektuplarda, kongre aleyhine tutum almış ve İngiliz Muhibler Cemiyeti kurulması için girişimde bulunulmasını istemişti. Bu mektup, Erzurum’da 15. Kolordu’nun eline geçmişti. Mektubu yazdığı kardeşi Erzurum’da bu nedenle tutuklanmıştı. Hattâ Ermeniler lehine tutum almışlardı.⁵⁵

“Eski bir İttihatçı” imzâsıyla 14 Mayıs 1943 tarihinde Kon-ya’dan CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal’a yazılan bir mektupta da; dört yıl önce CHP müfettişinin⁵⁶ göreve başlar baş-lamaz yaptıkları anlatılıyordu:

“İlk icraatı, Serbest Fırka [Serbest Cumhuriyet Fırkası] zamâ-nında fırkayı tahkir ve istifâ ederek [Cumhuriyet] Halk Fırkası’n-dan ayrılan ve fırkaya muhalif program neşrederek, müstakilen mebus namzetliğini koyduğu için senelerce [Cumhuriyet] Halk Fırkası’na alınmayıp, süründükten sonra, bilmem neden tekrar fırkaya alınan (...) isminde, kendisinin eski arkadaşı bir avukatı Halkevi reisliğine getirmek oldu.”

⁵⁴ Mehmet Nâfiz Dumlu, TBMM’nin ikinci döneminde (1923-1927) CHP Saru-han milletvekili, üçüncü (1927-1931), dördüncü (1931-1935), beşinci (1935-1939), altıncı (1939-1943), yedinci (1943-1946) ve sekizinci (1946-1950) döneminde CHP Erzurum milletvekili idi. 1924-1927 yıllara arasında Er-zurum belediye başkanlığı da yaptı. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM II. Dönem: 1923-1927), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 673.

⁵⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁵⁶ 1940 yılında CHP Konya Bölge Müfettişi, CHP Kırklareli milletvekili Şevket Ödül idi. Muhtemelen burada Ödül’den söz edilmektedir. Bkz. Cemil Koçak, Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 2), İletişim Yayınları, İs-tanbul, 1996, s. 99.

Dahası, bu kişiyi milletvekili seçtirmek de istemişti. Ancak mektup sâhibi, müfettişinin ahlâkî düzeyini de dedikodularla eleştiri konusu yapıyordu. Uyarısı çok açıktı: “Konya gibi bir muhitte bu hareketin yapacağı tesiri ve fırka müfettişi perdesi altında oynanan edepsizliğe bir bakınız... Halk, bu rezâleti duyar da; fırkaya yanaşır mı? (...) Bu şekil insanların fırka nâmına bıraktıkları aykırı tesiri, senelerce düzeltmeyeceğinizden korkarım...”⁵⁷

“Yurtsever bir vatandaş” imzâsıyla 1943 yılının hemen başında yazılan bir ihbar mektubu da, dönemin genel havasını göstermesi bakımından ilginçtir; çünkü, bu mektupta ithâm edilen kişinin en yakınları ve destekçileri olarak Kılıç Ali⁵⁸ ile Recep Zühtü Soyak’ın⁵⁹ isimleri geçmektedir.⁶⁰

Bolu’dan yine aynı tarihlerde CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal’a ulaşan bir başka mektupta; bu kez CHP Bolu eski milletvekili Mehmet Lütfü Gören’in⁶¹ yeniden seçilmemesi karşısında duyulan memnûniyet anlatılırken; diğer yandan, adı geçen kişinin boşalacak bir milletvekilliği için söz aldığı duyulduğu ve Fethi Okyar’ın ölümünün ardından onun aday gösterileceği

⁵⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Eski İttihatçı, istisnâî bir tanımlama değildi. Meselâ; İstanbul vilâyeti mülgâ umûmî meclis âzâsından bir kişi de, “eski İttihat ve Terakki kâtibi mesûllerinden” diye kendini tanıtmaya ihtiyâcını hissetmişti. Muhtemelen eski İttihatçı olmak, bu sırada olumsuz bir çağrışım yaratmıyor olmalıydı!

⁵⁸ Atatürk’ün en yakınındaki isimlerden olan Kılıç Ali (Ali Kılıç/Süleyman Âsaf), TBMM’nin birinci (1920-1923), ikinci (1923-1927), üçüncü (1927-1931), dördüncü (1931-1935) ve beşinci döneminde (1935-1939) CHP Gâziantep milletvekili idi. *Türk Parlamento Tarihi*, (Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem: 1919-1923), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 423-425.

⁵⁹ Recep Zühtü Soyak, TBMM’nin ikinci (1923-1927), üçüncü (1927-1931), dördüncü (1931-1935) ve beşinci döneminde (1935-1939) CHP Sinop milletvekili idi. *Türk Parlamento Tarihi*, (TBMM II. Dönem: 1923-1927), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 700-701.

⁶⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁶¹ Mehmet Lütfü Gören, TBMM’nin altıncı döneminde (1939-1943) CHP Bolu milletvekili idi. 1920-1925 yılları arasında Akçakoca belediye başkanlığı görevinde de bulundu. CHP Akçakoca kazâ idâre heyeti başkanlığının yanında; Bolu il genel meclisi üyeliği, il dâimî encümen üyeliği; Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Türk Ocağı ve Halkevi başkanlıklarında da bulundu. *Türk Parlamento Tarihi*, (TBMM VI. Dönem: 1939-1943), (Cild: 5), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, s. 124-125.

söylentisinin yoğunlaştığına değiniliyor ve nihâyet bu girişimin önlenmesi gerektiği belirtiliyordu. Çünkü, adı geçen kişi aleyhine çok sayıda itham ve suçlama vardı ki, mektupta uzun uzun bunlara yer verilmişti. Ahlâkî düşüklük, düşkünlük, suistimâl, kayırmacılık bu ithamların önde gelenleri arasında yer alıyordu.⁶²

TBMM husûsî antetli bir kâğıda yazılan ihbar mektubu ise, CHP Bolu milletvekili Mehmet Zihni Ülgen⁶³ ile Halil Türkmen’e⁶⁴ ve diğer birkaç kişiye ilişkindi. İhbâra göre, bu kişiler CHP Genel Sekreteri hakkında TBMM’de atıp tutmuşlardı. Elbette, imzâsız olan mektubun sâhibi; “sizlerden birşey bekliyorum düşünce-si”ne kapılınmaması gerektiğini vurgularken; ihbârın “mahrem” kalmasını ricâ ediyordu. Böylece ileride daha birçok ihbarlarda bulunulması ihtimâli vardı.⁶⁵

CHP İzmit ve Bolu parti müfettişliğine atanan Mehmet Celâl Sâit Siren⁶⁶ hakkında da şikâyet vardı. Bu kişi, iddiâya göre, bölgesine “sömürge” muamelesi yapıyordu. Halkı “bir parmak işâretiyle” “harekete geçirmek istemiş”ti. Yeni seçimde milletvekili seçilmemesi için talep olmuşsa da, netice vermemişti.⁶⁷ Aynı şekilde Bolu belediye başkanı için de ithamlar vardı.⁶⁸

⁶² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁶³ Mehmet Zihni Ülgen, TBMM’nin altıncı (1939-1943) ve yedinci döneminde (1943-1946) CHP Bolu milletvekili idi. 11 Nisan 1948 tarihinde öldü. *Türk Parlamento Tarihi*, (TBMM VI. Dönem: 1939-1943), (Cild: 5), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, s. 124-125.

⁶⁴ Halil Türkmen, TBMM’nin ikinci (1923-1927), üçüncü (1927-1931), dördüncü (1931-1935), beşinci (1935-1939), altıncı (1939-1943) ve yedinci döneminde (1943-1946) CHP Zonguldak milletvekili idi. *Türk Parlamento Tarihi*, (TBMM II. Dönem: 1923-1927), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, s. 795-796.

⁶⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁶⁶ Mehmet Celâl Sâit Siren, TBMM’nin altıncı (1939-1943), yedinci (1943-1946), sekizinci (1946-1950) döneminde CHP Bolu milletvekili ve dokuzuncu döneminde (1950-1954) CHP Hatay milletvekili idi. İkinci Şükrü Saraçoğlu Hükümeti’nde Ticâret Bakanlığı da yaptı. *Türk Parlamento Tarihi*, (TBMM VI. Dönem: 1939-1943), (Cild: 5), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, s. 126-127; Cemil Koçak, *Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, (Cild: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 275-285.

⁶⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁶⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

1943 yılının Mart ayında CHP Antalya milletvekili Hikmet Tûran Dağlıoğlu⁶⁹ hakkında olumsuz hükümlerle ve suçlamalarla dolu bir mektup da, yine CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a iletilmişti. Dağlı hakkında sâdece söylentiler dile getiriliyordu.⁷⁰

"Memleketini seven bir insan" imzâsıyla CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a yazılan bir mektupta; Giresun'da CHP ile Halkevi'nin kapatılmasının daha doğru olacağı ileri sürülüyordu. Topal Osman'ın karısını ve artıklarını üzerine alan bir doktorun parti başkanlığına kadar yükseldiği ileri sürülen mektupta; adı geçen bir başka kişinin Halkevi başkanı olarak ahlâkî düşkünlüğüne de yer verilmişti.⁷¹

1943 yılının yaz aylarında Hatay'dan TBMM Başkanı Abdülhâlik Renda'ya gelen bir mektupta; CHP Hatay milletvekili Abdurrahman Melek⁷² hakkında suçlamalar dile getirilmişti. Buna göre; Melek, aslında Hatay'ın Fransız işgâli döneminde, sanıldığı aksine, Fransa ile işbirliği yapmıştı. Dahası; hâlihazırda CHP Hatay vilâyet idâre heyeti başkanı olan kişi de, benzer ithamlarla suçlanmaktaydı. Mektubun uzunluğu ve ayrıntılı anlatım, mektup sâhibinin bu meseleleri yakından izlediğine bir işâretti. Benzer bir mektup da, bu sefer, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a yazılmıştı. Bu mektup da, diğerinin benzeri ve çok kez aynıydı.⁷³

Bir başka şikâyet ve ihbar mektubunda adı geçen kişinin; "aslen Girit Rumlarından ve Rum tohumundan doğma olan ve hâlen

⁶⁹ Hikmet Tûran Dağlıoğlu, TBMM'nin sekizinci döneminde (1946-1950) CHP Antalya milletvekili idi.

⁷⁰ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁷¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁷² Abdurrahman Melek, TBMM'nin altıncı (1939-1943), yedinci (1943-1946), sekizinci (1946-1950) döneminde CHP Gâziantep milletvekili ve dokuzuncu döneminde (1950-1954) CHP Hatay milletvekili idi. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM IX. Dönem: 1950-1954), (Cild: 7), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s. 456-457.

⁷³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

Belli ki; bu ihbarlardan sonra bir soruşturma yapılmıştı. Nihâyet Millî Emniyet Müdürü (MAH/MİT), soruşturması sonucunda, menfî neticeye varmıştı.

evinde hâlâ Rumca konuşan (...) adamın" listeye konulmaması, memnûniyet verici olmuştur.⁷⁴

Balıkesir'de milletvekili adayı gösterilen CHP vilâyet idâre heyeti başkanı için de ihbar vardı. "Halk tarafından seilmeyen" bir kişiydi. Adaylığına engel olunmalıydı.⁷⁵

CHP Kırklareli Bölge Müfettişi Mehmet Râgıp Akça⁷⁶, 11 Şubat 1943 tarihli yazısında, bölgeye ilişkin bir şikâyetle dâir bilgi veriyordu. CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a hitâben kaleme alınmış olan yazıda; Uzunköprü çeltik üreticilerinin, Milli Korunma Kânunu gereğince, devlete vermekle yükümlü oldukları ürünlerinin % 20'sine, borçlarını zamânında ödemedikleri gerekçesiyle, elkonulmuş olması nedeniyle vûkû bulan şikâyetin incelendiği ve sürecin yasalara uygun olduğu sonucunca varıldığı belirtiliyordu.⁷⁷

Afyonkarahisar'dan doğrudan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazılan bir mektupta da; bu şehirde CHP yönetiminin içinde bulunduğu durum anlatılıyor ve bir çâre bulunması isteniyordu. Elbette imzâ "memleketini seven bir emekli"ydi. İddiâyâ göre; CHP yönetiminde bulunan kişiler, sâdece kendi çıkarlarını düşünen bir gruptu.⁷⁸

Artvin'de "bir yurtsever," CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a yazdığı mektupta; CHP Çoruh vilâyet idâre heyleti başkanı Cemâl Alper'i şikâyet ediyordu. Buna göre, adı geçen kişi; her seçimde muhakkak adaylığını koyuyordu. Oysa, o, "Cumhurreisimiz sevgili İnönü, hasbelicâb Başvekillikten çekildikleri

⁷⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁷⁵ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁷⁶ Mehmet Râgıp Akça, TBMM'nin ikinci (1923-1927), üçüncü (1927-1931), dördüncü (1931-1935), beşinci (1935-1939), altıncı (1939-1943) ve yedinci döneminde (1943-1946) CHP Kocaeli milletvekili idi. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM II. Dönem: 1923-1927), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 529-530.

⁷⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁷⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/47 189 2].

Aynı imzâ sâhibinin bir başka mektubu daha bulunmaktadır ki, benzer ithamlarla doludur. Dikkat çekici olan satırlar şunlardır: "Fırkamızın vilâyetimizdeki adamları hep mâzisi bozuk, oturdukları sandalyaları keselelerini doldurmaya âlet edinen ve gündün güne pervâsızlıklarını artıran bir sebeke..."

zaman, Artvin Halkevi salonundan ilk önce onun fotoğrafını kaldıran"dı. Dahası; "o zaman Artvin'de İnönü parkı kapısında asılı olan ve onun güzel ve şerefli adını taşıyan levhayı da kaldırtan yine doktor Cemâl Alper"di. Mektup sâhibi, mektubunu -nedense- Artvin postahânesinden veremediğini de eklemişti.⁷⁹

CHP Trabzon milletvekili Hamdi Ülkümen⁸⁰ için de şikâyet vardı. Pek çok ithamla birlikte yeniden milletvekili seçilmesinin önüne geçilmek isteniyordu.⁸¹ Ünye eski belediye başkanının milletvekili aday olması için de şikâyet mektubu yazılmıştı.⁸²

Sâdece milletvekili seçilenlere karşı ihbar mektupları yazılmıyordu elbette; bâzen milletvekili adayları arasında gösterilmeyen isimler için de teşekkür mektupları yazılıyordu.

Bolu'da emekli bir kurmay subay, 1943 yılı başlarında CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a hitâben kaleme aldığı mektubunda; "memurların ve halkın çarşı ve pazarda nefretle alay mevzuu yaptıkları mühim bir suistimâlin devâm edip gitmesi" karşısında daha fazla tahammül edemeyeceğini açıklıyordu. Buna göre; Bolu'da yöneticiler, ucuz fiyatla halka sunulan malları suistimâl yoluyla ele geçirip, pahalıya satıyorlar ve bu işten yüksek derecede para kazanıyorlardı. Belediyede de yolsuzluk yapıldığı yoğun bir söylenti konusu idi. Bolu'da bu söylentiler halk arasında hayli yaygındı.⁸³

İstanbul Bakkallar ve Müstahdemini Cemiyeti de, 15 Şubat 1943 tarihli mektubunda; CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'dan Esnaf Odaları yasasının uygulanmasına ilişkin nizamnâmenin ortaya çıkardığı sorunların kısa zamanda çözülmesini istemişti. Nizamnâmeğe göre, küçük esnaflık sınırı, âzamî

⁷⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 1), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 97-138.

⁸⁰ Hamdi Ülkümen, TBMM'nin ikinci (1923-1927), üçüncü (1927-1931), dördüncü (1931-1935), beşinci (1935-1939) ve altıncı (1939-1943) CHP Trabzon milletvekili idi. Türk Parlamento Tarihi, (Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem: 1919-1923), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 929-930.

⁸¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁸² BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

⁸³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

1.500 liralık sermâyeyle tâyin edilmişti. Oysa, hayat pahalılığı nedeniyle, bu rakam kolayca aşılmıştı bile...

Nihâyet bir zamanlar bir çuval şeker 50 lira iken, artık 500 liraydı. Bir çuval pirinç 25 lira iken, artık 150 lira olmuştu. Bir çuval fasulye on ilâ on beş lira iken, hâlihazırda yüz liraya yükselmişti. Dolayısıyla, 1.500 liralık bir sermâye sınırı, küçük esnafı, Esnaf Odası’ndan Ticâret Odası’na yöneltecekti. Yasa, bunu öngörüyordu çünkü... Esnaf Odası, bu durumun önlenmesini istiyordu; çünkü kendisine bağlı olarak çalışan esnafın % 90’ı bu şekilde diğer odaya geçmek zorunda kalacaktı.⁸⁴

CHP Denizli milletvekili Emin Aslan Tokat’ın⁸⁵ âilesinden bâzı kişilerin Buldan’da jandarma erlerini sokakta dövmelelerine ilişkin bir şikâyet; 1944 yılının yaz aylarında kaleme alınmış bir ihbar mektubuyla, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal’a ulaştırılmıştı.⁸⁶

Bingöl Halkevi temsil şûbesi başkanı Şinâsi Vural, 1944 yılının yaz aylarında, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal’a yazdığı mektupta; Bingöl vâlisi Hâlis Ergun’u şikâyet ediyordu. Buna göre, Ergun’un gereksiz ve yasal olmayan şekilde müdahaleleri üzerine, Halkevi’nin faaliyetleri bir yıldan beri tamâmen durmuştu. “Halkevi, otel olarak kullanılmakta ve halk ve memurlar nazarında evimiz otel olarak tanınmakta”ydı.

Ayrıca, vâli “tarafından kânunsuz, usûlsüz yapıyan işler, sui-istimâller ve yolsuzluklar birbirini tâkip etmekte”ydi. Dahası; vâlinin “suiidâresinden vilâyet merkez ve kazâlarında memur arasında, halk arasında ikilik başlamış ve devlet otoritesi tamâmen bozulmuştu.” Üstelik, “çok kurnaz ve müfettişlikten yetişen vâli; vilâyeti ziyârete gelen büyüklerden yukarıda yazdığım maddeleri kapatmak ve gizlemek maharetini göstermekte”ydi. Esendal da,

⁸⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2]. Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 527-529.

⁸⁵ Emin Aslan Tokat, TBMM’nin üçüncü (1927-1931), dördüncü (1931-1935), beşinci (1935-1939), altıncı (1939-1943) ve yedinci dönem (1943-1946) CHP Denizli milletvekili idi. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM III. Dönem: 1927-1931), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 202-203.

⁸⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 198 1].

bu mektubu okuduktan sonra altına elyazısı ile "bir şey değil; ama bulunsun" notunu düşmüştü.⁸⁷

Kastamonu mektupçusu Şeref Ayyıldız da, 1944 yılının yaz aylarında, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal'a yazdığı mektupta şöyle diyordu:

"Sayın Başvekilimiz Şükrü Saraçoğlu'nun yüksek emirleri ile bundan beş ay kadar evvel makâmı devletlerinde zâtı âlilerini ziyâret etmiş ve yine emriniz üzerine, partideki dosyamdan bahis, bir de mektup sunduğum zaman, fazlu kemâlinizle müterâfik memleket idâre ve siyâsetinde yüksek görüş ve telkinâtınızdan aldığım feyiz ve ilhamlarla ayrılmıştım.

Bu yüksek varlığınız beni sizlere bağlarken; bir de Kırklareli'nde mensup olduğum âile efrâdı hakkındaki alâkanızdan cesâret alarak; bura parti teşkilâtı hakkındaki intibâ ve duygularımı arz etmeyi bir memleket borcu bilirim.

Burada adliye müntesibi olarak bulunmuş; bilâhare tekâüden parti işlerine karışarak, hâlen Kastamonu parti (vilâyet idâre heyeti) reisi bulunan İzzet Okay; evvelce, yâni on beş sene evvel, bunlara umûma mahsus kadınlı ve çalgılı bir bar açılmasında kâr kasdile önayak olarak, piyasaya ilk adımını atmış; sonraları da işi avukatlığa dökerek, bu etiketle temin ettiği çıkırın üzerinde parti reisliğine kadar varmıştır.

Bunlar, pek tabii olduğu kadar; bir vatandaşın da hakkıdır. Ancak, parti reisi sıfatı ile el koyduğu ve göz attığı işlerde parti mefkûre ve terbiyesinin hiçbir veçhile müsaade ve müsâmaha etmeyeceği şekilde hârisâne hareket ve menfaat düşkünlüğü ile iş tâkibini, rûhunda meknuz zamiri icâbı iltizam eylemekte ve bu da, muhitçe mâlûm bir keyfiyet hâlini almıştır.

Devlet, parti, hükûmet işlerinde dâimâ bu menfaat düşkünlüğünü göz önünde tutmuş ve perde arkasından bu ihtirâsını tatminde her fırsattan istifâde etmek itiyat ve cesâretini göstermekte berdevamdır. Bunun böyle olduğu hâdiselerle müsbet olduğu kadar, en yakın arkadaşları da defaatle tekrar ve teyid ettiler. Bir zamanlar da Serbest Fırka'nın [Serbest Cumhuriyet Fırkası] harâretli mensuplarındanmış... Bu da demektir ki, kalıp değiştirmekte tereddüt etmez... Nerede bulunursam, halk içinde yaşamayı ve halk rûhile alâkadar olmayı severim... Belki de bu da benim zayıf veyâ kuvvetli tarafım...

⁸⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 198 1].

Duygularımı bu sûretle çerçeveleyerek; mevzuu bir hakikat ifâde bakımından aydınlattığıma kâni olarak, yüksek takdirlerini arz eyler ve tâzimle ellerinizden öperim sayın büyüğüm...”⁸⁸

Eski Diyarbakır ve hâlihazırda Kütahya’da görevli defterdar aleyhine de şikâyet mektubu, yine 1944 yılının kış aylarında kaleme alınmış ve CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal’a gönderilmişti. Buna göre, adı geçen kişi, “hırsız”dı; mâlî konularda suistimâli çoktu; içki içiyor ve kumar oynuyordu; Diyarbakır’da varlık vergisi uygulaması sırasında da suistimâli görülmüştü. “Zengin tüccarlara hiç denecek derecede pek az; hiç veremeyecek derecede olanlara da pek çok ve bir kısım zenginlere de mükerrer vergi vurmak ve bilâhare de mükerrer olan vergilerin tenzili için para almak...” gibi suçlamalar kayda geçmişti. Ayrıca, kadınlara da düşküdü.⁸⁹

Bir iddiâ da CHP Adana milletvekili Kemâl Satır’la⁹⁰ ilgiliydi; iddiâyâ göre, lise diploması sahteydi.⁹¹

Gerçekten de inanılmaz ihbar mektupları da vardı. Meselâ, yine 1944 yılının ilk günlerinde CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal’a iletilen bir mektupta; İktisat Vekili Ali Fuat Sirmen’in,⁹² Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Esat Arsebük’un, bâzı milletvekillerinin ve bu arada bâzı isimlerin “Stalin’e karabetleri” olduğu ileri sürülmüştü!

⁸⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 198 1].

Benzer bir şikâyet de, 1943 yılının kış aylarında CHP Denizli milletvekili Fâik Aksal tarafından yine CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal’a yazılmıştı ve Acıpayam kaymakamı aleyhineydi. “Ahlâk ve içtimâiyete mugayyır” davranışlar içindeydi. Durum “son derece çirkin, düşkün ve uygunsuz” idi. Bu durumu CHP Acıpayam kazâ idâre heyeti başkanı Fevzi Erten bizzat yazmıştı.

⁸⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 198 1].

Şikâyet mektubunun ciddîye alındığı; Esendal’ın CHP Umûmî İdâre Heyeti üyesi ve Bilecik milletvekili Kâsım Gülek’ten CHP Bitlis milletvekili Bülent Esen aracılığıyla soruşturma yapılması talebinden de bellidir.

⁹⁰ Kemâl Satır, TBMM’nin yedinci (1943-1946) ve sekizinci döneminde (1946-1950) CHP Adana milletvekili idi. Şemsettin Günaltay Hükûmeti’nde Ulaştırma Bakanı olarak görev aldı.

⁹¹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 198 1].

⁹² Ali Fuat Sirmen, TBMM’nin beşinci (1935-1939), altıncı (1939-1943), yedinci (1943-1946) ve sekizinci döneminde (1946-1950) CHP Erzurum milletvekili idi. Türk Parlamento Tarihi, (TBMM V. Dönem: 1935-1939), (Cild: 2), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, s. 263-264.

Dahası, mektup sâhibine göre; Ordu'da kırk bin kadar Kafkasya'dan göç etmiş Gürcü vardı ve bunlar, "Stalin'in milliyetinden olmakla iftihar duymaktaydı"lar. Aralarında Gürcüce konuşuyorlardı. Bir örgütlenme içindeydiler. "Türkçülük"te devâm edilecekti, bu grubun tasfiye edilmesi gerekirdi.⁹³

Zamânında istihkâkını alamayan bir demiryolu müteahhidi dahi, 1944 yılının başlarında, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a durumu bildiriyor ve alacağının tahsili için aracı olmasını ricâ ediyordu. Yazışmalardan Esendal'ın da durumu soruşturduğunu ve ilgili bakanlığın başmüdürünün savunma yazısını okumak da mümkündür. Sorun yakında çözülecekti.⁹⁴

Sorunları çözmek kolay değildi; CHP Bursa milletvekili Muhittin Baha Pars⁹⁵ bile, 20 Mart 1945 tarihinde, Bursa vâililiğine yazdığı yazıda; Sıhhat ve İctimâî Muavenet Vekâleti'nin sağlığa aykırı olduğu gerekçesiyle, Bursa'da yaptırdığı havuzun yeni bakan tarafından kapatılmak istendiğini bildiriyor ve bakanlığın gerekçelerine karşı savunmasını yapmaya çalışıyordu. Anlaşılan Pars bile, sonucun olumlu olmayacağı kanısındaydı!⁹⁶

Ceyhan belediye meclisi üyelerinden İbrâhim Telev'in 1944 yılının ilkbahar aylarında CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a yolladığı mektup ise, başka açıdan ilginçtir.. Telev, daha önce imzâlı olarak sunmuş olduğu mektubun kendisinin "iğfal edilerek" imzâlatılmış olduğunu bildiriyordu. Kendisi "partili" arkadaşlarından olsun, belediye başkanından olsun, "hiçbir şikâyetle bulunmuş değil"di. Aksine, "kendileriyle her zaman ciddî ve samimi olarak" görüşüyordu ve bu arkadaşlarından da hiçbir şikâyeti yoktu. Telev, "bu hususta vâki olan kusur"larının affını istiyordu.⁹⁷

Oysa, Telev'in 30 Mart 1944 tarihli mektubu ise, bir hayli şikâyet ihtivâ ediyordu. Ceyhan belediye başkanı, çok yönlü bir şe-

⁹³ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 198 1].

⁹⁴ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 198 1].

⁹⁵ Muhittin Baha Pars, TBMM'nin birinci (1920-1923) döneminde CHP Bursa, beşinci döneminde (1935-1939) CHP Ordu milletvekili, altıncı (1939-1943), yedinci (1943-1946) ve sekizinci (1946-1950) CHP Bursa milletvekili idi. (Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem: 1919-1923), (Cild: 3), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 225-226.

⁹⁶ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

⁹⁷ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 198 1].

kilde itham edilmişti. Belediye başkanı; “1943 yılının cumhuriyet bayramı balosunda fazla sarhoşluğu yüzünden şehir tenvirâtını söndürmek sûretiyle, bu mukaddes günü neşeler içinde geçirmek isteyen halk zindan içerisinde bırakılmıştı.” Belediye başkanı, “o günün kudsiyetini idrakten âciz”di. Keyfi kararları vardı.

Bu nedenle, “halkımızın partimize karşı hoşnutsuzluğunu celb etmekte”ydi. O kadar ki; “son gelen gazı almak için; on lira elektriğe teberrû; üç lira da teneke bedeli ve ayrıca da 475 kuruş da gaz bedeli ki, cem’an 17,25 kuruş vermedikçe; bir teneke gaz alınamamakta ve bu da mahdud kimselere verilmekte; (...) fakir fukara ise, şişe ellerinde, alacağı aylık yarım veyâ nüfûsuna göre, bir litre gazı alamamakta ve karnelerile çoluk çocuk, âile, kapılarında beklemekte”ydi.

1943 yılının Mayıs ayından bu yana geçen sürede “gaz istihkâkını alamayan pek çoktu.” Dahası, mektup sâhibi, şikâyetçi olduğundan, CHP nâhiye idâre heyeti başkanlığından da uzaklaştırılmıştı.⁹⁸

Aksaray’ın Sofular mahallesinden 1945 yılının ilkbahar aylarında CHP Genel Sekreterliği’ne yazılan bir mektupta ise; “yüksek partimizin gâyesi, köylere varıncaya kadar vatanımızın her köşesini imâr ve ihyâ gibi, yüksek bir prensibe dayanmakta olmasına rağmen; Aksaray belediyesini teşkil eden encümen heyeti; tapu ile mutasarrıf” oldukları “2.846 adet ağaçtan mürekkep küçük bir ormancığ, mahkeme kararını da tanımayarak, baltadan geçirmek sûretiyle, tahrip ettirmişlerdi.”

Şikâyet sâhiplerinin talebi çok açıktı:

“Belediye encümenini teşkil eden şahısların şu hareketleri, millî servetten mâdüt olan bu ormancığ tahrip ettirmeleri itibârile, yüksek partimizin prensiplerine de aykırı bulunmakta ve hakkı tasarrufumuzu dahi ihlâl etmiş ve keyfi harekete bulunmuş olduklarından; haklarında gereken muamelenin ifâsile yargılanarak, tecziyelerinin alâkadar mercilere yazılmasını saygılarımızla dileriz.”⁹⁹

Şimdiye kadar bu kısımda ele alabildiğim şikâyetlerin analizi-ni yapacak olursak...

İhbarlar; (1) ahlâkî düşüklük ve düşkünlük; genellikle metres hayâtı, “komünist bir kadınla birlikte yaşamak,” zinâ, ırza tasal-

⁹⁸ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 198 1].

⁹⁹ BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/50 199 3].

lüt, sarkıntılık; (2) Aileden düşkün olmak; genellikle Ermeni, Çerkes, Gürcü kökenli olmak;¹⁰⁰ (3) rüşvet, suistimâl; (4) sarhoşluk ve

¹⁰⁰ CHP İstanbul vilâyet idâre heyeti başkanlığı antetli bir kâğıda yazılmış ve CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a hitâben kaleme alınmış olan yazıda; Suat Hayri Ürgüplü'nün; İstanbul'daki bir avukat için yapılan soruşturmanın neticesinde; onun "dâimâ Yahudi ve Ermeniler" ile çalıştığından söz etmesi dikkat çekicidir.

Diğer yandan, bu, tek taraflı bir tutum değildi elbette... Yine aynı antetli kâğıda yazılmış bir yazıda da; yine Ürgüplü Esendal'a hitâben; bu kez seçim çalışmaları hakkında bilgi veriyordu:

"Seçim faaliyetine geçtik... Her yerde başladık... Geldiğim gün hiçbir şeyin hazır olmadığını üzüntü ile gördüm. Bu işlerle maalesef ne idâre heyetinde, ne de resmî makamlarda yardımcı âzâ yoktur. Her işi şahsen yapmak lâzım... İlanları yaptırdım; gazete sahifesi bin müşkülâtla (...) Himmetiniz vâr olsun... Aksi hâlde, ikinci seçmenleri ve sandık yerlerini ilân edemeyecektik... Hristiyan mebuslar hakkında tahkikât yaptım. Bunların içinde işe yarayacak olan yine Karakui Kürkçü'dür. Eczâhânesini üç yıl önce (...) adında birine satmış; şimdi ayakta eczâ ticâreti yapıyor. Yaşlı; fakat sıhhatte imiş... Bilgisi az ve Ermenileri temsil kudreti yok imiş... Ben bu vâdide size iki isim vereceğim... Biri Ermeni; biri Rum... Ermeni Leon Ziver, mahkeme reisliği yapmış; cidden çok dürüst ve umûmî hürmet kazanmış bir insandır. Rum bizdendir, Anadolu; tam bağlı bir gençtir. [CHP milletvekili Nikola]Taptas gibi değildir." BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

Taptas, TBMM'nin beşinci (1935-1939) ve altıncı dönemlerinde (1939-1943) Rum azınlık cemaatini temsil etmek üzere CHP Ankara milletvekiliydi. Bu konuda bkz. Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945), (Cild: 2), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 30-47 ve 285-300.

Bu konuya daha önce de değinmiştim... Kırk yedinci dipnota bakılmalıdır. CHP İstanbul vilâyet idâre heyeti başkanı Suat Hayri Ürgüplü, 19 Ocak 1943 tarihinde, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a, "çok sayın büyüğüm" hitâbıyla yazdığı mektupta; aldığı "emirler"i yerine getirdiğini aktarıyordu. Buna göre; bâzı kişilere iş bulunmuştu. Bâzı görüşmeler gerçekleştirilmişti. Bu arada, milletvekili adayları için de Ürgüplü kısa bir liste hazırlamıştı. Önerceği isimlerden bâzıları, adaylık için girişimde bulunmayıp, beklemede kalanlardı.

Diğer yandan; Varlık Vergisi süreci hakkında da şunlar yazılmıştı: "Varlık Vergisi işi en güç safhasındadır. Mâliye [Vekâleti]'nin tazyik ve sevkte gevşekliği, itimat ve tediye sarsıyor. Cebrî satışa cesâret görülmüyor. Sevk, hâlâ tehir ediliyor ve 55 yaştan sonrası istisnâ ediliyor. Kânun hükmü ihtiyâridir. Hiç olmazsa birkaç büyüğünün sevkî lâzım ve çok faydalıdır."

Ürgüplü, bu süreçte başkaca önemli gelişmelere de değiniyordu: "Sessiz sürette sanâyi ve ithâlât ve ihrâcat birliklerinden gayri Türkler ayrıldılar; yerlerini Türkler aldılar. Mesûl makamlar, benim de reyimi aldılar. Ücretsiz olan bu vazifelere partiye bağlı tüccarları da tavsiye ettim."

Ürgüplü, bu mektubunda, ilginç ayrıntılara da yer vermişti:

işret; (5) eğitim seviyesinin düşüklüğü; (6) gerçeğe aykırı beyanlarda bulunmak; (7) riyâkâr ve çıkarıcı olmak; (8) kayırmacılık; (9) câhillik; (10) mütegalibe ve gasp; (11) hırsızlık; (12) cinâyet; (13) cezâî mahkûmiyetler gibi konularda yoğunlaşıyordu.

“Bu vesile ile ticâret mektebinde son konuşmamı kısaca yazmak isterim... Müdür, profesör ve talebeler, yıldönümünde gençlere söylememi çok ısrarla istediler. Vazife dışında konuşan ve bu güç, tehlikeli sanata alışkın insan değilim... O gün mektebe gittim. Şâyânî dikkat bir gençlik tezahürâtı ile karşılandım. Talebenin benim konuşmamı beklediklerini müdür teyid etti. İhtiyatlı ve çok soğukkanlı olmak isterim ve buna hayli dikkat ederim. Yazmadan, çizmeden, ana hatlarını tesbit ettiğim bir konuşma yaptım. Hayli de heyecanlandım. Umarım ki, kusurlarım olmuştur. Şâyet kusurum varsa, affınızı ve irşadlarınızı dilerim.”

Bu satırlar, Ürgüplü’nün basit bir konuşmayı dahi ne denli ciddiye aldığını göstermektedir. Dahası; üst makamların kulağına gidebilecek bir dedikodunun da önüne geçilmek istendiği açıktır. Nitekim, mektubun son satırları şöyledir: “Dâimâ emir ve nasihatlerinizi, irşadlarınızı bekler; itimâdınızın devâmını diler...” BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

Hakkâkoğlu Tunç Bilek Silifkeli A. Rahmi ticârethânesinin 1943 yılı başlarında CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal’a ilettiği mektupta şöyle denilmişti: “Ben geçenlerde yüksek huzûrunuza kabûl olunup; İstanbul’daki azlık vatandaşların Varlık Vergisi ve besledikleri gizli emeli arz eden ve elli milyon liralık listeyi sunan kimseyim.” BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/49 197 2].

Kimin tarafından yazıldığı belirsiz olmakla birlikte; CHP Sivas milletvekili Sâdık Necmettin Sâdak’a hitâben kaleme alınmış olan bir yazıda; Türkiye’nin Londra Büyükelçisi Münir Bey’den alınan bir mektup sunuluyordu. Buna göre; haftalık *Near East* dergisinin sâhibi olan Mr. Montagu Bell (?) ile büyükelçi arasında “dostluk hâsıl” olmuştu. Adı geçen kişi, yüzbaşı Armstrong’un Atatürk hakkında yazdığı ve büyük yankı uyandıran *Bozkurt* kitabına ilişkin olarak Necmettin Sâdık tarafından kaleme alınan yanıt dergisinde yayınlamıştı.

Oysa, pek çok dergi bunu yapmaktan kaçınmış; hattâ “para”yla bile bunu yapmamışlardı. Bu yanıt, bir “risâle” olarak da basılmıştı. Ancak, Hâriciye Vekâleti, risâlelerin yine resmî makamlarca dağıtılmasının “propaganda” olarak değerlendirilebileceğini belirterek; böyle bir izlenimden uzak kalmak için hiç dağıtılmamasına karar vermişti. Oysa, İngilizce kaleme alınmış olan bu yanıt; İngilizce konuşan ülkelerde kulüplerde ve bilimsel çevrelerde dağıtılabiliirdi. Ancak, iki bin tâne basılan risâle henüz muhafaza altında kalmıştı. BCA CHP K, [Katalog No: 490 01/26 126 2]. Mektubun altına düşülen elyazısı notta; “Recep [Peker] B[leye]f[lendi] ağızdan söylerim buyurdular” denilmektedir.

SONUÇ

CHP Genel Sekreterliği, yalnızca partinin örgütsel yapısının zirve noktası sayılmazdı; çünkü o, aynı zamanda bir anlamda halkla ilişkiler çalışması içindeydi de... Bu kitapta bunun pek çok örneğini gördük; şimdi toparlamaya çalışalım...

Kitabın ilk bölümünde; patriyarkalizm ve patrimonyalizmin somut örneklerine yer vermiştim; bu örnekler bize, tek-parti iktidârının kendisini nasıl gördüğünü ve göstermekte olduğunu açıklamaktadır. Tek-parti iktidârı; bir yandan, tek ve sarsılmaz otorite olarak, topluma lütûfta bulunma hakkını elinde tutmakta; diğer yandan da, bunun doğurduğu kaçınılmaz sonuç olarak, "babalık" figürünü yansıtmaktadır.

Bunun geleneksel siyâsal kültürün devâmı olduğu elbette gözden kaçmamalıdır; fakat böylece aynı zamanda geleneksel siyâsal rol ve figür de sürdürülmektedir. CHP iktidârı, Osmanlı'dan devraldığı siyâsal kültürü, değiştirme ihtiyacı duymaksızın sürdürmeyi tercih etmiştir denilebilir.

Birinci bölümde ele aldığım bütün örnekler, toplumun bütün kesimlerince bunun farkına varıldığını ve içselleştirilmiş olduğunu da göstermektedir. Genel sekreterliğe ulaşan bütün talepler, ricâlar ve hattâ yalvarmalar; toplumun her kesiminin aslında CHP iktidârını kadiri mutlak gördüğüne kanıttır. İstenirse her şey mümkündür ve olabilmektedir. Yeter ki, iktidar yapmak istesin...

Bu zihniyet, toplumda zâten yer etmişken; tek-parti iktidârının bunu değiştirmeye çalışmak yerine, iktidârını bu şekilde tahkîm etmeyi seçmiş olması da, aslında kanımca anlaşılabilir bir tutumdur. CHP iktidârı da, toplum üzerindeki otoritesini ve tahakküm-

nü yerleştirmek, korumak ve geliştirmek adına, mevcut siyâsal zihniyeti sürdürmeyi kendince daha elverişli görmüş olmalıdır.

Tek-parti rejimi, bu anlamda yalnızca otoriteyi temsil etmemekte; fakat aynı zamanda, paranın diğer yüzü gibi, toplumun "baba"sı da olmaya çalışmaktadır. İşte bu nedenle toplumun çok farklı kesimlerinden gelen taleplerin genel sekreterlikte buluştuğuna tanık olabiliyoruz. Bu anlamda toplumun hemen hemen bütün kesimleri, oyunun kuralını anlamış ve benimsemiş gibidir.

Başlı başına bir örnek olarak; tâyin isteklerinde dahi çok açık bir şekilde görülmektedir ki; bâzen çok sözü edilen Max Weber'ci rasyonel bürokratik işleyiş ya da liyâkat esasları, pek de göz önünde tutulmamaktadır. Bunun yerine; toplumda çok daha genel bir beklenti olan; yakınlık, tanışıklık, ahbablık, akrabâlık, meslektaşlık ya da politik ilişkiler, tâyinlerin kayırma ölçüsünü belirlemektedir.

Kitabın ikinci bölümünde ise, tek-parti döneminde hâlâ üzerinde çok çalışılması gereken CHP teşkilâtı üzerinde durdum. Tek-parti olarak CHP'nin içinde bulunduğu koşullar nelerdi; partinin günlük hayattaki işleyişi tam olarak nasıldı; özellikle parti içindeki anlaşmazlıkların, çatışmaların ve kavgaların nedenleri nêydi? Ayrıca, bunlar nasıl çözülmeye çalışılıyordu? 'Merkez' odaklı çalışmaların bize pek de yanıt veremediği bu soruları yanıtlamak için mikro düzeyde ve özellikle de 'çevre'yi esas alan araştırmalara ne kadar çok ihtiyâcımız olduğu, sanırım bu bölümün ana fikrini oluşturmaktadır.

Elbette, bütün bu sorulara bu kısacık bölümde yanıt verdiğimi iddiâ etmiyorum; fakat konuya bir girizgâh olmak bakımından tek-parti iktidârında CHP teşkilâtı gibi mikro düzeydeki araştırmaların; taşradaki siyâsal, sosyal ve ekonomik güç ve belki de sınıf ilişkilerine ışık tutabileceğine işâret etmek istedim. Dönemin resmî açıklamalarının ötesine geçebilmek ve CHP'yi gerçekten analize tâbi tutabilmek için bu, kaçınılmaz bir araştırma sürecidir.

Üçüncü bölümde ise, bir öncekinin bir anlamda devâmı olarak, CHP'de adaylık meselesini ele aldım. Adayların kim olduğu kadar, bu kişilerin nasıl aday olabildiği; dahası, adaylar arasındaki rekâbetin parti içinde yol açtığı dalgalanmalar; nihâyet küs-

CHP GENEL SEKRETERLİĞİ (1930-1945)

künlükler, bu bölümün konusudur. Her ne kadar 'merkez'de sarsılmaz bir otorite varsa da; 'çevre'ye gelindiğinde, makro düzeyin tam aksine, mikro düzeyde sarsıntıların vâir olduğu ve bunun esas olarak toplumun ve belki bir anlamda da 'çevre'nin içinden geldiği söylenebilir.

Nitekim dördüncü bölüm de tamâmen bu bölüme bağlanmaktadır. Bir anlamda yukarıdaki sorularımın yanıtı, belki de bir ölçüde bu bölümde yanıtlanmıştır denilebilir. Bu bakımdan ilginç ve hayli özgün bilgilere yer vermiş olduğumu düşünüyorum.

Sonuncu bölüm de, son üç bölümün ayrılmaz bir parçası olarak kabûl edilmelidir. Böylece kitabın tamâmında, elimdeki malzemeyle sınırlı da olsa, merâk ettiğim soruların yanıtlarına kısmen değinme fırsatı bulabildiğimi ümit ediyorum.

Özetlemem gerekirse; 1950 sonrasındaki siyâsal gelişmeleri yerli yerine oturtabilmek için, 'çevre'nin, yâni taşranın mikro ölçekte araştırılması, bilinmesi ve analiz edilmesi zorunludur. Bu kitapta bu konuya bir giriş yapmanın ötesine geçemediğimin farkındayım. Yine de belirtmeliyim ki; bir soruyla başlar, her şey!

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Kataloğu

Kitaplar

Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibiumûmîliği'nin Fırka] Teşkilâtına Umûmî Tebliğâtı, (Cild: 1-22), 1933-1945.

Demirel, Ahmet, *Tek Parti İktidârı, (Türkiye'de Seçimler ve Siyâset 1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Koçak, Cemil, *Recep Peker Konuşuyor "Disiplinli Hürriyet"* Alfa Yayınları, İstanbul, 2018.

Koçak, Cemil, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945), (2 Cild)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Koçak, Cemil, *İkinci Parti, (Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları: 1945-1950), (Cild: 1)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Koçak, Cemil, *İktidar ve Demokratlar, (Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları: 1945-1950), (Cild: 2)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Koçak, Cemil, *Rejim Krizi, (Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları: 1945-1950), (Cild: 3)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Koçak, Cemil, *Dönüşüm, (Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları: 1945-1950), (Cild: 4)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Koçak, Cemil, *Uzlaşma, (Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları: 1945-1950), (Cild: 5)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Koçak, Cemil, *Umûmî Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Koçak, Cemil, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Koçak, Cemil, *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 451-507

Şâhin, Mehmet Serkan, *Erken Cumhuriyet Döneminde CHP'nin Malatya Teşkilâtı (1923-1950)*, Libra Kitap, İstanbul, 2016.

Tûran, Murat, *CHP'nin Doğu'da Teşkilâtlanması (1923-1950)*, Libra Kitap, İstanbul, 2011.

Türk Parlamento Tarihi, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara.

Makâleler

Koçak, Cemil, "Yeni Belgeler Işığında CHP-Devlet Kaynaşması Üzerine Notlar," Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar (Sinâ Akşin Armağanı), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Koçak, Cemil, "CHP-Devlet Kaynaşması Üzerine Belgeler (1936)," Toplumsal Tarih, Sayı: 118, (Ekim 2003).

Koçak, Cemil, "Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti Müfettişliği," Târık Zafer Tunaya'ya Armağan, İstanbul Barosu Yayını, İstanbul, 1992.

Koçak, Cemil, "İttihat ve Terakki Cemiyeti CHP'ye Sesleniyor," Star, (13 Şubat 2016).

Koçak, Cemil, "'Ey Tarihçi Belgen Kadar Konuş!' Belgesel bir Teşkilâtı Mahsusa Öyküsü," İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011,

Koçak, Cemil, "Peçe ve Çarşaf Yasağı: 'Gizli İşâretli Buyruk,'" Star, (12 Ekim 2013).

Koçak, Cemil, "Peçe ve Çarşaf Yasağına En Büyük İtiraz Tezgâh Sâhiplerinden Gelmişti," Star, (28 Eylül 2013).

Dizin

- Açıksöz, Hüsnü 176
Akalin, Besim Ömer 82
Akgöl, Eyüp Sabri 174
Akman, Muhtar 76, 79
Aksoy, Süreyyâ 175
Aksoy, Vâli Hâlit 225
Ali, Kılıç 212, 244
Alpdoğan, Hüseyin Abdullah 190
Altay, Hayri 64
Ârif, İkbâl 206
Arkant, Ziyâ 76, 78
Arsebük, Esat 252
Aslan, Tevfik 15, 16
Asya, Ârif Nihat 153
Ataç, Hasan Fehmi 227
Atakam, Abdülkerim 75
Atınorak, Ziyâ 67
Aydın, Nûri 206
Aykuter, Seyfettin 176
Âzemet, Kâzım 79
Azmi, Sâmî 206
- Bakırdağ, Nâci 229
Barkın, Rûşeni 178
Başkaya, Yusuf 77, 79
Bayar, Celâl 155, 179, 210, 212
Baydoğan, Kâzım 226
Bedir, Suphi 206
Berekât, Saffet 206
Bilgin, Vedi 206
Bulca, Ahmet Fuat 162
Cebesoy, Ali Fuat 27, 196, 197
- Coşar, Hüseyin Sâmî 227
Çakır, Abidin 175
- Danişmend, İsmâil Hakkı 87
Danişmend, İsmâil Hâmi 84
Deliorman, Âtuf 42
Derin, Haldun 81
Devli, Fethi 206
Dilmaç, Halil 95, 209, 241
Dilmen, İbrâhim Necmi 80, 87
Diplan, Mehmet Fuat 206
Doğan, Avni 122, 123
Dolunay, Rıfat 240
Dumlu, Mehmet Nâfiz 243
Durukan, Niyâzi 67
- Emiroğlu, Ziyâ Hâşim 232
Engin, Hayri 84
Erçikan, Câfer 178
Erem, Nâim 78
Eren, Nâim 76
Ergun, Hürrem Fâik 190, 191
Esen, Bülent Nûri 86
Esendal, Memduh Şevket 13, 43, 44, 45, 46,
47, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63,
64, 66, 67, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 77,
86, 91, 92, 93, 95, 175, 176, 178,
179, 181, 182, 183, 184, 185, 186,
187, 188, 190, 192, 201, 203, 206,
207, 209, 213, 216, 217, 224, 227,
230, 233, 234, 236, 237, 240, 241,
243, 244, 246, 247, 248, 249, 250,

251, 252, 253

Evin, Bilâl 216

Gemicigil, Enver Ali 82

Genoğlu, Viktor 65

Gökalp, Ziyâ 40

Göktulga, Fahri Celâl 83

Göze, Ahmet 135, 237

Güçbilmez, Mahmut 74

Gülek, M. Rıfat 79

Gürel, Ahmet 213

Gürelî, Recâi 29, 83

Gürler, Emine 64, 224

Hâtunoğlu, Yusuf Sıtkı 90

Haznedar, Şeref 75, 78, 79

Hekimler, Niyâzi M. 67

Hûri, Basıl 206

İrmak, Sâdi 81

İncedayı, Cevdet Kerim 45, 83, 87, 236

İnönü, İsmet 37, 74, 80, 94, 95, 110, 127,

178, 184, 203, 209, 210, 212, 214,

225, 243, 247, 248

İrtem, Süleyman Kâni 83

İşcan, Hâşim 83

Karakaya, Fahri 191

Karal, Enver Ziyâ 85

Karatavsu, Halil 122

Kaya, Şükrü 13, 20, 21, 98, 99, 126, 155,

163, 208, 212, 237

Kaya, Şükrü 156

Kazancı, İbrâhim 72

Kemâl, Nâmık 85

Koçak, Muzaffer 235

Koç, Vehbi 95

Koray, Neriman 38

Kunt, Bekir Sıtkı 206

Kural, Hüsâmettin 38

Kut, Halil 59, 66

Lâkay, Kâzım 81

Levent, Rızâ 174

Levent, Yâkup Kadri 79

Mataracı, Mehmet 138

Menderes, Ethem 148, 208, 209

Mursal, Abdullah 206

Müderrişoğlu, Ahmet 234

Müftüoğlu, Ahmet Lütfü 14, 15, 16

Müftüoğlu, Mehmet Fuat 14, 15, 16

Müftüoğlu, Neşviye Fuat 14, 15

Nâci, İslâm 42

Nesimi, Ahmet 51

Okan, Nazife 67

Okan, Nihat 67

Okçabaol, Derviş 81

Onaran, Hâlit 79, 216

Oran, Ekrem 216

Orhon, Orhan Seyfi 84

Orhun, Hüseyin Nâmık 84

Orhun, Zihni 238

Orkun, Hüseyin Nâmık 80

Ortaç, Yusuf Ziyâ 81, 85

Oskan, Câhit 54

Öğütçü, Lütfü 27

Önen, Nâzım 201, 202

Öngören, İbrâhim Tâli 43, 44, 155, 190

Örgöven, Ahmet Süreyyâ 124, 216

Özden, Kadri 176

Özelçi, Câfer 76

Özer, Ferit 63, 69

Özgelen, Necdet 66

Özgör, Lâtif 78

Özkent, Ali Haydar 179, 180

Peker, Recep 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20,

49, 75, 80, 83, 84, 98, 110, 127, 164,

171, 172, 173, 184, 198, 200, 210,

211, 212

Rize, Saadettin 180

Rodoplu, Mahmut 66

Sağlam, Tevfik 66, 82, 86

Saraçoğlu, Şükrü 179, 250

Saygılı, Hayrullah 229

Say, Memduh 86

Selçuk, Hamdi 206

Semih, İsmâil Habib 216

Seren, Muzaffer 84

Sezer, Muzaffer 80

Sıral, Nâci 64

Sindel, Mehmet 79

Sirmen, Ali Fuat 252

Soykam, Münir 79, 90

Sözen, Şevki 76, 77

Stalin, Josef 252

Sungur, Ahmet 89, 213

Sun, Rûhi 74

Sürel, Râgıp 67

Şâhinbaş, Osman 79

Şâhinler, Ahmet 72

Şâhinler, Halim 72

Şelhum, Ali 78, 206

Şener, Hayat 85

Tahsin, Hacı 63

Tanpınar, Ahmet Hamdi 216

Tan, Ziyâ 231

Tarım, Cevat Hakkı 80

Tecerli, Mehmet 206

Telev, İbrâhim 253

Tepeyran, Ebubekir Hâzım 81

Tiridoğlu, Fahrettin 79

Tokumbet, Osman 59

Tör, Vedat Nedim 63

Tulay, Tahsin 227

Tunca, Ahmet Cemâl 123

Tunçer, Abdullah Âhı 86

Turgal, Hasan Fehmi 73

Turgal, İlhan 73

Tuzer, Ahmet Fikri 13, 21, 22, 23, 24, 25,

26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35,

36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 50,

51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 71, 75, 76,

77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87,

88, 89, 90, 95, 107, 124, 172, 173,

181, 183, 186, 187, 188, 189, 205,

207, 208, 216, 223, 224

Tümer, Belkis 38

Türkmen, Abdülgâni 206

Türkmen, Behçet 179

Türkoğlu, Sâlih 235

Uluğ, Nâşit Hakkı 209, 210, 211, 212

Uluğ, Abdurrahman Şeref 209

Ulunay, Refi Cevat 62

Umay, Fuat 37

Uran, Hilmi 122

Uras, Ahmet Esad 240

Ülgen, Refet 82

Ünsal, Yusuf Kenan 86

Ürgüplü, Suat Hayri 182, 240

Üstün, Fâik 227

Yalçın, İhsan 90

Yenen, Gâlip 51

Yener, Muzaffer Şevki 82

Yerguz, Nevzat 175

Yörüker, Mehmet Ali 122

Yücel, Yusuf 201

Zeren, Zeki 80, 82, 85

CHP GENEL SEKRETERLİĞİ (1930 - 1945)

"CHP GENEL SEKRETERLİĞİ ÖRGÜTÜN MERKEZİYDİ.

CHP MERKEZİNİN TAŞRA TEŞKİLÂTIYLA OLAN KARŞILIKLI BÜTÜN İRTİBÂTI, YAZIŞMALARI VE TEMASLARI, GENEL SEKRETERLİK ARACILIĞIYLA GERÇEKLEŞTİRİLİRDİ. PARTİ MERKEZİNİN ÖRGÜTE İLETTİĞİ GENELGELER DE, PARTİNİN ANA İSTİKÂMETİNİ TEŞKİLÂTA DUYURURDU.

CHP GENEL SEKRETERLİĞİ'NİN YEGÂNE MİSYONUNUN BUNDAN İBÂRET OLDUĞUNU DÜŞÜNMEK İSE YANILTICI OLACAKTIR. AKSİNE, GENEL SEKRETERLİK, YALNIZCA PARTİNİN TAŞRA TEŞKİLÂTI VE YÖNETİMİYLE İRTİBAT İÇİNDE OLAN BİR ORGAN DEĞİLDİ. GENEL SEKRETERLİK BİR YANDAN, ÖRGÜTÜN İHTİYAÇLARINI BİLMEK VE ÖĞRENMEK İÇİN TEŞKİLÂTINDAN GELEN İSTEKLERİ VE SORULARI KARŞILAMAYA ÇALIŞIRKEN; DİĞER YANDAN DA, TEŞKİLÂTINA YÖN VERMEYE ÇALIŞIYORDU. FAKAT BUNUN YANINDA GENEL SEKRETERLİK, ÖNEMLİ BİR MİSYONU DAHA YERİNE GETİRMEMEYE ÇALIŞIYORDU; BU DA, TOPLUMUN ÇEŞİTLİ KESİMLERİYLE TEMÂS ETMEK VE BAĞ KURMAKTI."

—CEMİL KOÇAK

alfakitap

www.alfakitap.com

ARAŞTIRMA